

2 (102) 2025

ISSN 1897-7146
e-ISSN 2719-4264

STUDIA PRAWNICZE KUL

KATOLICKI
UNIwersytet
LUBELSKI
JANA PAWŁA II

KUL 1918

WYDZIAŁ PRAWA,
PRAWA KANONICZNEGO
I ADMINISTRACJI

STUDIA PRAWNICZE KUL

**KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II
WYDZIAŁ PRAWA, PRAWA KANONICZNEGO I ADMINISTRACJI**

**THE JOHN PAUL II CATHOLIC UNIVERSITY OF LUBLIN
FACULTY OF LAW, CANON LAW AND ADMINISTRATION**

Rada Naukowa / Scientific Board:

Adam Błaś, Remigio Beneyto Berenguer, Ewelina Cała-Wacinkiewicz, Janina Ciechanowicz-Mclean, František Čitbaj, Ks. Antoni Dębiński, Abp Andrzej Dzięga, Giorgio Feliciani, Mirosław Granat, Miomira Kostić, Ks. Józef Krukowski, William N. Laforge, Barbara Mikołajczyk, Carmen Parra Rodríguez, Anna Przyborowska-Klimczak, Marek Safjan, Stanisław Sagan, Hesi Siimets-Gross, Ks. Piotr Stanisławski, Ks. Marian Stasiak, Adam Strzembosz, Hanna Suchocka, Péter Szabó, Renata Szafarz, Andrzej Szajkowski, Miruna Tudorascu, Krzysztof Wiak, Mustafa Yasan, Michał Zawisławski, Marian Zdyb, Andrzej Zoll

ZESPÓŁ REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Redaktor naczelny / Editor-in-chief:

Joanna Misztal-Konecka

Zastępcy redaktora naczelnego / Deputy Editor-in-chief:

Beata Kucia-Guściora

Wojciech Sz. Staszewski

Członkowie redakcji / Members of the Editorial Board:

Ks. Leszek Adamowicz

Andriy Boyko

Anne Fornerod

Redaktorzy tematyczni/ Thematic Editors:

Małgorzata Gałązka

Lidia Jaskuła

Iryna Kozak-Balaniuk

Izabela Leraczyk

Paweł Widerski

Ks. Grzegorz Wojciechowski

Michał Zawisławski

STUDIA PRAWNICZE KUL

2 (102) 2025

Wydawnictwo KUL
Lublin 2025

Opracowanie redakcyjne / Proofreader:

Ewelina Fatyga

Opracowanie komputerowe / Layout Editor:

Jarosław Bielecki

Tłumaczenia streszczeń na j. ukraiński / Translations of abstracts into Ukrainian:

Albert Nowacki

Tłumaczenia streszczeń na j. rosyjski / Translations of abstracts into Russian:

Małgorzata Widel-Ignaszczak

**Ministerstwo
Edukacji i Nauki**

Czasopismo dofinansowane ze środków Ministerstwa Edukacji i Nauki
w ramach programu „Rozwój czasopism naukowych”
na podstawie umowy nr RCN/SN/0317/2021/11 z dnia 7 grudnia 2022 r.
Okres realizacji projektu: 1 grudnia 2022 r. – 30 listopada 2024 r.

The journal co-financed by the Ministry of Education and Science
within the programme “Rozwój czasopism naukowych” (“Development of scientific journals”).
Contract no. RCN/SN/0317/2021/1 of 7th December 2022.
Project duration: 1 December 2022 – 30 November 2024.

ISSN 1897-7146

e-ISSN 2719-4264

Wydawca/Editor

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II / The John Paul II Catholic University of Lublin
Al. Racławickie 14, 20-950 Lublin

Wydawnictwo KUL, ul. Konstantynów 1H

20-708 Lublin, tel. 81 45 45 678

e-mail: wydawnictwo@kul.pl, <https://wydawnictwo.kul.pl>

Druk i oprawa / Printing and binding

Volumina.pl Sp. z o.o., ul. Księcia Witolda 7-9

71-063 Szczecin, tel. 91 81 20 908

e-mail: druk@volumina.pl

**Studia i artykuły /
Studies and articles**

Kary umowne należne od przewoźnika w umowach przewozu towarów

Contractual penalties due from the carrier under contracts
of carriage of goods

Договорные неустойки, уплачиваемые перевозчиком
в договорах перевозки грузов

Договірні неустойки, що підлягають сплаті перевізником у договорах
перевезення вантажів

DOROTA AMBROŻUK-WESOŁOWSKA

Dr, Uniwersytet Szczeciński

e-mail: dorota.ambrozuk-wesolowska@usz.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0003-2828-2049>

Streszczenie: W artykule przedstawiona została budząca poważne wątpliwości w teorii i praktyce orzeczniczej problematyka kar umownych wynikających z umów przewozu przesyłek w transporcie krajowym i międzynarodowym. Przepisy regulujące umowę przewozu nie normują tej problematyki. Wątpliwości co do możliwości zastrzegania kar umownych wynikają z charakteru tych przepisów, a w przypadku przewozów międzynarodowych – także z konieczności jednolitego rozumienia (wykładni) przepisów konwencji międzynarodowych, regulujących umowę przewozu w poszczególnych gałęziach transportu. Przedstawione zostały warunki dopuszczalności zastrzegania kar umownych w umowach przewozu przesyłek zarówno w obrocie krajowym, jak i międzynarodowym. Z uwagi na to, że możliwość zastrzegania takich kar uzależniona jest przede wszystkim od charakteru prawnego przepisów regulujących umowę przewozu w poszczególnych gałęziach transportu, omówiono charakter prawny tych przepisów, wynikających zarówno z aktów prawa krajowego (ustawy Prawo przewozowe, Kodeksu cywilnego, Kodeksu morskiego, ustawy Prawo lotnicze), jak i międzynarodowych konwencji przewozowych (CMR, CIM, RH-V, konwencji montrealskiej i warszawskiej). W przypadku przepisów o imperatywnym charakterze stosowanie kar umownych jest co do zasady możliwe jedynie w sytuacjach nie-normowanych przepisami regulującymi umowę przewozu. Tam, gdzie mają one semiimperatywny albo dyspozytywny charakter, możliwość stosowania kar umownych jest większa, choć nie nieograniczona. Wskazano zatem na inne warunki zastrzegania kar umownych, zwłaszcza w umowach regulowanych postanowieniami konwencji międzynarodowych. Wywód poparto przykładami z orzecznictwa oraz wypowiedziami przedstawicieli doktryny.

Słowa kluczowe: umowa przewozu przesyłek, kara umowna, transport krajowy, transport międzynarodowy, charakter przepisów przewozowych

Summary: This article presents the issue of contractual penalties arising from contracts of carriage of goods in domestic and international transport, which raises serious doubts in theory and jurisprudential practice. The provisions governing the contract of carriage do not regulate this issue. Doubts about the possibility of stipulating contractual penalties arise from the nature of these provisions and, in the case of international carriage, also from the need for a uniform understanding (interpretation) of the provisions of international conventions governing the contract of carriage in the various branches of transport. The conditions for the permissibility of stipulating contractual penalties in contracts of carriage of goods in both domestic and international trade are presented. The possibility of stipulating such penalties depends primarily on the legal nature of the provisions regulating the contract of carriage in the various branches of transport. Therefore, this paper discusses the legal nature of these provisions, stemming from Polish national laws (Transport Law, Civil Code, Maritime Code,

Aviation Law) and international transport conventions (CMR, CIM, Hague–Visby Rules, Montreal Convention, Warsaw Convention). In the case of imperative provisions, the application of contractual penalties is, as a rule, only possible in situations not regulated by the provisions governing the contract of carriage. Where they are semi-imperative or dispositive, the possibility of applying contractual penalties is greater, although not unlimited. Therefore, other conditions for stipulating contractual penalties were indicated, particularly in contracts governed by international conventions. Examples from case law and statements of doctrine representatives support the argument.

Key words: contract of carriage of goods, contractual penalty, domestic transport, international transport, nature of transport regulations

Резюме: В статье представлен вопрос о договорных неустойках, вытекающих из договоров перевозки грузов во внутреннем и международном транспорте, который вызывает серьезные сомнения в теории и судебной практике. Положения, регулирующие договор перевозки, не регулируют данный вопрос. Сомнения в возможности установления договорной неустойки вытекают из природы этих положений, а в случае с международными перевозками – еще и из необходимости единого понимания (толкования) положений международных конвенций, регулирующих договор перевозки в отдельных отраслях транспорта. Представлены условия допустимости установления договорной неустойки в договорах перевозки грузов как во внутреннем, так и в международном сообщениях. В связи с тем, что возможность установления таких неустоек зависит в первую очередь от правовой природы положений, регулирующих договор перевозки в отдельных отраслях транспорта, рассматривается правовая природа этих положений, вытекающих как из польских правовых актов (Транспортного закона, Гражданского кодекса, Морского кодекса, Авиационного закона), так и международных транспортных конвенций (CMR, CIM, RH-V, Монреальской и Варшавской конвенций). В случае положений императивного характера применение договорных неустоек возможно, как правило, только в ситуациях, не урегулированных положениями, регулирующими договор перевозки. Если же они носят «полуимперативный» или диспозитивный характер, то возможность применения договорной неустойки более широка, хотя и не безгранична. Поэтому были указаны и другие условия для установления договорных неустоек, в частности в договорах, регулируемых международными конвенциями. Аргументация подкрепляется примерами из судебной практики и высказываниями представителей доктрины.

Ключевые слова: договор перевозки груза, договорная неустойка, внутренние перевозки, международные перевозки, характер транспортного регулирования

Анотація: У статті розглядається питання про договірну неустойку, що випливає з договорів перевезення вантажів у внутрішньому та міжнародному транспортуванні, яке викликає серйозні сумніви в теорії та судовій практиці. Положення, що регулюють договір перевезення, це питання не регулюють. Сумніви щодо можливості передбачення договірних неустойок випливають з природи цих положень, а у випадку з міжнародними перевезеннями – також з необхідності однакового розуміння (тлумачення) положень міжнародних конвенцій, що регулюють договір перевезення в окремих галузях транспорту. Представлено умови допустимості передбачення договірних неустойок у договорах перевезення вантажів як у внутрішній, так і в міжнародній торгівлі. У зв'язку з тим, що можливість встановлення таких штрафних неустойок залежить насамперед від правової природи положень, що регулюють договір перевезення на окремих видах транспорту, розглядається правова природа цих положень, що випливають як з актів національного законодавства (Закон про транспорт, Цивільний кодекс, Морський кодекс, Повітряний кодекс), так і з міжнародних транспортних конвенцій (CMR, CIM, RH-V, Монреальська конвенція і Варшавська конвенція). Що стосується положень імперативного характеру, то застосування договірних неустойок, як правило, можливе лише в ситуаціях, не врегульованих положеннями, що регулюють договір перевезення. У випадку положень напівімперативного або диспозитивного характеру можливість застосування договірних неустойок є більшою, хоча і не необмеженою. У зв'язку з цим було вказано на інші умови передбачення договірної неустойки, зокрема, в договорах, що регулюються положеннями міжнародних конвенцій. Аргументація підкріплена прикладами з судової практики та висловлюваннями представників доктрини.

Ключові слова: договір перевезення вантажів, договірна неустойка, національні перевезення, міжнародні перевезення, характер транспортних правил

Wstęp

Kara umowna w prawie polskim uregulowana jest art. 483 § 1 Kodeksu cywilnego¹, zgodnie z którym można zastrzec w umowie, że naprawienie szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania niepieniężnego nastąpi poprzez zapłatę określonej sumy. Treść tego przepisu wskazuje, że kara umowna przybiera postać kary pieniężnej i jest rodzajem sankcji cywilnoprawnej za niewykonanie lub nienależyte wykonanie przez dłużnika świadczenia o charakterze niepieniężnym². Jej podstawową funkcją jest funkcja kompensacyjna³. Kara umowna stanowi bowiem surogat odszkodowania. Określana jest także jako swoiste odszkodowanie o zryczałtowanym charakterze.

Zastrzeżenie kary umownej ułatwia wierzycielowi uzyskanie rekompensaty na wypadek niewykonania albo nienależytego wykonania przez dłużnika świadczenia o niepieniężnym charakterze. Wierzyciel dochodząc umówionej kwoty tytułem kary umownej, nie musi bowiem udowadniać szkody, a jedynie fakt niewykonania lub nienależytego wykonania świadczenia⁴. W orzecznictwie i literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że obowiązek zapłaty zastrzeżonej kary umownej aktualizuje się także wówczas, gdy wierzyciel nie poniósł żadnej szkody⁵, choć pojawiają się również

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1061 z późn. zm.

² Zob. wyrok SN z dnia 27 września 2013 r., I CSK 748/12, OSNC 2014, nr 6, poz. 67, a także wyrok SN z dnia 23 marca 2022 r., I NSNc 17/21, <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/OrzeczeniaHTML/i%20nsnc%2017-21.docx.html> [dostęp: 23.05.2025 r.].

³ W literaturze przedmiotu wskazuje się ponadto na funkcję represyjną, stymulacyjną oraz prewencyjną kary umownej. Na temat funkcji kary umownej zob.: J. Jastrzębski, *Kara umowna*, Warszawa 2006, s. 158–177; J. Szwaja, *Kara umowna według kodeksu cywilnego*, Warszawa 1967, s. 27–38; też W. Borysiak, *Funkcje kary umownej w świetle uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 6 listopada 2003 r. (III CZP 61/03)*, Palestra 2006, nr 7–8, s. 46–56; E. Skowrońska-Bocian, *Kara umowna – kompensacja czy represja?*, Zeszyty Prawnicze 2003, t. 3, nr 2, s. 179–194; A. Śmieja, *W sprawie funkcji realizowanych przez karę umowną*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu 2014, nr 362, s. 387–398; P. Widerski, *Charakter prawny kary umownej według prawa polskiego na tle ponadnarodowych uregulowań prawnych*, Studia Prawa Prywatnego 2018, nr 2, s. 24–44; Z. Machnikowski, w: *Zobowiązania*, t. 2. *Część ogólna. Komentarz*, red. Z. Machnikowski, Warszawa 2024, art. 483 K.c., Nb. 7–10.

⁴ Tak słusznie P. Relidzyński, *Obowiązek zapłaty kary umownej w przypadku niewystąpienia szkody po stronie wierzyciela*, w: *Prawo handlowe. Między teorią, praktyką a orzecznictwem. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi A. Strzępcze*, red. P. Pinior, P. Relidzyński, W. Wyrzykowski, E. Zielińska, M. Żaba, Warszawa 2019, s. 89.

⁵ Tak np. uchwała SN z dnia 6 listopada 2003 r., III CZP 61/03, OSNC 2004, nr 5, poz. 69, stanowiąca zasadę prawną; zob. też W. Popiołek, w: *Kodeks cywilny*, t. 2. *Komentarz. Art. 450–1088*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2021, art. 484 K.c., Nb. 4; Z. Gawlik, w: *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, red. A. Kidyba, t. 3, Warszawa 2014, s. 758; M. Bujalski, F. Zoll, w: *System*

głosy odmienne⁶. W sytuacji zaś, gdy kara umowna byłaby nadmiernie wygórowana, art. 484 § 2 K.c. przewiduje instytucję jej miarkowania. Z drugiej jednak strony zastrzeżenie w umowie kary umownej, przy braku odmiennego postanowienia umownego, uniemożliwia kompensatę tej części szkody, która przekracza wysokość zastrzeżonej kary (art. 484 § 1 zd. 2 K.c.)⁷. Tym samym daje dłużnikowi pewność, że obowiązek odszkodowawczy, będący konsekwencją określonych przejawów niewykonania lub nienależytego wykonania umowy, zostanie ograniczony do wysokości kary.

Okoliczność w postaci tego, że prawo polskie przewiduje możliwość zastrzeżenia kary umownej, nie oznacza jednak, że zawsze będzie to prawnie dopuszczalne. Zastrzeżenie takie może bowiem zostać dokonane w granicach swobody umów, o której mowa w art. 353¹ K.c.

Celem opracowania jest omówienie kwestii związanych z zastrzeganiem kar umownych należnych od przewoźnika w umowach przewozu przesyłek, a w szczególności udzielenie odpowiedzi na pytanie o możliwość zastrzegania takich kar w sytuacji, gdy zarówno polskie przepisy dotyczące przewozów⁸, jak i międzynarodowe konwencje przewozowe⁹, dotyczące poszczególnych gałęzi transportu, takich kar nie przewidują. Wątpliwości w tym zakresie wynikają z charakteru przepisów

Prawa Prywatnego, t. 6, red. A. Olejniczak, Warszawa 2023, s. 1292–1293; T. Szanciło, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2023, art. 484 K.c., Nb. 1; Z. Machnikowski, *Zobowiązania*, t. 2, art. 484 K.c., Nb. 9; W. Borysiak, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. W. Borysiak, Warszawa 2024, art. 484, pkt III.7.

⁶ Tak np. K. Zagrobelny, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2023, art. 483 K.c., Nb. 11; G. Romanowski, *Kara umowna a obowiązek wykazania szkody*, Przegląd Prawa Handlowego 2006, nr 11; zob. też M. Gutowski, *Kodeks cywilny*, t. 2. *Komentarz. Art. 353–625*, Warszawa 2022, art. 483 K.c., Nb. 3.

⁷ Wyjątek stanowi umyślne wyrządzenie szkody. Zob. T. Szanciło, w: *Kodeks cywilny...*, art. 484 K.c., Nb. 3; Z. Machnikowski, *Zobowiązania*, t. 2, art. 484 K.c., Nb. 12.

⁸ Ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. – Prawo przewozowe, tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1262 (dalej: Prawo przewozowe); ustawa z dnia 18 września 2001 r. – Kodeks morski, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 1309 (dalej: K.m.); ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. – Prawo lotnicze, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 2110 (dalej: Prawo lotnicze).

⁹ Chodzi o następujące konwencje: Konwencję międzynarodową o ujednostajnieniu niektórych zasad dotyczących konosamentów, podpisaną w Brukseli dnia 25 sierpnia 1924 r. (Dz. U. z 1937 r. Nr 33, poz. 258) zmienioną Protokołem sporządzonym w Brukseli dnia 23 lutego 1968 r. (Dz. U. z 1980 r. Nr 14, poz. 48), dalej: RH-V lub reguły hasko-visbijskie; Konwencję o ujednoliceniu niektórych prawideł dotyczących międzynarodowego przewozu lotniczego, podpisaną w Warszawie dnia 12 października 1929 r. (Dz. U. z 1933 r. Nr 8, poz. 49 z późn. zm.), zwaną konwencją warszawską; Konwencję o umowie międzynarodowego przewozu drogowego towarów (CMR) i Protokół podpisania, sporządzone w Genewie dnia 19 maja 1956 r. (Dz. U. z 1962 r. Nr 49, poz. 238 z późn. zm.); Konwencję o międzynarodowym przewozie kolejami (COTIF) sporządzoną w Bernie dnia 9 maja 1980 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 100, poz. 674 z późn. zm.); Konwencję o ujednoliceniu niektórych prawideł dotyczących międzynarodowego przewozu lotniczego, sporządzoną w Montrealu 28 maja 1999 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 37, poz. 235 z późn. zm.).

regulujących umowę przewozu przesyłek oraz konieczności autonomicznej wykładni konwencji międzynarodowych, regulujących umowy przewozu w poszczególnych gałęziach transportu. Postulat takiej wykładni oznacza konieczność dokonywania interpretacji przepisów konwencji w oderwaniu od sposobu rozumienia określonych pojęć w prawie wewnętrznym. Wynika z niej również nakaz poszukiwania odpowiedzi na kwestie wyłaniające się przy stosowaniu danej konwencji międzynarodowej przede wszystkim na gruncie przepisów samej konwencji, przy wykorzystaniu wszelkich możliwości interpretacyjnych, wynikających w szczególności z zasad wykładni konwencji międzynarodowych określonych Konwencją wiedeńską o prawie traktatów¹⁰. Postulat dokonywania wykładni autonomicznej nie stoi jednak na przeszkodzie stosowaniu przepisów prawa krajowego w przypadkach nieuregulowanych postanowieniami konwencji międzynarodowych. Jest bowiem oczywiste, że konwencje te nie regulują całościowo stosunku prawnego wynikającego z zawartej umowy przewozu. W takiej sytuacji istnieje możliwość, a nawet konieczność stosowania przepisów krajowych¹¹. Trzeba jednak pamiętać, że problematyka kar umownych, jako mająca materialnoprawny charakter, musi być oceniana w świetle prawa właściwego dla danego stosunku prawnego, zgodnie z regułami kolizyjno-prawnymi. Nie zawsze jest to prawo sądu rozpatrującego sprawę, o czym sądy często zapominają, stosując je niejako automatycznie. Dotyczy to zarówno samego zastrzeżenia kary umownej, relacji pomiędzy karą umowną a odszkodowaniem, jak i przesłanek obniżenia (miarkowania) kary umownej.

Rozważając kwestię możliwości zastrzeżenia kar umownych w transporcie międzynarodowym, koncentruję się na przypadkach, gdy do oceny kwestii nieuregulowanych w konwencji międzynarodowej właściwe jest prawo polskie. Ze względu na odmienności obowiązujące w poszczególnych systemach prawnych, z ostrożnością należy się odnosić do poglądów dotyczących możliwości zastrzegania kar umownych w umowach przewozu międzynarodowego, wyrażonych w doktrynie i literaturze zagranicznej¹². Przy przygotowywaniu opracowania została wykorzystana metoda dogmatyczno-językowa, porównawcza i w ograniczonym zakresie historyczna.

¹⁰ Konwencja wiedeńska o prawie traktatów z dnia 23 maja 1969 r., Dz. U. z 1990 r. Nr 74, poz. 439. Odnosnie do wykładni konwencji międzynarodowej zawierającej ujednolicone normy prawa prywatnego zob. K. Wesołowski, D. Ambrożuk, *Interpretacja postanowień konwencji międzynarodowych zawierających normy o charakterze cywilnoprawnym*, *Lingwistyka Stosowana* 2017, t. 24, nr 4, s. 165–176.

¹¹ Zob. D. Dąbrowski, *Luki prawne w wybranych konwencjach dotyczących umów przewozu i ich uzupełniania*, w: *Societates et obligationes – tradycja, współczesność, przyszłość. Księga jubileuszowa Profesora Jacka Napierały*, red. A. Olejniczak, T. Sójka, Poznań 2018, s. 89–99.

¹² Przykładowo w prawie angielskim istnieje rozróżnienie pomiędzy *penalty* a *liquidated damages*, co do których postaci kary umownej istnieją odrębne warunki ich stosowania. W odniesieniu do kar umownych w transporcie na gruncie angielskiego prawa patrz A. Messent, D.A. Glass, *CMR: Contracts*

1. Kary umowne zastrzegane w praktyce transportowej

Kary umowne są często zastrzegane w umowach przewozu. Dotyczy to w szczególności przewozów drogowych, zarówno krajowych, jak i międzynarodowych. Powierzający przewóz nadawcy już w treści tzw. zlecenia transportowego przewidują zazwyczaj różne kary umowne należne od przewoźnika, np. na wypadek nieterminowego podstawienia pojazdu w miejscu załadunku, opóźnienia podstawienia pojazdu w miejscu rozładunku (opóźnienia w przewozie), braku zapewnienia stałego kontaktu telefonicznego z kierowcą wykonującym przewóz, braku informowania nadawcy w określonych odstępach czasu o przybliżonym miejscu przebywania pojazdu wraz z ładunkiem, nieterminowego dostarczenia dokumentów przewozowych (w szczególności zawierających potwierdzenie odbioru, co może uniemożliwiać lub utrudniać nadawcy przesyłki rozliczenie się ze swoim kontrahentem), utraty, niewykorzystania lub nienależytego wykorzystania dokumentów załączonych do listu przewozowego lub powierzonych przewoźnikowi, na okoliczność powstania szkód w przewożonym towarze, naruszenia zakazu bezpośredniego kontaktowania się i przyjmowania zleceń transportowych od klienta nadawcy towaru do przewozu, naruszenia zakazów doładunku przesyłek innych nadawców (w przypadku przewozów całopojazdowych, tj. gdy nadawca zamawia całą przestrzeń ładunkową pojazdu) czy przeładunku, naruszenia nakazów tzw. neutralizacji dokumentów (chodzi o zamianę listu przewozowego uniemożliwiającą odbiorcy poznanie podmiotu, od którego pobrano przesyłkę do przewozu), przewozu w zwiększonej obsadzie pojazdu, wykonywania przewozu w konwoju czy parkowania w określony sposób (np. tyłami naczep do siebie, co uniemożliwia, a co najmniej utrudnia otwarcie drzwi naczepy), wykonywania przewozu określonym typem pojazdu (np. naczepą o sztywnej zabudowie), niedokonania określonych czynności w odniesieniu do przesyłki.

W pierwotnej wersji ustawy Prawo przewozowe¹³ (rozdz. 5, art. 59–61) przewidziane były ustawowe kary pieniężne należne klientowi od przewoźnika oraz należne przewoźnikowi od jego klienta, stanowiące formę zryczałtowanego odszkodowania na wypadek nienależytego wykonania określonych czynności związanych z umową

for the International Carriage of Goods by Road, New York 2017, s. 249. Powyższe rozróżnienie niekiedy uchodzi uwadze autorów odwołujących się do prawa angielskiego. W literaturze polskiej różnice wyjaśnia M. Czernis, „*Liquidated damages*” – kary umowne w umowie o budowę statku, Portal stoczniowy, 16.07.2024 r., <https://portalstoczniowy.pl/kary-umowne-w-umowie-o-budowe-statku-marek-czernis> [dostęp: 19.07.2024 r.], zob. też Z. Machnikowski, *Zobowiązania*, t. 2, art. 484 K.c., Nb. 8.

¹³ Dz. U. z 1984 r. Nr 53, poz. 272.

przewozu¹⁴, do których na mocy art. 485 K.c. znajdowały odpowiednie zastosowanie przepisy o karze umownej. Przepisy te zostały jednak uchylone ustawą o zmianie ustawy – Prawo przewozowe z dnia 2 września 1994 r.¹⁵

Aby udzielić odpowiedzi na pytanie o możliwość i warunki zastrzegania kar umownych w umowach przewozu przesyłek, konieczne jest określenie charakteru prawnego przepisów regulujących umowę przewozu, zarówno w odniesieniu do przewozów krajowych, jak i międzynarodowych. W szczególności chodzi o charakter przepisów dotyczących określonych tytułów odpowiedzialności przewoźnika oraz ustalenia odszkodowania.

2. Charakter prawny przepisów regulujących umowę przewozu towarów

Charakter prawny przepisów regulujących umowę przewozu jest zróżnicowany, i to zarówno w odniesieniu do przepisów prawa polskiego, jak i konwencji międzynarodowych. Jeśli chodzi o przepisy krajowe, to postanowienia ustawy Prawo przewozowe, która znajduje zastosowanie do wszelkiego rodzaju przewozów, za wyjątkiem transportu morskiego, lotniczego i konnego (art. 1 ust. 1 Prawa przewozowego) oraz przewozów przesyłek pocztowych (art. 35 ust. 1a Prawa przewozowego), mają charakter bezwzględnie wiążący. Mimo że ustawa nie zawiera wyraźnej dyspozycji co do charakteru jej przepisów, ich imperatywny charakter – przynajmniej w odniesieniu do postanowień dotyczących zasad odpowiedzialności przewoźnika i ustalania wysokości odszkodowania – nie powinien budzić wątpliwości¹⁶.

¹⁴ Zgodnie z art. 59 Prawa przewozowego przewoźnik był obowiązany do zapłacenia klientowi kary pieniężnej w razie:

- 1) niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązań wynikających z zatwierdzonego planu przewozów, umów o organizacji przewozów, umów grupowego przewozu osób lub przyjętego zamówienia na przewóz,
- 2) zwłoki w przygotowaniu przesyłki do odbioru,
- 3) zwłoki w dostarczeniu przesyłki, gdy nie udowodniono szkody,
- 4) zwłoki w podstawieniu zamówionego środka transportowego,
- 5) podstawienia środka transportowego nie nadającego się do danego rodzaju przewozu.

Ww. kary pieniężne znajdowały zastosowanie niezależnie od należności i odszkodowań ciążących na stronach z tytułu zawartej umowy, chyba że ustawa stanowiła inaczej, a ponadto do tych kar pieniężnych nie znajdowały zastosowania przepisy Kodeksu cywilnego o karach umownych (art. 61 ust. 2 i 3 Prawa przewozowego). Wysokość kar pieniężnych w poszczególnych gałęziach transportu określał Minister Komunikacji, w drodze rozporządzenia (art. 61 ust. 3 Prawa przewozowego).

¹⁵ Dz. U. z 1994 r. Nr 111, poz. 536.

¹⁶ Szerzej na ten temat D. Ambrożuk, *Ustalenie wysokości odszkodowania w prawie przewozowym w odniesieniu do przewozu przesyłek*, Warszawa 2011, s. 17–19. Za imperatywnym charakterem przepisów

Zgoła inaczej rzecz ma się w przypadku przepisów Kodeksu cywilnego dotyczących umowy przewozu przesyłek, które obecnie mają marginalne zastosowanie, gdyż stosuje się je wprost do przewozów konnych¹⁷ oraz subsydiarnie do przewozów innych gałęzi transportu (art. 775 K.c.). Przepisy te, co do zasady, mają dyspozytywny charakter¹⁸.

Przepisy Kodeksu cywilnego, na mocy art. 205 ust. 1 Prawa lotniczego znajdują też zastosowanie do umowy krajowego przewozu lotniczego, ale tylko w zakresie nieuregulowanym przepisami ustawy Prawo lotnicze i umowami międzynarodowymi. Do kwestii odpowiedzialności przewoźnika za szkody związane z przewozem lotniczym, w tym przewozem towarów, odnosi się natomiast przepis art. 208 ust. 2 Prawa lotniczego¹⁹, zawierający odesłanie do przepisów konwencji lotniczych, których Polska jest stroną. Charakter przepisów tych konwencji zostanie omówiony w dalszej części artykułu.

W przypadku Kodeksu morskiego zawarta tam regulacja dotycząca odpowiedzialności przewoźnika wzorowana jest na przepisach RH-V. Choć z założenia odnosi się do wszelkich umów przewozu ładunku morzem, w przypadku wystawienia konosamentu ma charakter semiimperatywny. Nieważne są postanowienia umowne wyłączające lub ograniczające odpowiedzialność unormowaną art. 110 K.m. (obowiązek dołożenia należytej staranności przy zapewnieniu zdatności żeglugowej statku), art. 165 K.m. (zakres odpowiedzialności za szkody w substancji ładunku; przyczyny wyłączające) i art. 167 K.m. (odesłanie do RH-V w zakresie kwotowych

Prawa przewozowego opowiadają się także m.in.: W. Górski, K. Wesołowski, *Komentarz do znowelizowanego prawa przewozowego*, Zielona Góra 1995, s. 15, jak również *Komentarz do przepisów o umowie przewozu i spedycji, Kodeks cywilny, Prawo przewozowe, CMR*, Gdańsk 2006, s. 60; M. Stec, w: *Prawo gospodarcze i handlowe*, t. 5. *Prawo umów w obrocie gospodarczym*, red. S. Włodyka, Warszawa 2001, s. 964; T. Szanciło, *Prawo przewozowe. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 55–56; tenże *Odpowiedzialność kontraktowa przewoźnika przy przewozie drogowym przesyłek towarowych*, Warszawa 2013, s. 28.

¹⁷ Zob. szerzej D. Ambrożuk, D. Dąbrowski, K. Garnowski, K. Wesołowski, *Umowa przewozu osób i rzeczy w prawie polskim*, Warszawa 2020, s. 15–16.

¹⁸ Tak słusznie M. Stec, *Umowa przewozu w transporcie towarowym*, Kraków 2005, s. 34; T. Szanciło, *Odpowiedzialność kontraktowa...*, s. 28. Wyjątek stanowią przepisy dotyczące terminu przedawnienia roszczeń (w przypadku przewozu rzeczy – art. 792 K.c., a w odniesieniu do roszczeń regresowych pomiędzy przewoźnikami – art. 793 K.c.). Zgodnie bowiem z art. 119 K.c. terminy przedawnienia nie mogą być skracane ani przedłużane przez czynność prawną.

¹⁹ Zgodnie z art. 208 ust. 2 Prawa lotniczego postanowienia umów międzynarodowych ratyfikowanych przez Polskę stosuje się również do odpowiedzialności przewoźnika lotniczego za szkody w przewozie międzynarodowym niepodlegającym tym umowom, a rozpoczynającym się lub kończącym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub z wykonywaniem lądowania handlowego na tym terytorium oraz w przewozie lotniczym krajowym. W przypadku przyjęcia przez Rzeczpospolitą Polską różnych umów międzynarodowych oraz zmian i uzupełnień do nich w przewozie tym stosuje się jedynie postanowienia umowy ostatnio ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską.

ograniczeń wysokości odszkodowania)²⁰. *A contrario* – jeśli konosament nie został wystawiony, strony mogą dowolnie kształtować zasady odpowiedzialności przewoźnika morskiego. Na gruncie Kodeksu morskiego strony mogą także dowolnie ukształtować odpowiedzialność dotyczącą ładunków przewożonych na pokładzie statku, żywych zwierząt i za szkody zaistniałe po przyjęciu ładunku do przewozu, ale przed dokonaniem załadunku na statek oraz szkody spowodowane po rozładunku, ale przed wydaniem ładunku odbiorcy (art. 169 § 3 K.m.).

Przepisy międzynarodowych konwencji przewozowych mają zasadniczo imperatywny lub semiimperatywny charakter. I tak art. 41 ust. 1 konwencji CMR dotyczącej przewozów drogowych stanowi wprost, że z zastrzeżeniem art. 40 jest nieważna i pozbawiona mocy każda klauzula, która bezpośrednio lub pośrednio naruszałaby postanowienia tej konwencji, przy czym nieważność takich klauzul nie pociąga za sobą nieważności pozostałych postanowień umownych. Oznacza to, że jedynie w zakresie wskazanym w art. 40 CMR (indyferentnym z punktu widzenia możliwości zastrzegania kar umownych) postanowienia CMR mają charakter dyspozytywny.

Nieco inaczej sytuacja wygląda w odniesieniu do międzynarodowego przewozu kolejowego towarów. W myśl bowiem art. 5 CIM²¹, jeżeli przepisy te nie stanowią inaczej, jakiegokolwiek postanowienie umowy przewozu mogące bezpośrednio lub pośrednio uchylać ich stosowanie jest nieważne, a nieważność takiego postanowienia nie wpływa na ważność pozostałych postanowień umowy przewozu. Jednakże przewoźnik może przyjąć na siebie większą odpowiedzialność i szersze zobowiązania od określonych w przepisach CIM. Oznacza to, że przepisy CIM dotyczące odpowiedzialności i zobowiązań ciążących na przewoźniku mają charakter semiimperatywny. Wyjątek stanowi art. 33 § 6 CIM, dopuszczający zawarcie porozumienia co do należnego od przewoźnika odszkodowania na wypadek przekroczenia określonego w porozumieniu stron umowy przewozu terminu dostawy, na innych zasadach niż wynikających z art. 33 § 1 CIM. Oznacza to, że zasady odpowiedzialności przewoźnika w międzynarodowym prawie kolejowym za niezachowanie terminu dostawy mają charakter dyspozytywny, o ile strony w porozumieniu określiły sam termin dostawy²².

²⁰ Jeżeli konosament został wystawiony na ładunek przewożony na podstawie umowy czarterowej, zakaz umownych wyłączeń lub ograniczeń odpowiedzialności jest skuteczny od chwili przeniesienia konosamentu na osobę trzecią (art. 169 § 2 K.m.).

²¹ CIM – Przepisy ujednolicone o umowie międzynarodowego przewozu towarów kolejami, stanowiące załącznik B do konwencji COTIF.

²² Zob. J.O. Bodis, *Die Vertragsstrafe im Transportrecht*, Transportrecht 2014, nr 3, s. 103.

Semiimperatywny charakter mają także postanowienia międzynarodowych konwencji lotniczych dotyczące odpowiedzialności przewoźnika. Przepis art. 26 konwencji montrealskiej przewiduje bowiem, że jakiegokolwiek postanowienie umowne zmierzające do uwolnienia przewoźnika od odpowiedzialności lub do ustalenia ograniczeń odpowiedzialności niższych od przewidzianych w konwencji uważa się za nieistniejące i niemające skutków prawnych, jednakże nieważność takiego postanowienia nie powoduje nieważności całej umowy, która nadal podlega postanowieniom konwencji. Jednakże na mocy art. 25 konwencji montrealskiej przewoźnik lotniczy może umówić się, że w odniesieniu do umowy przewozu stosuje się ograniczenia odpowiedzialności wyższe od przewidzianych w konwencji albo że nie stosuje się żadnych ograniczeń odpowiedzialności. Ponadto z art. 49 tej konwencji wynika, że nieważne są wszelkie klauzule umowy przewozu i wszelkie zawarte przed powstaniem szkody umowy szczególne, których strony uchylałyby zastosowanie zasad ustalonych w tej konwencji bądź przez określenie prawa, które ma być zastosowane (co może mieć znaczenie z punktu widzenia dopuszczalności zastosowania kar umownych), bądź przez zmianę zasad właściwości sądów²³. Analogiczne rozwiązania przyjęto w konwencji warszawskiej (art. 22, 23, 32).

W przypadku przewozów morskich kwestia jest bardziej skomplikowana. Odpowiedzialność przewoźnika morskiego za szkody w przewożonym ładunku na płaszczyźnie międzynarodowej regulowana jest RH-V. Reguły te mają zastosowanie *ex proprio vigore* wyłącznie do przewozów za konosamentem (art. 1 RH-V)²⁴. Przepisy dotyczące odpowiedzialności przewoźnika wynikające z tej konwencji mają charakter semiimperatywny (art. 5 RH-V²⁵). Strony umowy nie mogą bowiem wprowadzać do treści umowy o przewóz postanowień wyłączających lub łagodzących zasady odpowiedzialności przewoźnika. Możliwe jest ich zaostrzenie.

Jednak w odniesieniu do szkód w ładunku pozostającym w pieczy przewoźnika przed załadunkiem na statek i po wyładunku, strony mogą ustalić odmienne

²³ Zgodnie z art. 34 konwencji montrealskiej, w odniesieniu do umowy przewozu towarów, strony tej umowy mogą poddać każdy spór dotyczący odpowiedzialności przewoźnika pod rozstrzygnięcie przez arbitraż. Zob. M. Polkowska, I. Szymajda, *Konwencja montrealaska. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 101–102 i 121.

²⁴ W praktyce RH-V stosowane są także do innych przewozów ładunku, na podstawie woli stron (tzw. klauzuli *paramount* zawartej w formularzach dokumentów przewozowych). Polska nie ratyfikowała konwencji Narodów Zjednoczonych o przewozie towarów morzem z 1978 r. (tzw. Reguły Hamburskie), której zakres zastosowania jest niezależny od wystawienia konosamentu.

²⁵ Zgodnie z art. 5 RH-V przewoźnikowi wolno zrzec się całości lub części jego praw i ulg, jak również zwiększyć jego odpowiedzialności i zobowiązania tak, jak są one, jedno i drugie, przewidziane przez konwencję, byleby wzmianka o tym zrzeczeniu się lub zwiększeniu była umieszczona w konosamencie wydanym załadowcy.

zasady odpowiedzialności (art. 7 RH-V). Należy też mieć na uwadze, że ładunkiem w rozumieniu RH-V nie są towary przewożone na pokładzie i żywe zwierzęta (art. 1 lit. e). Stąd w odniesieniu do nich strony mogą również ustalić dowolne zasady odpowiedzialności. Mogą tę odpowiedzialność zarówno rozszerzyć, jak i złagodzić w stosunku do zasad wynikających z RH-V.

3. Warunki dopuszczalności kar umownych w umowach przewozu towarów

W odniesieniu do umów przewozu towarów normowanych co do zasady przepisami o imperatywnym charakterze, tj. w przypadku przewozów krajowych regulowanych przepisami ustawy Prawo przewozowe, a w odniesieniu do przewozów międzynarodowych postanowieniami konwencji CMR, niedopuszczalna jest praktyka zastrzegania kar umownych z tych tytułów, które są unormowane tymi przepisami²⁶. Nie jest zatem prawnie skuteczne zastrzeganie kar umownych na wypadek zaistnienia szkód w przewożonym towarze (jego utraty – zaginięcia, ubytku, uszkodzenia) czy zwłoki w przewozie. Znajduje to potwierdzenie zarówno w orzecznictwie²⁷, jak i w literaturze przedmiotu²⁸. Za niedopuszczalne należy uznać także zastrzeganie kar umownych na wypadek zagubienia lub niewłaściwego użycia dokumentów wymienionych w liście przewozowym i dołączonych do niego lub wręczonych przewoźnikowi, gdyż te kwestie są również uregulowane ww. przepisami.

Należy przy tym zaznaczyć, że nie ma znaczenia, czy zastrzeżenie kar stwarzało by dla przewoźnika sytuację korzystniejszą od wynikającej z przepisów prawa, czy też odwrotnie. Nie jest zatem możliwe zastrzeżenie np. kar umownych za zwłokę w przewozie, która nie spowodowała szkody w przesyłce, nawet z zastrzeżeniem, że nie przekroczy wysokości maksymalnego odszkodowania przewidzianego na

²⁶ Tak K. Wesołowski, *Umowa międzynarodowego przewozu drogowego towarów na podstawie CMR*, Warszawa 2013, s. 44; I. Koller, *Transportrecht*, München 2013, s. 1209; R.Th. Schmid, w: *CMR – Kommentar. Übereinkommen über den Beförderungsvertrag im internationalen Straßengüterverkehr*, red. K.H. Thume, Frankfurt am Main 2013, s. 981.

²⁷ Zob. np. wyrok SN z dnia 11 sierpnia 2022 r., II CNPP 6/22, <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/ii%20cnpp%206-22.pdf> [dostęp: 26.05.2025 r.]; wyrok SO w Szczecinie z dnia 19 marca 2014 r., VIII Ga 65/14, [https://orzeczenia.szczecin.so.gov.pl/content/\\$N/155515000004027_VIII_Ga_000065_2014_Uz_2014-03-19_001](https://orzeczenia.szczecin.so.gov.pl/content/$N/155515000004027_VIII_Ga_000065_2014_Uz_2014-03-19_001) [dostęp: 22.05.2025 r.].

²⁸ Zob. R.Th. Schmid, w: *CMR...*, s. 981; T. Bittel, *Zastrzeżenie kary umownej z tytułu nieterminowego wykonania umowy drogowego przewozu rzeczy w świetle przepisów PrPrzew oraz Konwencji CMR*, *Studia Prawa Prywatnego* 2021, t. 16, nr 2, s. 40–42.

tę okoliczność (jednokrotność przewoźnego w transporcie międzynarodowym – art. 23 ust. 5 CMR, dwukrotność przewoźnego w transporcie krajowym – art. 83 ust. 1 Prawa przewozowego). Skoro przepisy CMR i ustawy Prawo przewozowe wymagają dla uzyskania tego odszkodowania udowodnienia szkody, zastrzeżenie kary umownej na okoliczność opóźnienia stanowiłoby obejście tego wymogu. Z tego samego powodu nie jest możliwe na gruncie ustawy Prawo przewozowe oraz konwencji CMR zastrzeżenie kary umownej na okoliczność zaginięcia lub uszkodzenia przesyłki, a także przekroczenia umówionego terminu dostawy (zwłoki w przewozie).

Na marginesie warto jednak zauważyć, że możliwe jest uzyskanie wyższego odszkodowania od przewidzianego postanowieniami konwencji CMR w ramach deklaracji wartości przesyłki (art. 24 CMR) czy tzw. deklaracji specjalnego interesu w dostawie (art. 26 CMR)²⁹. Ten ostatni przepis stanowi bowiem, że w ww. przypadkach można żądać od przewoźnika, niezależnie od odszkodowań przewidzianych w art. 23, 24 i 25 CMR, odszkodowania równego dodatkowej szkodzie, która została udowodniona, aż do wysokości zadeklarowanej kwoty. Instytucji tych nie można jednak utożsamiać z karą umowną. Artykuł 26 ust. 2 CMR stanowi wprost o szkodzie, i to szkodzie udowodnionej. Tymczasem w przypadku zastrzeżonej kary umownej – jak już wyżej wskazano – wierzyciel nie musi udowadniać szkody, a jedynie fakt niewykonania lub nienależytego wykonania świadczenia, na okoliczność wystąpienia którego karę zastrzeżono. Jak już wspomniano, zgodnie z orzecznictwem i przeważającymi poglądami polskiej doktryny, szkoda w takiej sytuacji w ogóle nie musi wystąpić.

W umowach podlegających przepisom ustawy Prawo przewozowe i konwencji CMR, co do zasady, dopuszczalne jest natomiast zastrzeganie kar umownych z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania czynności, co do których ww. przepisy nie zawierają unormowania. Chodzi tu w szczególności o takie tytuły, jak: niepodstawienie pojazdu pod załadunek o umówionej porze³⁰, niedostarczenie dokumentów przewozowych po wykonanym przewozie, naruszenie zakazu bezpośredniego kontaktowania się i przyjmowania zleceń transportowych od klienta nadawcy towaru do przewozu. Jeśli chodzi o pierwszą z wymienionych sytuacji, można spotkać się z poglądem, że niezachowanie terminu podstawienia pojazdu mieści się w pojęciu opóźnienia w przewozie, a co za tym idzie – obwarowanie niepodstawienia pojazdu pod załadunek w umówionym czasie karami umownymi stanowiłoby obejście przepisów regulujących konsekwencje opóźnienia w przewozie³¹. Stanowisko takie

²⁹ Przepisy ustawy Prawo przewozowe deklaracji szczególnego interesu w dostawie nie przewidują.

³⁰ Zob. wyrok SN z dnia 11 sierpnia 2022 r., II CNPP 6/22.

³¹ T. Bittel, *Zastrzeżenie kary umownej...*, s. 41. Autor jest jednak niekonsekwentny w swoim zapatrywaniu, skoro dopuszcza odpowiedzialność odszkodowawczą na ogólnych zasadach z tego tytułu.

nie jest zasadne. Czym innym jest bowiem niezachowanie terminu przewozu jako głównego świadczenia wynikającego z umowy, a czym innym nieterminowe wykonanie jednego z obowiązków warunkujących wykonanie tego świadczenia zasadniczego. Pomimo nieterminowego podstawienia pojazdu pod załadunek i spowodowania tym szkody (np. gdy wykonanie czynności ładunkowych wiąże się z koniecznością najęcia przez nadawcę określonego sprzętu do załadunku czy zatrudnienia wyspecjalizowanego przedsiębiorcy świadczącego usługi sztauerskie) lub co najmniej perturbacji w funkcjonowaniu przedsiębiorstwa nadawcy, termin przewozu może być zachowany i przepisy przewidujące sankcje z tytułu opóźnienia w przewozie nie będą miały zastosowania. Opowiadając się za dopuszczalnością zastrzeżenia kary umownej za nieterminowe podstawienie pojazdu pod załadunek, należy jednak zauważyć, że może ona dotyczyć jedynie takiego nieterminowego podstawienia, które zostało spowodowane okolicznością, za którą przewoźnik odpowiada, czyli zwłoką przewoźnika w podstawieniu pojazdu pod załadunek³².

Za dopuszczalne na gruncie przepisów ustawy Prawo przewozowe i konwencji CMR należy także uznać zastrzeżenie kary umownej na wypadek: braku zapewnienia stałego kontaktu telefonicznego z kierowcą wykonującym przewóz, braku informowania nadawcy w określonych odstępach czasu o przybliżonym miejscu przebywania pojazdu wraz z ładunkiem, naruszenia nakazu przewozu w zwiększonej obsadzie lub wykonywania przewozu w konwoju, wykonywania przewozu innym typem naczepy niż uzgodniony, naruszenia zakazu doładunku przesyłek należących do innych nadawców czy naruszenia zakazu przeładunku towarów.

Możliwość żądania kar w ww. sytuacjach może mieć miejsce tylko wówczas, gdy naruszenie przez przewoźnika zakazów czy nakazów umownych spowodowane jest okolicznościami, za które przewoźnik ponosi odpowiedzialność. Przykładowo, kara umowna za naruszenie zakazu przeładunku nie będzie należna w przypadku, gdy przeładunek ten był konsekwencją niewłaściwego opakowania czy zabezpieczenia przesyłki przez nadawcę.

Zauważyć jednak należy, że w jednym z orzeczeń Sądu Najwyższego³³ wyrażony został pogląd, z powołaniem się na przedstawicieli doktryny angielskiej³⁴ i niemieckiej³⁵, że na gruncie konwencji CMR nie jest możliwe zastrzeganie kar umownych za szkody wyrządzone w okresie między przyjęciem towaru a jego wydaniem, gdyż konwencja CMR reguluje odpowiedzialność przewoźnika w tym okresie. Pogląd ten

³² Zwraca na to uwagę SN w uzasadnieniu wyroku z dnia 11 sierpnia 2022 r., II CNPP 6/22.

³³ Wyrok SN z dnia 11 sierpnia 2022 r., II CNPP 6/22.

³⁴ A. Messent, D.A. Glass, *CMR: Contracts for the International Carriage of Goods by Road*, London–Hong Kong 2000, s. 209.

³⁵ I. Koller, *Transportrecht*, München 2004, s. 1263.

nie został szerzej uzasadniony. Wydaje się nadmiernie uproszczony, gdyż konwencja reguluje odpowiedzialność za niektóre tylko przypadki naruszenia obowiązków umownych zaistniałych w tym okresie. Postanowienia ww. regulacji obejmują wyłącznie odpowiedzialność za szkody w przesyłce, za szkody spowodowane nie-terminowością dostawy, zagubieniem lub niewłaściwym użyciem dokumentów wymienionych w liście przewozowym i dołączonych do niego lub wręczonych przewoźnikowi oraz brakiem klauzuli *paramount*³⁶. Konsekwencje pozostałych naruszeń obowiązków umownych istniejących w okresie od przyjęcia przesyłki do przewozu do jej wydania nie są przedmiotem regulacji ww. konwencji. W przypadku regulacji odpowiedzialności przewoźnika przepisami semiimperatywnymi (konwencja CIM, konwencja montrealaska, konwencja warszawska, konwencja RH-V, Kodeks morski w odniesieniu do przewozów za konosamentem) możliwości zastrzegania kar umownych są szersze. Obejmują bowiem nie tylko sytuacje nieuregulowane przepisami prawa, lecz także mogą się odnosić do obowiązków przewoźnika obwarowanych unormowaną odpowiedzialnością odszkodowawczą. Fakt takiego unormowania nie jest jednak obojętny dla możliwości zastrzeżenia kar umownych. Ich stosowanie nie mogłoby bowiem w żadnym przypadku powodować pogorszenia sytuacji prawnej osoby uprawnionej.

Nie powinna budzić wątpliwości możliwość zastrzeżenia kary umownej w sytuacji, gdy jej wysokość odpowiada co najmniej przewidzianej kwocie odszkodowania możliwej do uzyskania z danego tytułu. Zastrzeżenie takiej kary jest niewątpliwie korzystne dla osoby uprawnionej, gdyż zwalnia ją z obowiązku wykazania szkody, przy zachowaniu prawa do kompensaty w zakresie zagwarantowanym przepisami. Podobnie nie powinno być wątpliwości w sytuacji, gdy strony, zastrzegając karę umowną nawet w niższej wysokości niż górna granica wysokości odszkodowania określona przepisami dla danego tytułu odpowiedzialności, przewidują jednocześnie możliwość dochodzenia odszkodowania uzupełniającego (art. 484 § 1 zd. 2 K.c.).

Wątpliwość pojawia się wówczas, gdy wysokość zastrzeżonej kary umownej jest niższa niż przewidziana prawem wysokość odszkodowania z danego tytułu, a strony nie przewidziały możliwości dochodzenia odszkodowania uzupełniającego albo wprost możliwość taką wykluczyły. W takich przypadkach nasuwają się *prima vista* do rozważenia dwa rozwiązania. Pierwsze polegałyby na akceptacji zastrzeżonej kary umownej jako takiej, z jednoczesnym odrzuceniem zakazu dochodzenia odszkodowania uzupełniającego. Drugi pogląd sprowadzałoby się do uznania postanowień

³⁶ W odniesieniu do klauzuli *paramount* bez sprecyzowania wysokości odszkodowania. Na temat klauzuli *paramount* zob. K. Garnowski, *Paramount Clause in the International Transport of Goods by Road and Rail*, *Problemy Transportu i Logistyki* 2018, nr 3 (43), s. 139–146.

o karach umownych za nieważne, jako sprzecznych z prawem (art. 58 § 1 K.c.), tj. uniemożliwiających uzyskanie kompensaty szkody na poziomie zagwarantowanym semiimperatywnymi przepisami regulującymi odpowiedzialność przewoźnika z danego tytułu.

Pierwsze rozwiązanie, choć niewątpliwie korzystne dla osoby uprawnionej, pozostaje *contra legem* z art. 484 § 1 zd. 2 K.c. Na gruncie prawa polskiego roszczenie o odszkodowanie uzupełniające możliwe jest wyłącznie w przypadku, gdy strony przewidziały je w umowie. Ponadto, pomijając kwestię możliwości pozostawienia w mocy wyłącznie części postanowienia dotyczącego kar umownych, trudno zakładać, że przewoźnik zgodziłby się na zastrzeżenie takiej kary umownej przy założeniu, że osoba uprawniona i tak będzie mogła dochodzić odszkodowania uzupełniającego (argument *per analogiam* z art. 58 § 3 K.c.)³⁷.

Drugie rozwiązanie wydaje się bardziej ugruntowane w treści polskiego prawa. Nie jest ono jednak pozbawione pewnej wady. Choć jest motywowane interesem osoby uprawnionej (nadawcy lub odbiorcy), odbiera jednocześnie tej osobie możliwość uzyskania świadczenia odszkodowawczego bez konieczności udowodnienia szkody³⁸. Korzyść ta *in abstracto* jest trudna do porównania z wagą ograniczenia w postaci niemożliwości dochodzenia odszkodowania uzupełniającego ponad wysokość zastrzeżonej kary umownej. Niejednokrotnie bowiem osoba uprawniona preferuje łatwość dochodzenia świadczenia odszkodowawczego kosztem jego wysokości.

Uzasadniony zatem jest pogląd, że jeżeli kara umowna jest zastrzeżona w umowach przewozu podlegających przepisom o semiimperatywnym charakterze w wysokości niższej niż wysokość odszkodowania należnego z danego tytułu (np. opóźnienia w przewozie), przy jednoczesnym braku możliwości dochodzenia odszkodowania uzupełniającego, skuteczność takiego zastrzeżenia należy zawsze ocenić *ad casum* z punktu widzenia interesu osoby uprawnionej. Jeżeli całokształt okoliczności związanych z zawieraniem umowy przewozu wskazuje, że zastrzeżenie kary umownej w takiej postaci było dla osoby uprawnionej korzystne, należy taką klauzulę uznać za dopuszczalną. W szczególności, oprócz innych okoliczności, badaniu powinien podlegać fakt, która ze stron przygotowała projekt umowy lub wzorca umownego, w których zawarto zastrzeżenie kar umownych bez możliwości dochodzenia odszkodowania uzupełniającego.

W praktyce transportowej strony stosunkowo rzadko przygotowują umowę w postaci dokumentu obejmującego dwa zgodne oświadczenia woli. Do zawarcia

³⁷ Rozwiązania takiego nie można jednak wykluczyć na gruncie prawa obcego, zob. § 340 niemieckiego kodeksu cywilnego (BGB).

³⁸ Zob. Z. Machnikowski, *Zobowiązania*, t. 2, art. 484 K.c., Nb. 10.

umowy dochodzi zwykle poprzez wymianę dokumentów (tzw. zlecenia transportowego i jego potwierdzenia) bądź nawet poprzez przystąpienie do wykonywania umowy przez przewoźnika bezpośrednio po otrzymaniu zlecenia transportowego. Postanowienia dotyczące kar umownych znajdują się zatem w dokumentach wystawionych jednostronnie. Co więcej, zdarza się niejednokrotnie, że umowy przewozu (zwłaszcza w transporcie drogowym) zawierane są ustnie za pomocą tzw. komunikatorów, a ich potwierdzenie, w postaci zlecenia transportowego zawierającego postanowienia o karach umownych, następuje często już po rozpoczęciu przewozu. Istotne jest w takiej sytuacji ustalenie skuteczności związania drugiej strony tego rodzaju postanowieniami.

Inną kwestią, często rozpatrywaną w sprawach z zakresu odpowiedzialności przewoźnika, jest rażące wygórowanie kar umownych. Należy też zauważyć, że kary te w praktyce transportowej – z racji dominującego imperatywnego lub semiimperatywnego charakteru przepisów określających sankcje niewykonania lub nienależytego wykonania świadczenia głównego – są zastrzegane w odniesieniu do świadczeń czy czynności dodatkowych, często nawet niebędących warunkiem prawidłowego i terminowego wykonania przewozu (np. obowiązek zapewnienia nadawcy łączności z obsługą pojazdu, obowiązek zwrotu dokumentów po wykonanym przewozie w określonym terminie). Oczywiście nie oznacza to, że osoba żądająca umieszczenia postanowienia o karach umownych z tego tytułu nie ma usprawiedliwionego interesu w wykonaniu obowiązków, o których mowa. Ocena wysokości kary jako rażąco wygórowanej musi jednak uwzględniać wartość tego interesu, a nie całego świadczenia przewozowego³⁹. W szczególności wysokość zastrzeganych kar nie może prowadzić do pozbawienia przewoźnika wynagrodzenia za wykonaną usługę transportową, co często ma miejsce w praktyce, poprzez zastrzeżenie, a następnie potrącenie z przewoźnego kary umownej w wysokości nieuwzględniającej stosownej proporcji. Należy skłonić się ku stanowisku, że miarkowanie kary umownej na podstawie art. 484 § 2 K.c. możliwe jest już w sytuacji podniesienia przez stronę twierdzenia o rażącym wygórowaniu kary. Nie jest zatem konieczne wyraźne żądanie miarkowania kar umownych. Natomiast samo zgłoszenie wniosku o zapłatę kary umownej, jako nienależnej co do zasady, nie daje podstaw do miarkowania tej kary⁴⁰.

³⁹ Zob. np. wyrok SO w Szczecinie z dnia 24 czerwca 2016 r. (VIII Ga 112/16, [https://orzeczenia.szczecin.so.gov.pl/details/\\$N/155515000004027_VIII_Ga_000112_2016_Uz_2016-06-24_001](https://orzeczenia.szczecin.so.gov.pl/details/$N/155515000004027_VIII_Ga_000112_2016_Uz_2016-06-24_001) [dostęp: 22.05.2025 r.]), w którym sąd ten uznając dopuszczalność zastrzeżenia kary na wypadek nieterminowego dostarczenia dokumentów, słusznie przyjął, że kara odpowiadająca 50% frachtu jest rażąco wygórowana, a co za tym idzie podlega zmniejszeniu w ramach instytucji miarkowania kary.

⁴⁰ Stanowisko takie zajmuje T. Szanciło, w: *Kodeks cywilny...*, art. 484 K.c., Nb. 10; Z. Machnikowski, *Zobowiązania*, t. 2, art. 484 K.c., Nb. 39.

Zakończenie

Powyższe uwagi pozwalają na następującą konkluzję: możliwość zastrzegania kar umownych należnych od przewoźnika w umowach przewozu przesyłek (towarów) uzależniona jest w pierwszej kolejności od charakteru przepisów regulujących odpowiedzialność tego przewoźnika. W przypadku przepisów o imperatywnym charakterze, dopuszczalne jest zastrzeżenie kar umownych w odniesieniu do tytułów odpowiedzialności, które nie są uregulowane przepisami prawa przewozowego. W przypadku unormowania odpowiedzialności kontraktowej przewoźnika przepisami o semiimperatywnym charakterze, kary umowne są dopuszczalne także w przypadkach regulowanych tymi przepisami, jednakże pod warunkiem, że nie powodują pogorszenia sytuacji podmiotu chronionego takim charakterem norm (dotyczy to nadawcy lub odbiorcy przesyłki). Okoliczność ta powinna być badana *in casu* z uwzględnieniem całokształtu okoliczności sprawy. Jeśli natomiast chodzi o normy o dyspozytywnym charakterze, strony mają swobodę zastrzegania kar umownych, ograniczoną jedynie ogólnymi zasadami. Ocena możliwości zastrzeżenia i dopuszczalnej wysokości kary w świetle tych zasad musi zatem uwzględniać istnienie oraz wartość interesu związanego z obowiązkiem, którego niewykonanie lub nienależyte wykonanie obwarowane jest karą umowną. W odniesieniu do umów przewozu międzynarodowego, regulowanych konwencjami międzynarodowymi, o zasadności zastrzeżenia kary umownej decydować winny przepisy właściwego dla danej umowy przewozu prawa krajowego, mającego zastosowanie do kwestii nieuregulowanych w ujednoliconych przepisach konwencji międzynarodowej.

Bibliografia

- Ambrożuk D., *Ustalenie wysokości odszkodowania w prawie przewozowym w odniesieniu do przewozu przesyłek*, Warszawa 2011.
- Ambrożuk D., Dąbrowski D., Garnowski K., Wesołowski K., *Umowa przewozu osób i rzeczy w prawie polskim*, Warszawa 2020.
- Bittel T., *Zastrzeżenie kary umownej z tytułu nieterminowego wykonania umowy drogowego przewozu rzeczy w świetle przepisów PrPrzew oraz Konwencji CMR*, *Studia Prawa Prywatnego* 2021, t. 16, nr 2.
- Bodis J.O., *Die Vertragsstrafe im Transportrecht*, *Transportrecht* 2014, nr 3.
- Borysiak W., *Funkcje kary umownej w świetle uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 6 listopada 2003 r. (III CZP 61/03)*, *Palestra* 2006, nr 7–8.
- Borysiak W., w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. W. Borysiak, Warszawa 2024.

- Bujalski M., Zoll F., w: *System Prawa Prywatnego*, t. 6. *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2023.
- Czernis M., „*Liquidated damages*” – kary umowne w umowie o budowę statku, Portal stoczniowy, 16.07.2024 r., <https://portalstocznioowy.pl/kary-umowne-w-umowie-o-budowe-statku-marek-czernis> [dostęp: 19.07.2024 r.].
- Dąbrowski D., *Luki prawne w wybranych konwencjach dotyczących umów przewozu i ich uzupełniania*, w: *Societates et obligationes – tradycja, współczesność, przyszłość. Księga jubileuszowa Profesora Jacka Napierały*, red. A. Olejniczak, T. Sójka, Poznań 2018.
- Garnowski K., *Paramount Clause in the International Transport of Goods by Road and Rail*, *Problemy Transportu i Logistyki* 2018, nr 3 (43).
- Gawlik Z., w: *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, red. A. Kidyba, t. 3, Warszawa 2014.
- Górski W., Wesołowski K., *Komentarz do znowelizowanego prawa przewozowego*, Zielona Góra 1995.
- Górski W., Wesołowski K., *Komentarz do przepisów o umowie przewozu i spedycji, Kodeks cywilny, Prawo przewozowe, CMR*, Gdańsk 2006.
- Gutowski M., *Kodeks cywilny, t. 2. Komentarz. Art. 353–625*, Warszawa 2022.
- Jastrzębski J., *Kara umowna*, Warszawa 2006.
- Koller I., *Transportrecht*, München 2013.
- Machnikowski Z., w: *Zobowiązania, t. 2. Część ogólna. Komentarz*, red. Z. Machnikowski, Warszawa 2024.
- Messent A., Glass D.A., *CMR: Contracts for the International Carriage of Goods by Road*, London–Hong Kong 2000.
- Messent A., Glass D.A., *CMR: Contracts for the International Carriage of Goods by Road*, New York 2017.
- Polkowska M., Szymajda I., *Konwencja montrealska. Komentarz*, Warszawa 2004.
- Popiołek W., w: *Kodeks cywilny, t. 2. Komentarz. Art. 450–1088*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2021.
- Relidziński P., *Obowiązek zapłaty kary umownej w przypadku niewystąpienia szkody po stronie wierzyciela*, w: *Prawo handlowe. Między teorią, praktyką a orzecznictwem. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi A. Strzępcę*, red. P. Pinior, P. Relidziński, W. Wyrzykowski, E. Zielińska, M. Żaba, Warszawa 2019.
- Romanowski G., *Kara umowna a obowiązek wykazania szkody*, *Przegląd Prawa Handlowego* 2006, nr 11.
- Schmid R.Th., w: *CMR – Kommentar. Übereinkommen über den Beförderungsvertrag im internationalen Straßengüterverkehr*, red. K.H. Thume, Frankfurt am Main 2013.
- Skowrońska-Bocian E., *Kara umowna – kompensacja czy represja?*, *Zeszyty Prawnicze* 2003, t. 3, nr 2.
- Stec M., *Umowa przewozu w transporcie towarowym*, Kraków 2005.
- Stec M., w: *Prawo gospodarcze i handlowe, t. 5. Prawo umów w obrocie gospodarczym*, red. S. Włodyka, Warszawa 2001.
- Szanciło T., *Odpowiedzialność kontraktowa przewoźnika przy przewozie drogowym przesyłek towarowych*, Warszawa 2013.
- Szanciło T., *Prawo przewozowe. Komentarz*, Warszawa 2008.

- Szanciło T., w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2023.
- Szwaja J., *Kara umowna według kodeksu cywilnego*, Warszawa 1967.
- Śmieja A., *W sprawie funkcji realizowanych przez karę umowną*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu 2014, nr 362.
- Wesołowski K., *Umowa międzynarodowego przewozu drogowego towarów na podstawie CMR*, Warszawa 2013.
- Wesołowski K., Ambrożuk D., *Interpretacja postanowień konwencji międzynarodowych zawierających normy o charakterze cywilnoprawnym*, Lingwistyka Stosowana 2017, t. 24, nr 4.
- Widerski P., *Charakter prawny kary umownej według prawa polskiego na tle ponadnarodowych uregulowań prawnych*, Studia Prawa Prywatnego 2018, nr 2.
- Zagrobelny K., w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2023.

Pełnomocnik z urzędu w postępowaniu cywilnym – wybrane problemy na tle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z dnia 2 grudnia 2021 r. oraz z dnia 9 marca 2023 r.

Court-appointed attorney in civil proceedings – selected issues against
the background of the amendments to the Code of Civil Procedure
of 2 December 2021 and of 9 March 2023

Представитель, назначенный судом в гражданском процессе – отдельные
вопросы на фоне изменений Гражданского процессуального кодекса
от 2 декабря 2021 года и 9 марта 2023 года

Уповноважений призначений судом за посадою у цивільному процесі – окремі
питання на тлі змін до Цивільного процесуального кодексу від
2 грудня 2021 року та 9 березня 2023 року

EWA JĘDRZEJEWSKA

Dr, Uniwersytet Szczeciński

e-mail: ewa.jedrzejewska@usz.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0003-4274-430X>

Streszczenie: Przedmiotem artykułu jest przedstawienie instytucji pełnomocnika z urzędu w postępowaniu cywilnym. Uprawnienie do ubiegania się o ustanowienie pełnomocnika z urzędu na etapie postępowania sądowego stanowi, obok instytucji zwolnienia od kosztów sądowych, formę pomocy państwa dla osoby, która z uwagi na swoją sytuację majątkową nie jest w stanie ponieść kosztów pomocy profesjonalnego pełnomocnika w procesie cywilnym. Taka pomoc dla osób ubogich stanowi wyraz realizacji zasady równości wobec prawa i zasady prawa do sądu określonych w art. 32 ust. 1 oraz art. 45 ust. 1 Konstytucji RP.

W artykule dokonano analizy zmian Kodeksu postępowania cywilnego, które weszły w życie 1 stycznia 2022 r. oraz 1 lipca 2023 r. i ich wpływu na dotychczasowe zasady ubiegania się o pomoc z urzędu oraz na zakres umocowania pełnomocnika z urzędu. Szczegółnej analizie poddano dotychczas nieznaną polskiej procedurze cywilnej uprawnienie prokuratora do złożenia wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu dla poszkodowanego wypadkiem komunikacyjnym lub wskazanych osób uprawnionych.

Posłużono się metodą dogmatycznoprawną oraz, uzupełniającą, metodą historycznoprawną, które doprowadziły do sformułowania wniosku, że z punktu widzenia zapewnienia ochrony prawnej jednostki uzasadnione było dokonanie przez ustawodawcę zmian Kodeksu postępowania cywilnego przez wprowadzenie uprawnienia prokuratora do wystąpienia z wnioskiem o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego z urzędu w odniesieniu do osób poszkodowanych zdarzeniami komunikacyjnymi oraz zmiany zakresu uprawnień pełnomocnika z urzędu o reprezentowanie strony w postępowaniu ze skargi kasacyjnej.

Słowa kluczowe: postępowanie cywilne, pełnomocnik z urzędu, radca prawny, adwokat, prokurator w postępowaniu cywilnym

Summary: This article deals with the institution of a court-appointed attorney in civil proceedings. The right to apply for a court-appointed attorney at the court proceedings stage constitutes, in addition to the institution of exemption from court costs, a form of state assistance for a person who, due to their financial situation, is unable to cover the legal fees of a professional attorney in civil proceedings. Such assistance to the indigent

is an expression of the implementation of the principle of equality before the law and the principle of the right to a court set out in Article 32 section 1 and Article 45 section 1 of the Constitution of the Republic of Poland.

This article analyses the amendments to the Code of Civil Procedure that entered into force on 1 January 2022 and 1 July 2023 and their impact on the existing rules of applying for *ex officio* legal assistance and on the scope of authority of a court-appointed attorney. The power of the public prosecutor to apply for a court-appointed attorney for the traffic accident victim or the indicated entitled persons, which has not been known so far in the Polish civil procedure, was subject to a special analysis.

A dogmatic and legal method and, complementarily, a historical and legal method were used, which led to the conclusion that, from the point of view of ensuring legal protection of an individual, it was justified for the legislator to amend the Code of Civil Procedure by introducing the prosecutor's right to apply for a court-appointed advocate or a legal adviser in relation to persons injured in traffic accidents and to change the scope of the power of a court-appointed attorney to include representation of a party in the cassation appeal proceedings.

Key words: civil proceedings, court-appointed attorney, legal adviser, advocate, public prosecutor in civil proceedings

Резюме: Предметом рассмотрения в данной статье является институт представителя, назначенного судом в гражданском процессе. Право ходатайствовать о назначении судом представителя на стадии судебного разбирательства представляет собой, наряду с институтом освобождения от уплаты судебных расходов, форму государственной помощи лицу, которое в силу своего материального положения не в состоянии нести расходы на помощь профессионального юридического представителя в гражданском процессе. Такая помощь малоимущим является выражением реализации принципа равенства перед законом и принципа права на суд, закрепленного в статьях 32 (1) и 45 (1) Конституции Республики Польша.

В статье анализируются изменения Гражданского процессуального кодекса, вступившие в силу 1 января 2022 г. и 1 июля 2023 г., и их влияние на существующие принципы подачи ходатайства о помощи *ex officio* и на объем полномочий представителей, назначенных судом. Особому анализу подверглись полномочия прокурора, до сих пор неизвестные в польском гражданском процессе, ходатайствовать о назначении представителя *ex officio* для жертвы дорожно-транспортного происшествия или указанных уполномоченных лиц.

Были использованы догматико-правовой и, в дополнение к нему, историко-правовой методы, которые позволили сделать вывод о том, что с точки зрения обеспечения правовой защиты личности законодатель целесообразно было внести изменения в Гражданский процессуальный кодекс, введя полномочия прокурора ходатайствовать о назначении адвоката или юрисконсульта *ex officio* в отношении лиц, пострадавших в результате дорожно-транспортного происшествия, а также изменить сферу действия полномочий представителя, назначенного судом, включив в нее представительство стороны в кассационном производстве.

Ключевые слова: гражданский процесс, представитель, назначенный судом (*ex officio*), юрисконсульт, защитник, прокурор в гражданском процессе

Анотація: Предметом цієї статті є представлення інституту уповноваженого за посадою в цивільному процесі. Право на звернення із заявою про призначення уповноваженого за посадою на стадії судового розгляду справи є, окрім інституту звільнення від судових витрат, формою державної допомоги особі, яка через свій матеріальний стан не в змозі нести витрати на допомогу професійного уповноваженого в цивільному процесі. Така допомога малозабезпеченим є вираженням реалізації принципу рівності перед законом і принципу права на суд, закріплених у статтях 32 (1) і 45 (1) Конституції Республіки Польща.

У статті проаналізовано зміни до Цивільного процесуального кодексу, які набули чинності 1 січня 2022 року та 1 липня 2023 року, та їхній вплив на існуючі правила звернення за допомогою уповноваженого за посадою та обсяг його повноважень. Спеціальному аналізу було піддано повноваження прокурора подавати клопотання про призначення уповноваженого за посадою для потерпілого в ДТП або осіб, які мають на це право, яке досі не було відоме в польському цивільному процесі.

Використано догматико-юридичний і, як доповнення, історико-правовий метод, що дозволило дійти висновку про виправданість внесення законодавцем змін до Цивільного процесуального кодексу шляхом запровадження права прокурора звертатися з клопотанням про призначення уповноваженого за

посадою щодо осіб, які постраждали внаслідок ДТП, а також зміни щодо обсягу його повноважень, включивши до нього представництво сторони в касаційному провадженні.

Ключові слова: цивільний процес, уповноважений призначений судом за посадою, юрисконсульт, адвокат, прокурор у цивільному процесі

Wstęp

Konstytucja RP¹ w art. 45 ust. 1 gwarantuje każdemu podmiotowi prawo do sądu, które wyraża się w prawie do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy przez sąd o określonych cechach (właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły)². Dość powszechnie przyjmuje się w literaturze oraz orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego³, że jednym z elementów konstrukcyjnych prawa do sądu jest prawo do zainicjowania odpowiedniej procedury przed sądem. Tak sformułowane prawo do sądu uzupełnia określony w art. 77 ust. 2 Konstytucji RP zakaz zamykania drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw⁴. W kontekście powyższego należy stwierdzić, że bez wątplenia zagwarantowanie stronie dostępu do bezpłatnej pomocy prawnej, w szczególności na etapie postępowania sądowego, w sytuacji gdy ta nie jest w stanie ponieść takich kosztów z uwagi na swoją sytuację materialną, stanowi urzeczywistnienie prawa do sądu.

W sądowym postępowaniu cywilnym ustawodawca już w pierwotnym brzmieniu Kodeksu postępowania cywilnego z 1964 r. przewidział możliwość ustanowienia dla strony pełnomocnika z urzędu. Wówczas pełnomocnikiem tym mógł być jedynie адвокат, a wniosek o jego ustanowienie mogła złożyć wyłącznie strona zwolniona przez sąd od kosztów sądowych w całości lub części⁵. W późniejszym czasie przepisy te ewoluowały. Było to skutkiem rozszerzenia uprawnień radców prawnych, którzy

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483.

² Podobna regulacja znajduje się w art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmienionej następnie protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełnionej protokołem nr 2 z dnia 4 listopada 1950 r., Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 283 czy art. 14 ust. 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych otwartego do podpisu w Nowym Jorku 10 grudnia 1966 r. z dnia 19 grudnia 1966 r., Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 czerwca 1998 r., K 28/97, Legalis nr 10441; R. Piszko, *Prawo do sądu jako prawo podmiotowe*, w: *Dylematy wokół prawa do sądu*, red. J. Ciapała, R. Piszko, A. Pyrżyńska, 2022 [wyd. el. Legalis].

⁴ M. Florczak-Wątor, *Prawo do sądu jako prawo jednostki i jako gwarancja horyzontalnego działania praw i wolności*, Przegląd Prawa Konstytucyjnego 2016, nr 3, s. 49.

⁵ Art. 117 § 1 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. z 1964 r. Nr 43, poz. 296.

mogli zostać ustanowieni przez sąd pełnomocnikami z urzędu⁶, czy też wyroku Trybunału Konstytucyjnego uznającego przepis art. 117 § 1 Kodeksu postępowania cywilnego w zakresie, w jakim uzależniał ustanowienie adwokata lub radcy prawnego z urzędu od uprzedniego uzyskania zwolnienia od kosztów sądowych za niezgodny z art. 45 ust. 1 oraz art. 77 ust. 2 i art. 32 ust. 1 Konstytucji⁷. Obecnie, stosownie do art. 117 § 1–3 Kodeksu postępowania cywilnego⁸, ustanowienia adwokata lub radcy prawnego z urzędu może się domagać zarówno strona zwolniona przez sąd od kosztów sądowych w całości lub części, jak i strona niezwolniona przez sąd od kosztów sądowych⁹. Uprawnienie to, po spełnieniu przesłanek ustawowych, przysługuje nie tylko osobom fizycznym, lecz także osobom prawnym i jednostkom organizacyjnym, którym ustawa przyznaje zdolność sądową, choć na odmiennych zasadach.

Niewątpliwie bezpłatna pomoc prawna służy zapewnieniu efektywnej i rzeczywistej realizacji prawa dostępu do sądu¹⁰. Obejmuje ona w szczególności, obok przedsądowej pomocy prawnej, instytucję pełnomocnika procesowego z urzędu, którego zasady ustanawiania i wyznaczania zostały określone szczegółowo w Kodeksie postępowania cywilnego. Nowelizacją z dnia 2 grudnia 2021 r. oraz z dnia 9 marca 2023 r. ustawodawca dokonał modyfikacji dotychczasowych zasad ubiegania się o pomoc prawną z urzędu oraz wprowadził zmiany przepisów określających zakres umocowania pełnomocnika z urzędu.

Celem niniejszego artykułu jest ustalenie, czy rozszerzenie katalogu podmiotów uprawnionych do zainicjowania procedury ustanowienia adwokata lub radcy prawnego z urzędu oraz zmiana zakresu umocowania pełnomocnika z urzędu będą miały wpływ na zapewnienie większej efektywności dochodzenia przez jednostkę swych praw na drodze postępowania sądowego.

⁶ Zmiana wprowadzona ustawą z dnia 1 marca 1996 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Dz. U. z 1996 r. Nr 43, poz. 189, która weszła w życie z dniem 1 lipca 1996 r.; E. Kwiatkowska-Falęcka, *Historia legislacji zasad wykonywania zawodu i zasad etyki radcy prawnego*, w: *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, red. A. Bereza, Warszawa 2015, s. 41–42.

⁷ Wyrok TK z dnia 16 czerwca 2008 r., P 37/07, Legalis nr 99963, który w tym zakresie wszedł w życie 26 czerwca 2008 r.

⁸ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 1550 z późn. zm., dalej: K.p.c.

⁹ Z. Klatka, *Wykonywanie zawodu radcy prawnego i adwokata*, Warszawa 2004, s. 41.

¹⁰ K. Flaga-Gieruszyńska, *Bezpłatna pomoc prawna jako instrument wspomagający realizację konstytucyjnej zasady prawa do sądu (na przykładzie spraw cywilnych)*, w: *Wokół konstytucji i zdrowego rozsądku. Circum constitutionem rationemque sanam. Prace dedykowane Profesorowi Tadeuszowi Smolińskiemu*, red. J. Ciapała, A. Rost, Szczecin–Jarocin 2011, s. 372.

1. Kompetencja prokuratora do wystąpienia z wnioskiem o ustanowienie pełnomocnika z urzędu w postępowaniu cywilnym

Procedura powołania pełnomocnika z urzędu została uregulowana w art. 117 i następnych K.p.c. Postępowanie to jest dwuetapowe i obejmuje w pierwszej kolejności ustanowienie pełnomocnika z urzędu przez sąd, w drugiej zaś – wyznaczenie pełnomocnika z urzędu, o co winien zwrócić się sąd do właściwej okręgowej rady adwokackiej lub rady okręgowej izby radców prawnych¹¹.

Zasadniczo zainicjowanie procedury powołania pełnomocnika z urzędu wymaga aktywności samej strony, dla której miałby być wyznaczony pełnomocnik¹². Wynika to z literalnego brzmienia przepisów¹³. Odnosi się to również do tych sytuacji, w których ustawodawca wprowadza w postępowaniu cywilnym przymus radcowsko-adwokacki.

Od powyższej reguły ustanawiania adwokata lub radcy prawnego na wniosek strony ustawodawca przewidział dwa odstępstwa. Pierwsze z nich dotyczy postępowania toczącego się na podstawie przepisów ustawy o ochronie zdrowia psychicznego¹⁴, gdzie przewidziany został obowiązek (art. 48 ust. 2 wskazanej ustawy) lub uprawnienie (art. 48 ust. 1 wskazanej ustawy) sądu do ustanowienia adwokata lub radcy prawnego z urzędu. Wynika to z konieczności szczególnej ochrony interesów osób, wobec których toczy się tego rodzaju postępowanie z uwagi na ich stan zdrowia psychicznego. Ta sama potrzeba legła u podstaw wprowadzenia drugiego przypadku ustanowienia pełnomocnika *ex officio*, który ustawodawca przewidział dla osób, wobec których prowadzona jest procedura ubezwłasnowolnienia

¹¹ Z. Krzeziński, *Adwokat w procesie cywilnym z wyboru i urzędu*, Kraków 1999, s. 92; zasady wyznaczania radców prawnych i adwokatów do prowadzenia spraw z urzędu określają przepisy wewnątrz-samorządowe, w odniesieniu do radców prawnych jest to Regulamin postępowania rad okręgowych izb radców prawnych przy wyznaczaniu radców prawnych do prowadzenia spraw z urzędu w trybie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego stanowiący załącznik do uchwały Nr 152/VII/2010 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 15 października 2010 r.

¹² M. Kaczyński, *Pełnomocnik z urzędu w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2014, s. 48 i nn.; postanowienie SN z dnia 15 listopada 1967 r., III PRN 73/67, Legalis nr 13284; Z. Krzeziński, *Glosa do postanowienia SN z dnia 15.11.1967 r. III PRN 73/67*, Nowe Prawo 1968, nr 9, s. 1381; tenże, *Alimenty i ojcostwo. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 135; A. Klich, *Pomoc prawna z urzędu*, w: *Postępowanie przed sądem pierwszej instancji w procesie cywilnym. Podmioty postępowania*, t. 3A, red. K. Flaga-Gieruszyńska, P. Osowy, Warszawa 2024, s. 429.

¹³ W art. 117 § 1 K.p.c. ustawodawca określił, że „strona [...] może domagać się ustanowienia adwokata lub radcy prawnego”. Podobną regulację zawiera § 2 omawianego artykułu, wskazując, że „osoba fizyczna [...] może domagać się adwokata lub radcy prawnego [...]”, czy też § 3, z którego wynika, że „osoba prawna [...] może domagać się adwokata lub radcy prawnego [...]”.

¹⁴ Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego, tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 2123.

(art. 560¹ K.p.c.). Choć w doktrynie niekiedy sugeruje się możliwość rozszerzenia zakresu działania przez sąd z urzędu w tym zakresie¹⁵, w aktualnym stanie prawnym istnieją jedynie dwa omówione wyjątki od zasady ustanawiania pełnomocnika na wniosek strony.

Dotychczasowe rozważania pokazały, że podstawowym sposobem zainicjowania procedury ustanowienia pełnomocnika z urzędu w procesie cywilnym był dotychczas wniosek samej strony, dla której tenże pełnomocnik miał być ustanowiony. Jedynie w dwóch wskazanych w poprzednim akapicie sytuacjach ustawodawca dopuścił działanie sądu z urzędu. Ten stan rzeczy uległ zmianie z chwilą wejścia w życie (1 stycznia 2023 r.) ustawy z dnia 2 grudnia 2021 r. o zmianie ustawy – Prawo o ruchu drogowym oraz niektórych innych ustaw¹⁶. Założeniem projektodawców tej ustawy było wspieranie osób będących poszkodowanymi zdarzeniami drogowymi oraz osób im najbliższych w razie śmierci poszkodowanego m.in. poprzez wprowadzenie w K.p.c. nowego postępowania odrębnego w zakresie przyznania renty w przypadku śmierci poszkodowanego w wypadku drogowym¹⁷. Ostatecznie, w toku procesu legislacyjnego, ustawodawca zrezygnował z nowego trybu przyznania renty, wprowadzając jednak nową, nieznana dotychczas polskiemu porządkowi prawnemu, procedurę ubiegania się o pełnomocnika z urzędu uregulowaną w art. 117 §5¹–5⁴ K.p.c.

Regulacją tą przyznano prokuratorowi kompetencję do zainicjowania postępowania o ustanowienie pełnomocnika z urzędu. Nie jest ona jednak nieograniczona, ponieważ dla skorzystania z niej konieczne jest spełnienie szeregu przesłanek. Przede wszystkim podjęcie stosownych działań przez prokuratora dopuszczalne jest dopiero wówczas, gdy doszło do przedstawienia zarzutów popełnienia enumeratywnie wymienionych przestępstw. W tym zakresie należy zauważyć odwołanie się przez ustawodawcę do działu XXI ustawy – Kodeks karny¹⁸, tj. do przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji w ruchu lądowym, jeśli ich skutkiem jest śmierć człowieka albo ciężki uszczerbek na zdrowiu, a także do przestępstwa zabójstwa

¹⁵ J. Derlatka, *Pełnomocnik z urzędu w sprawie o ustanowienie kuratora dla osoby niepełnosprawnej – glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 25.07.2019 r. (III CZP 16/19)*, *Palestra* 2020, nr 11, s. 110–111.

¹⁶ Ustawa z dnia 2 grudnia 2021 r. o zmianie ustawy – Prawo o ruchu drogowym oraz niektórych innych ustaw, *Dz. U.* z 2021 r. poz. 2328.

¹⁷ Uzasadnienie do ustawy o zmianie ustawy – Prawo o ruchu drogowym oraz niektórych innych ustaw, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1504> [dostęp: 1.12.2023 r.]. W rządowym projekcie ustawodawca określił szczególny tryb postępowania w sprawie o przyznanie renty w przypadku śmierci spowodowanej przestępstwem umyślnym, które miało się toczyć z udziałem prokuratora, a w przypadku wstąpienia do sprawy przez osobę uprawnioną – sąd miałby z urzędu ustanowić dla niej adwokata lub radcę prawnego z urzędu (art. 2 projektu ustawy).

¹⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, *Dz. U.* z 2022 r. poz. 1138, dalej: K.k.

(art. 148 K.k.) lub umyślnego spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 156 K.k.), przy czym jedynie wówczas, gdy do popełnienia przestępstwa doszło przy użyciu pojazdu mechanicznego. Przesłankę tę uważa się również za spełnioną, jeśli co prawda nie doszło do wydania postanowienia o przedstawieniu zarzutów, lecz było to niemożliwe z uwagi na stan zdrowia sprawcy, jego śmierć, przedawnienie karalności, brak podlegania przez sprawcę orzecznictwu polskich sądów karnych lub inną okoliczność wyłączającą ściganie (art. 117 § 5² K.p.c.).

Pozostałe przesłanki ustawodawca podzielił na te, które aktualizują obowiązek prokuratora do zainicjowania procedury ustanowienia pełnomocnika z urzędu (wniosek obligatoryjny) oraz te, które rodzą jedynie uprawnienie prokuratora do złożenia stosownego wniosku (wniosek fakultatywny). Okolicznościami obligującymi prokuratora do zapoczątkowania procedury ustanowienia pełnomocnika z urzędu jest uprzednie ustalenie, że dana osoba z określonych przyczyn nie ma możliwości samodzielnego dochodzenia przed sądem swych praw lub jest to znacznie utrudnione, a ponadto, że nie ustanowiła ona pełnomocnika z wyboru. Dodatkowo ustawodawca sformułował dość niejednoznaczną oraz rodzącą szereg wątpliwości przesłankę, by w sprawie nie istniało „wysokie prawdopodobieństwo istotnego przyczynienia się poszkodowanego lub osoby uprawnionej do zdarzenia, którego dotyczy przedstawiony zarzut”. W przepisie tym mamy do czynienia z dwoma niedookreślonymi pojęciami – „wysokie prawdopodobieństwo” oraz „istotne przyczynienie się”. Zauważyć należy, że zwroty typu „wysokie prawdopodobieństwo” lub „duże prawdopodobieństwo” są znane prawodawcy karnemu, który niejednokrotnie się nimi posługuje (np. art. 12 § 4 Kodeksu postępowania karnego¹⁹, art. 203 § 1 K.p.k., art. 249 § 1 K.p.k., art. 250 § 2a K.p.k., art. 259 § 4 K.p.k.). Można zatem posiłkowo odnieść się do rozważań czynionych na gruncie procedury karnej, gdzie wskazuje się, że ustawodawca posługuje się tego rodzaju stwierdzeniami, kiedy na danym etapie postępowania nie jest możliwe udowodnienie danego faktu²⁰. Z kolei przyczynienie jest instytucją prawa cywilnego, wpływającą na możliwość zmiarkowania należnego poszkodowanemu odszkodowania (art. 362 K.c.). Wydaje się, że w tym zakresie ocena stopnia przyczynienia została pozostawiona prokuratorowi, którego ocena o istotności przyczynienia się poszkodowanego do zdarzenia powoduje, że nie aktualizuje się obowiązek zainicjowania przez niego procedury ustanowienia pełnomocnika z urzędu.

¹⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 2022 r. poz. 1375, dalej: K.p.k.

²⁰ Tak np. M. Pacyna, *Duże prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa jako przesłanka stosowania środków zapobiegawczych*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2008, t. 12, z. 2, s. 135.

Istnienie wskazanych okoliczności wymaga oceny prokuratora i w razie ich stwierdzenia obligatoryjne jest złożenie stosownego wniosku w terminie 14 dni. Jest to termin o charakterze instrukcyjnym²¹, a jego uchybienie nie powoduje negatywnych skutków procesowych.

Z kolei charakter fakultatywny ma wniosek prokuratora o ustanowienie pełnomocnika z urzędu do wytoczenia powództwa o rentę, gdy inne szczególne okoliczności uzasadniają konieczność ochrony interesów osoby uprawnionej. Ustawodawca umożliwił zatem skorzystanie przez prokuratora ze wskazanego uprawnienia w sytuacjach wprost nieprzewidzianych w przepisach K.p.c. Jest to słuszne rozwiązanie, umożliwiające pomoc osobom uprawnionym, kiedy okoliczności konkretnej sprawy wskazują na słuszność udzielenia takiej ochrony.

Osobami, na rzecz których prokurator może wystąpić o adwokata lub radcę prawnego z urzędu, są: poszkodowany zdarzeniem komunikacyjnym lub w razie jego śmierci – osoby, co do których ciążył na nim obowiązek alimentacyjny. Tak ukształtowany katalog osób uprawnionych jest uzasadniony z punktu widzenia celu omawianej regulacji.

Wprowadzenie możliwości złożenia przez prokuratora wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu dla określonej kategorii osób należy ocenić, co do zasady, pozytywnie. Korzystanie przez osobę fizyczną ze swojej zdolności procesowej w procesie sądowym uzależnione jest od posiadania zdolności do osobistego dokonywania czynności procesowych (zdolność postulacyjna)²². Brak zdolności postulacyjnej uzasadnia pouczenie strony w toku postępowania przez sąd o możliwości wystąpienia z wnioskiem o ustanowienie pełnomocnika procesowego (art. 5 K.p.c., art. 212 § 2 K.p.c.) czy zawiadomienie prokuratora o zasadności wstąpienia do sprawy (art. 59 K.p.c.) lub złożenia wniosku o ubezwłasnowolnienie (art. 7 K.p.c.)²³. Mimo tego nierzadko brak jest faktycznej możliwości podejmowania przez uprawnionego jakichkolwiek czynności procesowych z uwagi na jego stan zdrowia (np. w razie

²¹ J. Gudowski, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1. *Postępowanie rozpoznawcze. Artykuły 1–124*, red. T. Ereciński, wyd. 4, 2023 [wyd. el. Legalis], art. 117, Nb 21.

²² W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1984, s. 131; W. Siedlecki, *Zarys postępowania cywilnego*, Warszawa 1966, s. 115; Ł. Błaszczak, E. Marszałkowska-Krzes, *Przymioty procesowe stron i uczestników postępowania nieprocesowego niezbędne do dochodzenia ochrony prawnej na drodze sądowej. Wybrane zagadnienia*, *Studia Prawno-Ekonomiczne* 2015, t. 95, s. 21.

²³ Uchwała 7 sędziów SN z dnia 11 grudnia 1960 r., I CO 25/60, Legalis nr 179292; uchwała SN z dnia 26 lutego 2015 r., III CZP 102/14, Legalis nr 1186134; postanowienie SN z dnia 27 września 2012 r., III CSK 13/12, Legalis nr 551887; wyrok SA w Katowicach z dnia 15 lutego 2008 r., I ACa 907/07, Legalis nr 101877; J. Misztal-Konecka, *O udziale w postępowaniu cywilnym osób, które doznają przeskód faktycznych w osobistym dokonywaniu czynności procesowych*, *Przegląd Sądowy* 2017, nr 11–12, s. 137–138.

pozostawania w śpiączce czy w stanie wegetatywnym). Jeżeli taka osoba posiadała pełną zdolność do czynności prawnych, dopiero postępowanie w przedmiocie ubezwłasnowolnienia takiej osoby i ustanowienie dla niej przedstawiciela ustawowego otwierało możliwość wytoczenia powództwa na jego rzecz.

Przyznanie prokuratorowi uprawnienia do składania w określonych okolicznościach wniosku o przyznanie pełnomocnika z urzędu do wytoczenia określonych powództw o rentę stanowi wyraz wsparcia przez ustawodawcę osób poszkodowanych zdarzeniami komunikacyjnymi oraz ich najbliższych. Umożliwia bowiem zainicjowanie procedury sądowej i uzyskanie w trybie zabezpieczenia określonych środków utrzymania, o których mowa w art. 753³ K.p.c.

Wątpliwości może budzić z kolei regulacja dotycząca uwzględniania wniosku złożonego przez prokuratora, jako że stosownie do art. 117 § 5⁴ zd. pierwsze K.p.c. „sąd uwzględnia wniosek prokuratora, o którym mowa w § 5¹”. Literalna wykładnia tego przepisu prowadzi do uznania, że samo złożenie przez prokuratora wniosku spełniającego wymogi, o których mowa w art. 117 § 5³ K.p.c. (określenie osoby, na rzecz której pełnomocnik ma być ustanowiony, wskazanie okoliczności uzasadniających ustanowienie pełnomocnika i wytoczenie powództwa na podstawie art. 444 § 2 lub art. 446 § 2 K.c.), wymagałoby wydania przez sąd postanowienia o ustanowieniu adwokata lub radcy prawnego. To z kolei, jak wskazał J. Gudowski²⁴, stanowiłoby w istocie odebranie sądowi kompetencji orzeczniczej w tym zakresie i przekazanie jej prokuratorowi składającemu wniosek. Z kolei inni przedstawiciele doktryny zwracają uwagę, że takie kategoryczne sformułowanie przepisu art. 117 § 5⁴ zd. pierwsze K.p.c. „eliminuje uznaniowość sądu w tym zakresie”²⁵, wobec czego brak jest konieczności badania przesłanek ogólnych ustanowienia pełnomocnika z urzędu w sprawie²⁶.

W tym zakresie należy stwierdzić, że sąd winien ustanowić adwokata lub radcę prawnego z urzędu wówczas, gdy wniosek prokuratora spełnia wymogi określone w art. 117 § 5³ K.p.c. i sąd uzna taki wniosek za uzasadniony w kontekście okoliczności wymienionych w art. 117 § 5¹ K.p.c. Stąd przywołane stwierdzenie, że „sąd uwzględnia wniosek prokuratora, o którym mowa w § 5¹” należy rozumieć w ten sposób, że jeżeli sąd uzna wniosek za uzasadniony z uwagi na zaistnienie przesłanek warunkujących złożenie wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu przez prokuratora, winien wydać postanowienie o ustanowieniu adwokata lub radcy prawnego dla wskazanej we wniosku osoby. Odmienna wykładnia tego

²⁴ J. Gudowski, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, art. 117, Nb 24.

²⁵ P. Feliga, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Rylski, A. Olaś, wyd. 2, 2023 [wyd. el. Legalis], art. 117, Nb 84.

²⁶ M. Łochowski, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Komentarz. Art. 1–458*¹⁶, t. 1, red. T. Szanciło, wyd. 2, 2023 [wyd. el. Legalis], art. 117, Nb 20.

przepisu uniemożliwiałaby sądowi merytoryczną kontrolę wniosków składanych przez prokuratora.

2. Rozszerzenie zakresu umocowania pełnomocnika z urzędu do działania w sprawie

Zakres umocowania adwokata lub radcy prawnego z urzędu określa aktualnie art. 118 K.p.c. W swej pierwotnej wersji przepis ten ograniczał się do stwierdzenia, że ustanowienie adwokata dla strony zwolnionej od kosztów sądowych było równoznaczne z udzieleniem pełnomocnictwa procesowego. Z uwagi na brak odmiennej regulacji, zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie uznawano, że zakres umocowania pełnomocnika z urzędu jest taki sam jak wskazany w art. 91 K.p.c.²⁷ Niemniej ten przepis również budził wątpliwości w praktyce, czego wyrazem było podjęcie 5 czerwca 2008 r. przez Sąd Najwyższy uchwały składu siedmiu sędziów o mocy zasady prawnej, zgodnie z którą „pełnomocnictwo procesowe nie obejmuje z samego prawa umocowania do wniesienia skargi kasacyjnej i udziału w postępowaniu kasacyjnym”²⁸.

Nowelizacją Kodeksu postępowania cywilnego z dnia 17 grudnia 2009 r.²⁹ ustawodawca dookreślił zakres umocowania pełnomocnika z urzędu, stanowiąc, że obowiązek zastępstwa procesowego przez pełnomocnika z urzędu trwa aż do prawomocnego zakończenia postępowania, o ile z treści postanowienia sądu nie wynika, że zastępstwo to ustaje wcześniej³⁰. To zatem wykluczało możliwość reprezentacji strony na dalszych etapach postępowania, jak choćby na etapie wnoszenia skargi kasacyjnej, na podstawie postanowienia o ustanowieniu pełnomocnikiem w danej sprawie.

²⁷ A. Zieliński, w: A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2008 [baza danych Legalis], art. 118, Nb 1; postanowienie SN z dnia 4 grudnia 2002 r., V CZ 164/02, Legalis nr 573448.

²⁸ Uchwała 7 sędziów SN z dnia 5 czerwca 2008 r., III CZP 142/07, LEX 394725.

²⁹ Ustawa z dnia 17 grudnia 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2010 r. Nr 7, poz. 45.

³⁰ Ślusznie wskazuje się w doktrynie i orzecznictwie, że prawomocne zakończenie postępowania nie pozbawiło pełnomocnika z urzędu podejmowania czynności związanych z poprzednimi etapami postępowania, jak np. złożenie wniosku o nadanie orzeczeniu klauzuli wykonalności czy wniosku o sporządzenie i doręczenie uzasadnienia orzeczenia; J. Pietrzykowski, 3.7. *Pełnomocnik ustanowiony przez sąd*, w: tegoż, *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2014; postanowienie SN z dnia 18 kwietnia 2019 r., II CZ 9/19, LEX nr 2650812.

Wówczas konieczne było ponowne inicjowanie procedury ustanowienia adwokata lub radcy prawnego z urzędu w związku z postępowaniem ze skargi kasacyjnej.

Aktualnie w wyniku nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z dnia 9 marca 2023 r., która weszła w życie z dniem 1 lipca 2023 r., pełnomocnik z urzędu ma obowiązek zastępowania strony w zakresie wynikającym z art. 91 K.p.c. Może on jednak ustać wcześniej, jeśli wynika to z postanowienia sądu. Jednocześnie doszło do zmiany brzmienia art. 91 K.p.c., do którego odsyłają przepisy określające zakres umocowania pełnomocnika z urzędu. Zgodnie z tym przepisem, pełnomocnictwo procesowe obejmuje z mocy prawa umocowanie do podejmowania wszystkich łączących się ze sprawą czynności procesowych, nie wyłączając m.in. skargi kasacyjnej i postępowania wywołanego jej wniesieniem. Tym samym ustawodawca zmienił zakres umocowania pełnomocnika z urzędu. Ten bowiem, po uprawomocnieniu się orzeczenia w postępowaniu, w którym był ustanowiony jako pełnomocnik z urzędu, nadal pozostaje uprawniony do działania i podejmowania dalszych czynności w sprawie, w tym wniesienia skargi kasacyjnej.

Jedynie na marginesie należy zauważyć, że w przeciwieństwie do wcześniejszych etapów postępowania sądowego, ustawodawca przewidział procedurę w razie stwierdzenia przez pełnomocnika z urzędu braku podstaw do wniesienia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia lub skargi kasacyjnej. W takiej sytuacji jest on zobowiązany niezwłocznie³¹ zawiadomić o tym stronę oraz sąd (art. 118 § 5 K.p.c.), dołączając opinię o braku podstaw do wniesienia skargi. Tak sporządzona opinia musi przy tym spełniać określone wymagania. Ustawodawca posługuje się stwierdzeniem, że powinna ona zostać sporządzona z uwzględnieniem zasad należytej staranności, których zachowanie podlega ocenie sądu (art. 118 § 6 K.p.c.). Jest to spójne ze stanowiskiem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka³², który wskazuje na konieczność zachowania pewnych norm w przypadku odmowy sporządzenia i wniesienia skargi kasacyjnej przez pełnomocnika z urzędu, tak by strona знаła przyczyny i podstawy prawne takiej odmowy.

Odnosząc się do omawianego zagadnienia, nie sposób pominąć problematyki zakresu umocowania adwokata lub radcy prawnego ustanowionego w trybie art. 117 § 5¹ K.p.c. (na wniosek prokuratora). Zakres umocowania pełnomocnika z urzędu ustanowionego na wniosek prokuratora jest bowiem dużo węższy niż określony w art. 118 K.p.c. Ustawodawca w art. 117 § 5⁴ zd. drugie K.p.c. określił,

³¹ Termin ten jednak nie może być dłuższy niż dwa tygodnie od dnia doręczenia orzeczenia z uzasadnieniem albo zawiadomienia o wyznaczeniu pełnomocnikiem z urzędu.

³² Wyrok ETPCz z dnia 19 września 2000 r., Gnahoré przeciwko Francji, skarga nr 40031/98, LEX nr 76731.

że pełnomocnictwo pełnomocnika z urzędu ustanowionego w tym trybie obejmuje umocowanie jedynie do enumeratywnie wymienionych czynności procesowych. Ustanowiony w tym trybie pełnomocnik ma uprawnienie do wystąpienia z wnioskiem o zabezpieczenie, o którym mowa w art. 753³³ § 1 K.p.c.³³, oraz wytoczenia powództwa o rentę na rzecz poszkodowanego albo innego uprawnionego (katalog osób uprawnionych określa art. 444 § 2 K.c. – należą do nich osoby, wobec których poszkodowany był zobowiązany do realizowania obowiązku alimentacyjnego oraz osoby bliskie poszkodowanemu, którym dobrowolnie i stale dostarczał środków utrzymania). Ponadto jest umocowany do uczestnictwa w postępowaniach za-
inicyjowanych złożonym wnioskiem o zabezpieczenie lub pozwem³⁴. Przepis ten stanowi *lex specialis* w stosunku do art. 118 K.p.c., zawężając zakres umocowania pełnomocnika do czynności w nim określonych. Wykładnia tego przepisu powinna jednak uwzględniać brzmienie art. 91 K.p.c., co uzasadnia stwierdzenie, że pełnomocnik ustanowiony w trybie art. 117 § 5¹ K.p.c. jest uprawniony do wszystkich czynności procesowych określonych w art. 91 K.p.c. z ograniczeniem czynności zabezpieczających do złożenia wniosku o zabezpieczenie środków utrzymania.

Zakończenie

Instytucja pełnomocnika z urzędu pełni szczególną rolę w systemie prawnym, zapewniając stronom niezamożnym rzeczywisty dostęp do sądu na etapie sądowym. Jednocześnie wprowadzenie przez ustawodawcę systemu nieodpłatnej pomocy prawnej udzielanej na etapie przedsądowym uzupełnia system pomocy prawnej dla najuboższych.

Zmiany Kodeksu postępowania cywilnego wprowadzone nowelizacjami z dnia 2 grudnia 2021 r. i z dnia 9 marca 2023 r., które weszły w życie odpowiednio 1 stycznia 2022 r. oraz 1 lipca 2023 r., należy ocenić pozytywnie z punktu widzenia zapewnienia należytej ochrony prawnej osobom do niej uprawnionym. Poszerzenie kompetencji prokuratora o możliwość wystąpienia z obligatoryjnym lub fakultatywnym wnioskiem o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego z urzędu w odniesieniu

³³ Jest to zabezpieczenie w formie miesięcznego świadczenia na zapewnienie środków utrzymania.

³⁴ Na marginesie należy zauważyć, że oprócz pełnomocnika z urzędu ustawodawca przewidział także ustawowe zwolnienie od kosztów sądowych dla strony wnoszącej pozew o przyznanie renty w trybie art. 444 § 2 lub art. 446 § 2 K.c. lub występującej z wnioskiem o zabezpieczenie takiego roszczenia, art. 96 ust. 1 pkt 16 ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 1144.

do osób poszkodowanych lub względem których na zmarłym poszkodowanym ciążył obowiązek alimentacyjny stanowi wyraz ochrony osób ciężko dotkniętych zdarzeniami komunikacyjnymi, których nie byli sprawcami, przed utratą środków utrzymania za sprawą umożliwienia szybkiego wytoczenia powództwa o rentę i wystąpienia z wnioskiem o zabezpieczenie środków utrzymania.

Uzasadnione było również poszerzenie zakresu uprawnień pełnomocnika z urzędu o reprezentowanie strony w postępowaniu ze skargi kasacyjnej, przy utrzymaniu możliwości sporządzenia opinii o braku podstaw do wniesienia tego nadzwyczajnego środka zaskarżenia. Dotychczas konieczne było złożenie przez stronę nowego wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu po prawomocnym zakończeniu postępowania, co uruchamiało długotrwałą procedurę ustanowienia i wyznaczenia pełnomocnika z urzędu. Jeśli strona nie dokonała wskazania konkretnej osoby pełnomocnika, mogło się okazać, że została nim inna osoba niż pełnomocnik reprezentujący stronę w I lub II instancji, co z kolei mogło utrudnić prawidłowe i rzetelne zapoznanie się ze stanem faktycznym i dotychczasowym przebiegiem postępowania przez wyznaczonego pełnomocnika z uwagi na ustawowo określone terminy na sporządzenie opinii o braku podstaw do wniesienia skargi kasacyjnej lub wniesienie skargi kasacyjnej.

Bibliografia

- Berutowicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1984.
- Błaszczak Ł., Marszałkowska-Krześ E., *Przymioty procesowe stron i uczestników postępowania nieprocesowego niezbędne do dochodzenia ochrony prawnej na drodze sądowej. Wybrane zagadnienia*, Studia Prawno-Ekonomiczne 2015, t. 95.
- Daniluk D., *Prawo do nieodpłatnej pomocy prawnej w świetle konstytucyjnej zasady równości*, Przegląd Prawa Konstytucyjnego 2023, nr 2 (72).
- Derlatka J., *Pełnomocnik z urzędu w sprawie o ustanowienie kuratora dla osoby niepełnosprawnej – glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 25.07.2019 r. (III CZP 16/19)*, Palestra 2020, nr 11.
- Feliga P., w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, wyd. 2, red. P. Rylski, A. Olaś, Warszawa 2023.
- Filipowski J., *Adwokat w procesie cywilnym*, Warszawa 1973.
- Flaga-Gieruszyńska K., *Bezpłatna pomoc prawna jako instrument wspomagający realizację konstytucyjnej zasady prawa do sądu (na przykładzie spraw cywilnych)*, w: *Wokół konstytucji i zdrowego rozsądku. Circum constitutionem rationemque sanam. Prace dedykowane Profesorowi Tadeuszowi Smolińskiemu*, red. J. Ciapała, A. Rost, Szczecin–Jarocin 2011.

- Florczak-Wątor M., *Prawo do sądu jako prawo jednostki i jako gwarancja horyzontalnego działania praw i wolności*, Przegląd Prawa Konstytucyjnego 2016, nr 3.
- Gudowski J., w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1. *Postępowanie rozpoznawcze. Artykuły 1–124*, red. T. Ereciński, wyd. 6, 2023 [wyd. el. Legalis].
- Kaczyński M., *Pełnomocnik z urzędu w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2014.
- Klatka Z., *Wykonywanie zawodu radcy prawnego i adwokata*, Warszawa 2004.
- Klich A., *Pomoc prawna z urzędu*, w: *Postępowanie przed sądem pierwszej instancji w procesie cywilnym. Podmioty postępowania*, t. 3A, red. K. Flaga-Gieruszyńska, P. Osowy, Warszawa 2024.
- Krzemiński Z., *Adwokat w procesie cywilnym z wyboru i urzędu*, Kraków 1999.
- Krzemiński Z., *Alimenty i ojcostwo. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Krzemiński Z., *Glosa do postanowienia SN z dnia 15.11.1967 r. III PRN 73/67*, Nowe Prawo 1968, nr 9.
- Kwiatkowska-Fałęcka E., *Historia legislacji zasad wykonywania zawodu i zasad etyki radcy prawnego*, w: *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, red. A. Bereza, Warszawa 2015.
- Łochowski M., w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Komentarz. Art. 1–458¹⁶*, t. 1, red. T. Szanciło, wyd. 2, 2023 [wyd. el. Legalis].
- Mamiński M., *Ustanowienie pełnomocnika z urzędu po nowelizacji KPC*, Monitor Prawniczy 2010, nr 15.
- Misztal-Konecka J., *O udziale w postępowaniu cywilnym osób, które doznają przeszkód faktycznych w osobistym dokonywaniu czynności procesowych*, Przegląd Sądowy 2017, nr 11–12.
- Pacyna M., *Duże prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa jako przesłanka stosowania środków zapobiegawczych*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2008, t. 12, z. 2.
- Pietrzykowski H., 3.7. *Pełnomocnik ustanowiony przez sąd*, w: H. Pietrzykowski, *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2014.
- Piszko R., *Prawo do sądu jako prawo podmiotowe*, w: *Dylematy wokół prawa do sądu*, red. J. Ciapała, R. Piszko, A. Pyrzyńska, 2022 [wyd. el. Legalis].
- Przywora B., *Nieodpłatna pomoc prawna w postępowaniu cywilnym – charakterystyka z perspektywy konstytucyjnoprawnej*, w: B. Przywora, *Normatywny model przedsądowej nieodpłatnej pomocy prawnej w Polsce*, 2019 [wyd. el. Legalis].
- Siedlecki W., *Zarys postępowania cywilnego*, Warszawa 1966.
- Sorys M., *Ustanowienie dla strony pełnomocnika z urzędu oraz obowiązki pełnomocnika w postępowaniu cywilnym na tle nowelizacji KPC z 17.12.2009 r. – zagadnienia wybrane*, Monitor Prawniczy 2010, nr 12.
- Wojdała M., *Pomoc prawna z urzędu w procesie cywilnym. Przesłanki wyznaczenia pełnomocnika procesowego. Komentarz do postanowienia Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 30 grudnia 2013 roku, III AUz 485/13*, Acta Iuris Stetinensis 2014, nr 8 (835).
- Zieliński A., w: A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2008 [baza danych Legalis].

Poronienie bądź martwe urodzenie dziecka a uprawnienia rodziców w polskim systemie prawnym. *Stan de lege lata i postulaty de lege ferenda*

Miscarriage or stillbirth and parental rights
in the Polish legal system.

De lege lata legal framework and *de lege ferenda* postulates

Выкидыш или мертворождение и права родителей
в польской правовой системе.

Состояние *de lege lata* и положения *de lege ferenda*

Викидень або мертвонародження та батьківські права
в польській правовій системі.

Стан *de lege lata* та постулати *de lege ferenda*

KATARZYNA PLUTA

Dr, Uniwersytet Opolski

e-mail: kpluta@uni.opole.pl, <https://orcid.org/0000-0001-6899-1574>

Streszczenie: Celem artykułu jest zaprezentowanie stanu *de lege lata* oraz postulatów *de lege ferenda* dotyczących uprawnień rodziców w sytuacji martwego urodzenia dziecka bądź poronienia. Wskazano, że przepisy odnoszące się do tych zagadnień, a poddane tu analizie, nie harmonizują ze sobą. Przedmiotem rozważań uczyniono kwestie administracyjne, takie jak rejestracja dziecka w urzędzie stanu cywilnego czy sprawy pracownicze – w szczególności prawo do skorzystania z urlopów. Naświetlono elementy z zakresu zabezpieczenia społecznego, w tym prawo do skorzystania z zasiłków przysługujących po przedwczesnym zakończeniu ciąży. Ponadto omówiono prawo do pochówku dziecka martwo urodzonego lub poronionego. Aktualnie brakuje rozstrzygnięć, czy na potrzeby prawa pracy (w zakresie prawa do urlopu macierzyńskiego) pracodawca winien posiłkować się przepisami o dokumentacji medycznej, czy przepisami prawa o aktach stanu cywilnego. Największy problem stanowi konieczność ustalenia płci dziecka, która determinuje dalsze postępowanie rodziców, a określenie płci dziecka (płodni) nie zawsze jest możliwe. Wskazano, że płeć dziecka nie wpływa jedynie na prawo do zorganizowania jego pochówku. Zaś w przypadku, gdy rodzice podejmą się organizacji pogrzebu, istnieje dowolność odnośnie do jego formy – wyznaniowej (religijnej), czy też bezwyznaniowej.

Metody badawcze zastosowane w niniejszym opracowaniu to przede wszystkim analiza dogmatyczno-prawna z wykorzystaniem wykładni systemowej, logicznej oraz językowej. Prezentowane wyniki wsparte są odesłaniami do bieżącego orzecznictwa. Pomimo dość licznych przypadków utraty ciąży ustawodawca obecnie pozostaje stosunkowo bierny wobec tego zjawiska. Taka sytuacja stoi w sprzeczności z polityką prorodziną państwa i naraża organy władzy na niebezpieczeństwo naruszenia zasady ochrony rodziny i jej dobra określonej w art. 18 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Charakterystyka obecnego stanu prawnego prowadzi do wniosku, że brak jest spójnej i kompleksowej regulacji prawnej w tej materii, co stwarza dodatkowe problemy interpretacyjne, a nierzadko prowadzi do błędnej praktyki. Poczynione ustalenia skłaniają do zgłoszenia postulatu wprowadzenia koniecznych zmian w systemie prawa polskiego, których efektem będzie uproszczenie procedur związanych z przedwczesnym zakończeniem ciąży. Obecna dychotomia terminologiczna nie sprzyja klarownej wykładni przepisów prawa.

Słowa kluczowe: poronienie, martwe urodzenie, uprawnienia rodziców

Summary: The goal of this article is to present the *de lege lata* provisions and the *de lege ferenda* postulates concerning parental rights in the event of stillbirth or miscarriage. It is shown that the pertinent provisions are incongruous with one another. The discussion focuses on administrative issues, such as registering the child at a civil registry office, and employment matters – in particular the parents' right to take leave. Light is shed on social security matters, including the right to benefits following premature termination of pregnancy. In addition, the right to burial of a stillborn or miscarried child is discussed. Currently, the question whether, for the purposes of labour law (regarding the right to maternity leave), the employer should refer to the provisions on medical documentation or the provisions of the law on vital records remains unresolved. The greatest problem is that it is nearly always necessary, but not always possible, to establish the sex of the child (foetus), as this determines what the parents' next steps will be. In the present paper, it is pointed out that the only parental right that is not affected by the child's sex is the right to arrange the child's burial. In the case where the parents decide to arrange a funeral, they are free to choose whether they want to have a religious or a non-religious ceremony.

The main research method used in this study is dogmatic-legal analysis using systemic, logical and linguistic interpretation. The present results are supported by references to current case law. Despite the relatively numerous cases of pregnancy loss, the Polish legislator remains relatively passive in addressing this issue. Such a situation stands in contradiction to the state's pro-family policy and puts public authorities at risk of violating the principle of protection of the family and its well-being, as stipulated in Art. 18 of the Constitution of the Republic of Poland. A review of the existing legal framework leads to the conclusion that there are no coherent and comprehensive laws to regulate this matter, which creates additional interpretation problems and often leads to erroneous practice. In view of the present findings, we postulate that changes need to be made to the Polish legal system, which will result in simplifying the procedures related to premature termination of pregnancy. The existing terminological dichotomy is not conducive to a clear interpretation of legal provisions.

Key words: miscarriage, stillbirth, parental rights

Резюме: Целью настоящей статьи является представление состояния *de lege lata* и положений *de lege ferenda*, касающихся прав родителей в ситуации мертворождения или выкидыша. Отмечается, что анализируемые здесь положения, касающиеся этих вопросов, не гармонируют друг с другом. Рассматриваются административные вопросы, такие как регистрация ребенка в ЗАГСе или трудовые вопросы – в частности, право на отпуск. Особое внимание уделяется элементам социального обеспечения, в том числе праву на получение пособий после преждевременного прекращения беременности. Кроме того, рассматривается право на погребение мертворожденного ребенка или выкидыша. В настоящее время не решен вопрос о том, должен ли работодатель для целей трудового права (в отношении права на декретный отпуск) использовать положения о медицинских документах или положения закона об актах гражданского состояния. Самой большой проблемой является необходимость определения пола ребенка, от которого зависит дальнейшее поведение родителей, а определить пол ребенка (плода) не всегда возможно. Отмечается, что пол ребенка влияет не только на право организовать его погребение. В случае, если родители берут на себя организацию похорон, существует свобода в отношении формы похорон – конфессиональной (религиозной) или нерелигиозной.

Методы исследования, использованные в данной работе, представляют собой преимущественно догматико-правовой анализ с применением системного, логического и лингвистического толкования. Представленные результаты подкреплены ссылками на актуальную судебную практику. Несмотря на довольно многочисленные случаи потери беременности, законодатель остается относительно пассивным по отношению к этому явлению. Такая ситуация противоречит просемейной политике государства и ставит власти под угрозу нарушения принципа защиты семьи и ее благополучия, закрепленного в статье 18 Конституции Республики Польша. Характеристика современного правового состояния позволяет сделать вывод об отсутствии последовательного и всеобъемлющего правового регулирования в данном вопросе, что создает дополнительные проблемы с толкованием и зачастую приводит к ошибочной практике. Сделанные выводы позволяют сформулировать постулат о необходимости внесения необходимых изменений в польскую правовую систему, которые приведут к упрощению процедур, связанных с преждевременным прерыванием беременности. Существующая терминологическая дихотомия не способствует однозначному толкованию закона.

Ключевые слова: выкидыш, мертворождение, права родителей

Анотація: Метою цієї статті є представлення стану *de lege lata* та постулатів *de lege ferenda* щодо прав батьків у випадку мертвонародження або викидня. Зазначається, що проаналізовані тут положення, які стосуються цих питань, не узгоджуються між собою. Розглядаються адміністративні питання, такі як реєстрація дитини в органах РАЦСу або питання зайнятості – зокрема, право на відпустку/декрет. Висвітлено елементи соціального забезпечення, зокрема право на отримання допомоги після передчасного переривання вагітності. Крім того, обговорюється право на поховання мертвонародженої дитини або дитини, що народилась у результаті викидня. На даний момент не вирішено питання про те, чи повинен роботодавець для цілей трудового законодавства (щодо права на декретну відпустку) використовувати положення про медичну документацію або положення закону про записи актів цивільного стану. Найбільшою проблемою є необхідність визначення статі дитини, від якої залежить подальша поведінка батьків, а слід зазначити, що визначити стать дитини (плоду) не завжди можливо. Було зазначено, що стать дитини впливає не лише на право на організацію її поховання. І у випадку, якщо батьки беруть на себе зобов'язання організувати поховання, існує свобода розсуду щодо його форми – релігійної (конфесійної) чи нерелігійної.

Методи дослідження, використані в цьому аналізі, – це насамперед догматико-правовий аналіз із застосуванням системного, логічного та лінгвістичного тлумачення. Представлені результати підкріплені посиланнями на актуальну судову практику. Незважаючи на досить численні випадки втрати вагітності, законодавець залишається відносно пасивним до цього явища. Така ситуація суперечить просімейній політиці держави і наражає владу на небезпеку порушення принципу захисту сім'ї та її благополуччя, закріпленого в ст. 18 Конституції Республіки Польща. Характеристика сучасного правового стану дозволяє зробити висновок про відсутність узгодженого і всебічного правового регулювання в цьому питанні, що створює додаткові проблеми з інтерпретацією і часто призводить до помилкової практики. Зроблені висновки підводять до постулату про необхідність внесення потрібних змін до польської правової системи, що призведе до спрощення процедур, пов'язаних з передчасним перериванням вагітності. Існуюча термінологічна дихотомія не сприяє чіткому тлумаченню закону.

Ключові слова: викидень, мертвонародження, батьківські права

Wstęp

Nie ulega wątpliwości, że od chwili poczęcia dziecko nienarodzone może być uznawane przez rodziców za ich dziecko, które już mają, co z kolei powoduje wytworzenie się określonych więzi emocjonalnych i uczuć do nienarodzonego dziecka¹. Poczęcie dziecka oczekiwanego i chcianego wzmacnia więzi rodzinne pomiędzy małżonkami, a także powoduje pojawienie się wspomnianych więzi emocjonalnych z dzieckiem, nasilających się w miarę jego dojrzewania. Nieuzasadnione jest twierdzenie, że więzi takie mogą się wytworzyć tylko z dzieckiem żywo urodzonym². Doświadczenie poronienia bądź martwego urodzenia dziecka jest niezwykle trudnym przeżyciem dla rodziców. Przepisy prawa polskiego przewidują określone uprawnienia, które mają na celu wsparcie rodziców w tych okolicznościach, zarówno pod względem prawnym,

¹ Tak SN w wyroku z dnia 9 marca 2012 r., I CSK 282/11, LEX nr 1211872.

² Tak SN w wyroku z dnia 13 maja 2015 r., III CSK 286/14, LEX nr 1781848.

materialnym, jak i emocjonalnym. *Prima facie* rodzicom przysługuje m.in. prawo do³: zabezpieczenia materiału genetycznego i wykonania badań DNA, ustalenia płci dziecka (płodu), zgłoszenia martwego urodzenia dziecka, zobaczenia dziecka, godnego pożegnania dziecka w obecności osób bliskich, odmowy przeprowadzenia sekcji zwłok dziecka⁴, pochówku dziecka, skorzystania z różnego rodzaju zasiłków, uprawnień socjalnych⁵ czy urlopów pracowniczych, uzyskania odszkodowania z dodatkowej polisy ubezpieczeniowej, zapewnienia im opieki psychologicznej, duchowej i wsparcia ze strony osób bliskich, przeżywania żałoby czy ochrony prywatności⁶.

Dokonane w tytule rozróżnienie na martwe urodzenie i poronienie jest zamierzone. Z medycznego punktu widzenia czym innym jest bowiem wydobyć z ciała kobiety martwego płodu (ciąża obumarła), a czym innym poronienie (ciąża przedwcześnie zakończona). Podstawowa różnica między poronieniem a martwym urodzeniem dziecka polega na określeniu momentu wydalenia lub wydobycia z ustroju matki dziecka. Poronienie następuje przed 22. tygodniem ciąży, zaś martwe urodzenie (traktowane jako przedwczesny poród) po 22. tygodniu ciąży⁷. Rozróżnienie pomiędzy poronieniem i martwym urodzeniem na podstawie kryterium czasu trwania ciąży następuje na potrzeby dokumentacji medycznej, a skutkuje w praktyce

³ Co, jak wynika z kontroli przeprowadzonej przez NIK, nie zawsze ma miejsce. Najwyższa Izba Kontroli Delegatura w Kielcach, *Informacja o wynikach kontroli – Opieka nad pacjentkami w przypadkach poronień i martwych urodzeń*, Warszawa, 10 grudnia 2020 r., <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci-poronia-i-martwe-urodzenia-opieka-nad-pacjentkami.html> [dostęp: 13.07.2024 r.].

⁴ Wyrok ETPC z dnia 20 lipca 2021 r., Polat przeciwko Austrii, skarga nr 12886/16, LEX nr 3198157; E. Wojtaszek-Mik, *Sekcja zwłok dziecka w świetle art. 31 ustawy o działalności leczniczej – uwagi na tle wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Polat przeciwko Austrii*, Prawo w Działaniu. Sprawy Cywilne 2022, nr 52, s. 233–254; K. Pluta, *Sekcja zwłok dziecka wobec braku zgody rodzica*, *Studia Prawnoustrojowe* 2023, t. 60, s. 313–324.

⁵ § 1 pkt 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 5 października 1993 r. w sprawie określenia zakresu i form oraz trybu udzielania kobietom w ciąży oraz wychowującym dziecko pomocy w zakresie opieki socjalnej i prawnej, Dz. U. z 1993 r. Nr 97 poz. 441 z późn. zm.

⁶ Ustawa z dnia 4 listopada 2016 r. o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem”, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 1923; rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 16 sierpnia 2018 r. w sprawie standardu organizacyjnego opieki okołoporodowej, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 1324; D. Karkowska, E. Baum, Z. Izdebski, A. Janik, *Godna prokreacja, ciąża, poród i połóg. Prawa kobiet*, Warszawa 2023, s. 305–306.

⁷ Legalną definicję zawarto w załączniku nr 1 do rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 6 kwietnia 2020 r. w sprawie rodzajów, zakresu i wzorów dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania, tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 798. Poronieniem określa się wydalenie lub wydobyć z ustroju matki płodu, który nie oddycha ani nie wykazuje żadnego innego znaku życia, jak czynność serca, tętnienie pępowiny lub wyraźne skurcze mięśni zależnych od woli, o ile nastąpiło to przed upływem 22. tygodnia ciąży (21 tygodni i 7 dni). Według innych kryteriów za poronienie przyjmuje się zakończenie ciąży przed skończeniem 22. tygodnia ciąży, przy jednoczesnej masie płodu poniżej 500 g.

niezrozumiałą i niczym nieuzasadnioną gradacją uprawnień, z których rodzice mogą skorzystać⁸.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie uprawnień przysługujących rodzicom w ramach polskiego systemu prawnego⁹ w sytuacji poronienia bądź martwego urodzenia dziecka. Poddano w nim analizie kluczowe przepisy prawne, orzecznictwo oraz poglądy doktryny w tym zakresie. Artykuł ma na celu zidentyfikowanie istniejących mechanizmów wsparcia rodziców w takiej sytuacji oraz wskazanie na obszary wymagające dalszej uwagi legislacyjnej.

1. Kwestie administracyjne – rejestracja dziecka w urzędzie stanu cywilnego

Ustawodawca w art. 9 K.c.¹⁰ zakłada, że w razie urodzenia się dziecka przychodzi ono na świat żywe. Czym jest urodzenie żywe z medycznego punktu widzenia dookreśla wspomniany załącznik nr 1 do rozporządzenia Ministra Zdrowia w sprawie rodzajów, zakresu i wzorów dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania¹¹. *De lege lata* obowiązują dwie definicje martwego urodzenia¹²: jedna w zakresie pro-

⁸ Termin 22 tygodni jest jedynie terminem medycznym, nie ma zastosowania do innych dokumentów, definicji zawartych w aktach prawnych. Potwierdza to pismo Biura Praw Pacjenta przy Ministrze Zdrowia z dnia 18 maja 2007 r., znak BPP-4111-37-934/KU/07, https://www.kupamieci.pl/public_upload/files/upraw_plci.pdf [dostęp: 14.07.2024 r.]. Zob. też odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej – z upoważnienia ministra – na interpelację nr 25577 w sprawie urlopu macierzyńskiego dla kobiet, które poroniły, z dnia 22 kwietnia 2014 r., <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=4C3DFB56> [dostęp: 14.07.2024 r.].

⁹ Szerzej na temat procedur związanych z przerwaniem lub zakończeniem ciąży w innych krajach zob. np. Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji, *Wybrane zagadnienia polityki prorodzinnej w niektórych państwach Unii Europejskiej*, Warszawa 2013; L.K. Smith, J. Dickens, R. Bender Atik, C. Bevan, J. Fisher, L. Hinton, *Parents' Experiences of Care Following the Loss of a Baby at the Margins Between Miscarriage, Stillbirth and Neonatal Death: A UK Qualitative Study*, BJOG – An International Journal of Obstetrics & Gynaecology 2020; J.W. Lens, *Miscarriage, Stillbirth, & Reproductive Justice*, Washington University Law Review 2021, t. 98, nr 4, s. 1059–1115; A. Büttikofer, D. Coy, O. Doyle, R. Ginja, *The Consequences of Miscarriage on Parental Investments*, IZA Discussion Paper No. 16858, <https://docs.iza.org/dp16858.pdf> [dostęp: 7.01.2025 r.].

¹⁰ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 1610 (dalej: K.c.).

¹¹ Urodzeniem żywym jest całkowite wydalenie lub wydobyście z ustroju matki noworodka, niezależnie od czasu trwania ciąży, który po takim wydaleniu lub wydobyściu oddycha lub wykazuje jakiejkolwiek inne oznaki życia, takie jak czynność serca, tętnienie pępowiny lub wyraźne skurcze mięśni zależnych od woli, bez względu na to, czy sznur pępowiny został przecięty lub łożysko zostało oddzielone.

¹² Urodzeniem martwym jest całkowite wydalenie lub wydobyście z ustroju matki płodu, o ile nastąpiło po upływie 22. tygodnia ciąży, który po takim wydaleniu lub wydobyściu nie oddycha ani nie wykazuje

wadzenia dokumentacji medycznej, druga w ustawie Prawo o aktach stanu cywilnego¹³, nakładająca obowiązek zgłoszenia urodzenia każdego dziecka, niezależnie od tego, czy przyszło ono na świat żywe czy martwe. W tym kontekście zwraca uwagę fakt, że samo zgłoszenie urodzenia dziecka nie wymaga podania informacji o płci, a jedynie złożenia oświadczenia o imionach dziecka¹⁴. Przy czym można wybrać imię, które nie wskazuje na płeć dziecka, ale w powszechnym znaczeniu jest przypisane do danej płci (art. 59 ust. 3 Prawa o aktach stanu cywilnego).

Urodzenie dziecka zostaje odnotowane w rejestrach stanu cywilnego w formie aktu stanu cywilnego. Treść aktu urodzenia, jak i sam dokument ma znaczenie jedynie dowodowe i deklaratywne¹⁵. Nie tworzy on sytuacji rodzinno-prawnej. Zgodnie z art. 52 ust. 2 Prawa o aktach stanu cywilnego, jeżeli dziecko urodziło się martwe, nie sporządza się aktu zgonu, lecz akt urodzenia z adnotacją, że dziecko urodziło się martwe¹⁶. Akt urodzenia z odpowiednią adnotacją zastępuje akt zgonu, co jest rozwiązaniem słusznym¹⁷. Akt urodzenia jest przygotowywany na podstawie karty urodzenia albo karty martwego urodzenia¹⁸, przekazanej przez podmiot wykonujący działalność leczniczą, oraz protokołu zgłoszenia urodzenia albo zgłoszenia urodzenia w formie dokumentu elektronicznego (art. 53 ust. 1 Prawa o aktach stanu cywilnego). Zgłoszenia urodzenia dziecka dokonuje się w terminie 21 dni od dnia sporządzenia karty urodzenia, a w przypadku gdy dziecko urodziło się martwe – w terminie 3 dni od dnia sporządzenia karty martwego urodzenia (art. 55 ust. 1 Prawa o aktach stanu cywilnego). Tym samym ustawodawca w Prawie o aktach stanu cywilnego wprowadził podział na dwie czynności, których łączne wystąpienie będzie skutkować sporządzeniem aktu urodzenia, tj. przekazanie karty urodzenia albo karty martwego urodzenia do urzędu stanu cywilnego przez podmiot wykonujący działalność leczniczą oraz zgłoszenie urodzenia dziecka. Sporządzenie aktu urodzenia jest niezależne od czasu trwania ciąży. Jednak w jego treści pojawia się obligatoryjna informacja

żadnego innego znaku życia, jak czynność serca, tętnienie pępowiny lub wyraźne skurcze mięśni zależnych od woli.

¹³ Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 1378.

¹⁴ Załącznik nr 17 do rozporządzenia Ministra Cyfryzacji z dnia 18 kwietnia 2020 r. w sprawie wzorów dokumentów wydawanych z zakresu rejestracji stanu cywilnego, Dz. U. z 2020 r. poz. 698.

¹⁵ Uchwała siedmiu sędziów SN z dnia 15 stycznia 1968 r., III CZP 85/67, OSNCP 1968, nr 11, poz. 179.

¹⁶ Załącznik nr 1, 11 i 12 do rozporządzenia Ministra Cyfryzacji z dnia 18 kwietnia 2020 r. w sprawie wzorów dokumentów wydawanych z zakresu rejestracji stanu cywilnego.

¹⁷ Dziecko, które urodziło się martwe, w myśl Prawa o aktach stanu cywilnego jest traktowane jak osoba fizyczna, która zmarła. Uchwała pełnego składu Izby Pracy i Ubezpieczeń Społecznych SN z dnia 30 listopada 1987 r., III PZP 36/87, OSN 1988, z. 2-3, poz. 23.

¹⁸ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 grudnia 2023 r. w sprawie wzorów karty urodzenia i karty martwego urodzenia, Dz. U. z 2023 r. poz. 2733.

o płci dziecka, mimo że rozróżnienie na poronienie i martwe urodzenie nie ma znaczenia w postępowaniu o sporządzenie aktu urodzenia. Prawo o aktach stanu cywilnego nie wprowadza bowiem ograniczenia, że zgłoszenie urodzenia dziecka, a tym samym sporządzenie aktu urodzenia nie dotyczy dzieci poniżej 500 g lub gdy ciąża trwała krócej niż 22 tygodnie¹⁹. Przyjąć zatem należy, że skoro karta martwego urodzenia dziecka, określona w rozporządzeniu Ministra Zdrowia z dnia 6 grudnia 2023 r., nie stanowi dokumentacji medycznej, to nie mają do niej zastosowania definicje zawarte w załączniku nr 1 do rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 6 kwietnia 2020 r. w sprawie rodzajów, zakresu i wzorów dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania, wprowadzające rozróżnienie na martwe urodzenie i poronienie. Słusznie zatem wskazuje J. Haberko, iż funkcjonujące obecnie równolegle dwie definicje martwego urodzenia powodują, że „nieuzasadnione jest powoływanie się przez szpital na niemożność zgłoszenia martwego urodzenia w sytuacji nieosiągnięcia przez płód 22. tygodnia ciąży, jako że obowiązek zgłoszenia wynika nie z konieczności wpisu w dokumentacji medycznej, ale z obowiązku mającego swe źródło w Prawie o aktach stanu cywilnego”²⁰.

Na mocy art. 54 ust. 3 Prawa o aktach stanu cywilnego karta martwego urodzenia zawiera dane wymagane w karcie urodzenia (dane na temat matki, informację o miejscu, dacie i godzinie urodzenia, płci dziecka, informacje o stanie zdrowia dziecka, informacje o ciąży i porodzie, miejscu zamieszkania rodziców dziecka, w tym okresie przebywania rodziców na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, wykształceniu rodziców) oraz informację, że dziecko urodziło się martwe. Tylko kompletnie uzupełniona karta martwego urodzenia z wpisem o płci dziecka stanowi podstawę do sporządzenia aktu urodzenia. Brak tej informacji musi skutkować wydaniem decyzji o odmowie sporządzenia aktu urodzenia. Brak wskazania płci dziecka w karcie martwego urodzenia uniemożliwia bowiem prawidłowe nadanie mu w akcie urodzenia imienia (imion) oraz właściwej formy nazwiska z uwagi na fleksyjność polskich nazwisk. Tym samym, mimo iż przy zgłoszeniu dziecka podanie danych na temat płci nie jest obowiązkowe, to ustalenie płci dziecka jest konieczne, aby kierownik urzędu stanu cywilnego mógł sporządzić akt urodzenia. Akt urodzenia z adnotacją, że dziecko urodziło się martwe jest z kolei dokumentem wymaganym

¹⁹ Sprawa dotycząca ustalenia treści aktu urodzenia, który nie może być sporządzony na podstawie niekompletnego pisemnego zgłoszenia urodzenia dziecka, należy do drogi sądowej w postępowaniu cywilnym. Postanowienie SN z dnia 15 marca 2012 r., I CSK 306/11, LEX nr 1212041.

²⁰ J. Haberko, *Konsekwencje prawne żywego i martwego urodzenia*, Prawo i Medycyna 2007, nr 3 (28), s. 73. Zob. też też, *Cywilnoprawna ochrona dziecka poczętego a stosowanie procedur medycznych*, Warszawa 2010, s. 66-71; D. Lubowiecki, *Ochrona płodu w systemie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego 2016, nr 1, s. 80-92.

do nabycia skróconego urlopu macierzyńskiego, urlopu okolicznościowego, zasiłku macierzyńskiego za okres urlopu macierzyńskiego, zasiłku opiekuńczego, zasiłku pogrzebowego oraz umożliwia pochowanie dziecka, o czym szerzej w dalszej części artykułu.

Jeżeli nie jest możliwe ustalenie płci dziecka, karty martwego urodzenia nie przekazuje się. Wówczas konieczne jest wystawienie karty zgonu²¹. Karta zgonu, nawet nieposiadająca adnotacji urzędu stanu cywilnego o zarejestrowaniu zgonu, umożliwia dokonanie pochówku, o czym szerzej w dalszej części artykułu. Niemniej wątpliwości związane z wystawianiem karty zgonu są duże, gdyż przepisy regulujące te kwestie wydane zostały na początku lat 60. XX w. i nie są dostosowane do otaczającej nas rzeczywistości. W rozporządzeniu Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 3 sierpnia 1961 r. w sprawie stwierdzania zgonu i jego przyczyny²² od czasu jego wydania nie dokonano żadnych zmian. Pomijając odwołanie się w treści rozporządzenia do nieistniejących instytucji, np. Milicji Obywatelskiej, prezydium rady narodowej, gromady (jednostka administracyjna obejmująca kilka wsi), należy podkreślić, że wiele przepisów tego rozporządzenia stało się po prostu niewykonalnych. Zgodnie z przywołanym rozporządzeniem wystawienie karty zgonu jest obowiązkiem lekarza, który ostatni w okresie 30 dni przed dniem zgonu udzielał choremu świadczeń zdrowotnych. Od tej zasady istnieje wyjątek, tj. sytuacja, w której zachodzi podejrzenie, że zgon nastąpił w wyniku przestępstwa. W takim przypadku kartę zgonu wystawia lekarz, który na zlecenie sądu lub prokuratora dokonał oględzin lub sekcji zwłok. Dalej przepisy rozporządzenia przewidują, że w przypadku, gdy: nie ma lekarza zobowiązanego do wystawienia karty zgonu (np. pacjentowi udzielano świadczeń zdrowotnych więcej niż 30 dni temu); lekarz taki zamieszkuje w odległości większej niż 4 km od miejsca, w którym znajdują się zwłoki; lekarz ten z powodu choroby lub z innych uzasadnionych przyczyn nie może dokonać oględzin zwłok w ciągu 12 godzin od chwili wezwania – to kartę zgonu powinien wystawić:

a) lekarz, który stwierdził zgon, będąc wezwany do nieszczęśliwego wypadku (np. lekarz systemu ratownictwa medycznego) lub nagłego zachorowania (np. lekarz podstawowej opieki zdrowotnej);

b) lekarz lub starszy felczer albo felczer²³ zatrudniony w przychodni bądź ośrodku zdrowia lub jego placówce terenowej i sprawujący opiekę zdrowotną nad rejonem,

²¹ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 grudnia 2023 r. w sprawie wzoru karty zgonu, Dz. U. z 2023 r. poz. 2734.

²² Dz. U. z 1961 r. Nr 39 poz. 202.

²³ W Polsce od wielu lat nie kształcą się felczerów. Poza tym przepis ten jest sprzeczny z art. 43 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 1516 i art. 11 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych, tekst

w którym znajdują się zwłoki (obecnie niewykonalne, ponieważ przychodnie nie mają rejonów);

c) położna wiejska²⁴, jeżeli nastąpił na terenie gromady zgon pozostającego pod jej opieką noworodka przed upływem 7 dni życia, a najbliższa przychodnia lub ośrodek zdrowia jest oddalony o więcej niż 4 km (obecnie niewykonalne, gdyż nie istnieją już gromady);

d) w przypadku, gdy nie ma osoby wskazanej w pkt a-c, to kartę zgonu powinien wystawić lekarz powołany przez właściwego starostę do tej czynności (tzw. koroner).

Co do zasady, płeć dziecka staje się widoczna między 14. a 16. tygodniem ciąży, chociaż – „technicznie” rzecz ujmując – płeć dziecka można określić w badaniu genetycznym w zasadzie na każdym etapie jego rozwoju. Przy czym oczywiście we wczesnych etapach ciąży nie zawsze może być ona stwierdzona przez lekarza opiekującego się kobietą w ciąży. W przypadku braku możliwości określenia płci dziecka, w praktyce po 2006 r.²⁵ bazowano na odczuciach matki (tzw. uprawdopodobnienie płci). Zastosowanie tej metody ustalenia płci dziecka rodziło jednak wśród personelu medycznego obawę możliwości popełnienia przestępstwa poświadczenia nieprawdy²⁶. W związku z tym uprawdopodobnienie dokonywane było przez pracownika placówki medycznej, a podstawą jego działania było np. przeprowadzone badanie USG lub inne badania, obserwacje. Również ta metoda nie dawała 100% pewności. Dlatego też nastąpiła zmiana stanowiska Ministerstwa Zdrowia. W odpowiedzi na

jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 576, które stanowią, że zgon może stwierdzić wyłącznie lekarz albo lekarz – kierownik zespołu ratownictwa medycznego, jeżeli zgon nastąpił w trakcie akcji medycznej.

²⁴ Przepis także sprzeczny z przywołanymi wyżej przepisami.

²⁵ Minister Zdrowia w dniu 21 grudnia 2006 r. wydał rozporządzenie zmieniające rozporządzenie w sprawie postępowania ze zwłokami i szczątkami ludzkimi (Dz. U. z 2007 r. Nr 1, poz. 9), mocą którego znowelizował § 2 tegoż rozporządzenia, który w nowym brzmieniu stanowi, że za zwłoki uważa się ciała osób zmarłych i dzieci martwo urodzonych, bez względu na czas trwania ciąży. Tak zmieniony przepis sugerował, że pochować należy każdy płód, który zmarł w organizmie matki w trakcie trwania ciąży. Równocześnie znowelizowano rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 7 grudnia 2001 r. w sprawie wzoru karty zgonu oraz sposobu jej wypełniania (Dz. U. z 2001 r. Nr 153, poz. 1782 z późn. zm.), ustalając, że karta zgonu powinna być wydawana również dla dzieci martwo urodzonych, bez względu na czas trwania ciąży, na wniosek osób uprawnionych do dokonania pochówku.

²⁶ W piśmie z dnia 28 marca 2007 r., DL-P I 4001-14/07, p.o. Zastępcy Dyrektora Departamentu Legislacyjno-Prawnego Ministerstwa Sprawiedliwości do Dyrektora Biura Praw Pacjenta przy Ministrze Zdrowia przyjęto jednak, iż sytuacja taka nie wyczerpuje znamion przestępstwa poświadczenia nieprawdy. Poświadczenie bowiem odnosi się do już istniejącego zdania, a w przypadku wpisania „uprawdopodobnionej płci” nie można bezsprzecznie ustalić, czy doszło do wpisania nieprawdziwej informacji. Podobne stanowisko zajął Minister Zdrowia w piśmie z dnia 8 czerwca 2009 r., znak MZ-Z-073-17952-1-EW/09, skierowanym do Rzecznika Praw Dziecka, w sprawie martwych urodzeń, https://brpd.gov.pl/sites/default/files/rpd_stare/wystapienia/wyst_2009_06_01_odp_mz.pdf [dostęp: 14.07.2024 r.].

interpelację nr 3346 w sprawie formalności niezbędnych do zarejestrowania dziecka martwo urodzonego z dnia 25 kwietnia 2012 r. wskazano, że: „nie istnieją (i nie istniały) przepisy prawa, które nakazywałyby pracownikowi podmiotu leczniczego uprawdopodobnienie płci w sytuacji bardzo wczesnej ciąży. Określanie we wczesnej ciąży płci płodu, długości i ciężaru płodu na podstawie odczuć matki należy uznać za niewłaściwe, ale do dokonania pochówku dzieci martwo urodzonych z bardzo wczesnych ciąż nie jest konieczne określenie płci martwego płodu. Na wniosek osób uprawnionych do pochówku podmiot wykonujący działalność leczniczą wystawia kartę zgonu (z adnotacją, że określenie płci nie jest możliwe) lub zaświadczenie lekarskie stwierdzające pochodzenie szczątków”²⁷.

Mimo że od 2015 r. między Rzecznikiem Praw Obywatelskich a Ministerstwem Zdrowia, Ministrem Sprawiedliwości, Ministrem Pracy i Polityki Społecznej, Kancelarią Prezesa Rady Ministrów, Sejmem RP i Senatem RP wymieniono szereg pism²⁸, a nawet podjęto kilka inicjatyw ustawodawczych²⁹ w sprawie uproszczenia procedur w zakresie obowiązku określenia płci dziecka martwo urodzonego bądź poronionego, to istota problemu do dzisiaj pozostaje nierozwiązana. Co oznacza, że rodzice znajdujący się w i tak traumatycznej sytuacji narażani są na dodatkowe cierpienia, tylko po to, aby móc skorzystać z przysługujących im uprawnień.

Aktualnie jedynym sposobem poznania płci dziecka poronionego na wczesnym etapie ciąży są badania genetyczne, które rodzice wykonują we własnym zakresie, poprzez zlecenie badań DNA. Wykonanie badań genetycznych dla celów rejestracji martwego urodzenia w urzędzie stanu cywilnego nie jest świadczeniem zdrowotnym i dlatego nie jest refundowane przez NFZ. Koszt takiego badania to kilkaset złotych. Aby je wykonać, należy odebrać z placówki medycznej tkanki, na podstawie

²⁷ Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Zdrowia – z upoważnienia ministra – na interpelację nr 3346 w sprawie formalności niezbędnych do zarejestrowania dziecka martwo urodzonego z dnia 25 kwietnia 2012 r., www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=65C8CA96 [dostęp: 13.07.2024 r.]; odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Zdrowia – z upoważnienia ministra – na interpelację nr 5310 w sprawie łamania praw rodziców dzieci martwo urodzonych z dnia 21 czerwca 2012 r., www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=6743011B [dostęp: 13.07.2024 r.].

²⁸ Pisma są dostępne na stronie internetowej Rzecznika Praw Obywatelskich: <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-brak-swadczen-rodzice-dziecka-martwo-urodzonego-sejm-mrips-ms-premier> [dostęp: 14.07.2024 r.].

²⁹ Sejm Rzeczypospolitej Polskiej VIII kadencji, druk nr 1250, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=1250> [dostęp: 13.07.2024 r.]; druk nr 2041, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=2041> [dostęp: 13.07.2024 r.]; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej IX kadencji, druk nr 466, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?documentId=669B3E9AD5EE02FC-C125859F0035745E>, [dostęp: 13.07.2024 r.]; druk nr 1401, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1401>; druk nr 1610, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?documentId=FD22E-2A0854BB84BC125875F0036DB38> [dostęp: 13.07.2024 r.].

których możliwe będzie przeprowadzenie badania. Analiza materiału genetycznego umożliwia jednoznaczne określenie płci dziecka. Przeprowadzone badanie pozwala też ustalić przyczynę poronienia. Wynik badania rodzice powinni przedstawić w placówce medycznej, w której w zamian winni otrzymać wszystkie wymagane przez USC dokumenty – w tym kartę martwego urodzenia. Od tej chwili rodzice mają trzy dni na rejestrację dziecka. Decyzja co do przeprowadzenia badań DNA należy do rodziców. Rodzice nie muszą być zainteresowani poznaniem płci ich nie-narodzonego dziecka, ale z uwagi na tak sformułowane przepisy, chcąc skorzystać z przysługujących im uprawnień, *de facto* są do tego zobowiązani.

2. Urlopy pracownicze

Rozróżnienie dwóch faktów fizjologicznych – martwego urodzenia oraz poronienia ma kluczowe znaczenie na gruncie prawa pracy, ponieważ inaczej będzie kształtować się prawo kobiety-pracownika do urlopu macierzyńskiego w przypadku poronienia dziecka, a inaczej w przypadku martwego urodzenia³⁰. To kolejne niezrozumiałe zróżnicowanie, wszak stan psychiczny, a często i fizyczny takiej kobiety jest dramatyczny, niezależnie od czasu trwania ciąży. W tym miejscu należy przywołać normę art. 11¹ Kodeksu pracy³¹, zgodnie z którą pracodawca jest obowiązany szanować godność i inne dobra osobiste pracownika³².

Szczególne znaczenie ma regulacja zawarta w art. 180¹ § 1 K.p., zgodnie z którą, w razie urodzenia martwego dziecka lub zgonu dziecka przed upływem ośmiu tygodni życia, pracownicy przysługuje urlop macierzyński w wymiarze ośmiu tygodni (56 dni) po porodzie, nie krócej jednak niż przez okres siedmiu dni od dnia zgonu dziecka. Pracownicy, która urodziła więcej niż jedno dziecko przy jednym porodzie, przysługuje w takim przypadku urlop macierzyński w wymiarze stosownym do liczby dzieci pozostałych przy życiu. Możliwe jest wykorzystanie nie więcej niż sześciu tygodni urlopu macierzyńskiego jeszcze w czasie trwania ciąży. Co oznacza,

³⁰ Szerzej na ten temat zob. np. M. Jaroszevska, *Poronienie a urodzenie martwe (zgon płodu) – konsekwencje dla pracodawcy w zakresie udzielenia urlopu macierzyńskiego*, Monitor Prawa Pracy 2009, nr 12, s. 626-629.

³¹ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 1465 z późn. zm. (dalej: K.p.).

³² Ochrona trwałości stosunku pracy ze względu na ciążę (art. 177 § 1 K.p.) obejmuje także sytuację, gdy ciąża zakończyła się poronieniem przed upływem okresu wypowiedzenia. Ciężar udowodnienia ciąży spoczywa na pracownicy. Wyrok SN z dnia 16 grudnia 1999 r., I PKN 468/99, LEX nr 46821.

że w sytuacji urodzenia martwego dziecka lub zgonu dziecka przed upływem ośmiu tygodni życia pracownicy przysługuje maksymalnie czternaście tygodni urlopu macierzyńskiego, o ile rozpoczęła go, będąc w ciąży. Urlop macierzyński jest nie tylko czasem zagwarantowanym kobiecie w celu sprawowania opieki nad noworodkiem, lecz także czasem na regenerację sił po porodzie. Pracownica, która zdecyduje się skorzystać z urlopu macierzyńskiego, nie musi wykorzystywać go w całości. Urlop macierzyński musi trwać jednak minimum siedem dni. Urlop macierzyński w minimalnym wymiarze jest niezbywalny³³. Czas jego rozpoczęcia liczy się od daty martwego urodzenia dziecka. Skorzystać z tego uprawnienia może wyłącznie matka dziecka – jest to w tym sensie jej uprawnienie o charakterze osobistym³⁴.

Z punktu widzenia pracodawcy podstawowym dokumentem poświadczającym fakt urodzenia dziecka i w konsekwencji zobowiązującym go do udzielenia urlopu macierzyńskiego jest akt urodzenia lub akt urodzenia z adnotacją, że dziecko urodziło się martwe³⁵. Niezbędną informacją do sporządzenia aktu urodzenia wraz z adnotacją o zgonie dziecka jest, o czym już była mowa, określenie jego płci. Jeżeli dojdzie zatem, bez względu na okres trwania ciąży, do wystawienia karty martwego urodzenia dziecka i do jej przekazania kierownikowi urzędu stanu cywilnego, to pracownicy przysługuje urlop macierzyński w wymiarze wynikającym z przepisu art. 180¹ § 1 K.p.³⁶ Natomiast w związku z nieprzekazaniem karty martwego urodzenia do USC, ze względu na nieokreślenie płci dziecka, kobieta nie będzie uprawniona do urlopu macierzyńskiego, ponieważ nie będzie można sporządzić aktu urodzenia zawierającego adnotację, że dziecko urodziło się martwe. „Może zdarzyć się zatem tak, że kobiety, które poroniły w tym samym okresie, zostaną potraktowane odmiennie, w zależności od tego, czy przedstawią pracodawcy akt urodzenia dziecka

³³ K. Niedzielska, *Uprawnienia pracownicze kobiety po poronieniu*, Monitor Prawa Pracy 2021, nr 4, s. 15.

³⁴ A. Sobczyk, *Komentarz do art. 180*, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, red. A. Sobczyk, wyd. 6, Warszawa 2023, s. 835; M. Włodarczyk, *Komentarz do art. 180*, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, t. 2. Art. 94–304⁵, red. K.W. Baran, wyd. 6, Warszawa 2022, s. 1713; E. Kumor-Jezierska, *Komentarz do rozporządzenia w sprawie wniosków dotyczących uprawnień pracowników związanych z rodzicielstwem oraz dokumentów dołączanych do takich wniosków*, w: *Prawo zatrudnienia. Komentarz do rozporządzeń*, red. K.W. Baran, Warszawa 2024, s. 306.

³⁵ Przepisy rozporządzenia Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 8 maja 2023 r. w sprawie wniosków dotyczących uprawnień pracowników związanych z rodzicielstwem oraz dokumentów dołączanych do takich wniosków (Dz. U. z 2023 r. poz. 937) nie przewidują w tym zakresie konieczności składania wniosku.

³⁶ Odpowiedź sekretarza stanu w Ministerstwie Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej na interpelację nr 2346 w sprawie umożliwienia rodzicom, którzy utracili dziecko w wyniku poronienia na wcześniejszym etapie ciąży, skorzystania z prawa do zasiłku macierzyńskiego z dnia 30 kwietnia 2020 r., <https://sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BPAHF8&view=null> [dostęp: 14.07.2024 r.].

z adnotacją, że urodziło się martwe, czy też nie. W tym pierwszym przypadku będzie im przysługiwał urlop macierzyński przez 8 tygodni, w tym drugim nie. Należy zatem postulować *de lege ferenda*, by ta kwestia została przez ustawodawcę w sposób jednoznaczny uregulowana³⁷.

Aktualnie obowiązujące przepisy w ogóle nie przewidują możliwości sporządzenia innego dokumentu bądź pominięcia danych na temat płci podczas sporządzania karty martwego urodzenia. Tymczasem zamiast obowiązku uzyskania karty martwego urodzenia, złożenia jej do urzędu stanu cywilnego celem uzyskania aktu urodzenia z adnotacją o martwym urodzeniu dziecka i przekazania go następnie pracodawcy, wystarczyłoby np. elektroniczne zaświadczenie lekarskie (e-ZLA) z odpowiednim kodem, które uprawniałoby do świadczeń analogicznych do uzyskiwanych podczas urlopu macierzyńskiego, bądź karta martwego urodzenia bez informacji o płci dziecka.

Polski prawodawca przewiduje także udzielenie urlopu okolicznościowego. Zgodnie z § 15 pkt 1 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 15 maja 1996 r. w sprawie sposobu usprawiedliwiania nieobecności w pracy oraz udzielania pracownikom zwolnień od pracy³⁸ pracownikowi z tytułu urodzenia dziecka albo zgonu i pogrzebu dziecka przysługują dwa dni zwolnienia od pracy z zachowaniem prawa do wynagrodzenia za pracę. Tym samym nic nie stoi na przeszkodzie, aby rodzice korzystali ze zwolnienia w wymiarze łącznym czterech dni dla każdego z nich (dwa dni z tytułu urodzin dziecka i dwa dni z tytułu jego śmierci i pogrzebu) w przypadku martwego urodzenia bądź poronienia. Zwolnienie nie musi obejmować dni kolejno po sobie następujących. W przypadku gdy kobieta przebywa na skróconym urlopie macierzyńskim, urlop okolicznościowy przysługuje tylko ojcu dziecka – pracownikowi. W praktyce jednak do uzyskania urlopu okolicznościowego wymagane jest przedstawienie pracodawcy do wglądu aktu urodzenia z adnotacją o martwym urodzeniu oraz złożenie pisemnego wniosku.

Praktykę żądania od pracowników przez pracodawców przedstawienia do wglądu odpisu aktu stanu cywilnego poświadczającego zaistnienie zdarzenia uprawniającego do zwolnienia od pracy należy ocenić negatywnie. Rodzice, którzy doświadczyli poronienia i nie zdecydowali się na przeprowadzenie badań DNA lub o tym uprawnieniu nie zostali poinformowani, bądź w przypadku urodzenia martwego dziecka, którego płci nie ustalono, a tym samym nie przekazano karty martwego urodzenia do urzędu stanu cywilnego – zostają przez pracodawcę bezpodstawnie pozbawieni

³⁷ I. Jaroszevska-Ignatowska, Z. Rosner-Laskorzyńska, *Zgon dziecka, poronienie, urodzenie martwego dziecka a prawo do urlopu macierzyńskiego*, w: *Uprawnienia pracowników-rodziców*, red. I. Jaroszevska-Ignatowska, Z. Rosner-Laskorzyńska, Warszawa 2021, s. 84.

³⁸ Tekst jednolity: Dz. U. z 2014 r. poz. 1632.

prawa do zwolnienia od pracy z zachowaniem prawa do wynagrodzenia. Takie postępowanie jest sprzeczne z zasadami współżycia społecznego i ogranicza prawa rodziców, którzy nie uzyskali aktu urodzenia z adnotacją o martwym urodzeniu dziecka. Należy podkreślić, że obowiązek przedłożenia pracodawcy odpisu aktu urodzenia dziecka nie znalazł się w katalogu dokumentów stanowiących usprawiedliwienie nieobecności w pracy wymienionych w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 15 maja 1996 r.

3. Świadczenia z zakresu zabezpieczenia społecznego

Sam fakt ciąży, porodu czy połogu to stan uprawniający do skorzystania z szerszej ochrony socjalnej gwarantowanej przez państwo. Niemniej kobieta, która poroniła, nie jest w okresie ciąży ani porodu, ani połogu³⁹, co prowadzi do wniosku, że nie posiada ona prawa do świadczeń z zabezpieczenia społecznego, jeśli nie jest z innego tytułu do nich uprawniona. Jeżeli bowiem określonej sytuacji nie można zakwalifikować jako ciąży, poród czy połów, to nie ma podstaw do przyjęcia, że uprawnienia, które wiążą się wyłącznie z tymi stanami, mogą odnosić się również do innych sytuacji niezdefiniowanych w przepisach prawa. W przypadku poronienia kobiecie przysługuje zasiłek chorobowy i – jeżeli można określić płeć dziecka – zasiłek macierzyński. Pod uwagę należy wziąć także zasiłek opiekuńczy oraz zasiłek pogrzebowy.

Zgodnie z uchwałą Sądu Najwyższego „poronienie nie jest naturalnym następstwem ciąży – stanowi bowiem skutek nienormalnej reakcji organizmu kobiety ciężarnej wywołanej przyczyną zewnętrzną lub wewnętrzną i niewątpliwie w każdym przypadku wywołuje rozstrój zdrowia, a w konsekwencji przynajmniej czasowy uszczerbek na zdrowiu”⁴⁰. Jak wskazano w odpowiedzi na interpelację poselską w sprawie świadczeń dla rodziców dzieci martwo urodzonych, których płci nie udało się ustalić, „kobiecie, która stała się niezdolna do pracy w związku z poronieniem (jak i każdej innej osobie ubezpieczonej), przysługuje prawo do zasiłku chorobowego w wysokości 80% podstawy wymiaru zasiłku, przez cały okres, jaki lekarz uzna za niezbędny dla jej powrotu do zdrowia nie dłuższy niż 182 dni, jak również prawo do świadczenia rehabilitacyjnego przez okres niezbędny do przywrócenia zdolności do pracy, nie dłużej niż przez dwanaście miesięcy. Natomiast w sytuacji urodzenia

³⁹ Aby stwierdzić, czy kobieta jest w okresie połogu, należy z medycznego punktu widzenia potwierdzić objawy występujące po porodzie (martwego albo żywego dziecka).

⁴⁰ Uchwała SN z dnia 10 stycznia 1979 r., III PZP 19/78, Legalis nr 21282.

martwego dziecka kobiecie przysługuje zasiłek macierzyński w wymiarze ośmiu tygodni oraz prawo do zasiłku pogrzebowego⁴¹.

Celem wypłacenia zasiłku chorobowego (w przypadku gdy nastąpiło poronienie i nie został wystawiony akt urodzenia dziecka z adnotacją o zgonie), kobieta powinna przedstawić zaświadczenie lekarskie o czasowej niezdolności do pracy, zawierające kod literowy B, dane dotyczące daty poronienia, a także informację, czy przebywała w szpitalu, jeśli zdarzenie miało miejsce w czasie zwolnienia lekarskiego. Jeżeli zaświadczenie nie zawiera kodu literowego, wymagane jest odrębne zaświadczenie lekarskie stwierdzające ciążę. Zaświadczenie wystawiane jest przez upoważnionego lekarza w myśl przepisów rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 10 listopada 2015 r. w sprawie trybu i sposobu orzekania o czasowej niezdolności do pracy, wystawiania zaświadczenia lekarskiego oraz trybu i sposobu sprostowania błędów w zaświadczeniu lekarskim⁴².

Zasiłek opiekuńczy przysługuje osobom objętym ubezpieczeniem chorobowym, bez okresu wyczekiwania, zwolnionym od wykonywania pracy z powodu konieczności osobistego sprawowania opieki m.in. nad innym chorym członkiem rodziny (art. 32 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa⁴³). Za członków rodziny, o których mowa w ust. 1 pkt 3, uważa się małżonka, rodziców, rodzica dziecka, ojczyma, macochę, teściów, dziadków, wnuki, rodzeństwo oraz dzieci w wieku powyżej 14 lat – jeżeli pozostają we wspólnym gospodarstwie domowym z ubezpieczonym w okresie sprawowania opieki (art. 32 ust. 2). Warunek pozostawania we wspólnym gospodarstwie domowym uważa się za spełniony także wówczas, gdy ubezpieczony pozostaje we wspólnym gospodarstwie domowym z chorym członkiem rodziny tylko przez okres sprawowania opieki. Zgodnie zaś z art. 34 ustawy zasiłek opiekuńczy nie przysługuje, jeżeli we wspólnym gospodarstwie domowym poza ubezpieczonym są inni członkowie rodziny mogący zapewnić opiekę. Zasiłek opiekuńczy przysługuje tylko w razie sprawowania osobistej opieki. Nie można zatem tego obowiązku scedować na inną osobę, w tym innego członka rodziny⁴⁴. W omawianych w artykule

⁴¹ Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej na interpelację nr 2271 w sprawie świadczeń dla rodziców dzieci martwo urodzonych, których płci nie udało się ustalić z dnia 22 kwietnia 2016 r., <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=40451589> [dostęp: 13.07.2024 r.].

⁴² Dz. U. z 2015 r. poz. 2013.

⁴³ Tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 2780.

⁴⁴ Zob. A. Ślęzak, *Zasiłek opiekuńczy*, w: *Meritum. Ubezpieczenia społeczne*, red. J. Ślęzak, wyd. 9, Warszawa 2022, s. 434; A. Rzetecka-Gil, *Komentarz do art. 32*, w: *Ustawa o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 127–133; A. Radziszewski, R. Tender, *Komentarz do art. 34*, w: *tychże, Ustawa o świadczeniach pieniężnych*

przypadkach zasiłek opiekuńczy przysługiwać będzie zatem mężowi, który opiekuje się żoną po martwym urodzeniu dziecka bądź po poronieniu, ale także partnerowi matki dziecka niebędącemu jej mężem, ale będącemu ojcem dziecka, jeżeli pozostają oni we wspólnym gospodarstwie domowym i nie ma innych osób, które taką opiekę mogłyby jej zapewnić. Jest to niewątpliwie sytuacja, w której matka dziecka wymaga opieki i wsparcia. Istotny jest zatem stan zdrowia kobiety i konieczność osobistego sprawowania nad nią opieki, a nie relacje prawno-rodzinne.

Zasiłek opiekuńczy przysługuje w takiej sytuacji przez okres do 14 dni w roku kalendarzowym, a jego wysokość wynosi 80% podstawy wymiaru. W celu wypłaty zasiłku należy przedłożyć pracodawcy zaświadczenie lekarskie o czasowej niezdolności do pracy z powodu konieczności osobistego sprawowania opieki nad kobietą, która poroniła bądź urodziła martwe dziecko, oraz wniosek o wypłatę zasiłku (druk Z-15B). Zastanawia, spotykany w praktyce, wymóg przedłożenia odpisu aktu urodzenia dziecka. Po pierwsze, taki obowiązek nie wynika z § 27 rozporządzenia Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 8 grudnia 2015 r. w sprawie zakresu informacji o okolicznościach mających wpływ na prawo do zasiłków z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa lub ich wysokość oraz dokumentów niezbędnych do przyznania i wypłaty zasiłków⁴⁵. Po drugie, w przypadku męża matki dziecka obowiązuje domniemanie z art. 62 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego⁴⁶. Po trzecie, w przypadku, gdy rodziców dziecka nie wiąże węzeł małżeński, a kobieta poroniła lub urodziła martwe dziecko, wówczas to jej stan zdrowia wskazuje bezpośrednio na konieczność sprawowania opieki. Podkreślić stanowczo należy, że to nie poród jest powodem zwolnienia, a przyczyny medyczne, wskazujące na konieczność opieki z powodu stanu zdrowia kobiety, która utraciła ciążę.

Zgodnie z art. 184 K.p. za okres urlopu macierzyńskiego przysługuje zasiłek macierzyński na zasadach określonych w ustawie o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa. Zasiłek macierzyński za okres ustalony przepisami Kodeksu pracy jako okres urlopu macierzyńskiego przysługuje w wysokości 100% podstawy wymiaru. Przy ustalaniu prawa do zasiłku macierzyńskiego dokumentem uprawniającym do jego otrzymania jest, zgodnie z § 9 pkt 2 rozporządzenia Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 8 grudnia 2015 r.:

z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa. Komentarz, wyd. 2, Warszawa 2022, s. 218–220.

⁴⁵ Tekst jednolity: Dz. U. z 2017 r. poz. 87 z późn. zm.

⁴⁶ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 1359.

1) złożone w formie papierowej lub w formie dokumentu elektronicznego uwierzytelnionego z wykorzystaniem kwalifikowanego certyfikatu lub profilu zaufanego ePUAP na elektroniczną skrzynkę podawczą Zakładu Ubezpieczeń Społecznych zaświadczenie lekarskie określające przewidywaną datę porodu – za okres przed dniem porodu;

2) odpis skrócony aktu urodzenia dziecka lub jego kopia potwierdzona za zgodność z oryginałem przez płatnika składek albo przez ZUS – za okres od dnia porodu.

Przyjmując wykładnię zawężającą, jeśli zatem doszło do poronienia i nie można było ustalić płci dziecka, zasiłek ten nie przysługuje. Jak wskazuje M. Jaroszevska, „należy jednak zauważyć, że nie ma podstawy prawnej, która wprost odmawiałaby pracownicy prawa do urlopu macierzyńskiego w przypadku urodzenia martwego dziecka, czyli faktu biologicznego mającego miejsce przed upływem 22. tygodnia ciąży”⁴⁷.

Odnosnie zaś do zasiłku pogrzebowego należy podkreślić, że na mocy przepisów ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych⁴⁸ do otrzymania zasiłku pogrzebowego uprawnia spełnienie dwóch przesłanek: przynależności do określonego ustawą kręgu podmiotów oraz pokrycia kosztów pogrzebu. Zasiłek ten ma charakter przede wszystkim kompensacyjny i częściowo socjalny⁴⁹. Jest świadczeniem jednorazowym. Jego wysokość określona jest w art. 80. ustawy o emeryturach i rentach z FUS. Ze względu natomiast na przesłankę pokrycia kosztów pogrzebu, na podstawie art. 78 tej ustawy, zasiłek pogrzebowy przysługuje również: pracodawcy, domowi pomocy społecznej, gminie, powiatowi, osobie prawnej kościoła lub innego związku wyznaniowego. Prawo do zasiłku pogrzebowego wygasa w razie niezgłoszenia wniosku o jego przyznanie w okresie dwunastu miesięcy od dnia śmierci osoby, po której zasiłek przysługuje.

Zgodnie z § 16 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 11 października 2011 r. w sprawie postępowania o świadczenia emerytalno-rentowe⁵⁰ do wniosku o zasiłek pogrzebowy (druk Z-12) powinien być dołączony m.in. odpis skrócony aktu zgonu albo odpis zupełny aktu urodzenia dziecka z adnotacją, że dziecko urodziło się martwe⁵¹. I znowu, przyjmując wykładnię zawężającą, jeśli nie ustalono

⁴⁷ M. Jaroszevska, *Poronienie a urodzenie...*, s. 626.

⁴⁸ Tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 1251.

⁴⁹ Uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 15 maja 2009 r., III CZP 140/08, Legalis nr 141182.

⁵⁰ Dz. U. z 2011 r. Nr 237, poz. 1412 z późn. zm.

⁵¹ Nie jest to jedyna forma potwierdzania faktu warunkującego wypłatę zasiłku pogrzebowego z tytułu poniesienia kosztów pogrzebu dziecka martwo urodzonego. W rozporządzeniach wydanych przez innych ministrów wskazano:

– „odpis zupełny aktu urodzenia dziecka z adnotacją, że dziecko urodziło się martwe” – § 15 Ministra Obrony Narodowej z dnia 10 lutego 2012 r. w sprawie trybu postępowania i właściwości organów

płci dziecka, zasiłek ten nie przysługuje. Tym samym gdy płeć dziecka nie jest znana, a rodzice (albo inne uprawnione osoby) zorganizują pochówek, muszą pokryć jego koszty. Niemniej z uwagi na to, że zasiłek pogrzebowy ustalany jest na podstawie przepisów ustawy o emeryturach i rentach z FUS, to uwzględniając przepis art. 77 ust. 1 tej ustawy, należy stwierdzić, iż dla uzyskania zasiłku pogrzebowego nie jest konieczne określenie płci dziecka martwo urodzonego, ponieważ ustawodawca wskazał jedynie na przesłankę w postaci ziszczenia się ryzyka śmierci dziecka, bez rozróżnienia jego płci. Ponadto zwraca się uwagę, że użycie zwrotu „powinien” w przepisie § 16 rozporządzenia w sprawie postępowania o świadczenia emerytalno-rentowe wskazuje, iż dołączenie przedmiotowego aktu urodzenia dziecka z adnotacją o jego martwym urodzeniu nie jest warunkiem do uzyskania świadczenia z tego tytułu. Znajduje to potwierdzenie

w sprawach zaopatrzenia emerytalnego żołnierzy zawodowych oraz uprawnionych członków ich rodzin (tekst jednolity: Dz. U. z 2019 r. poz. 2107 z późn. zm.);

– „zaświadczenie że dziecko urodziło się martwe” – § 1 pkt 2 rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 września 2018 r. w sprawie sposobu dokumentowania prawa do zasiłków pogrzebowych, warunków pokrywania kosztów pogrzebu funkcjonariuszy Służby Ochrony Państwa i członków rodziny funkcjonariusza oraz dokumentów wymaganych przy wypłacie zasiłku pogrzebowego (Dz. U. z 2018 r. poz. 1848);

– „zaświadczenie stwierdzające, że dziecko urodziło się martwe lub niezdolne do życia” – § 2 ust. 1 pkt 1 lit. a rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 lipca 2010 r. w sprawie trybu wypłaty zasiłku pogrzebowego funkcjonariuszowi Służby Więziennej oraz rodzajów dokumentów wymaganych do jego wypłaty (Dz. U. z 2010 r. Nr 133, poz. 896);

– „zaświadczenie lekarza lub położnej, że dziecko urodziło się martwe lub niezdolne do życia” – § 7 ust. 1 pkt 1 lit. a rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 1 marca 2002 r. w sprawie warunków pokrywania kosztów pogrzebu policjanta oraz określenia członków jego rodziny, na których przysługuje zasiłek pogrzebowy (tekst jednolity: Dz. U. z 2018 r. poz. 264);

– „zaświadczenie lekarza lub położnej, że dziecko urodziło się martwe” – § 6 ust. 1 pkt 1 rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z dnia 18 września 2023 r. w sprawie sposobu dokumentowania uprawnień do zasiłków pogrzebowych oraz warunków i trybu pokrywania kosztów pogrzebu żołnierzy zawodowych (Dz. U. z 2023 r. poz. 2043);

– „oświadczenie, że dziecko urodziło się martwe” – § 9 ust. 2 pkt 1 rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie warunków pokrywania kosztów pogrzebu funkcjonariusza Straży Granicznej ze środków właściwego organu Straży Granicznej oraz określenia członków rodziny, którym przysługuje zasiłek pogrzebowy (tekst jednolity: Dz. U. z 2015 r. poz. 1029) oraz § 8 ust. 2 pkt 1 rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 17 maja 2019 r. w sprawie pokrywania kosztów pogrzebu funkcjonariusza Służby Celno-Skarbowej oraz wypłaty zasiłku pogrzebowego lub jego wyrównania z tytułu śmierci członka rodziny funkcjonariusza Służby Celno-Skarbowej (Dz. U. z 2019 r. poz. 984);

– „aktualny odpis aktu stanu cywilnego” – § 13 ust. 1 rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 7 grudnia 2018 r. w sprawie trybu postępowania i właściwości organu w zakresie zaopatrzenia emerytalnego funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Służby Ochrony Państwa, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Celno-Skarbowej oraz ich rodzin (Dz. U. z 2018 r. poz. 2373).

w § 19 ust. 1 pkt 9 i § 29 tegoż rozporządzenia, które dopuszczają możliwość przedkładania dodatkowych dowodów niezbędnych dla załatwienia sprawy⁵². Jeżeli system prawny uznaje możliwość pochowania martwo urodzonego dziecka, którego płci nie da się ustalić, ale dla którego sporządzono kartę zgonu, lecz nie sporządzono aktu urodzenia z adnotacją, że dziecko urodziło się martwe, to należy umożliwić otrzymanie zasiłku pogrzebowego osobom, które poniosły koszty jego pogrzebu.

4. Prawo do pochówku

Zorganizowanie pochówku jest prawem, a nie obowiązkiem rodziców⁵³, niezależnie od tego, czy doszło do poronienia, czy martwego urodzenia. W związku z tym rodzice nie mają obowiązku odebrania zwłok dziecka (szczątek, tkanek obumarłego płodu) z podmiotu wykonującego działalność leczniczą. Przepisy w tym zakresie nie przewidują także żadnych terminów od kiedy należy wydać zwłoki dziecka, a od kiedy można odmówić. Tym samym podmiot wykonujący działalność leczniczą ma obowiązek wydania zwłok dziecka nawet we wczesnym stadium ciąży, w sytuacji gdy rodzice żądają ich wydania. Pod pojęciem zwłok ludzkich ustawodawca rozumie bowiem ciała osób zmarłych i dzieci martwo urodzonych, bez względu na czas trwania ciąży. Wynika to wprost z brzmienia § 2 rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 27 września 2021 r. w sprawie postępowania ze zwłokami i szczątkami ludzkimi⁵⁴. Przepis ten wskazuje, że za dziecko martwo urodzone należy uznać płód niezależnie od tego, kiedy i z jakich przyczyn nastąpiło zakończenie ciąży, w tym również w wyniku poronienia. W tym miejscu należy podkreślić różnice terminologiczne pomiędzy sformułowaniami użytymi w załączniku nr 1 do rozporządzenia Ministra Zdrowia w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej oraz sposobów jej przetwarzania a widniejącymi w rozporządzeniu tego samego ministra w sprawie postępowania ze zwłokami i szczątkami ludzkimi, które powodują poważne problemy interpretacyjne. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że rozróżnienie na poronienie i martwe urodzenie może suponować, że obumarły płód wydalony z ustroju matki na skutek poronienia nie jest uznawany za ludzkie zwłoki, gdyż nie może zostać zakwalifikowany jako dziecko martwo urodzone. Konsekwencją

⁵² Tak wyrok SR Lublin-Zachód w Lublinie z dnia 9 lipca 2015 r., VII U 470/15, LEX nr 2538391.

⁵³ Szerzej na temat skutków pozbawienia prawa do pogrzebu zob. J. Gołąb, *Prawo do pogrzebu i jego wykonanie w prawie kanonicznym i polskim*, Rzeszów 2004, s. 166–167.

⁵⁴ Tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r. poz. 1910.

tej argumentacji jest potraktowanie poronionego płodu jak odpadu medycznego⁵⁵. Iwona Sierpowska podkreśla, że taki sposób postępowania budzi moralny sprzeciw⁵⁶. Słusznie zatem konstatuje Paweł Sularz, że „rozporządzenie w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej oraz sposobów jej przetwarzania jest powołane tylko dla celów związanych z prowadzeniem dokumentacji medycznej i nie może być rozciągane na zakres uprawnień wynikających z prawa pochówkowego”⁵⁷. Na gruncie prawa pochówkowego poronienie jest bowiem uznawane za martwe urodzenie⁵⁸.

Osobami uprawnionymi do organizacji pochówku są: krewni wstępni (rodzice, dziadkowie); krewni boczni do 4. stopnia pokrewieństwa; powinowaci w linii prostej do 1. stopnia; inne osoby, które się do tego dobrowolnie zobowiązują, np. podmiot wykonujący działalność leczniczą, fundacja, organizacja *pro-life*⁵⁹ (art. 10 ust. 1 ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych). Zwłoki niepochowane przez podmioty wymienione w art. 10 ust. 1 ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych mogą być przekazane do celów dydaktycznych i naukowych uczelni medycznej lub innej uczelni prowadzącej działalność dydaktyczną i naukową w zakresie nauk medycznych albo do federacji podmiotów systemu szkolnictwa wyższego i nauki prowadzącej działalność naukową w zakresie nauk medycznych (art. 10 ust. 2). Zwłoki niepochowane przez podmioty uprawnione albo nieprzekazane uczelni lub federacji podmiotów systemu szkolnictwa wyższego i nauki są chowane przez gminę właściwą ze względu

⁵⁵ M. Derek, *Status prawny zwłok dziecka martwo urodzonego w prawie polskim*, Zeszyty Prawnicze 2015, z. 4, s. 30-33; U. Nowicka, *Prawo do pochowania dziecka utraconego w wyniku poronienia wedle ustawodawstwa polskiego i kanonicznego*, Łódzkie Studia Teologiczne 2017, t. 26, z. 4, s. 150; I. Sierpowska, *Pochówek dzieci martwo urodzonych – w świetle praw rodziców i zadań gminy*, Studia Prawno-Ekonomiczne 2018, t. 106, s. 117-131; P. Sularz, *Cmentarze w Polsce. Zagadnienia administracyjnoprawne*, Warszawa 2022, s. 243.

⁵⁶ Na problem ten zwrócił uwagę również ETPC w wyroku z dnia 14 lutego 2008 r. w sprawie Hadri-Vionnet przeciwko Szwajcarii (skarga nr 55525/00, Legalis nr 137534), dotyczącej uniemożliwienia matce udziału w pogrzebie martwo urodzonego dziecka, w którym potwierdził, że art. 8 Konwencji stosuje się w związku z uprawnieniem matki do udziału w pogrzebie martwo urodzonego dziecka, połączonym z właściwą ceremonią oraz domagania się, by zwłoki zostały przetransportowane na cmentarz odpowiednim samochodem. Z kolei w wyroku z dnia 12 czerwca 2014 r. w sprawie Marić przeciwko Chorwacji (skarga nr 50132/12, LEX nr 1469223) ETPC stwierdził, iż: „rozporządzenie ciałem martwo narodzonego dziecka jak odpadem medycznym, bez pozostawienia informacji o losie lub miejscu złożenia ciała, stanowi ingerencję w prawa rodziców i jest naruszeniem art. 8 Konwencji”.

⁵⁷ P. Sularz, *Cmentarze w Polsce...*, s. 243.

⁵⁸ „Nie można w różny sposób traktować osób uprawnionych do sprawienia pochówku w zależności od tego, czy pochówek dotyczy osoby zmarłej czy też martwo urodzonego dziecka. W jednym i drugim przypadku [...] należy jest szczególny szacunek, a bliskim przysługują szczególne prawa”. Wyrok WSA w Gliwicach z dnia 24 listopada 2015 r., IV SA/Gl 291/15, LEX nr 1985263.

⁵⁹ Najczęściej ciała nienarodzonych dzieci składane są do mogiły zbiorowej. W wielu miastach pogrzeby takie organizowane są 15 października w światowy Dzień Dziecka Utraconego (tyle trwa okres ciąży, licząc od 1 stycznia).

na miejsce zgonu (art. 10 ust. 3)⁶⁰. Przy czym należy podkreślić, że znów brakuje przepisów, które wyznaczałyby termin dokonania pochówku, i z których wynikałby tym samym maksymalny termin, w którym zwłoki osób znajdujące się w podmiocie wykonującym działalność leczniczą powinny być odbierane celem pochówku (przez osobę uprawnioną lub, w razie jej braku, gminę)⁶¹. Jeśli osoba uprawniona do przeprowadzenia pochówku rezygnuje ze swego prawa, nie da się uniemożliwić dokonania tego innej osobie⁶².

Zwłoki dzieci martwo urodzonych bądź poronionych mogą być jednak na wniosek osób uprawnionych spopielenie przez zakład opieki zdrowotnej dysponujący odpowiednimi urządzeniami do tego celu lub też podmiot ten może zlecić spopielenie firmie posiadającej takie urządzenia⁶³. Podmiot wykonujący działalność leczniczą może, ale nie musi organizować pochówku dzieci martwo urodzonych bądź poronionych. Jeśli odstępuje od tej możliwości, powinien zawiadomić ośrodek pomocy społecznej właściwy dla miejsca zamieszkania matki o potrzebie dokonania pochówku oraz o możliwości dokonania spopielenia zwłok na koszt osoby uprawnionej (w tym przypadku podmiotu wykonującego działalność leczniczą, jeśli ten posiada własną spalarnię).

Celem zorganizowania pochówku dziecka martwo urodzonego bądź poronionego administracji cmentarza należy przedstawić odpowiednie dokumenty. Jeżeli dziecko urodziło się martwe bądź doszło do poronienia, nie sporządza się aktu zgonu, natomiast sporządza się akt urodzenia z adnotacją, że dziecko urodziło się martwe. Akt urodzenia musi zawierać wszystkie wymagane przez Prawo o aktach stanu cywilnego dane, w tym imię (imiona), nazwisko i płeć dziecka. Akt urodzenia sporządza się w takiej sytuacji na podstawie karty martwego urodzenia przekazanej

⁶⁰ Sprawienie pogrzebu, w tym osobom bezdomnym, należy do zadań własnych gminy o charakterze obowiązkowym (art. 17 ust. 1 pkt 15 oraz art. 36 pkt 2 lit. f ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 901 z późn. zm.). Jednostką organizacyjną gminy odpowiedzialną za zorganizowanie zmarłemu pogrzebu jest właściwy miejscowo (miejski lub gminny) ośrodek pomocy społecznej lub centrum pomocy społecznej, co wynika z dyspozycji art. 110 ust. 1 tejże ustawy.

⁶¹ Art. 24 ust. 1 pkt 11 ustawy z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej (tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 799) przewiduje możliwość określenia w regulaminie organizacyjnym podmiotu wykonującego działalność leczniczą wysokości opłat za przechowywanie zwłok przez okres dłuższy niż 72 godziny pobieranych od osób lub instytucji uprawnionych do pochowania zwłok na podstawie ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych.

⁶² J. Rybicka-Ziarko, *Prawo do pogrzebu dziecka poronionego*, Kortowski Przegląd Prawniczy 2013, nr 3, s. 86.

⁶³ Zgodnie z art. 20a ust. 1 ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych przepisy tej ustawy dotyczące pochówku i przewozu zwłok stosuje się odpowiednio do pochówku i przewozu szczątków powstałych ze spopielenia zwłok.

przez podmiot wykonujący działalność leczniczą⁶⁴. Zgodnie jednak z art. 11 ust. 5a ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych w przypadku dziecka martwo urodzonego, bez względu na czas trwania ciąży, jeżeli na wniosek osoby uprawnionej do pochowania, o której mowa w art. 10 ust. 1 tejże ustawy, sporządzono kartę zgonu, to w celu pochowania zwłok nie jest wymagana adnotacja urzędu stanu cywilnego o zarejestrowaniu zgonu. Taka regulacja prawna daje zatem możliwość sporządzenia karty zgonu bez określania płci dziecka. Aktualnie obowiązujący wzór karty zgonu został określony w załączniku do rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 7 grudnia 2023 r. w sprawie wzoru karty zgonu. W przypadku dziecka martwo urodzonego bądź poronionego w części przeznaczonej dla administracji cmentarza nie wymaga się wypełnienia rubryk 1-6 oraz 10, czyli m.in. rubryk zawierających informacje o płci zmarłego oraz jego imię (imiona) i nazwisko. Prawo (a w przypadku niewykonania tego prawa – obowiązek gminy) do pochówku dziecka martwo urodzonego przysługuje bez względu na to, czy śmierć dziecka nastąpiła przed upływem 22. tygodnia ciąży, czy też po upływie tego czasu. Przysługuje zatem nawet wtedy, gdy sporządzono tylko kartę zgonu bez informacji o płci⁶⁵. Takie rozwiązanie należy uznać za słuszne. Możliwość pochowania zwłok lub szczątków ludzkich nie powinna bowiem być ograniczona przez prawo, a jedynie uwarunkowaniami technicznymi i stwierdzeniem istnienia zwłok lub szczątków ludzkich.

Pochówek poronionego bądź martwo urodzonego dziecka może mieć charakter religijny. Kluczowe w tej kwestii są przekonania moralne i religijne rodziców⁶⁶. Sygnalizując jedynie w tym miejscu kwestię katolickiego pogrzebu dzieci nienarodzonych, należy zauważyć, że Sobór Watykański II w Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium*⁶⁷ zalecił: „ponownie opracować obrzęd pogrzebu dzieci i dołączyć do niego własny formularz mszalny” (nr 82). To zadanie w pełni zrealizował papież Paweł VI, który wprowadził nowe obrzędy pogrzebu⁶⁸, a w Mszału rzymskim z 1970 r.⁶⁹ dwa formularze Mszy pogrzebowej – dla dzieci ochrzczonych

⁶⁴ Zob. B. Jaranowska, *Rejestracja dziecka martwo urodzonego*, Metryka 2016, nr 1, s. 247–252.

⁶⁵ Tak SN w wyroku z dnia 13 maja 2015 r., III CSK 286/14, Legalis nr 1325796, formułując spostrzeżenie, że „stanowisko przeciwne prowadziłoby do różnicowania pozycji prawnej płodu w zależności od tego czy akt urodzenia został sporządzony z uwagi na stopień jego rozwoju (możliwość ustalenia płci)”.

⁶⁶ Zob. art. 2 pkt 12 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 265; A.J. Kłos-Skrzypczak, *The Impact of the Loss of a Child in the Prenatal Period on Marital and Family Life and the Religiosity of Women after Miscarriage*, Religions 2023, t. 14, nr 11, s. 1–15.

⁶⁷ Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst polski. Nowe tłumaczenie*, red. M. Przybył, Poznań 2002.

⁶⁸ *Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. 2 uzup. i popr., Katowice 2023.

⁶⁹ *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 2013.

i dla dzieci zmarłych bez chrztu. Z kolei promulgowany w 1983 r., odnowiony Kodeks Prawa Kanonicznego⁷⁰ wyłączył dzieci martwo urodzone i inne osoby, które zmarły bez chrztu z grona osób, którym należy odmówić pogrzebu kościelnego (kan. 1183 § 2). Również Konferencja Episkopatu Polski „zezwała na katolicki pogrzeb dzieci, które zmarły przed chrztem, jeżeli rodzice pragnęli je ochrzcić” (Obrazy pogrzebu, nr 22e). Z uwagi na to, że w rozważanych tu sytuacjach dzieci nie przyjęły jeszcze chrztu, pod względem liturgicznym są traktowane jako dzieci zmarłe przed chrztem. W praktyce pastoralnej należy jednak przyjąć, że prośba rodziców o celebrowanie liturgii pogrzebu jest potwierdzeniem pragnienia ochrzczenia dziecka, a tym samym spełnia wymóg udzielenia pogrzebu kościelnego zawarty w kan. 1183 § 2 KPK⁷¹. Powodem odmowy pochówku nie może być fakt, że rodzice nie mają ślubu kościelnego lub nie są związani z życiem parafii.

Zakończenie

De lege lata skorzystanie z uprawnień przysługujących rodzicom po poronieniu bądź martwym urodzeniu dziecka uzależnione jest *de facto* od tego, w jakim czasie utracili oni swoje dziecko. Pomija się przy tym aspekt psychologiczny. Ból po stracie dziecka pozostaje bólem bez względu na czas trwania ciąży. Dlatego należy się zgodzić z Rzecznikiem Praw Obywatelskich, iż „w tak ukształtowanym stanie prawnym wyłania się nie tylko przypadkowość przyjętych rozwiązań prawnych, ale także zgoda organów państwa na utrzymywanie niesprawiedliwego traktowania rodziców dzieci martwo urodzonych, których płci nie da się ustalić”⁷². Trzeba również zaaprobować stanowisko Ministerstwa Sprawiedliwości, w którym dostrzega ono „istnienie w systemie prawa nieuzasadnionej dyskryminacji w zakresie dostępu do urlopu i świadczeń związanych z martwym urodzeniem dziecka przysługujących bądź nieprzysługujących rodzicom dzieci martwo urodzonych w zależności od tego,

⁷⁰ Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 r., zaktualizowany przekład na język polski (stan prawny na dzień 18 maja 2022 r.), tłum. P. Majer, L. Adamowicz, Poznań 2022 (dalej: KPK).

⁷¹ Szerzej na ten temat zob. np. P. Guzdek, *Rozpoznaj swoje dziecko we mnie... Rzecz o poronieniu samodzielnym dziecka i jego pogrzebie*, Kraków 2017; *Kompendium pastoralne o rodzinnym pogrzebie dziecka martwo urodzonego i towarzyszeniu w żałobie osieroconej rodzinie*, oprac. P. Guzdek, Kraków-Warszawa 2020.

⁷² Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 19 lutego 2015 r., znak VII.534.18.2015.MO, do Ministra Pracy i Polityki Społecznej, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Do_MPiPS_ws._swiadczen_w_sytuacji_urodzenia_martwego_dziecka.pdf [dostęp: 14.07.2024 r.].

czy ustalono płeć takich dzieci, czy też nie”⁷³. Ten stan przypadkowości generują nie tylko różnice terminologiczne czy wykluczające się przepisy w obowiązujących aktach prawnych, które mimo postulatów doktryny, orzeczeń sądów⁷⁴, a nawet podejmowanych inicjatyw legislacyjnych nie są harmonizowane, co nie sprzyja jednoznacznej wykładni przepisów prawa⁷⁵. Tworzą go także różne rozstrzygnięcia w identycznych sytuacjach faktycznych, co rodzi uzasadnione obawy o naruszenie konstytucyjnej zasady równości wobec prawa.

De lege ferenda postulować należy jednoznaczne rozstrzygnięcie na poziomie ustawowym, że na potrzeby prawa pracy i świadczeń z zabezpieczenia społecznego w omawianym w niniejszym artykule zakresie nie stosuje się przepisów dotyczących dokumentacji medycznej. Tym samym zakres znaczeniowy pojęcia „martwe urodzenie” we wskazanych obszarach obejmowałby też poronienie.

Pożądanym byłoby także precyzyjniejsze określenie przesłanek nabycia prawa do skróconego urlopu macierzyńskiego w art. 180¹ § 1 K.p. bez względu na czas trwania ciąży, np. do 22. tygodnia ciąży – 4 tygodnie; po 22. tygodniu ciąży – 8 tygodni (zmiana uzasadniona kwestiami medycznymi – po 22. tygodniu konieczność dłuższego odpoczynku kobiety, podobnie jak po żywym urodzeniu). A dokumentem uprawniającym do uzyskania skróconego urlopu macierzyńskiego i zasiłku macierzyńskiego byłaby karta urodzenia z adnotacją o martwym urodzeniu, sporządzana zgodnie z normami określonymi w projekcie ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych (UD 278⁷⁶). Takie rozwiązanie prawne nie ingerowałoby w zasady sporządzania aktów stanu cywilnego i nie wymagałoby zmian w Prawie o aktach stanu cywilnego. W przypadku zaś kobiet doświadczających poronienia powodowałoby brak konieczności uzyskiwania zwolnień z powodu czasowej niezdolności do pracy.

⁷³ Pismo sekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości z dnia 20 lipca 2023 r., znak DLPK-V.454.119.2023 do Przewodniczącej Komisji Polityki Społecznej i Rodziny Sejmu RP, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2023-07/Odpowiedz_MS_dzieci_martwo_urodzone_20.07.2023.pdf [dostęp: 14.07.2024 r.].

⁷⁴ Nadal aktualne jest wykształcone na gruncie przepisów Prawa o aktach stanu cywilnego z 1986 r. stanowisko orzecznictwa sądowoadministracyjnego wskazujące, jak poważny jest problem powstały w następstwie obowiązywania *de lege lata* dwóch definicji martwego urodzenia, wprowadzonych na potrzeby różnych aktów prawnych, oraz braku synchronizacji przepisów aktów wykonawczych i przepisów ustaw, mimo ich licznych nowelizacji. Zob. np. wyrok WSA w Bydgoszczy z dnia 22 października 2007 r., II SA/Bd 621/07, LEX nr 419007; wyrok NSA z dnia 1 kwietnia 2009 r., II OSK 464/08, LEX nr 555305; wyrok WSA w Krakowie z dnia 9 czerwca 2010 r., III SA/Kr 775/09, LEX nr 643879; wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 20 października 2010 r., II SA/Go 647/10, LEX nr 753108; wyrok WSA we Wrocławiu z dnia 23 listopada 2010 r., IV SAB/Wr 37/10, LEX nr 759238.

⁷⁵ A. Jończyk, P.K. Jończyk, *Prawne aspekty uprawnień przysługujących kobietom w przypadku poronienia i martwego urodzenia – synteza i wnioski de lege ferenda w oparciu o obowiązujące przepisy prawne*, Palestra 2020, nr 11, s. 47.

⁷⁶ <https://legislacja.gov.pl/projekt/12351755/katalog/12819408#12819408> [dostęp: 14.07.2024 r.].

Należałoby również rozważyć możliwość wprowadzenia dodatkowych uprawnień pracowniczych, np. możliwości skrócenia czasu pracy kobiety po powrocie ze skróconego urlopu macierzyńskiego i wprowadzenie, na wzór regulacji z art. 180¹ § 1 K.p., możliwości udzielenia urlopu ojcu dziecka na okres nie krótszy niż siedem dni od dnia zgonu dziecka.

Należy przede wszystkim dążyć od uproszczenia i odbiurokratyzowania procedur związanych z poronieniem bądź martwym urodzeniem dziecka. Podkreślić trzeba, że obligatoryjne ustalanie płci nie znajduje merytorycznego uzasadnienia, ponieważ brak jest przepisów uzależniających, różnicujących uzyskanie uprawnień i obowiązków od płci. Rezygnacja z tego wymogu prowadzi do uproszczenia i skrócenia postępowania, redukuje koszty i ułatwia uzyskanie należnych uprawnień przez rodziców dziecka, minimalizuje obciążenia organizacyjne i emocjonalne wiążące się z podejmowanymi przez nich czynnościami. Nie da się ukryć, że zlecenie przez rodziców dziecka badań genetycznych i dodatkowo ponoszenie kosztów z tego tytułu może pogłębiać ich traumę powstałą po stracie dziecka. Bezzasadne jest zatem zmuszenie ich do tych czynności tylko po to, by mogli skorzystać z dalszych uprawnień – zasiłków i urlopów⁷⁷.

Problemy związane z pochówkiem dziecka martwo urodzonego wymagają opracowania stosownych procedur w przepisach powszechnie obowiązujących. Chodzi tutaj zwłaszcza o jednoznaczne doprecyzowanie, że dzieckiem martwo urodzonym jest także płód poroniony. Należy również wprowadzić wzór oświadczenia dla rodziców, którzy utracili dziecko w wyniku poronienia bądź martwego urodzenia, dokumentującego ich decyzję o skorzystaniu z prawa do pochówku dziecka lub rezygnacji z tego prawa. Niezbędne jest ponadto wypracowanie zasad współdziałania podmiotów wykonujących działalność leczniczą, ośrodków pomocy społecznej oraz podmiotów administrujących cmentarzami, które zniwelują niebezpieczeństwo traktowania dziecka martwo urodzonego, w tym poronionego, jako odpadu medycznego. Takie zasady są tym bardziej niezbędne, że rezygnacja rodziców z pochówku martwo urodzonego dziecka nie oznacza równocześnie rezygnacji z prawa do dokonania ekshumacji celem zmiany miejsca spoczynku tego dziecka⁷⁸.

Różne formy potwierdzania faktu warunkującego wypłatę zasiłku pogrzebowego na podstawie rozporządzeń wydanych przez poszczególnych ministrów skutkują wydawaniem różnych decyzji w identycznych sytuacjach. Należy rozważyć, czy w przypadku martwych urodzeń, w tym poronień, zasiłek pogrzebowy w obniżonej

⁷⁷ J. Świątek-Rudoman, *Uprawnienia kobiety po poronieniu i urodzeniu martwego dziecka w oparciu o obowiązujące przepisy prawa*, Gdańskie Studia Prawnicze 2017, nr 2, s. 440.

⁷⁸ I. Sierpowska, *Postępowanie ze zwłokami i ich ochrona prawna*, w: tejże, *Śmierć w ujęciu prawa administracyjnego*, Warszawa 2020, s. 197.

wysokości (np. 50%) przysługiwałby tylko członkom rodziny, a nie przysługiwałby gminie, organizacjom *pro-life* i innym jednostkom organizującym pochówki.

Bibliografia

- Bütikofer A., Coy D., Doyle O., Jinja R., *The Consequences of Miscarriage on Parental Investments*, IZA Discussion Paper No. 16858, <https://docs.iza.org/dp16858.pdf> [dostęp: 7.01.2025 r.].
- Derek M., *Status prawny zwłok dziecka martwo urodzonego w prawie polskim*, Zeszyty Prawnicze 2015, z. 4.
- Gołąb J., *Prawo do pogrzebu i jego wykonanie w prawie kanonicznym i polskim*, Rzeszów 2004.
- Guzdek P., *Rozpoznaj swoje dziecko we mnie... Rzecz o poronieniu samoistnym dziecka i jego pogrzebie*, Kraków 2017.
- Haberko J., *Cywilnoprawna ochrona dziecka poczętego a stosowanie procedur medycznych*, Warszawa 2010.
- Haberko J., *Konsekwencje prawne żywego i martwego urodzenia*, Prawo i Medycyna 2007, nr 3 (28).
- Jaranowska B., *Rejestracja dziecka martwo urodzonego*, Metryka 2016, nr 1.
- Jaroszewska M., *Poronienie a urodzenie martwe (zgon płodu) – konsekwencje dla pracodawcy w zakresie udzielenia urlopu macierzyńskiego*, Monitor Prawa Pracy 2009, nr 12.
- Jaroszewska-Ignatowska I., Rosner-Laskorzyńska Z., *Zgon dziecka, poronienie, urodzenie martwego dziecka a prawo do urlopu macierzyńskiego*, w: *Uprawnienia pracowników-rodziców*, red. I. Jaroszewska-Ignatowska, Z. Rosner-Laskorzyńska, Warszawa 2021.
- Jończyk A., Jończyk P.K., *Prawne aspekty uprawnień przysługujących kobietom w przypadku poronienia i martwego urodzenia – synteza i wnioski de lege ferenda w oparciu o obowiązujące przepisy prawne*, Palestra 2020, nr 11.
- Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji, *Wybrane zagadnienia polityki prorodzinnej w niektórych państwach Unii Europejskiej*, Warszawa 2013.
- Karkowska D., Baum E., Izdebski Z., Janik A., *Godna prokreacja, ciąża, poród i połóg. Prawa kobiet*, Warszawa 2023.
- Kłos-Skrzypczak A.J., *The Impact of the Loss of a Child in the Prenatal Period on Marital and Family Life and the Religiosity of Women after Miscarriage*, Religions 2023, t. 14, nr 11.
- Kompendium pastoralne o rodzinnym pogrzebie dziecka martwo urodzonego i towarzyszeniu w żałobie osieroconej rodzinie*, oprac. P. Guzdek, Kraków-Warszawa 2020.
- Kumor-Jezińska E., *Komentarz do rozporządzenia w sprawie wniosków dotyczących uprawnień pracowników związanych z rodzicielstwem oraz dokumentów dołączanych do takich wniosków*, w: *Prawo zatrudnienia. Komentarz do rozporządzeń*, red. K.W. Baran, Warszawa 2024.
- Lens J.W., *Miscarriage, Stillbirth, & Reproductive Justice*, Washington University Law Review 2021, t. 98, nr 4.

- Lubowiecki D., *Ochrona płodu w systemie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego 2016, nr 1.
- Niedzielska K., *Uprawnienia pracownicze kobiety po poronieniu*, Monitor Prawa Pracy 2021, nr 4.
- Nowicka U., *Prawo do pochowania dziecka utraconego w wyniku poronienia wedle ustawodawstwa polskiego i kanonicznego*, Łódzkie Studia Teologiczne 2017, t. 26, z. 4.
- Pluta K., *Sekcja zwłok dziecka wobec braku zgody rodzica*, Studia Prawnoustrojowe 2023, t. 60.
- Radziśław A., Tender R., *Komentarz do art. 34, w: A. Radziśław, R. Tender, Ustawa o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2022.
- Rybicka-Ziarko J., *Prawo do pogrzebu dziecka poronionego*, Kortowski Przegląd Prawniczy 2013, nr 3.
- Rzetecka-Gil A., *Komentarz do art. 32, w: Ustawa o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa. Komentarz*, Warszawa 2009.
- Sierpowska I., *Pochówek dzieci martwo urodzonych – w świetle praw rodziców i zadań gminy*, Studia Prawno-Ekonomiczne 2018, t. 106.
- Sierpowska I., *Postępowanie ze zwłokami i ich ochrona prawna*, w: I. Sierpowska, *Śmierć w ujęciu prawa administracyjnego*, Warszawa 2020.
- Smith L.K., Dickens J., Bender Atik R., Bevan C., Fisher J., Hinton L., *Parents' Experiences of Care Following the Loss of a Baby at the Margins Between Miscarriage, Stillbirth and Neonatal Death: A UK Qualitative Study*, BJOG – An International Journal of Obstetrics & Gynaecology 2020, https://www.researchgate.net/publication/338806020_Parents'_experiences_of_care_following_the_loss_of_a_baby_at_the_margins_between_miscarriage_stillbirth_and_neonatal_death_a_UK_qualitative_study [dostęp: 7.01.2025 r.].
- Sobczyk A., *Komentarz do art. 180, w: Kodeks pracy. Komentarz*, red. A. Sobczyk, wyd. 6, Warszawa 2023.
- Sularz P., *Cmentarze w Polsce. Zagadnienia administracyjnoprawne*, Warszawa 2022.
- Ślęzak A., *Zasilek opiekuńczy*, w: Meritum. *Ubezpieczenia społeczne*, red. J. Kuźniar, wyd. 9, Warszawa 2022.
- Świątek-Rudoman J., *Uprawnienia kobiety po poronieniu i urodzeniu martwego dziecka w oparciu o obowiązujące przepisy prawa*, Gdańskie Studia Prawnicze 2017, nr 2.
- Włodarczyk M., *Komentarz do art. 180, w: Kodeks pracy. Komentarz*, t. 2. Art. 94–304⁵, red. K.W. Baran, wyd. 6, Warszawa 2022.
- Wojtaszek-Mik E., *Sekcja zwłok dziecka w świetle art. 31 ustawy o działalności leczniczej – uwagi na tle wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Polat przeciwko Austrii*, Prawo w Działaniu. Sprawy Cywilne 2022, nr 52.

Zawieszenie i uchylenie rygoru natychmiastowej wykonalności wyroku zaocznego po nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 2019 r.

Suspending and revoking immediate enforceability
of a default judgement following the 2019 amendment
to the Code of Civil Procedure

Приостановление и отмена немедленного исполнения заочного решения
после внесения изменений в Гражданский процессуальный кодекс в 2019 г.
Прийняття та скасування наказу про негайне виконання заочного рішення
після змін до Цивільного процесуального кодексу 2019 року

KAROL SKRODZKI

Dr, Uniwersytet w Białymstoku

e-mail: k.skrodzki@uwb.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0003-2131-4159>

Streszczenie: Artykuł analizuje przepisy Kodeksu postępowania cywilnego dotyczące zawieszania i uchylenia rygoru natychmiastowej wykonalności wyroku zaocznego, koncentrując się na art. 346 K.p.c. Celem badań jest ocena, czy obecna regulacja odpowiada zmianom wynikającym z nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 2019 r. oraz czy zapewnia ochronę procesową pozwanemu, który nie podjął obrony z przyczyn niezawinionych. W artykule wykorzystano metodę dogmatycznoprawną, polegającą na analizie obowiązujących przepisów oraz ich wykładni w orzecznictwie i doktrynie. Dodatkowo zastosowano metodę teoretycznoprawną, aby ocenić celowość i skuteczność regulacji. Autor wskazuje na lukę prawną dotyczącą podstaw zawieszenia rygoru natychmiastowej wykonalności. Przepisy nie przewidują wprost ochrony pozwanego, który nie złożył odpowiedzi na pozew z przyczyn niezawinionych. Postuluje się rozszerzenie podstaw uchylenia rygoru na sytuacje, gdy wyrok zaoczny został wydany w wyniku wadliwego doręczenia lub niezawinionej bierności pozwanego. Alternatywnie proponuje się możliwość uchylenia samego wyroku zaocznego na wczesnym etapie postępowania, co wyeliminowałoby konieczność jego egzekwowania. Artykuł podkreśla, że obecne przepisy mogą prowadzić do sytuacji, w której pozwany – mimo braku winy – ponosi skutki egzekucji, nawet jeśli rygor natychmiastowej wykonalności zostanie zawieszony. Autor sugeruje zmiany legislacyjne mające na celu zwiększenie ochrony pozwanego i dostosowanie przepisów do zasady sprawiedliwego procesu.

Słowa kluczowe: wyrok zaoczny, rygor natychmiastowej wykonalności, obrona pozwanego w procesie, zawieszenie rygoru natychmiastowej wykonalności, uchylenie rygoru natychmiastowej wykonalności

Summary: The present paper analyses the provisions of the Polish Code of Civil Procedure regarding the suspension and revocation of immediate enforceability of a default judgement, with a focus on Article 346 of the Code. The goal of the study is to assess whether the current regulation complies with the changes resulting from the 2019 amendment to the Code of Civil Procedure, and whether it provides procedural protection to a defendant who has failed to enter a defence through no fault of their own. The article uses the legal-dogmatic approach, which involves the analysis of applicable provisions and their interpretation in case law and doctrine. Additionally, the theoretical-legal approach is used to evaluate the purposefulness and effectiveness of the regulation. The author points out a legal loophole regarding the grounds for suspending immediate enforceability. Legislation does not directly protect a defendant who has failed to respond to a claim put to them for reasons that were no fault of their own. It is postulated that the grounds for revoking immediate

enforceability should be extended to situations where a default judgement was issued as a result of improper service or the defendant's failure to take action through no fault of their own. It is proposed, as an alternative solution, that the default judgement itself could be set aside at an early stage of the proceedings, which would eliminate the need to enforce it. The article emphasises that the current provisions may lead to a situation in which the defendant – despite the absence of fault – bears the consequences of enforcement, even if immediate enforceability is suspended. The author proposes legislative changes aimed at improving the protection of the defendant and adjusting the regulations so that they comply with the principle of a fair trial.

Key words: default judgement, immediate enforceability, defence in legal proceedings, suspending immediate enforceability, revoking immediate enforceability

Резюме: В статье анализируются положения Гражданского процессуального кодекса, касающиеся приостановления и отмены немедленного исполнения заочного судебного решения, с акцентом на статью 346 Гражданского процессуального кодекса. Цель исследования — оценить, соответствует ли действующее регулирование изменениям, внесенным в Гражданский процессуальный кодекс в 2019 году, и обеспечивает ли оно процессуальную защиту ответчика, который не вступил в процесс по независимым от него причинам. В статье использован догматический правовой метод, заключающийся в анализе действующих норм и их толкования в прецедентном праве и доктрине. Кроме того, для оценки целесообразности и эффективности регулирования использован теоретико-правовой метод. Автор указывает на наличие правового пробела, в части оснований для приостановления немедленного исполнения решения. Нормативные акты прямо не предусматривают защиту ответчика, не представившего возражения по иску по независимым от него причинам. Выдвигается предложение распространить основания для отмены немедленного исполнения решения на ситуации, когда заочное решение было вынесено в результате ненадлежащего вручения судебных документов или бездействия ответчика, произошедшего не по его вине. В качестве альтернативы предлагается механизм отмены заочного судебного решения на ранней стадии разбирательства, что избавит от необходимости приводить его в исполнение. В статье подчеркивается, что действующие правила могут привести к ситуации, когда ответчик – несмотря на отсутствие вины – несет последствия решения, даже если немедленное исполнение приостановлено. Автор обосновывает необходимость внесения законодательных изменений, направленных на усиление защиты процессуальных прав ответчика и приведение процессуальных норм в соответствие с принципом справедливого судебного разбирательства.

Ключевые слова: заочное судебное решение, немедленное исполнение решения, защита ответчика в суде, приостановление немедленного исполнения решения, отмена немедленного исполнения решения

Анотація: У статті проаналізовано положення Цивільного процесуального кодексу, що стосуються припинення та скасування порядку негайного виконання заочного судового рішення, з урахуванням статті 346 Цивільного процесуального кодексу. Мета дослідження – оцінити, чи відповідає чинне регулювання змінам, внесеним до Цивільного процесуального кодексу у 2019 році, і чи забезпечує воно процесуальний захист відповідача, який не зміг підготувати захист з причин, не пов'язаних з його виною. У статті використано догматико-юридичний метод, який полягає в аналізі норм чинного законодавства та їхнього тлумачення в судовій практиці й доктрині. Крім того, з метою оцінки доцільності та ефективності регулювання автором було також застосовано теоретико-правовий метод. Автор вказує на правову прогалину щодо підстав для припинення виконання судового наказу, який підлягає негайному виконанню. Положення прямо не передбачають захисту відповідача, який не подав заперечення проти позову з причин, не пов'язаних з його виною. Пропонується розширити підстави для скасування наказу, включивши до них ситуації, коли заочне рішення було винесено внаслідок ненадлежащего вручення або безвиновної бездіяльності відповідача. Крім того, пропонується, щоб саме заочне рішення могло бути скасоване на ранній стадії судового розгляду, що дозволило б уникнути необхідності його примусового виконання. У статті підкреслюється, що чинні положення можуть призвести до ситуації, коли відповідач, незважаючи на відсутність вини, несе наслідки примусового виконання рішення, навіть якщо порядок негайного виконання призупинено. Автор пропонує законодавчі зміни, спрямовані на посилення захисту відповідача та приведення законодавства у відповідність до принципу справедливого судового розгляду.

Ключові слова: заочне рішення, наказ про негайне виконання, захист відповідача в суді, призупинення виконання наказу про негайне виконання, скасування наказу про негайне виконання

Wstęp

Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza przepisów Kodeksu postępowania cywilnego¹ dotyczących zasad zawieszania i uchylenia rygoru natychmiastowej wykonalności nadawanego wyrokowi zaocznemu. Przedmiotem zainteresowania będzie w szczególności art. 346 K.p.c., który wyraża przesłanki zawieszenia i uchylenia rzeczoności rygoru. Przyczyną podjęcia tej problematyki jest zwłaszcza nowelizacja przepisów postępowania cywilnego przeprowadzona ustawą z dnia 4 lipca 2019 r.² W jej ramach ustawodawca wprowadził do Kodeksu postępowania cywilnego nowe reguły podejmowania obrony przez pozwanego oraz dotyczące forum rozpoznawania sprawy (rozprawa, posiedzenie niejawne). Przekładają się one na możliwość wydania wyroku zaocznego, opatrywanego z urzędu rygorem natychmiastowej wykonalności.

Celem artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy nowe zasady postępowania pozwanego do obrony i w związku z tym możliwość wydania wyroku zaocznego zostały należycie uwzględnione przez ustawodawcę w postępowaniu związanym z zawieszaniem i uchyleniem rygoru natychmiastowej wykonalności? W szczególności zaś, czy aktualne brzmienie przepisu art. 346 § 1 K.p.c. – który nie został znówelizowany – jest adekwatne do podstaw orzekania wyrokiem zaocznym?

Artykuł będzie się odnosił również do zasad wydawania wyroku zaocznego, a także zawierał propozycje nowelizacji przepisów dotyczących podstaw jego uchylenia, czy też uchylenia rygoru natychmiastowej wykonalności.

1. Obrona pozwanego a przesłanki wydania wyroku zaocznego przed nowelizacją z dnia 4 lipca 2019 r.

Od początku obowiązywania Kodeksu postępowania cywilnego podstawowym przepisem regulującym podejmowanie przez pozwanego obrony był art. 207. Zgodnie z nim (uwzględniając jego pierwotne brzmienie), pozwany mógł przed pierwszą rozprawą wnieść odpowiedź na pozew (§ 1). Wyrażenie przez pozwanego stanowiska procesowego w formie pisemnej miało zatem charakter fakultatywny. Pozwany posiadał prawo, ale nie był zobowiązany do formułowania stanowiska na piśmie. W takim brzmieniu przepis ten oznaczał, że strona pozwana – jeśli taką przyjęła

¹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1568.

² Ustawa z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2019 r. poz. 1469 (nowelizacja weszła w życie w dniu 7 listopada 2019 r.).

taktykę procesową – mogła przystąpić do odpierania żądania pozwu dopiero na rozprawie. Wówczas, zgodnie z art. 210 § 1 K.p.c., pozwany ustnie przedstawiał swoje twierdzenia i dowody. Według pierwotnego brzmienia art. 207 § 2 K.p.c., jedynie w sprawach zawiłych lub rozrachunkowych przewodniczący miał możliwość zarządzenia przed pierwszą rozprawą wniesienia odpowiedzi na pozew lub także – w miarę potrzeby – wymiany przez strony dalszych pism przygotowawczych. Regulacja zawarta w art. 207 K.p.c., zgodnie z którą pozwany nie miał obowiązku wnoszenia pisemnej odpowiedzi na pozew i mógł podjąć obronę dopiero na rozprawie, obowiązywała do nowelizacji z dnia 4 lipca 2019 r.³

W ramach rozważań historycznych należy wspomnieć, że do 3 maja 2012 r. obowiązywały przepisy art. 479¹–479²² K.p.c., regulujące postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych⁴. Zgodnie z art. 479¹⁴ K.p.c., jeśli sąd nie wydał nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym lub upominawczym, pozwany był obowiązany do wniesienia odpowiedzi na pozew w terminie dwutygodniowym od dnia otrzymania pozwu. Odpowiedź wniesiona po terminie podlegała zwrotowi⁵. Niewniesienie bądź zwrot odpowiedzi na pozew dawało możliwość wydania wyroku zaocznego, jako że według przepisu art. 479¹⁸ K.p.c. sąd miał podstawę do jego wydania na posiedzeniu niejawnym, gdy pozwany nie złożył odpowiedzi na pozew. W orzecznictwie argumentowano, że art. 479¹⁸ K.p.c. uzupełniał przesłanki do wydania wyroku zaocznego wymienione w art. 339 § 1 oraz art. 340 K.p.c.⁶ Z ówczesnego brzmienia tych przepisów wynikało zaś, że sąd mógł wydać taki wyrok, jeżeli pozwany nie stawił się na posiedzenie wyznaczone na rozprawę albo mimo stawienia się nie brał w nim udziału (art. 339 § 1). Stosownie zaś do przepisu art. 340 K.p.c., wyrok wydany w nieobecności pozwanego nie był zaoczny, jeżeli pozwany żądał przeprowadzenia

³ Do daty tej nowelizacji art. 207 K.p.c. wprawdzie podlegał zmianom w zakresie pisemnego wyrażania stanowiska w sprawie, ale nie dotyczyły one odpowiedzi na pozew, tylko zasad wnoszenia pism przygotowawczych (przez obie strony sporu).

⁴ W omawianej formule postępowanie w sprawach gospodarczych obowiązywało od 13 kwietnia 1990 r. do 3 maja 2012 r.

⁵ W orzecznictwie argumentowano, że uchybienie terminowi określone w art. 479¹⁴ § 1 K.p.c. na wniesienie odpowiedzi na pozew skutkuje tym, iż złożonego pisma nie można już traktować jako odpowiedź na pozew, a wyłącznie jako pismo procesowe, które nie może zapobiec możliwości wydania wyroku zaocznego. W tej sytuacji wynikający z art. 479¹⁸ § 3 K.p.c. obowiązek odpowiedniego stosowania art. 479¹⁴ § 2 K.p.c. do sprzeciwu od wyroku zaocznego oznacza, że w sprzeciwie tym pozwany jest uprawniony i zarazem zobowiązany podać wszystkie twierdzenia, zarzuty oraz dowody, i to nawet bez względu na to, czy wcześniej złożył pismo procesowe, które błędnie nazwał „odpowiedzią na pozew” wskutek uchybienia terminowi do jej złożenia, zob. wyrok SN z dnia 7 marca 2008 r., III CSK 312/07, LEX nr 494155.

⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 31 października 2012 r., I ACa 446/12, LEX nr 1237853.

rozprawy w swej nieobecności albo składał już w sprawie wyjaśnienia ustnie lub na piśmie (regulacja ta obowiązuje także dzisiaj – art. 340 § 2 K.p.c.).

2. Obrona pozwanego a wyrok zaoczny po nowelizacji z dnia 4 lipca 2019 r.

Nowelizacja z 2019 r. w sposób gruntowny przemodelowała zasady obrony pozwanego, narzucając mu – w każdej sprawie – obowiązek ustosunkowania się do żądania pozwu w pisemnej odpowiedzi. Zgodnie z art. 205¹ K.p.c. przewodniczący zarządza doręczenie pozwu pozwanemu, wzywając go jednocześnie do złożenia odpowiedzi na pozew w terminie nie krótszym niż dwa tygodnie⁷. Odpowiedź na pozew wniesiona po tym terminie podlega zwrotowi. Stosownie do tej zmiany znówelizowany został art. 339 K.p.c., dotyczący podstaw wydawania wyroku zaocznego. Stanowi on teraz, że sąd może orzec wyrokiem zaocznym na posiedzeniu niejawnym, gdy pozwany w wyznaczonym terminie nie złożył odpowiedzi na pozew⁸. Przepis art. 340 K.p.c. – także zmieniony – wskazuje zaś na możliwość wydania wyroku zaocznego, jeżeli mimo niezłożenia odpowiedzi na pozew skierowano sprawę do rozpoznania na rozprawie, a pozwany nie stawiał się na tę rozprawę albo mimo stawienia się nie brał w niej udziału (§ 1).

Przepis art. 340 § 1 K.p.c. dopuszcza zatem podjęcie obrony przez pozwanego dopiero na rozprawie, nawet jeśli nie ustosunkuje się on do pozwu na piśmie. Gdy pozwany stawi się i będzie brał w niej udział⁹, to pomimo niezłożenia obowiązkowej – zgodnie z art. 205¹ K.p.c. – odpowiedzi na pozew, sąd nie będzie miał możliwości wydania wyroku zaocznego. Usprawiedliwienia dla takiej regulacji, przewidującej możliwość podjęcia obrony przez pozwanego dopiero na rozprawie, szukać trzeba w art. 339 § 2 K.p.c. Stanowi on, że w przypadku, gdy pozwany nie złoży odpowiedzi na pozew, za prawdziwe przyjmuje się twierdzenia powoda o faktach zawarte w pozwie lub pismach procesowych doręczonych pozwanemu przed posiedzeniem. Jeśli

⁷ Na marginesie głównych rozważań można nadmienić, że przepis art. 205¹ K.p.c. w porównaniu z poprzednimi regulacjami związanymi z obowiązkiem wniesienia pozwu uelastycyzował termin na dokonanie tej czynności procesowej, zastępując termin ustawowy – dwutygodniowy, terminem sądowo-ustawowym (nie krótszym niż dwa tygodnie).

⁸ M. Dziurda, *Czy nadchodzi zmierzch zasady usłowności w postępowaniu cywilnym?*, Polski Proces Cywilny 2022, nr 1, s. 135.

⁹ Co do sposobu rozumienia „brania udziału” przez pozwanego w rozprawie zob. wyrok SN z dnia 21 lipca 1958 r., 1 CR 562/58, LEX nr 1673221.

jednak budzą one uzasadnione wątpliwości albo zostały przytoczone w celu obejścia prawa, sąd ma obowiązek podjęcia czynności zmierzających do ich wyjaśnienia¹⁰. Powinien on wówczas przede wszystkim przeprowadzić dowody zawnioskowane w pozwie¹¹. W tym celu może okazać się niezbędne wyznaczenie rozprawy¹², o której, co oczywiste, powiadamia się pozwanego. Stawiając się na rozprawie i podejmując obronę przed żądaniem pozwu – zgodnie z art. 340 § 1 K.p.c. – pozwany zapobiega wydaniu wobec niego wyroku zaocznego.

W obecnym stanie prawnym występują zatem dwa przypadki – związane z bezczynnością pozwanego – które uzasadniają orzeczenie wyroku zaocznego¹³. Pierwszy przypadek dotyczy sytuacji, w której pozwany nie złożył obligatoryjnej odpowiedzi na pozew. Jeżeli w oparciu o same twierdzenia powoda sąd uzna, że dochodzone roszczenie nie budzi wątpliwości, może wydać wyrok zaoczny na posiedzeniu niejawnym (art. 148¹ § 1 i 3 K.p.c.). Drugi przypadek występuje, gdy pozwany nie złożył odpowiedzi na pozew, jednak sąd nie może poprzestać na twierdzeniach zawartych w pozwie (gdyż budzą one wątpliwości lub zmierzają do obejścia prawa). W takiej sytuacji konieczne jest przeprowadzenie postępowania dowodowego na rozprawie. Jeśli pozwany nie stawi się na nią¹⁴ lub pomimo stawiennictwa nie zainicjuje obrony, wówczas również otworzy się możliwość rozstrzygnięcia zaocznego¹⁵. Przystąpienie jednak przez pozwanego do odpierniania żądania pozwu na rozprawie oznacza konieczność wydania wyroku ocznego.

¹⁰ W. Głodowski, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1, red. T. Zembruński, Warszawa 2020, s. 766.

¹¹ Na obowiązek przeprowadzenia dowodów w przypadku, gdy przywołane w pozwie fakty budzą wątpliwości, wielokrotnie zwracano uwagę w orzecznictwie Sądu Najwyższego: wyrok z dnia 15 marca 1996 r., I CRN 26/95, LEX nr 1673673; wyrok z dnia 23 września 1997 r., I CKU 115/97, LEX nr 1227454; wyrok z dnia 20 października 1998 r., I CKU 85/98, LEX nr 1216211.

¹² Nowelizacją z 4 lipca 2019 r. wprowadzona została do Kodeksu postępowania cywilnego możliwość złożenia zeznań przez świadka na piśmie (art. 271¹), zaś od 2016 r. istnieje możliwość wydania wyroku na posiedzeniu niejawnym. W związku z tym postępowanie dowodowe – w tym obejmujące dowód z zeznań świadków – nie implikuje konieczności przeprowadzenia rozprawy.

¹³ J. May, w: *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego z 4.7.2019 r. w praktyce*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, M. Malczyk, Warszawa 2020, rozdz. VIII, § 9.

¹⁴ Nie będzie jednak podstawy do wydania wyroku zaocznego, jeśli pozwany wniósł o rozpoznanie sprawy w jego nieobecności – art. 340 § 2 K.p.c.

¹⁵ O istnieniu wyroku zaocznego w danej sprawie nie decyduje takowe oznaczenie go przez sąd (oznaczenie w sentencji, że wyrok jest zaoczny), ale samo już tylko zaistnienie przesłanek do jego wydania. Jeśli takie mają miejsce w konkretnej sprawie, to nawet jeśli sąd, nieświadomy tych przesłanek, nie określił wyroku jako zaocznego, to jednak powinien on być za taki uważany, w szczególności na kolejnych etapach postępowania, zob. postanowienie SN z dnia 7 listopada 1995 r., I PRN 45/95, LEX nr 23748.

Oceniając aktualną regulację, należy rozważyć, czy słuszne jest, że pozwany może odpyrać żądanie pozwu dopiero na rozprawie, nie składając wcześniej obligatoryjnej odpowiedzi na pozew i tym samym unikając rozstrzygnięcia wyrokiem zaocznym. Wydaje się, że rozwiązanie takie premiuje procesowo biernego pozwanego (wszak nie złożył on obligatoryjnej odpowiedzi na pozew). Z drugiej jednak strony w piśmienictwie i orzecznictwie przyjmuje się, że niestawiennictwo pozwanego (niebranie przezeń udziału w rozprawie) musi mieć charakter trwały. Jeśli sprawa rozpoznawana jest na więcej niż jednym posiedzeniu wyznaczonym na rozprawę, bierność pozwanego musi obejmować każde z tych posiedzeń, poczynając od pierwszego. Nie jest więc dopuszczalne wydanie wyroku zaocznego, gdy pozwany nie był obecny na pierwszym posiedzeniu albo, stawiając się, nie brał udziału w rozprawie, a następnie, po odroczeniu rozprawy, stawiał się na kolejnym posiedzeniu i wziął w nim udział¹⁶.

Jeśli dopuszcza się, aby pozwany podjął obronę dopiero na kolejnych posiedzeniach wyznaczonych na rozprawę, to analogicznie należy przyznać mu do tego prawo – blokujące rozstrzygnięcie wyrokiem zaocznym – także na kolejnym etapie postępowania (rozprawie), pomimo nieskorzystania przez niego z możliwości złożenia odpowiedzi na pozew.

Szczególna regulacja obowiązuje obecnie w postępowaniu w sprawach gospodarczych¹⁷. Według przepisu art. 458⁵ § 1 i 4 K.p.c. pozwany powinien podać wszystkie twierdzenia i dowody już w odpowiedzi na pozew, pod rygorem utraty możliwości powoływania ich na późniejszym etapie postępowania¹⁸. Jeśli zatem pozwany nie wniesie odpowiedzi na pozew, a sąd zdecyduje się na rozpoznanie sprawy na rozprawie, to możliwość działania na niej przez pozwanego będzie ograniczona. Chcąc bowiem aktywnie podjąć obronę poprzez zgłaszanie wniosków dowodowych, musiałby on wykazać okoliczności uzasadniające późniejsze niż w odpowiedzi na pozew ich przedłożenie (dotyczy to także twierdzeń), co zazwyczaj – przy zawinionym niezłożeniu odpowiedzi na pozew – będzie trudne do wykazania (art. 458⁵ § 4 K.p.c.). Na rozprawie pozwany będzie mógł zatem prezentować swój pogląd na sprawę, ale bez możliwości skutecznego kwestionowania faktów powołanych przez powoda i wykazywania dowodowo spornych faktów (poprzez składanie wniosków dowodowych).

¹⁶ K. Weitz, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2. *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Erciński, wyd. 5, Warszawa 2016, art. 339, s. 600.

¹⁷ Po likwidacji postępowania w sprawach gospodarczych nowelizacją z dnia 3 maja 2012 r. (art. 479¹–479²⁷) zostało ono przywrócone na mocy nowelizacji z dnia 4 lipca 2019 r. (art. 458¹–458¹³).

¹⁸ Podobna regulacja dotyczy przedsiębiorcy będącego pozwanym w postępowaniu z udziałem konsumentów, art. 458¹⁵ § 1 i 4 K.p.c.

3. Rygor natychmiastowej wykonalności – zagadnienia podstawowe

Zgodnie z przepisem art. 333 § 1 pkt 3 K.p.c. sąd z urzędu¹⁹ nada wyrokowi przy jego wydaniu²⁰ rygor natychmiastowej wykonalności, jeżeli wyrok uwzględniający powództwo jest zaoczny. Jest to przypadek obligatoryjnego, z urzędu, opatrzenia wyroku tym rygorem. Rygor natychmiastowej wykonalności obowiązuje od chwili ogłoszenia wyroku, a gdy ogłoszenia nie było – od chwili podpisania sentencji orzeczenia (art. 336 K.p.c.). Natychmiastowa wykonalność wyroku wygasa natomiast z chwilą ogłoszenia, a jeżeli takowe nie miało miejsca, z momentem podpisania sentencji orzeczenia zmieniającego albo uchylającego wyrok lub postanowienie o natychmiastowej wykonalności wyroku – w takim zakresie, w jakim nastąpiła zmiana lub uchylenie (art. 337 K.p.c.).

Podstawą egzekucji jest tytuł wykonawczy (art. 776 zd. pierwsze K.p.c.). Tym jest z kolei tytuł egzekucyjny zaopatrzony w klauzulę wykonalności, chyba że ustawa stanowi inaczej (art. 776 zd. drugie K.p.c.). Tytułem egzekucyjnym będzie w szczególności orzeczenie sądu prawomocne lub – co ma szczególne znaczenie dla niniejszych rozważań – podlegające natychmiastowemu wykonaniu (art. 777 § 1 pkt 1 K.p.c.). Nadanie wyrokowi zaocznemu rygoru natychmiastowej wykonalności nie zwalnia zatem powoda (wierzyciela) z obowiązku uzyskania klauzuli wykonalności. Dopiero po opatrzeniu nią wyroku, ten przekształca się w tytuł wykonawczy, stanowiący podstawę do wszczęcia postępowania egzekucyjnego.

Natomiast przesłanką uznania orzeczenia za tytuł egzekucyjny jest jego wykonalność. Rozumie się przez nią możliwość przymusowego wykonania orzeczenia w postępowaniu egzekucyjnym²¹. Nadanie rygoru natychmiastowej wykonalności w świetle art. 333 K.p.c., jak również zawieszenie czy uchylenie rygoru, jest zatem możliwe wyłącznie w odniesieniu do rozstrzygnięć nadających się do egzekucji (wykonalnych)²².

¹⁹ Zgodnie z pierwotnym brzmieniem rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks Postępowania Cywilnego (Dz. U. z 1930 r. Nr 83, poz. 651) nadanie rygoru natychmiastowej wykonalności wyrokowi zaocznemu następowało zawsze na wniosek powoda (art. 362). Co więcej, sam wyrok zaoczny również był orzekany na jego wniosek (art. 366).

²⁰ Omyłkowe nienadanie rygoru może być naprawione w trybie przepisu art. 351 § 1 K.p.c.

²¹ K. Sokólska, *Zmiany przepisów o natychmiastowej wykonalności wyroku zaocznego*, Polski Proces Cywilny 2019, nr 1, s. 75 i cytowane tam piśmiennictwo.

²² Nadanie rygoru natychmiastowej wykonalności dotyczy tylko wyroków sądu pierwszej instancji. Wyroki sądu drugiej instancji są wykonalne jako prawomocne.

4. Zawieszenie rygoru natychmiastowej wykonalności wyroku zaocznego

Wyrok zaoczny podlega doręczeniu obu stronom i z tą chwilą pozwany uzyskuje możliwość jego zaskarżenia poprzez złożenie sprzeciwu²³. W przypadku wniesienia sprzeciwu, przewodniczący zarządza doręczenie go powodowi i nadaje sprawie bieg, podejmując w razie potrzeby czynności przewidziane w przepisach o organizacji postępowania.

Zgodnie z przepisem art. 346 § 1 K.p.c., obowiązującym w niezmienionym brzmieniu od daty uchwalenia, sąd na wniosek pozwanego zawiesi rygor natychmiastowej wykonalności nadany wyrokowi zaocznemu, jeżeli wyrok ten został wydany z naruszeniem przepisów o dopuszczalności jego wydania albo gdy pozwany uprawdopodobni, że jego niestawiennictwo było niezawinione, a przedstawione w sprzeciwie okoliczności wywołują wątpliwości co do zasadności wyroku zaocznego. Zawieszenie rygoru natychmiastowej wykonalności może zatem mieć miejsce wyłącznie na wniosek pozwanego złożony najwcześniej w sprzeciwie od wyroku zaocznego, przy czym warunkiem jego rozpoznania jest skuteczne wniesienie sprzeciwu (terminowego, należyście opłaconego, bez braków formalnych)²⁴.

Zgodnie z art. 346 § 1 K.p.c. istnieją dwie niezależne od siebie przesłanki do zawieszenia rygoru natychmiastowej wykonalności:

- wyrok został wydany z naruszeniem przepisów o dopuszczalności jego wydania²⁵;
- pozwany uprawdopodobnił, że jego niestawiennictwo na rozprawę było niezawinione, a przedstawione w sprzeciwie okoliczności wywołują wątpliwości co do zasadności wyroku zaocznego²⁶.

Zawieszenie rygoru natychmiastowej wykonalności ma ten skutek, że prowadzi do wstrzymania czynności egzekucyjnych podjętych na jego podstawie (na podstawie wyroku opatrzonego rygorem). Na wniosek dłużnika organ egzekucyjny zawiesza

²³ Powód może zaskarżyć apelacją wyrok zaoczny oddalający powództwo. Zob. K. Weitz, *Wyrok zaoczny oddalający powództwo*, Polski Proces Cywilny 2011, nr 3, s. 27; J. Basta, *Dopuszczalność apelacji powoda od wyroku zaocznego uwzględniającego powództwo – uwagi de lege lata, de lege ferenda*, Acta Iuridica Resoviensia 2023, nr 4, s. 5.

²⁴ E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2017, s. 441.

²⁵ Przesłanki dopuszczalności wydania wyroku zaocznego wskazane są w art. 339–341 K.p.c.

²⁶ Warto nadmienić, że analogiczne przesłanki do zawieszenia rygoru natychmiastowej wykonalności obowiązywały na gruncie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks Postępowania Cywilnego (Dz. U. z 1930 r. Nr 83, poz. 651), przy czym wprowadzone zostały do niego dopiero na mocy nowelizacji, która weszła w życie 30 września 1950 r. (art. 351); we wcześniejszym brzmieniu przepisy nie wymieniały żadnych podstaw do zawieszenia rygoru, wskazując tylko na taką możliwość (art. 365 § 1).

bowiem postępowanie egzekucyjne na mocy art. 820 § 2 K.p.c.²⁷ Zawieszenie odnosi się jednak tylko do przyszłych czynności, zatem dotychczas dokonane pozostają – co do zasady – w mocy²⁸. W szczególności oznacza to, że pozostaną skuteczne zajęcia majątku dłużnika. Dłużnik (pozwany), pomimo zawieszenia rygoru natychmiastowej wykonalności, musi więc dalej znosić skutki zajęcia, które same w sobie będą dla niego dotkliwe, ponieważ polegają na ograniczeniu możliwości swobodnego dysponowania majątkiem.

Podstawy zawieszenia rygoru – co od razu widać – nie nawiązują do przesłanki wydania wyroku zaocznego, związanego z niezawinionym niezłożeniem przez pozwanego odpowiedzi na pozew. W piśmiennictwie wskazuje się, że jest to przeoczenie ustawodawcy²⁹. Należy jednak rozważyć, czy jego działanie nie było celowe, z tego względu, że dodatkowe odwoływanie się w art. 346 § 1 K.p.c. do niezawinionego niezłożenia odpowiedzi na pozew jest zbędne. Niezawinione niepodjęcie przez pozwanego obrony na piśmie może bowiem wypełniać przesłankę uchylenia rygoru natychmiastowej wykonalności polegającą na wydaniu wyroku zaocznego z naruszeniem przepisów prawa.

Odpowiedź na pozew jest czynnością procesową, której pozwany powinien dokonać w terminie wyznaczonym przez przewodniczącego (nie krótszym niż dwa tygodnie). Termin na wniesienie odpowiedzi na pozew może podlegać przywróceniu (art. 169–171 K.p.c.). Przesłanką przywrócenia terminu, także w przypadku odpowiedzi na pozew, jest przede wszystkim brak winy w niedochowaniu terminu oraz to, że jego uchybienie pociąga za sobą ujemne dla pozwanego skutki procesowe³⁰. Niewątpliwie w obecnym stanie prawnym niewniesienie odpowiedzi na pozew rodzi określone konsekwencje dla pozwanego. Polegają one m.in. na niemożliwości skutecznego wnioskowania o przeprowadzenie dowodów w postępowaniu gospodarczym (art. 458⁵ § 1 K.p.c.), a także – co jest szczególnie istotne w kontekście niniejszych rozważań – na ryzyku wydania natychmiast wykonalnego wyroku zaocznego³¹. Należy zatem ocenić, czy wniosek o przywrócenie terminu do wniesienia

²⁷ Wyrok SN z dnia 26 marca 2009 r., I CSK 282/08, LEX nr 528181.

²⁸ A. Marciniak, *Sądowe postępowanie egzekucyjne*, Warszawa 2013, s. 256; E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2017, s. 673.

²⁹ Wskazuje się, że jest to przeoczenie ustawodawcy, zob. O. Marcewicz, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych...*, t. 1, s. 776.

³⁰ Co do ujemnych skutków procesowych, por. M. Krakowiak, *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego mocą ustawy z 4.7.2019 r. (cz. II – Organizacja postępowania; Rozprawa)*, Monitor Prawniczy 2019, nr 20, s. 1185.

³¹ Jak już wskazano, nawet zawieszenie rygoru nie uwalnia pozwanego od skutków zajęcia jego majątku w postępowaniu egzekucyjnym.

odpowiedzi na pozew byłby dopuszczalny w sytuacji, gdy w związku z brakiem odpowiedzi sąd wydał już wyrok zaoczny.

W piśmiennictwie przyjmuje się, że wniosek o przywrócenie terminu jest niedopuszczalny, jeśli zmierzałby do przywrócenia wcześniejszej fazy postępowania (np. terminu do zgłoszenia opozycji przeciwko wstąpieniu interwenienta ubocznego)³². Ze względu zaś na stan sprawy niedopuszczalne jest po wydaniu wyroku przez sąd pierwszej instancji przywrócenie terminu np. do wniesienia zażalenia na postanowienie o przekazaniu sprawy według właściwości bądź postanowienie o odmowie odrzucenia pozwu³³.

Na tle powyższych poglądów w orzecznictwie sądów powszechnych – w obecnym stanie prawnym – wyrażono stanowisko o niedopuszczalności przywrócenia terminu do złożenia odpowiedzi na pozew wówczas, gdy został już wydany wyrok zaoczny. Argumentuje się, że takie rozstrzygnięcie prowadziłyby do powrotu do wcześniejszej fazy postępowania³⁴.

Wydaje się, że samo wydanie wyroku zaocznego nie stanowi przeszkody do przywrócenia terminu do wniesienia odpowiedzi na pozew. W szczególności przeciwko takiemu stanowisku nie przemawia argument odwołujący się do rzekomego powrotu do wcześniejszego etapu sprawy. Przywrócenie terminu do złożenia odpowiedzi na pozew – w aktualnym stanie prawnym – nie unicestwia bowiem wyroku zaocznego, lecz jedynie prowadzi do powstania przesłanki zawieszenia nadanego mu rygoru natychmiastowej wykonalności. Przesłanka ta polegałaby na wydaniu wyroku zaocznego z naruszeniem przepisów o dopuszczalności jego orzeczenia – skoro bowiem pozwany, w terminie przywróconym przez sąd, odpowiedź na pozew jednak złożył, to nie zaistniałyby przesłanki do jego wydania. Postępowanie toczyłoby się zatem dalej z uwzględnieniem faktu wydania wyroku zaocznego, który jednak – wobec zawieszenia rygoru natychmiastowej wykonalności – nie podlegałby wykonaniu w postępowaniu egzekucyjnym.

Zaakceptowanie powyższego rozwiązania prowadziłyby jednak do powstania swoistego konfliktu (konkurencji) pism procesowych składanych przez pozwanego, w związku z wydaniem wyroku zaocznego. Z jednej bowiem strony występowałby wniosek o przywrócenie terminu na złożenie odpowiedzi na pozew, co oczywiste,

³² J. Bodio, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1. Art. 1–729, red. A. Jakubecki, 2019 [wyd. el. LEX], art. 171.

³³ E. Stefańska, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1. Art. 1–477¹⁶, red. M. Manowska, 2022 [wyd. el. LEX], art. 171.

³⁴ Postanowienie Sądu Rejonowego Wrocław Śródmieście we Wrocławiu z dnia 1 lipca 2020 r., X P 708/19, [https://orzeczenia.wroclaw-srodmiescie.sr.gov.pl/content/\\$N/155025500005021_X_P_000708_2019_Uz_2020-01-07_002](https://orzeczenia.wroclaw-srodmiescie.sr.gov.pl/content/$N/155025500005021_X_P_000708_2019_Uz_2020-01-07_002) [dostęp: 7.04.2025 r.].

połączony z odpowiedzią na pozew. Z drugiej zaś – w związku z wydaniem wyroku zaocznego – sprzeciw od tego wyroku. Pisma te w istocie byłyby podobnej treści. W typowym przebiegu postępowania, gdy doszło do wydania wyroku zaocznego, pozwany chcąc podjąć obronę, powinien złożyć środek zaskarżenia w postaci sprzeciwu, który przejmuje funkcję odpowiedzi na pozew. Zgodnie bowiem z przepisem art. 344 § 2 K.p.c. w piśmie zawierającym sprzeciw przytoczyć należy zarzuty, które pod rygorem ich utraty trzeba zgłosić przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy oraz twierdzenia i dowody. Sprzeciw pozwanego stanowiłby w istocie kopię równolegle składanej odpowiedzi na pozew. Rozwiązanie takie, aczkolwiek praktycznie możliwe, trudno byłoby zaakceptować z punktu widzenia ekonomii postępowania, racjonalności i celowości podejmowanych czynności procesowych.

W związku z powyższym, na gruncie obowiązującego stanu prawnego, należy przychylić się do stanowiska wskazującego na istnienie luki prawnej, polegającej na braku uregulowania przez ustawodawcę podstaw do uchylenia rygoru natychmiastowej wykonalności w przypadku niezawinionego zaniechania złożenia odpowiedzi na pozew przez pozwanego. Skutkuje to koniecznością sięgnięcia – w drodze analogii – do przepisów dotyczących niezawinionego niestawiennictwa na rozprawie.

5. Uchylenie rygoru natychmiastowej wykonalności

W ramach nowelizacji z dnia 22 marca 2018 r.³⁵ ustawodawca wprowadził dodatkowo – obok zawieszenia – możliwość uchylenia rygoru natychmiastowej wykonalności. Zgodnie z dodanym art. 346 § 1¹ K.p.c. sąd może uchylić rygor natychmiastowej wykonalności nadany wyrokowi zaocznemu, jeżeli pozwany wykaze, że odpis pozwu doręczono w trybie przewidzianym w art. 139 § 1 K.p.c. na inny adres niż aktualne (w dacie doręczenia) miejsce jego zamieszkania. Doręczenie w trybie art. 139 § 1 K.p.c. to tzw. doręczenie przez awizo. Zgodnie z treścią art. 139 K.p.c. w razie niemożności doręczenia w szczególności osobiście adresatowi, pismo przesłane za pośrednictwem operatora pocztowego składa się w placówce pocztowej operatora, a doręczane w inny sposób – w urzędzie właściwej gminy, umieszczając zawiadomienie o tym w drzwiach mieszkania adresata lub w oddawczej skrzynce pocztowej ze wskazaniem gdzie i kiedy pismo pozostawiono, oraz z pouczeniem, że należy je odebrać w terminie siedmiu dni od dnia umieszczenia zawiadomienia.

³⁵ Ustawa z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych, która w art. 261 pkt 1 lit. a zmieniła przepis art. 346 K.p.c. (zmiana weszła w życie 1 stycznia 2019 r.).

W przypadku bezskutecznego upływu tego terminu czynność zawiadomienia powtarza się, a po bezskutecznym upływie terminów awizacji sąd może przyjąć skutek doręczenia pisma.

W piśmiennictwie zwraca się uwagę na niefortunne sformułowanie przesłanki dotyczącej uchylenia rygoru natychmiastowej wykonalności. Przepis art. 346 § 1¹ stanowi bowiem o doręczeniu „na inny adres aniżeli aktualne w dacie doręczenia miejsce zamieszkania pozwanego”. Ustawodawca miał zapewne na myśli doręczenie na inny adres niż rzeczywisty adres zamieszkania pozwanego. Miejsce zamieszkania to miejscowość, w której osoba fizyczna przebywa z zamiarem stałego pobytu (art. 25 K.c.). Co oczywiste, pozwany może przebywać w tym samym miejscu zamieszkania (np. w Warszawie), ale pod innym adresem³⁶.

W świetle utrwalonego orzecznictwa³⁷, doręczenie *per* awizo jest skuteczne, gdy adres, pod którym awizowano przesyłkę, był aktualnym adresem zamieszkania adresata. Tylko w takim przypadku można mówić o istnieniu podstaw do przyjęcia fikcji doręczenia związanej z niepodjęciem przesyłki. Jeśli bowiem adresat nie przebywa (mieszka) pod adresem, na który skierowano korespondencję, to nie ma możliwości dowiedzenia się o złożonym tam awizo i na jego podstawie odebrania przesyłki sądowej. W takim wypadku należy uznać, że odpis pozwu w ogóle nie został mu doręczony. Użyte w art. 346 § 1¹ K.p.c. sformułowanie „odpis pozwu doręczono na inny adres” w istocie oznacza niedoręczenie odpisu pozwu pozwanemu, co doprowadziło do pozbawienia go możliwości podjęcia obrony.

Z przepisu art. 346 § 1¹ K.p.c. wynika, że jeśli pozwanemu nie doręczono skutecznie odpisu pozwu, a pomimo tego doszło do wydania wyroku zaocznego, sąd może – także z urzędu³⁸ – uchylić rygor natychmiastowej wykonalności nadany temu wyrokowi. Rozstrzygnięcie to nie wywiera wpływu ani na istnienie wyroku zaocznego, ani na dalszy tok postępowania toczącego się na skutek jego zaskarżenia sprzeciwem. Ma natomiast znaczenie z punktu widzenia postępowania egzekucyjnego prowadzonego na jego podstawie. Jeżeli bowiem zawieszenie rygoru natychmiastowej wykonalności skutkowało jedynie wstrzymaniem postępowania

³⁶ I. Kunicki, *Uchylenie rygoru natychmiastowej wykonalności i nadzór judykacyjny nad komornikiem sądowym*, Przegląd Prawa Egzekucyjnego 2019, nr 1 (suplement), Nb. 8.

³⁷ Postanowienie SN z dnia 18 marca 2009 r., IV CNP 87/08, LEX nr 603176 oraz postanowienie SN z dnia 12 stycznia 2016 r., II UZ 38/15, LEX nr 1984689.

³⁸ Co do możliwości działania w tym zakresie przez sąd z urzędu por. A. Gałas, w: *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1. *Komentarz. Art. 1–458*¹⁶, red. T. Szanciło, wyd. 2, Warszawa 2023, uwagi do art. 346, Nb. 9 oraz M. Cichorska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Ryłski, A. Olaś, wyd. 3, Warszawa 2024, uwagi do art. 346, akapit 12.

egzekucyjnego, to jego uchylenie prowadzi do jego umorzenia³⁹. Zgodnie z art. 824 § 1 pkt 5 K.p.c. organ egzekucyjny z urzędu umarza postępowanie egzekucyjne w przypadku, gdy doszło do prawomocnego⁴⁰ pozbawienia wykonalności tytułu wykonawczego. Umorzenie postępowania egzekucyjnego powoduje uchylenie dokonanych czynności egzekucyjnych (art. 826 K.p.c.). Wskutek uprawomocnienia się postanowienia o umorzeniu postępowania egzekucyjnego dłużnik odzyskuje zatem możliwość swobodnego dysponowania wcześniej zajęтым majątkiem.

W uzasadnieniu projektu ustawy wprowadzającej przepis art. 346 § 1¹ K.p.c. i nowelizującej art. 824 § 1 pkt 5 K.p.c. podkreślono potrzebę wzmocnienia realizacji zasady praworządności w toku postępowania egzekucyjnego. Zdaniem projektodawcy dodanie art. 346 § 1¹ K.p.c., dającego podstawę do uchylenia rygoru natychmiastowej wykonalności i w konsekwencji umorzenia postępowania egzekucyjnego, pozwolić ma na wyeliminowanie sytuacji, w których wskutek podania nieaktualnego adresu zamieszkania, po skutecznym wniesieniu sprzeciwu, pozwany przez cały czas postępowania musiał znosić skutki wynikające z zajęcia majątku⁴¹. Podkreślić należy, że w rozważanym przypadku niepodjęcie obrony przez pozwanego – skutkujące wydaniem wyroku zaocznego – było niezawinione z jego strony.

6. Uchylenie wyroku zaocznego zamiast zawieszenia lub uchylenia rygoru natychmiastowej wykonalności – uwagi *de lege ferenda*

Brak przesłanki do zawieszenia rygoru natychmiastowej wykonalności wyroku zaocznego, wynikającego z niezawinionego niezłożenia odpowiedzi na pozew, stanowi lukę prawną, nakazującą odpowiednio stosować przepis art. 346 § 1 K.p.c. Można jednak rozważyć propozycję zmian, zgodnie z którą – w ramach nowelizacji przepisów Kodeksu postępowania cywilnego – ustawodawca zamiast rozszerzać przesłanki zawieszenia rygoru natychmiastowej wykonalności, wprowadziłby możliwość złożenia wniosku o przywrócenie terminu do wniesienia odpowiedzi na pozew. Z tym jednak zastrzeżeniem, że jego uwzględnienie skutkowałoby nie tyle zawieszeniem rygoru natychmiastowej wykonalności, co uchyleniem wyroku zaocznego. W takiej sytuacji dalsze postępowanie toczyłoby się na zasadach ogólnych, a nie według przepisów

³⁹ M. Michalska-Marciniak, w: *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2. *Komentarz do art. 205¹–424¹²*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019, uwagi do art. 346.

⁴⁰ Na postanowienie w przedmiocie natychmiastowej wykonalności przysługuje zażalenie – art. 394^{1a} § 1 pkt 3 K.p.c.

⁴¹ <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=1582> [dostęp: 18.12.2024 r.].

regulujących rozpoznanie sprzeciwu od wyroku zaocznego. Jeżeli natomiast sąd nie uwzględniłby wniosku o przywrócenie terminu, odpowiedź na pozew, załączona do tego wniosku, pełniłaby funkcję sprzeciwu od wyroku zaocznego.

Analogiczne rozwiązanie należałoby zastosować w przypadku, gdy podstawą wydania wyroku zaocznego była niezawiniona nieobecność pozwanego na rozprawie. W razie wykazania przez pozwanego braku winy w niestawie, które doprowadziło do wydania wyroku zaocznego, sąd również powinien uchylić wyrok i prowadzić dalsze postępowanie na zasadach ogólnych.

Podobna regulacja byłaby uzasadniona także w przypadku wadliwego przyjęcia skutku doręczenia odpisu pozwu przez awizo. Przyjęcie fikcji doręczenia na podstawie art. 139 § 1 K.p.c. w sytuacji, gdy awizowanie nie nastąpiło pod adresem zamieszkania pozwanego, jest wadliwe, co oznacza, że w ogóle nie doszło do skutecznego doręczenia. Jeśli zaś pozwanemu nie doręczono odpisu pozwu, to nie sposób zakładać, że mógł złożyć na niego odpowiedź. W konsekwencji zatem nie zachodziły też podstawy do wydania wyroku zaocznego. Według proponowanego rozwiązania, w związku z ustaleniem wadliwości doręczenia, sąd uchyłaby wyrok zaoczny na wczesnym etapie postępowania⁴².

Konsekwentnie należałoby postulować wprowadzenie podstawy do uchylenia wyroku zaocznego również w przypadku, gdy został on orzeczony z naruszeniem przesłanek dopuszczalności jego wydania. W tej sytuacji wydanie wyroku zaocznego także nie wiąże się z zachowaniem pozwanego.

Postulowane regulacje prowadziłyby do utrzymania wyroku zaocznego oraz kontynuowania postępowania w trybie sprzeciwu wyłącznie w przypadkach, gdy bierność pozwanego (polegająca na braku odpowiedzi na pozew lub niestawie na rozprawie) wynikałaby z jego celowego lub co najmniej zawinionego działania. Tylko wówczas wyrok zaoczny opierałby się na rzeczywistych przesłankach związanych z procesową biernością pozwanego. W obecnym stanie prawnym istnieje natomiast ryzyko wydania wyroku zaocznego na podstawie pozornych przesłanek. Taka sytuacja może mieć miejsce chociażby wtedy, gdy pozwany – bez własnej winy – nie złożył odpowiedzi na pozew lub nie stawiał się na rozprawę, np. z powodu braku prawidłowego zawiadomienia. Choć w takich przypadkach wydanie wyroku zaocznego powinno być wykluczone, aktualna regulacja nie przewiduje jego uchylenia z urzędu, lecz jedynie zawieszenie lub uchylenie nadanego mu rygoru natychmiastowej wykonalności. Jak już wcześniej wskazano, zawieszenie rygoru nie zapewnia pozwanemu pełnej ochrony przed egzekucją – w szczególności możliwe jest utrzymanie w mocy zajęcia jego majątku. Uchylenie rygoru natomiast

⁴² Rozstrzygnięcie to miałoby formę zaskarżalnego postanowienia, na wzór art. 332 § 2 K.p.c.

nie niweczy skutków wydania wyroku zaocznego jako takiego – postępowanie toczy się dalej na jego podstawie, co oznacza, że na pozwanym nadal ciąży „piętno” wyroku zaocznego, mimo że faktycznie nie dał podstaw do jego wydania.

7. Postulat rozszerzenia przesłanek uchylenia rygoru natychmiastowej wykonalności wyroku zaocznego

Jeśli nawet uznać za niecelową zmianę przepisów pozwalającą na uchylenie wyroku zaocznego na wczesnym etapie postępowania, w związku z wydaniem go z naruszeniem zasad, brakiem winy pozwanego w niezłożeniu odpowiedzi na pozew albo niestawiennictwem na rozprawie (w tym związanych z nieprawidłowym doręczeniem odpisu pozwu), to *de lege ferenda* rozważyć można inne rozwiązanie. Polegałoby ono na rozszerzeniu podstaw do uchylenia rygoru natychmiastowej wykonalności na wszystkie przypadki, w których przyczyna wydania wyroku zaocznego nie była przez pozwanego zawiniona. Jak już podkreślono, uchylenie rygoru natychmiastowej wykonalności pozwala na umorzenie postępowania egzekucyjnego i tym samym zwolnienie pozwanego z obowiązku znoszenia jego skutków polegających na zajęciu majątku. Wprowadzając możliwość uchylenia rygoru natychmiastowej wykonalności, ustawodawca miał na celu wzmocnienie realizacji zasady praworządności. W aktualnym stanie prawnym trudno jest uznać jej pełne respektowanie. Przepisy pozwalają na wydanie wyroku zaocznego oraz jedynie na zawieszenie nadanego mu rygoru natychmiastowej wykonalności w przypadkach, gdy pozwany w rzeczywistości nie dał podstaw do rozstrzygnięcia zaocznego. Trudno uznać za sprawiedliwą regulację, która nakazuje wydanie wyroku zaocznego w sytuacji, gdy pozwany nie stawiał się na rozprawie, mimo iż nie został o niej prawidłowo zawiadomiony.

Zakończenie

Wydaje się uzasadnione rozróżnienie przesłanek wydania wyroku zaocznego na zawinione i niezawinione przez pozwanego. Stwierdzenie, że niestawiennictwo pozwanego na rozprawie lub niezłożenie odpowiedzi na pozew wynikało z jego niezawinionej winy, powinno skutkować uchyleniem wyroku zaocznego na wczesnym etapie postępowania lub, co najmniej, uchyleniem rygoru natychmiastowej wykonalności. W każdym przypadku kluczowym celem powinno być uwolnienie

pozwanego od ciężaru egzekucji, w tym zajęcia jego majątku, który może nadal być zajmowany, nawet w sytuacji zawieszenia rygoru natychmiastowej wykonalności na podstawie art. 346 § 1 K.p.c.

Nie wydaje się uzasadnione ani zgodne z zasadą sprawiedliwego procesu obciążanie pozwanego takimi konsekwencjami, gdy nie ponosi on winy za okoliczności, które stanowiły podstawę wydania wyroku zaocznego. W szczególności trudne do zaakceptowania pozostaje obecne uregulowanie, zgodnie z którym wadliwe zawiadomienie pozwanego o terminie rozprawy, prowadzące do jego niestawiennictwa, skutkuje jedynie zawieszeniem rygoru natychmiastowej wykonalności zamiast uchyleniem wyroku zaocznego.

Bibliografia

- Basta J., *Dopuszczalność apelacji powoda od wyroku zaocznego uwzględniającego powództwo – uwagi de lege lata, de lege ferenda*, Acta Iuridica Resoviensia 2023, nr 4.
- Bodio J., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1. Art. 1–729, red. A. Jakubecki, 2019 [wyd. el. LEX].
- Cichorska M., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Ryłski, A. Olaś, wyd. 3, Warszawa 2024.
- Dziurda M., *Czy nadchodzi zmierzch zasady usłowności w postępowaniu cywilnym?*, Polski Proces Cywilny 2022, nr 1.
- Gałas A., w: *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1. Komentarz. Art. 1–458¹⁶, red. T. Szanciło, wyd. 2, Warszawa 2023.
- Głodowski W., *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Docho-dzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020.
- Krakowiak M., *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego mocą ustawy z 4.7.2019 r. (cz. II – Organizacja postępowania; Rozprawa)*, Monitor Prawniczy 2019, nr 20.
- Kunicki I., *Uchylenie rygoru natychmiastowej wykonalności i nadzór judykacyjny nad komor-nikiem sądowym*, Przegląd Prawa Egzekucyjnego 2019, nr 1 (suplement).
- Marcewicz O., *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Docho-dzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020.
- Marciniak A., *Sądowe postępowanie egzekucyjne*, Warszawa 2013.
- Marszałkowska-Krześ E., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2017.
- May J., w: *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego z 4.7.2019 r. w praktyce*, red. K. Fla-ga-Gieruszyńska, R. Flejszar, M. Malczyk, Warszawa 2020.
- Michalska-Marciniak M., w: *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2. Komentarz do art. 205¹–424¹², red. A. Marciniak, Warszawa 2019, uwagi do art. 346.

- Sokólska K., *Zmiany przepisów o natychmiastowej wykonalności wyroku zaocznego*, Polski Proces Cywilny 2019, nr 1.
- Stefańska E., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1. Art. 1–477¹⁶, red. M. Manowska, 2022 [wyd. el. LEX].
- Weitz K., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2. *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, wyd. 5, Warszawa 2016.
- Weitz K., *Wyrok zaoczny oddalający powództwo*, Polski Proces Cywilny 2011, nr 3.

Rola związku przyczynowego w zakresie odpowiedzialności przewoźnika za szkody w przesyłce

The role of a causal link in carrier liability for damage to a consignment

Роль причинно-следственной связи в ответственности перевозчика за повреждение посылки

Роль причинного зв'язку у відповідальності перевізника за пошкодження вантажу

KRZYSZTOF WESOŁOWSKI

Dr hab., prof. Uniwersytetu Szczecińskiego

e-mail: krzysztof.wesolowski@usz.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-4427-317X>

Streszczenie: W artykule wskazano, że związek przyczynowy pomiędzy zdarzeniem sprawczym a szkodą nie stanowi, co do zasady, okoliczności prawnie relewantnej na gruncie przepisów regulujących odpowiedzialność przewoźnika za szkody w substancji przesyłki. Przesłanka odpowiedzialności w postaci związku przyczynowego zastąpiona została związkiem normatywnym, jakim jest związek czasowy z przewozem. Związek przyczynowy jest natomiast przesłanką odpowiedzialności przewoźnika, obok związku czasowego z przewozem, w sytuacji, gdy osoba uprawniona dąży do uzyskania pełnego odszkodowania za poniesioną szkodę poprzez udowodnienie, że szkoda jest skutkiem winy kwalifikowanej przewoźnika. To samo dotyczy sytuacji, gdy dochodzone jest odszkodowanie za szkodę będącą następstwem utraty, ubytku lub uszkodzenia przesyłki na podstawie tzw. deklaracji szczególnego interesu w dostawie. W artykule omówiono też specyficzne ujęcie problemu związku przyczynowego w procesie uwalniania się przewoźnika od odpowiedzialności przez wykazanie, że szkoda wynika wskutek jednej z przyczyn zwalniających. Wskazano m.in. na odmienne od powszechnie obowiązujących reguły w zakresie przekonywalności co do zaistnienia związku przyczynowego, w sytuacji powoływania się przez przewoźnika na tzw. przyczyny zwalniające uprzywilejowane.

Słowa kluczowe: odpowiedzialność przewoźnika, szkoda w przesyłce, związek przyczynowy, związek czasowy z przewozem

Summary: The article indicates that the causal link between the causative event and the damage is not, as a rule, a legally relevant circumstance under the provisions governing the carrier's liability for damage to the substance of the consignment. The prerequisite for liability in the form of a causal link has been replaced by a normative link, which is the temporal link with the carriage. Causal link, on the other hand, is a prerequisite for the carrier's liability, in addition to the temporal link with the carriage, when the right holder seeks full compensation for the damage suffered by proving that the damage is the result of the carrier's intentional fault. The same applies when compensation is sought for damage resulting from loss, shortage or destruction of a consignment on the basis of the so-called declaration of special interest in delivery. The article also discusses the specific treatment of the causal link problem in the process of exonerating the carrier from liability by proving that the damage was caused by one of the exonerating causes. Among other things, it points out the rules, different from those generally applicable, concerning the convincingness of the existence of a causal link when the carrier invokes the so-called privileged exonerating causes.

Key words: carrier liability, damage to the consignment, causal link, temporal link with the carriage

Резюме: В статье отмечается, что причинно-следственная связь между событием, вызвавшим повреждение посылки, и повреждением, как правило, не является юридически значимым обстоятельством в рамках положений, регулирующих ответственность перевозчика за повреждение (порчу) груза. Предпосылка ответственности в виде причинной связи была заменена нормативной, которой является временная связь с доставкой. Причинная связь является предпосылкой ответственности перевозчика наряду с временной связью с доставкой, когда правомочное лицо требует полного возмещения ущерба, доказывая, что ущерб является результатом намеренной вины перевозчика. То же самое относится к случаям, когда требуется возмещение ущерба в результате утраты, недостачи или повреждения (порчи) груза на основании так называемого заявления специальной заинтересованности в доставке. В статье также рассматривается вопрос об особом подходе к проблеме причинной связи в процессе освобождения перевозчика от ответственности путем доказательства того, что ущерб возник в результате одной из освобождающих от ответственности причин. В частности, указываются отличия от общеприменимых правила, касающиеся существования причинно-следственной связи, когда перевозчик ссылается на так называемые специальные причины освобождения от ответственности.

Ключевые слова: ответственность перевозчика, повреждение груза, причинная связь, временная связь с доставкой

Резюме: У статті зазначається, що причинний зв'язок між подією і шкодою, як правило, не є юридично значущою обставиною за нормами, що регулюють відповідальність перевізника за пошкодження речовини вантажу. Передумова відповідальності у вигляді причинного зв'язку була замінена на нормативний зв'язок, який полягає у часовому зв'язку з перевезенням. Причинний зв'язок тепер є передумовою відповідальності перевізника, крім часового зв'язку з перевезенням, коли уповноважена особа вимагає повної компенсації за понесені збитки, доводячи, що збитки є результатом кваліфікованої вини перевізника. Те ж саме стосується випадків, коли компенсація вимагається за шкоду, спричинену втратою, знеціненням або пошкодженням вантажу на підставі так званої декларації про особливу зацікавленість у доставці вантажу. У статті також обговорюється специфічний підхід до проблеми причинного зв'язку в процесі звільнення перевізника від відповідальності шляхом доведення того, що шкода виникла внаслідок однієї з причин, що звільняють від відповідальності. У статті, серед іншого, вказується на відмінні від загальноприйнятих правила, що стосуються переконливості існування причинного зв'язку у випадку, коли перевізник посилається на так звані привілейовані причини, що звільняють від відповідальності.

Ключові слова: відповідальність перевізника, пошкодження вантажу, причинний зв'язок, часовий зв'язок з перевезом

Uwagi wprowadzające

Związek przyczynowy pomiędzy zdarzeniem sprawczym, z którym ustawa wiąże obowiązek naprawienia szkody, a szkodą jest – obok tego zdarzenia i szkody (a w przypadku odpowiedzialności opartej na zasadzie winy – także winy) – jedną z przesłanek odpowiedzialności dłużnika, niezależnie od tego, czy odpowiedzialność wynika z czynu niedozwolonego, czy też z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania¹. Wydawałoby się zatem, że związek przyczynowy pomiędzy

¹ Por. T. Dybowski, w: *System Prawa Cywilnego*, t. 3, cz. 1. *Prawo zobowiązań – część ogólna*, Wrocław 1981, s. 197 i nn.; A. Ohanowicz, w: A. Ohanowicz, J. Górski, *Zarys prawa zobowiązań*, Warszawa 1970, s. 46; M. Kaliński, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 6. *Prawo zobowiązań – część ogólna*,

zdarzeniem sprawczym a szkodą stanowi także w każdej sytuacji przesłankę odpowiedzialności odszkodowawczej przewoźnika – tak jak ma to miejsce w innych przypadkach odpowiedzialności odszkodowawczej.

Bliższa analiza sposobu unormowania odpowiedzialności przewoźnika za szkody zaistniałe bezpośrednio w przesyłce (zwanej też w przepisach przewozowych ładunkiem, towarem lub rzeczą), zawartego zarówno w konwencjach międzynarodowych regulujących umowę przewozu w poszczególnych gałęziach transportu², jak i w krajowych przepisach ustawy – Prawo przewozowe³ czy Kodeksu morskiego⁴, rodzi jednak pewne wątpliwości. Akcent położony jest tu bowiem nie na przyczynę szkody, ale na jej postać (tj. utrata, zwana też zaginięciem, ubytek, zwany też częściową utratą lub częściowym zaginięciem, uszkodzenie) oraz okoliczność, że szkoda ta zaistniała w ściśle określonym czasie, tj. w czasie między przyjęciem przesyłki do przewozu a wydaniem jej odbiorcy⁵. Ta ostatnia okoliczność określana jest w literaturze przedmiotu mianem „związku czasowego z przewozem”⁶.

Nasuwa się w związku z tym pytanie, czy związek czasowy z przewozem stanowi dodatkową przesłankę odpowiedzialności obok tradycyjnie ujmowanych przesłanek,

red. A. Olejniczak, Warszawa 2023, s. 141 i nn.; Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2022, s. 90–91.

² Chodzi o następujące konwencje wiążące Polskę: Konwencję międzynarodową o ujednostajnieniu niektórych zasad dotyczących konosamentów, podpisaną w Brukseli dnia 25 sierpnia 1924 r. (Dz. U. z 1937 r. Nr 33, poz. 258) zmienioną Protokołem sporządzonym w Brukseli dnia 23 lutego 1968 r. (Dz. U. z 1980 r. Nr 14, poz. 48), zwaną regułami hasko-visbijskimi lub RHV; Konwencję o ujednoliceniu niektórych prawideł dotyczących międzynarodowego przewozu lotniczego, podpisaną w Warszawie dnia 12 października 1929 r. (Dz. U. z 1933 r. Nr 8, poz. 49 z późn. zm.), zwaną konwencją warszawską; Konwencję o ujednoliceniu niektórych prawideł dotyczących międzynarodowego przewozu lotniczego, sporządzoną w Montrealu 28 maja 1999 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 37, poz. 235 z późn. zm.), zwaną konwencją montrealską; Konwencję o umowie międzynarodowego przewozu drogowego towarów (CMR) i Protokół podpisania, sporządzone w Genewie dnia 19 maja 1956 r. (Dz. U. z 1962 r. Nr 49, poz. 238 z późn. zm.); Konwencję o międzynarodowym przewozie kolejami (COTIF) sporządzoną w Bernie dnia 9 maja 1980 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 100, poz. 674 z późn. zm. wraz z załącznikiem CIM, regulującym umowę przewozu towarów koleją, dalej: RU/CIM).

³ Ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. – Prawo przewozowe, tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 8 z późn. zm.

⁴ Ustawa z dnia 18 września 2001 r. – Kodeks morski, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 1309 (dalej: K.m.).

⁵ Zob. np. art. 165 § 1 K.m., art. 65 ust. 1 Prawa przewozowego, art. 23 § 1 RU/CIM, art. 17 ust. 1 CMR oraz art. 18 ust. 1 konwencji montrealskiej.

⁶ Zob. bliżej K. Wesołowski, *Związek czasowy z przewozem jako szczególna przesłanka odpowiedzialności przewoźnika za szkody w przesyłce*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Prace Wydziału Transportu i Łączności 1994, nr 5, s. 25–34. Zob. też T. Szanciło, *Odpowiedzialność kontraktowa przewoźnika przy przewozie drogowym przesyłek towarowych*, Warszawa 2013, s. 228; D. Ambrożuk, *Ustalenie wysokości odszkodowania w prawie przewozowym w odniesieniu do przewozu przesyłek*, Warszawa 2011, s. 92–93.

w tym związku przyczynowego, jak to jest z reguły ujmowane w literaturze przedmiotu⁷, czy też zastępuje przesłankę związku przyczynowego. Odpowiedź na to pytanie stanowi cel niniejszego artykułu. Kwestia musi być rozważona w odniesieniu do szkody w samej substancji przesyłki (utrata, ubytku, uszkodzenia) oraz do dalszych majątkowych następstw takiej szkody.

Niezależnie od powyższego, celem artykułu jest wskazanie na potrzebę nieco innego ujmowania związku przyczynowego w sytuacji, gdy przewoźnik powołuje się na jedną z okoliczności zwalniających od odpowiedzialności. Chodzi tu zarówno o kwestie stopnia przekonywalności co do zaistnienia związku przyczynowego pomiędzy przyczyną zwalniającą przewoźnika od odpowiedzialności a szkodą, jak i o rezygnację z selekcionujących koncepcji związku przyczynowego.

Podczas przygotowania opracowania posłużono się metodą językowo-dogmatyczną i prawnoporównawczą.

1. Związek przyczynowy w odniesieniu do szkód zaistniałych bezpośrednio w przesyłce

W związku ze wskazanym wyżej sposobem unormowania przesłanek odpowiedzialności przewoźnika z tytułu szkód zaistniałych bezpośrednio w przesyłce, na osobie uprawnionej do dochodzenia roszczeń odszkodowawczych z tego tytułu (nadawcy lub odbiorcy) nie spoczywa ciężar udowodnienia konkretnej przyczyny szkody. Istotne jest to, aby udowodniła ona – posiłkując się stosownymi domniemaniami dotyczącymi stanu przesyłki w momencie nadania do przewozu (art. 781 § 2 Kodeksu cywilnego w zw. z art. 90 Prawa przewozowego, art. 131 § 2 K.m., art. 9 ust. 2 CMR, art. 12 § 2 i 3 RU/CIM, art. 3 ust. 4 RHV, art. 11 ust. 2 konwencji montrealskiej), że szkoda powstała w czasie przewozu. Przewoźnik ponosi zatem odpowiedzialność za stan przesyłki także wówczas, gdy przyczyna szkody nie zostanie wyjaśniona⁸.

Regulacja taka jest w pełni zrozumiała, zważywszy na to, że osoba uprawniona nie towarzyszy przesyłce w czasie przewozu. Nie ma zatem z reguły możliwości ustalenia przyczyny szkody bezpośrednio po jej zaistnieniu. Jednoznaczne udowodnienie przyczyny szkody *post factum* z reguły nie jest możliwe. W przypadku wykonania

⁷ Tak np. A. Kolarski, *Prawo przewozowe. Komentarz*, Warszawa 2002, s. 101; T. Szanciło, *Odpowiedzialność kontraktowa...*, s. 228.

⁸ R. Rodière (*The Convention on Road Transport*, European Transport Law 1972, nr 3, s. 13) odwołuje się w związku z tym do konstrukcji domniemania odpowiedzialności przewoźnika w przypadku szkody zaistniałej w czasie od przyjęcia przesyłki do przewozu do jej wydania.

przewozu, pierwsza styczność z przesyłką ma miejsce zwykle w momencie jej odbioru od przewoźnika. Wtedy dopiero możliwe jest stwierdzenie przez odbiorcę szkody, o ile ma ona jawny charakter. W przypadku szkody niejawnej, jej zaistnienie zostaje stwierdzone jeszcze później. Choć w pewnych sytuacjach całokształt okoliczności, w jakich znajduje się przesyłka w momencie jej odbioru, pozwala na stwierdzenie, że szkoda spowodowana została konkretną przyczyną, to jednak w praktyce transportowej częściej występuje sytuacja, gdy przyczyna szkody jest trudna lub wręcz niemożliwa do ustalenia. Chodzi przy tym o pierwotną przyczynę, która nie zawsze musi być bezpośrednią przyczyną utraty, ubytku lub uszkodzenia przesyłki. Przykładowo uszkodzenie przesyłki przewożonej na paletach wskutek ich przesunięcia czy przewrócenia się na pojeździe w trakcie przewozu (przyczyna bezpośrednia) może być spowodowane niewłaściwym zabezpieczeniem przesyłki (np. użyciem przetartych pasów mocujących) lub niewłaściwą obsługą pojazdu (np. zbyt szybką jazdą po wyboistej drodze, gwałtownym hamowaniem lub innym manewrem). Sam gwałtowny manewr może być jednak w konkretnych okolicznościach uznany jako usprawiedliwiony, w sytuacji gdy służył uniknięciu poważniejszego wypadku wywołanego „okolicznościami, których przewoźnik nie mógł uniknąć i których skutkom nie mógł zapobiec” (art. 17 ust. 2 CMR)⁹. Ten przykład uświadamia, że osobie uprawnionej byłoby niezwykle trudno udowodnić przyczynę szkody.

Powyższe ujęcie problematyki przyczyny szkody rzutuje na problem związku przyczynowego pomiędzy tą przyczyną a szkodą. Jest bowiem jasne, że brak po stronie osoby uprawnionej obowiązku udowodnienia przyczyny szkody oznacza, że nie spoczywa na niej również ciężar dowodu w zakresie odtworzenia relacji kauzalnej pomiędzy tym zdarzeniem a szkodą.

W literaturze przedmiotu okoliczność braku po stronie osoby uprawnionej powinnośi udowodnienia przyczyny szkody i związku przyczynowego pomiędzy tą przyczyną a szkodą niezbyt trafnie wiąże się z obiektywnym charakterem odpowiedzialności przewoźnika¹⁰. Takie wyjaśnienie budzi wątpliwości choćby z tego względu, że konstatacja braku powinnośi, o której mowa, aktualna jest także na gruncie tych przepisów, które regulują odpowiedzialność przewoźnika opartą na zasadzie winy¹¹. W istocie bowiem znaczenie ma tu inny motyw. Chodzi o to, że

⁹ Liczne przykłady stanów faktycznych wynikających z orzecznictwa sądów europejskich dotyczącego odpowiedzialności przewoźnika drogowego podaje K. Wesołowski, *Umowa międzynarodowego przewozu drogowego towarów na podstawie CMR*, Warszawa 2013, w szczególności s. 465–468.

¹⁰ M. Sośniak, *Prawo przewozu lądowego*, Warszawa 1974, s. 148 oraz S. Grobel, w: *Prawo przewozowe*, red. M. Sośniak, Katowice 1987, s. 232. Por. także stanowisko M. Steca, *Umowa przewozu w transporcie towarowym*, Kraków 2005, s. 246.

¹¹ Art. 165 K.m., art. 4 RHV; zob. J. Młynarczyk, *Prawo morskie*, Gdańsk 2002, s. 174.

przepisy regulujące odpowiedzialność odszkodowawczą z określonego tytułu ujmują ją z reguły nie od strony skutku (szkody), a od strony przyczyny, która ją spowodowała. Może być ona określona w sposób abstrakcyjny (np. zawinione działanie lub zaniechanie – art. 415 K.c.) lub też bardziej konkretny (np. ruch przedsiębiorstwa, zakładu lub pojazdu mechanicznego – art. 435 i art. 436 K.c. czy niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania – art. 471 K.c.). O zastosowaniu tych przepisów w konkretnym przypadku decyduje nie rodzaj poniesionej szkody, a sposób jej wyrządzenia.

Inaczej unormowana jest kwestia w przepisach przewozowych. Te bowiem rzecz ujmują od strony postaci szkody (tj. utraty, ubytku lub uszkodzenia przesyłki). Istotne jest także to, aby szkoda przybierająca taką postać powstała w określonym czasie (od przyjęcia przesyłki do przewozu do jej wydania odbiorcy). Można zatem powiedzieć, że związek przyczynowy pomiędzy zdarzeniem sprawczym a szkodą w substancji przesyłki jest, co do zasady, okolicznością prawnie indyferentną. Nie stanowi przesłanki odpowiedzialności przewoźnika za szkody zaistniałe bezpośrednio w towarze. Przesłanka ta została zastąpiona związkiem normatywnym w postaci przesłanki związku czasowego z przewozem, co do której ciężar dowodu spoczywa na osobie uprawnionej, dochodzącej roszczeń od przewoźnika.

Powyższe nie oznacza rzecz jasna braku obiektywnej relacji przyczynowo-skutkowej pomiędzy zdarzeniem, z którym przepisy regulujące umowę przewozu wiążą obowiązek odszkodowawczy (pozostającym w zakresie zdarzeń, za które przewoźnik odpowiada), a szkodą. Dostrzegając istnienie takiej relacji, należy jednocześnie stwierdzić, że w związku z uzależnieniem odpowiedzialności przewoźnika za szkody zaistniałe bezpośrednio w substancji przesyłki wyłącznie od okoliczności powstania takiej szkody w określonym czasie i przyjętym rozkładem ciężaru dowodu, relacja ta nie podlega badaniu dopóki, dopóty osoba uprawniona nie zgłosi roszczenia wynikającego ponad przyjęte limity odpowiedzialności przewoźnika (wysokości odszkodowania) ze względu na spowodowanie szkody zdarzeniem spowodowanym winą kwalifikowaną przewoźnika lub sam przewoźnik nie podejmie próby uwolnienia się od odpowiedzialności, powołując się na jedną z przyczyn zwalniających go od odpowiedzialności.

2. Związek przyczynowy jako przesłanka odpowiedzialności za szkody wykraczające poza zwykłą wartość przesyłki lub kwotowe limity wysokości odszkodowania

Przepisy regulujące odpowiedzialność przewoźnika za szkody w przesyłce limitują wysokość odszkodowania. Ograniczenia mają dwojaki charakter. Po pierwsze wysokość odszkodowania nie może przekroczyć tak czy inaczej rozumianej zwykłej wartości przesyłki (z reguły z miejsca i czasu nadania do przewozu – art. 80 Prawa przewozowego, art. 23 CMR, art. 30 RU/CIM, art. 166 K.m., który jednak odsyła do zwykłej wartości ładunku w miejscu i czasie, w którym został lub powinien być zostać wyładowany). W przypadku szkód częściowych (ubytek, uszkodzenie) odszkodowanie ustala się w proporcji do zwykłej wartości całej przesyłki. Po drugie, konwencje międzynarodowe niezależnie od limitu, o którym mowa wyżej, przewidują kwotowe ograniczenia wysokości odszkodowania, odnosząc je czy to do wagi przesyłki, czy do liczby sztuk (jednostek ładunkowych)¹².

Ograniczenia, o których mowa, powodują, że co do zasady przewoźnik nie odpowiada za szkody będące dalszymi majątkowymi następstwami utraty, ubytku bądź uszkodzenia przesyłki. Ponadto kwotowe limity wysokości odszkodowania mogą spowodować, że w przypadku szkód odnoszących się do przesyłek o wyższej wartości należne od przewoźnika odszkodowanie nie pokryje nawet szkody w samej przesyłce.

Przepisy regulujące umowę przewozu przewidują jednak dwa wyjątki od stosowania ograniczeń wysokości odszkodowania. Mianowicie możliwość uzyskania odszkodowania za szkodę w substancji przesyłki, przekraczającego kwotowe limity wysokości odszkodowania, istnieje wówczas, gdy nadawca zadeklaruje wartość przesyłki w liście przewozowym, a w transporcie morskim – gdy wartość ładunku ujawniona jest w konosamencie¹³. Wartość zadeklarowana (ujawniona) zastępuje kwotowe ograniczenia. Uzyskanie wyższego odszkodowania nie jest warunkowane udowodnieniem przyczyny szkody. Związek przyczynowy w dalszym ciągu pozostaje okolicznością prawnie indyferentną.

Inaczej rzecz wygląda w drugiej sytuacji, która odnosi się do szkód wyrządzonych z winy kwalifikowanej przewoźnika. Chodzi o winę umyślną lub poważną

¹² Zob. art. 23 ust. 3–7 CMR, art. 30 ust. 2 RU/CIM, art. 27 ust. 3–4 konwencji montrealskiej, art. 5 ust. 5 RHV. Limity wynikające z konwencji montrealskiej i RHV mają zastosowanie także w relacjach wewnętrznych na podstawie stosownych odesłań zawartych w art. 208 ust. 1 ustawy z dnia 3 lipca 2002 r. – Prawo lotnicze (tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 2110) oraz art. 167 K.m. (w odniesieniu do przewozów za konosamentem).

¹³ Art. 24 CMR, art. 22 ust. 3 konwencji montrealskiej, art. 34 RU/CIM, art. 166 § 3 K.m., art. 4 ust. 5 lit. a RHV.

postać winy nieumyślnej, przybierającą postać rażącego niedbalstwa (art. 86 Prawa przewozowego), bądź – opartej na anglosaskiej konstrukcji *wilful misconduct*¹⁴ – lekkomyślności ze świadomością, że szkoda może prawdopodobnie nastąpi (art. 167 § 4 i art. 170 § 2 K.m., art. 36 RU/CIM, art. 4 ust. 5 lit. e) i art. 4bis ust. 4 RHV)¹⁵.

Dowód kwalifikowanej postaci winy, spoczywający na osobie uprawnionej do odszkodowania, związany jest z udowodnieniem konkretnej, zawinionej przyczyny szkody. W konsekwencji także związek przyczynowy pomiędzy tą przyczyną a szkodą staje się okolicznością prawnie relewantną. Związek przyczynowy pomiędzy zawinioną w sposób kwalifikowany przyczyną szkody a tą szkodą jest zatem przesłanką odpowiedzialności przewoźnika, „rozszerzonej” ponad wartość przesyłki i kwotowe limity wysokości odszkodowania. Ciężar dowodu co do tej okoliczności spoczywa na osobie uprawnionej. Osoba ta musi udowodnić cały łańcuch przyczynowo-skutkowy pomiędzy określonym zdarzeniem, zawinionym w sposób kwalifikowany przez przewoźnika (osoby, za które ponosi on odpowiedzialność jak za swoje działania lub zaniechania), a szkodą w postaci utraty, ubytku lub uszkodzenia przesyłki i ewentualnie dalszymi ujemnymi konsekwencjami w jej majątku, które objęte są roszczeniem odszkodowawczym.

Poszczególne ogniwa łańcucha przyczynowo-skutkowego muszą pozostawać w związku przyczynowym charakteryzującym się cechami przyjętymi dla danego systemu prawa¹⁶. W prawie polskim przyjęta została teoria adekwatności (adekwatnego związku przyczynowego – art. 361 § 1 K.c.), należąca do tzw. teorii selekcyjnych¹⁷. Zobowiązany do odszkodowania ponosi odpowiedzialność tylko za normalne następstwa działania lub zaniechania¹⁸, z którego szkoda wynikła¹⁹. Chodzi zatem o skutki typowe, powtarzające się w istotnie podobnych sytuacjach, niestanowiące nadzwyczajnego odchylenia od praw rządzących rzeczywistością (tj. takie, które

¹⁴ Zob. bliżej Z. Pełowska-Dąbrowska, *Wybrane zagadnienia kwotowego ograniczenia odpowiedzialności w prawie morskim. Wina własna niewybaczalna i jej interpretacja w orzecznictwie sądów różnych instancji*, w: *Prawo transportowe. Morze. Ląd. Powietrze*, red. D. Witoszka, Warszawa 2016, s. 57–69. Zob. też D. Ambrozuk, *Full Compensation for Damage in International Carriage Law with Regard to the Carriage of Goods – Rule or Exception?*, TEKA Komisji Prawniczej PAN – Oddział w Lublinie 2021, t. 14, nr 2, s. 21–24.

¹⁵ Art. 29 CMR nie przesądza z kolei postaci winy nieumyślnej, zrównanej ze złym zamiarem, odsyłając w tym zakresie do prawa sądu.

¹⁶ Tak też M. Stec, *Umowa przewozu...*, s. 246.

¹⁷ T. Dybowski, w: *System Prawa Cywilnego*, t. 3, cz. 1, s. 250 i nn.

¹⁸ Odnośnie do tzw. przyczynowości zaniechania patrz T. Dybowski, w: *System Prawa Cywilnego*, t. 3, cz. 1, s. 267; M. Kaliński, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 6, s. 148–149.

¹⁹ W nauce prawa podkreśla się, wbrew językowej wykładni tego przepisu, że czynnikiem sprawczym mogą być nie tylko działania lub zaniechania, lecz także inne zdarzenia czy stany rzeczy (wadliwość pojazdu). Por. A. Koch, *Związek przyczynowy...*, s. 167.

występują „zazwyczaj”, „w zwykłym toku rzeczy”)²⁰. Przyjmuje się przy tym, że normalnym następstwem badanego zdarzenia jest taki skutek, którego prawdopodobieństwo wystąpienia zwiększone jest przez zdarzenie rozpatrywane jako przyczyna, przy czym zwiększenie prawdopodobieństwa, o którym mowa, daje się stwierdzić również w sytuacjach istotnie zbliżonych (podobnych) do sytuacji rozpatrywanej²¹.

Udowodnienie winy kwalifikowanej po stronie przewoźnika lub osób, za które ponosi odpowiedzialność, otwiera drogę nie tylko do uzyskania odszkodowania przekraczającego limity odszkodowania za utratę, ubytek lub uszkodzenie samej przesyłki, lecz także umożliwia dochodzenie odszkodowania za szkodę w majątku osoby uprawnionej, będącą następstwem szkody zaistniałej bezpośrednio w przesyłce. Zdarzenie rozpatrywane jako przyczyna może wywoływać skutki uznane za normalne, mimo że nie są bezpośrednimi następstwami tego zdarzenia, a następstwami pośrednimi, tzn. takimi, które od zdarzenia sprawczego oddzielone są innym zdarzeniem (tzw. stosunek przechodniości lub inaczej descendencji związku przyczynowego). Pomiedzy zdarzeniem sprawczym a zdarzeniem pośrednim (które jest bezpośrednim skutkiem tego pierwszego) i zdarzeniem pośrednim a rozpatrywaną szkodą musi jednak istnieć powiązanie kauzalne, charakteryzujące się normalnością we wskazanym wyżej sensie²². Czym dłuższy łańcuch przyczynowo-skutkowy, tym większe prawdopodobieństwo wystąpienia jakiegoś dodatkowego zdarzenia, niepozostającego w związku przyczynowym z pierwszym zdarzeniem rozpatrywanym jako przyczyna szkody, które może mieć istotne znaczenie dla wystąpienia ostatecznego rezultatu.

Koncepcja adekwatnego związku przyczynowego abstrahuje od przewidywalności czy też indywidualnej zdolności przewidywania określonych następstw danego

²⁰ Tak T. Dybowski, w: *System Prawa Cywilnego*, t. 3, cz. 1, s. 257. Por. także A. Koch, *Związek przyczynowy jako podstawa odpowiedzialności odszkodowawczej w prawie cywilnym*, Warszawa 1975, s. 128–147. Dla przyjęcia adekwatności następstwa określonego zdarzenia nie jest konieczne stwierdzenie regularności występowania określonych następstw. Prawdopodobieństwo powstania określonych następstw powinno być jednak na tyle duże, aby niebezpieczeństwo ich wystąpienia było każdorazowo realne (trzeba się z nim liczyć), por. A. Koch, *Związek przyczynowy...*, s. 136–137.

²¹ Teoria adekwatnego związku przyczynowego wymaga dwustopniowego procesu badania zależności pomiędzy zdarzeniem, z którym ustawa wiąże obowiązek odszkodowawczy, a szkodą. W pierwszym etapie chodzi o stwierdzenie zależności typu *conditio sine qua non*. W przypadku jej potwierdzenia, w drugim etapie dochodzi do badania, czy szkoda jest normalnym (adekwatnym) następstwem tego zdarzenia, czy też następstwem przypadkowym, por. A. Koch, *Związek przyczynowy...*, s. 68.

²² Patrz w tej kwestii: L. Stecki, *Problematyka odpowiedzialności za szkodę pośrednią*, w: *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zbigniewa Radwańskiego*, red. S. Soltyśński, Poznań 1990, s. 271 i nn.; M. Kaliński, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 6, s. 146–147.

zachowania po stronie osoby mającej ponieść odpowiedzialność²³. Są jednak systemy prawne, w których kwestia przewidywalności następstw danego zachowania przez dłużnika ma znaczenie dla przyjęcia jego odpowiedzialności. Ma to miejsce w systemie *common law*, gdzie wynagrodzeniu podlegają szkody, które przy rozsądnej ocenie rzeczy były możliwe do przewidzenia (*reasonable foreseeability*)²⁴ oraz w prawie francuskim (art. 1150 francuskiego Kodeksu cywilnego)²⁵. Podyktowane jest to ochroną dłużnika, który powinien mieć możliwość oszacowania swojego ryzyka i znać zakres swojej odpowiedzialności. Ponadto ograniczenie to rozkłada ryzyko towarzyszące określonym przedsięwzięciom gospodarczym w sposób pozwalający na uniknięcie niespodziewanych dla dłużnika sytuacji, nazbyt ciężkich dla niego do udźwignięcia²⁶.

Powyższa uwaga ma znaczenie dla ustalenia zakresu prawnie relewantnych następstw utraty, ubytku lub uszkodzenia przesyłki w majątku osoby uprawnionej w przypadku odpowiedzialności przewoźnika w transporcie międzynarodowym. Konwencje międzynarodowe regulujące umowę przewozu w poszczególnych gałęziach transportu nie normują bowiem tego, na podstawie jakiej koncepcji związku przyczynowego należy badać kwestię zakresu tych następstw. Problem musi zatem zostać rozstrzygnięty w oparciu o prawo wewnętrzne. Jest to problem materialno-prawny, a co za tym idzie – sąd orzekający w sprawie powinien go rozstrzygnąć na podstawie prawa wewnętrznego właściwego dla danego stosunku umownego, wskazanego przez normy kolizyjne. Mechaniczne sięganie do przepisów obowiązujących w państwie sądu bądź teorii wypracowanych w nauce i orzecznictwie tego państwa jest rozwiązaniem nieuzasadnionym, kłócącym się z zasadą autonomicznej wykładni konwencji międzynarodowych zawierających normy ujednolicone.

Przyjęcie określonej koncepcji związku przyczynowego w sposób bezpośredni wpływa na ustalenie rozmiaru szkody, a tym samym – odszkodowania. W nauce prawa cywilnego podkreśla się podwójną rolę związku przyczynowego. Jest

²³ T. Dybowski, w: *System Prawa Cywilnego*, t. 3, cz. 1, s. 257; por. także W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, red. A. Brzozowski, M. Safjan, E. Skowrońska-Bocian, Warszawa 2004, s. 219–220; A. Koch, *Związek przyczynowy...*, s. 136.

²⁴ Por. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Zasada pełnego odszkodowania (mity i rzeczywistość)*, w: *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiełło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005, s. 1076 i podana tam literatura oraz precedensy.

²⁵ Ograniczenie to nie ma zastosowania w przypadku wyrządzenia szkody podstępem lub wskutek zamiaru bezpośredniego (tzw. *dol*).

²⁶ Tak G. Viney, P. Jourdain, *Traité de droit civil. Les effets de la responsabilité*, Paris 2001, s. 598–599.

on przesłanką odpowiedzialności, warunkującą jej istnienie, a ponadto wyznacza granice odpowiedzialności (szkodę prawnie relewantną)²⁷.

Dochodzenie odszkodowania za dalsze majątkowe następstwa szkody zaistniałej bezpośrednio w substancji przesyłki w przypadku przewozów międzynarodowych możliwe jest także w sytuacji zadeklarowania tzw. kwoty specjalnego interesu w dostawie (np. art. 26 CMR). Przepisy są w tym zakresie lakoniczne. Nie precyzują, czy deklaracja szczególnego interesu w dostawie ma wskazywać na rodzaj szkody, będącej konsekwencją niedostarczenia przesyłki w określonym czasie, czy też jedynie limit wysokości szkody (limit ryzyka przewoźnika). Niezależnie jednak od tego, czy deklaracja wskazuje rodzaj ewentualnej szkody, będącej następstwem szkody zaistniałej w przesyłce, czy też wyłącznie kwotę „interesu” w dostawie, nie jest konieczne wykazywanie konkretnej przyczyny szkody powstałej w czasie pozostawiania przesyłki w pieczy przewoźnika. Konieczne jest natomiast udowodnienie związku przyczynowego pomiędzy szkodą zaistniałą bezpośrednio w przewożonym towarze a dalszymi uszczerbkami w majątku osoby uprawnionej. Wydaje się jednak, że w takim przypadku teoria adekwatności (czy też inna teoria selekcyjna) może być wyłączona z woli stron. Strony korzystając z zasady swobody umów, mogą odmiennie określić zakres następstw niewykonania lub nienależytego wykonania umowy (np. ograniczając go wyłącznie do następstw bezpośrednich lub rozszerzając także na następstwa przypadkowe). Stąd też należy przyjąć, że deklaracja tzw. kwoty specjalnego interesu w dostawie może objąć zakresem odpowiedzialności przewoźnika także przypadkowe, ale przewidywane przez nadawcę i zakomunikowane przewoźnikowi (zadeklarowane) skutki niedostarczenia przesyłki.

W oderwaniu od wszelkich teorii selekcyjnych rozpatrywać należy odpowiedzialność przewoźnika za pracowników i inne osoby, do usług których przewoźnik odwołuje się przy wykonywaniu swojego zobowiązania w zakresie relacji pomiędzy powierzeniem czynności a szkodą²⁸. Teorie te zachowują natomiast aktualność w odniesieniu do relacji przyczynowo-skutkowej pomiędzy działaniami i zaniechaniami tych osób, o których mowa w tych przepisach, a szkodą – w zakresie, w jakim miałyby zastosowanie przy rozpatrywaniu odpowiedzialności samego przewoźnika.

²⁷ T. Dybowski, w: *System Prawa Cywilnego*, t. 3, cz. 1, s. 247 i nn.; A. Szpunar, *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie*, Bydgoszcz 1998, s. 14–15; A. Ohanowicz, J. Górski, *Zarys prawa...*, s. 52; W. Czachórski, *Zobowiązania...*, s. 221; M. Kaliński, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 6, s. 141 i nn.

²⁸ Tak T. Dybowski, w: *System Prawa Cywilnego*, t. 3, cz. 1, s. 270, w odniesieniu do analogicznych sytuacji unormowanych przepisami Kodeksu cywilnego (m.in. art. 474 K.c.).

3. Związek przyczynowy pomiędzy zdarzeniem uwalniającym przewoźnika od odpowiedzialności a szkodą

Kwestia związku przyczynowego odgrywa kluczową rolę przy rozpatrywaniu problematyki uwolnienia się przewoźnika od odpowiedzialności. Przepisy regulujące odpowiedzialność przewoźnika przewidują z reguły enumeratywnie wymienione przyczyny szkody w przesyłce zaistniałej w czasie przewozu (pozostające w związku czasowym z przewozem), za które przewoźnik nie ponosi jednak odpowiedzialności. Przyczyny te w międzynarodowym prawie kolejowym, drogowym, żeglugi śródlądowej (konwencja budapesztańska, nieratyfikowana jak dotąd przez Polskę), a także w ustawie Prawo przewozowe podzielone zostały na dwie grupy – tzw. przyczyny ogólne oraz przyczyny szczególne, zwane też uprzywilejowanymi (art. 23 § 2 i 3 RU/CIM, art. 17 ust. 2 i 3 CMR, art. 65 ust. 2 i 3 Prawa przewozowego). O ile w przypadku pierwszych przewoźnik dążący do uwolnienia się od odpowiedzialności musi udowodnić, że szkoda z nich wynikła, to w przypadku przyczyn z drugiej grupy wystarczające jest „wykazanie”, że szkoda mogła z nich wynikać. Takie „wykazanie” stanowi podstawę domniemania prawnego, że szkoda wynikła z danej przyczyny (art. 2 5RU/CIM, art. 18 CMR, art. 65 ust. 4 Prawa przewozowego)²⁹. W istocie zatem przewoźnik dążący do uwolnienia się od odpowiedzialności w oparciu o jedną z uprzywilejowanych przyczyn zwalniających nie musi udowadniać związku przyczynowego pomiędzy tą przyczyną a szkodą – wystarczy jej uprawdopodobnienie, co oznacza zmniejszenie wymogu w zakresie przekonywalności dowodu³⁰.

Niezależnie od tego, czy przewoźnik odwołuje się do ogólnych czy uprzywilejowanych przyczyn zwalniających, do wyłączenia tej odpowiedzialności wystarcza, aby zdarzenie stanowiące przyczynę od niej zwalniającą stanowiło jedynie warunek konieczny powstania szkody w towarze. W tym przypadku ani teoria adekwatności, ani też inna teoria selekcjonująca, nie powinny być stosowane³¹. Szkoda nie

²⁹ Zob. bliżej K. Wesolowski, *Domniemania wynikające z tak zwanych szczególnych przyczyn zwalniających przewoźnika od odpowiedzialności za szkody w przesyłce*, Problemy Transportu i Logistyki 2018, nr 3 (43), s. 147–155.

³⁰ Por. wyrok BGH (Bundesgerichtshof – niemiecki sąd najwyższy) z dnia 15 czerwca 2000 r., *European Transport Law* 2000, s. 785, w którym stwierdzono, że o wystarczającym dowodzie na okoliczność związku przyczynowego, pozwalającym na zastosowanie domniemania z przepisu art. 18 ust. 2 zd. 1 CMR, można mówić wtedy, gdy przewoźnik w sposób konkretny wykaże prawdopodobieństwo związku przyczynowego pomiędzy jedną z przyczyn zwalniających uprzywilejowanych, wymienionych w postanowieniach art. 17 ust. 4 CMR, a szkodą w przesyłce bądź jeżeli doświadczenie wskazuje, że taka szkoda może być rezultatem jednej z tych przyczyn.

³¹ Także w literaturze prawa cywilnego niektórzy autorzy dopatrują się wyjątków od zasady adekwatności w postanowieniach wprowadzających przyczyny egzoneracyjne (wyłączna wina poszkodowanego,

musi być zatem normalnym (adekwatnym) następstwem okoliczności zwalniającej. Stosowanie teorii selekcjonujących w odniesieniu do problematyki uwolnienia się przewoźnika od odpowiedzialności rozszerzałoby zakres tej odpowiedzialności poza granice wyznaczone przyczynami zwalniającymi, na zdarzenia leżące całkowicie poza przyjętym zakresem działalności gospodarczej przewoźnika³².

Z drugiej jednak strony przewoźnik nie może uwolnić się od odpowiedzialności za szkodę w przesyłce powstałą w czasie przewozu w ten sposób, że wykaże, iż szkoda jest wprawdzie następstwem zdarzenia niemieszczącego się w zakresie przyczyn zwalniających, ale jest konsekwencją niespełniającą warunku wynikającego z przyjętej w danym systemie prawnym koncepcji związku przyczynowego (w przypadku teorii adekwatnego związku przyczynowego – że nie jest normalnym następstwem zdarzenia mieszczącego się w zakresie jego odpowiedzialności). Jedynym sposobem uwolnienia się od odpowiedzialności za szkodę w substancji towaru jest udowodnienie (a w przypadku tzw. przyczyn zwalniających uprzywilejowanych – uprawdopodobnienie), że szkoda powstała wskutek okoliczności zwalniających.

Biorąc pod uwagę różne koncepcje (teorie) związku przyczynowego, obowiązujące w poszczególnych państwach, oraz brak regulacji w tym zakresie w poszczególnych konwencjach międzynarodowych, regulujących umowę przewozu, opisane wyżej ujęcie zagadnienia pozwala w zdecydowanej większości przypadków uniknąć kontrowersji dotyczących tego, czy zastosowana przez sąd koncepcja związku przyczynowego jest prawidłowa, tj. czy odpowiada wymogom wynikającym z prawa właściwego dla danego stosunku umownego.

Należy jednak zauważyć, że w przypadku nadzwyczajności czy przypadkowości relacji w grę wchodzi z reguły inne okoliczności, w tym także leżące w zakresie odpowiedzialności przewoźnika. Uzasadnione jest w takiej sytuacji stosowanie postanowień dotyczących ograniczenia odpowiedzialności przewoźnika ze względu na jednoczesne występowanie w procesie przyczynowo-skutkowym zarówno okoliczności, za które ponosi on odpowiedzialność, jak i innych „czynników”, za które przewoźnik nie odpowiada, występujących w niektórych aktach regulujących umowę

wyłączna wina osoby trzeciej, siła wyższa). Tak T. Dybowski, w: *System Prawa Cywilnego*, t. 3, cz. 1, s. 269–270. Odmienne A. Koch, *Związek przyczynowy...*, s. 264 i nn.

³² Odmienne stanowisko zajmuje M. Clarke (*International Carriage of Goods by Road: CMR*, London 2009, s. 216–218), który na poparcie tezy o konieczności stosowania selekcjonujących teorii związku przyczynowego podaje następujący przykład. Nadawca nie dostarczył prawidłowej dokumentacji, samochód musiał stać na granicy i wówczas doszło do kradzieży. Gdyby przyjąć możliwość zwolnienia przewoźnika od odpowiedzialności w oparciu o przypadkowy związek pomiędzy winą osoby uprawnionej a szkodą, przewoźnik byłby zwolniony od odpowiedzialności. Przykład nie jest jednak przekonujący. Autor zdaje się nie zauważać, że bezpośrednią przyczyną szkody jest fakt kradzieży, a nie postój na granicy spowodowany niedostarczeniem dokumentacji.

przewozu (np. art. 68 Prawa przewozowego, art. 17 ust. 5 CMR). Wiąże się z tym specyficzny i skomplikowany splót problemów dotyczących związku przyczynowego, których omówienie wykracza jednak poza ramy artykułu.

Zakończenie

Jak wynika z powyższych uwag, związek przyczynowy pomiędzy zdarzeniem sprawczym a szkodą w postaci utraty, ubytku lub uszkodzenia przesyłki jest, co do zasady, prawnie indyferentny dla ustalenia odpowiedzialności przewoźnika. Nie stanowi on zatem przesłanki odpowiedzialności przewoźnika, gdyż warunkiem tej odpowiedzialności nie jest ustalenie przyczyny szkody. Przesłanka ta zastąpiona została przesłanką związku czasowego z przewozem. Zmienia się to w przypadku, gdy osoba uprawniona chce uzyskać odszkodowanie przekraczające ustalone limity wysokości odszkodowania, co jest możliwe, gdy szkoda wynika z winy kwalifikowanej przewoźnika. Z uwagi na to, że pojęcie winy musi być odniesione do konkretnego zdarzenia sprawczego, ciężar dowodu, spoczywający na osobie uprawnionej dążącej do wykazania takiej winy, obejmuje konkretne zdarzenie mieszące się w zakresie odpowiedzialności przewoźnika i związek przyczynowy pomiędzy tym zdarzeniem a szkodą w przesyłce i ewentualnie dalszymi ujemnymi następstwami szkody w przesyłce. Relacja ta musi być oceniana według koncepcji związku przyczynowego obowiązującej w prawie krajowym, właściwym dla danego stosunku umownego, stosownie do przepisów kolizyjnych.

Przewoźnik dążący do uwolnienia się od odpowiedzialności w oparciu o jedną z przyczyn zwalniających go od tej odpowiedzialności musi udowodnić – obok wystąpienia samej przyczyny zwalniającej – związek przyczynowy pomiędzy nią a zaistniałą szkodą. W przypadku powoływania się na jedną z przyczyn zwalniających uprzywilejowanych wystarczy uprawdopodobnienie tego związku. Wydaje się przy tym, że w tym przypadku brak jest podstaw do stosowania teorii selekcyjnych, gdyż prowadziłoby to do naruszenia zakresów ryzyk ponoszonych przez uczestników procesu transportowego.

Bibliografia

- Ambrożuk D., *Full Compensation for Damage in International Carriage Law with Regard to the Carriage of Goods – Rule or Exception?*, TEKA Komisji Prawniczej PAN – Oddział w Lublinie 2021, t. 14, nr 2.
- Ambrożuk D., *Ustalenie wysokości odszkodowania w prawie przewozowym w odniesieniu do przewozu przesyłek*, Warszawa 2011.
- Clarke M., *International Carriage of Goods by Road: CMR*, London 2009.
- Czachórski W., *Zobowiązania. Zarys wykładu*, red. A. Brzozowski, M. Safjan, E. Skowrońska-Bocian, Warszawa 2004.
- Dykowski T., w: *System Prawa Cywilnego*, t. 3, cz. 1. *Prawo zobowiązań – część ogólna*, Wrocław 1981.
- Grobel S., w: *Prawo przewozowe*, red. M. Sośniak, Katowice 1987.
- Kaliński M., w: *System Prawa Prywatnego*, t. 6. *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2023.
- Koch A., *Związek przyczynowy jako podstawa odpowiedzialności odszkodowawczej w prawie cywilnym*, Warszawa 1975.
- Kolarski A., *Prawo przewozowe. Komentarz*, Warszawa 2002.
- Lewaskiewicz-Petrykowska B., *Zasada pełnego odszkodowania (mity i rzeczywistość)*, w: *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiełło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005.
- Młynarczyk J., *Prawo morskie*, Gdańsk 2002.
- Ohanowicz A., w: A. Ohanowicz, J. Górski, *Zarys prawa zobowiązań*, Warszawa 1970.
- Pepłowska-Dąbrowska Z., *Wybrane zagadnienia kwotowego ograniczenia odpowiedzialności w prawie morskim. Wina własna niewybaczalna i jej interpretacja w orzecznictwie sądów różnych instancji*, w: *Prawo transportowe. Morze. Ląd. Powietrze*, red. D. Witoszka, Warszawa 2016.
- Radwański Z., Olejniczak A., Grykiel J., *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2022.
- Rodière R., *The Convention on Road Transport*, *European Transport Law* 1972, nr 3.
- Sośniak M., *Prawo przewozu lądowego*, Warszawa 1974.
- Stec M., *Umowa przewozu w transporcie towarowym*, Kraków 2005.
- Stecki L., *Problematyka odpowiedzialności za szkodę pośrednią*, w: *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zbigniewa Radwańskiego*, red. S. Sołtyński, Poznań 1990.
- Szanciło T., *Odpowiedzialność kontraktowa przewoźnika przy przewozie drogowym przesyłek towarowych*, Warszawa 2013.
- Szpunar A., *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie*, Bydgoszcz 1998.
- Wesołowski K., *Domniemania wynikające z tak zwanych szczególnych przyczyn zwalniających przewoźnika od odpowiedzialności za szkody w przesyłce*, *Problemy Transportu i Logistyki* 2018, nr 3 (43).
- Wesołowski K., *Umowa międzynarodowego przewozu drogowego towarów na podstawie CMR*, Warszawa 2013.
- Wesołowski K., *Związek czasowy z przewozem jako szczególna przesłanka odpowiedzialności przewoźnika za szkody w przesyłce*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Prace Wydziału Transportu i Łączności* 1994, nr 5.
- Viney G., Jourdain P., *Traité de droit civil. Les effets de la responsabilité*, Paris 2001.

Materiały i glosy /
Materials and commentaries

Zaprzestanie wykonywania reanimacji przez lekarza w aspekcie prawa do godnej śmierci

Termination of resuscitation by a physician in the context
of the right to a dignified death

Прекращение врачом реанимационных мероприятий
в аспекте права на достойную смерть

Припинення реанімаційних заходів лікарем
в аспекті права на гідну смерть

KAROLINA EJSMONT-SOWAŁA

Lekarz, Uniwersytecki Szpital Kliniczny w Białymstoku
e-mail: ejsmont.karolina@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0123-3784>

MARCIN SOWAŁA

Dr, Uniwersytet w Białymstoku
e-mail: m.sowala@uwb.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-1960-9575>

Streszczenie: W artykule autorzy poruszają niezwykle istotną kwestię, jaką jest zaprzestanie resuscytacji przez lekarza w aspekcie prawa pacjenta do godnej śmierci. Celem artykułu jest określenie, w jakim stopniu pacjent ma prawo podjąć decyzję o niewykonywaniu wobec niego czynności resuscytacyjnych i co się z tym wiąże – jak kształtuje się sytuacja prawna lekarza obowiązującego do wykonywania tych czynności. W pierwszej części autorzy przeanalizowali, w jakim stopniu lekarz jest zobowiązany do prowadzenia resuscytacji i jakie są konsekwencje niedopełnienia tego obowiązku. Druga część artykułu została poświęcona zagadnieniu możliwości złożenia przez pacjenta oświadczeń DNR i AND. Z analizy autorów można wyciągnąć następujące wnioski. Pierwszy wniosek sprowadza się do tego, że zakres obowiązku lekarza do przeprowadzenia resuscytacji zależy od tego, czy posiada on status gwaranta, choć należy przyjąć, że lekarz co do zasady ma obowiązek przeprowadzić resuscytację. Drugi wniosek z przeprowadzonych badań dotyczy oświadczeń DNR i AND. W Polsce nie ma przepisów, które regulowałyby tę kwestię. Brak regulacji w tym zakresie przynosi ogromne szkody zarówno pacjentom, jak i lekarzom.

Słowa kluczowe: resuscytacja, godna śmierć, ortotanasja, lekarz, DNR, AND

Summary: This paper raises the extremely important issue of discontinuation of resuscitation by a medical doctor in the context of the patient's right to a dignified death. The aim of the article is to determine to what extent a patient has the right to decide not to be resuscitated and what this involves – what is the legal situation of a physician obliged to perform resuscitation. In the first part, the authors analyse to what extent a physician is obliged to perform resuscitation and what the consequences of failing to fulfil this obligation are. The second part of the article is devoted to the issue of the possibility of DNR and AND forms being submitted by the patient. The following conclusions can be drawn from the analysis. Firstly, the scope of a physician's obligation to perform resuscitation depends on whether he or she has the status of a guarantor, although it should be assumed that a doctor is obliged to perform resuscitation as a matter of principle. The second conclusion concerns DNR and AND forms. In Poland, there are no laws regulating this issue. The lack of relevant provisions is detrimental to both patients and doctors.

Key words: resuscitation, dignified death, orthotanasia, physician, DNR, AND

Резюме: В настоящей статье авторы рассматривают чрезвычайно важный вопрос о прекращении врачом реанимационных мероприятий в контексте права пациента на достойную смерть. Цель статьи – определить, в какой степени пациент имеет право принять решение не проводить ему реанимацию и, соответственно, как формируется правовое положение врача, обязанного совершить эти действия. В первой части авторы анализируют, в какой степени врач обязан проводить реанимационные мероприятия и каковы последствия их невыполнения. Вторая часть статьи посвящена вопросу способности пациента делать заявления DNR и AND. На основании проведенного авторами анализа можно сделать следующие выводы. Первый вывод сводится к тому, что объем обязанностей врача по проведению СЛР зависит от наличия у него статуса гаранта, хотя следует считать, что в соответствии с законом в принципе врач обязан проводить СЛР. Второй вывод исследования касается заявлений DNR и AND. В Польше не существует нормативных актов, регулирующих этот вопрос. Отсутствие регулирования в этой области наносит большой ущерб как пациентам, так и врачам.

Ключевые слова: реанимация, достойная смерть, ортотаназия, врач, DNR, AND

Анотація: У цій статті автори звертаються до надзвичайно важливого питання відмови лікаря від проведення реанімаційних заходів у контексті права пацієнта на гідну смерть. Метою статті є визначення того, якою мірою пацієнт має право прийняти рішення про відмову від проведення йому реанімаційних заходів і, відповідно, яким є правове становище лікаря, зобов'язаного здійснити ці дії. У першій частині автори проаналізували, в якій мірі лікар зобов'язаний проводити реанімаційні заходи і які наслідки їх невиконання. Друга частина статті була присвячена питанню можливості для пацієнта робити заяви про відмову від реанімації (DNR) та про допущення природної смерті (AND). З проведеного авторами аналізу можна зробити наступні висновки. Перший висновок зводиться до того, що обсяг обов'язку лікаря проводити СЛР залежить від того, чи має він статус поручителя, хоча слід виходити з того, що лікар принципово зобов'язаний проводити СЛР. Другий висновок дослідження стосується заяв DNR та AND. У Польщі немає жодних нормативних актів, які б регулювали це питання. Відсутність регулювання в цій сфері завдає великої шкоди як пацієнтам, так і лікарям.

Ключові слова: реанімація, гідна смерть, ортотаназія, лікар, DNR, AND

*Nic pewniejszego od śmierci. Nic bardziej niepewnego od jej godziny.
św. Antoni z Padwy*

Wstęp

Śmierć to zjawisko, któremu żaden człowiek nie jest w stanie zapobiec, gdyż jest ona nieuchronna. Trudno też się na nią przygotować, ponieważ nie da się jej przewidzieć. Pojawić może się w tym kontekście pytanie, czy człowiek ma prawo decydowania o momencie swojej śmierci. Bez wątplenia każdy człowiek ma prawo do godnej śmierci, do śmierci w godnych warunkach. Z drugiej strony trudno jest człowiekowi przyznać niczym nieograniczone prawo do swobodnego dysponowania swoim życiem. Co więcej, każdy z nas, widząc osobę znajdującą się w stanie zagrożenia życia – bez względu na to, czy stan ten został wywołany przez czynniki zewnętrzne, czy też świadomie przez tę osobę – ma zarówno prawny, jak i moralny obowiązek udzielania temu człowiekowi wszelkiej możliwej pomocy. Obowiązek ten ma kwalifikowany charakter w przypadku lekarzy, którzy są w szczególny sposób zobowiązani do ratowania ludzkiego życia. Ochrona ludzkiego życia jest także jednym

z podstawowych zadań państwa polskiego, uregulowanym w samej Konstytucji RP. Niemniej zadanie to zostało uregulowane na takim poziomie ogólności, że trudno jest jednoznacznie określić zakres przedmiotowy tej ochrony¹.

Głównym i bardzo często nieoczekiwanym zagrożeniem dla życia człowieka jest NZK – nagłe zatrzymanie krążenia. Definiowane jest ono jako ustanie mechanicznej czynności serca cechujące się brakiem reakcji na bodźce, brakiem wyczuwalnego tętna oraz bezdechem lub oddechem agonalnym². Zasadniczą czynnością podejmowaną przez lekarzy w momencie zatrzymania krążenia jest podjęcie czynności reanimacji. Za „ojca reanimacji” uważa się doktora Petera Safara, który w 1957 r. opracował trzy zasady reanimacji ABC: A – udrożnienie dróg oddechowych, B – wentylację przerywanym dodatnim ciśnieniem oraz C – zewnętrzny masaż serca³. W drugiej połowie XX w. reanimacja wzbogacona została o dobra techniki, czyli przede wszystkim defibrylator oraz leki, które pomagają przywrócić krążenie umierającej osobie⁴.

Zasadniczym celem artykułu jest ustalenie, w jakim zakresie pacjent ma prawo zdecydowania o nieprzeprowadzeniu wobec niego czynności reanimacyjnych oraz, co się z tym wiąże, jak kształtuje się sytuacja prawna lekarza, który do wykonania tych czynności jest obowiązany. Aby zrealizować ten cel, autorzy skonstruowali dwa główne problemy badawcze. Pierwszy zawiera się w pytaniu: w jakim zakresie lekarz ma obowiązek wykonywania czynności reanimacyjnych? Drugi natomiast dotyczy tego, w jakim zakresie pacjent ma prawo do decydowania o zaniechaniu wykonania wobec niego reanimacji w sytuacji abstrakcyjnego zagrożenia życia oraz realnego zagrożenia życia? W odpowiedzi na tak postawione pytania badawcze autorzy sformułowali dwie korespondujące z nimi hipotezy badawcze. Pierwsza zawiera się w stwierdzeniu, iż lekarz jedynie w wyjątkowych sytuacjach może nie wykonać reanimacji z uwagi na możliwą ciążącą nad nim odpowiedzialność karną. Druga sprowadza się do tego, że pacjent zasadniczo nie ma możliwości decydowania o tym, kiedy lekarz nie powinien wykonywać wobec niego reanimacji. Dotyczy to zarówno sytuacji, w której życie pacjenta w momencie składania tego oświadczenia nie jest w żaden sposób zagrożone, oraz przypadków, kiedy w danym

¹ M. Ożóg, *Legal Protection of Life in the Constitutions of the Republic of Poland of March 17, 1921 and April 2, 1997*, *Miscellanea Historico-Iuridica* 2022, t. 21, z. 2, s. 168.

² D. Gach, W. Jaszczurowski, Ł.J. Krzych, *Nagłe zatrzymanie krążenia u młodej osoby dorosłej – studium przypadku*, *Folia Cardiologica* 2015, t. 10, nr 3, s. 204.

³ L.J. Acierno, L.T. Worrell, *Peter Safar: Father of Modern Cardiopulmonary Resuscitation*, *Clinical Cardiology* 2007, nr 30, s. 52–54.

⁴ K. Bednarz, M. Chrzanowska-Wąsik, M. Goniewicz, G. Nowicki, P. Rzońca, *Historia zabiegów resuscytacyjnych*, *Journal of Education, Health and Sport* 2017, t. 7, nr 3, s. 305.

momencie zachodzi realne zagrożenie życia osoby składającej oświadczenie. Na potrzeby weryfikacji postawionych hipotez badawczych sięgnięto po następujące metody badawcze: metoda analityczna w postaci analizy literatury i orzecznictwa oraz metoda dogmatycznoprawna.

1. Lekarski obowiązek wykonania reanimacji

Zakres lekarskiego obowiązku wykonania reanimacji należy wywodzić z lekarskiego obowiązku udzielenia pomocy medycznej. Przede wszystkim trzeba rozpocząć od tego, że na każdym człowieku spoczywa prawny obowiązek udzielenia pomocy osobie, która znajduje się w stanie zagrożenia życia. Obowiązek ten uregulowany został w art. 162 Kodeksu karnego⁵, w świetle którego odpowiedzialności karnej podlega ten, kto człowiekowi znajdującemu się w położeniu grożącym bezpośrednim niebezpieczeństwem utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu nie udziela pomocy. Dodatkowo ustawodawca wskazał, że nie wypełnia znamion tego przestępstwa osoba fizyczna, która nie mogła udzielić pomocy z uwagi na możliwość narażenia siebie lub innej osoby na niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu⁶. W doktrynie prawa karnego zauważa się, że osoba obowiązana do udzielenia pomocy powinna podjąć wszelkie możliwe środki mające na celu odwrócenie grożącego niebezpieczeństwa⁷. Podkreśla się jednak również, że katalog tych środków jest zróżnicowany *in concreto*. Ustalając, jakie czynności powinien podjąć podmiot zobowiązany, należy wziąć pod uwagę kryteria podmiotowe i przedmiotowe. Kryterium podmiotowe sprowadza się do tego, kim jest udzielający pomocy. Inaczej bowiem będzie kształtować się sytuacja osoby nieposiadającej wiedzy i doświadczenia medycznego, a inaczej osoby wykonującej zawód lekarza, pielęgniarki czy ratownika medycznego. W aspekcie kryteriów przedmiotowych bierze się natomiast pod uwagę takie kwestie, jak dostępność sprzętu, leków czy innych niezbędnych do ratowania życia ludzkiego metod⁸. W pełni należy zgodzić

⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm. (dalej: K.k.).

⁶ J. Giezek, Art. 162 [Nieudzielenie pomocy], w: Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz, red. J. Giezek, Warszawa 2021, s. 315.

⁷ J. Kulesza, Przestępstwo nieudzielenia pomocy w niebezpieczeństwie (art. 162 k.k.), Czasopisma Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2008, z. 2, s. 170.

⁸ A. Zoll, Art. 162 [Nieudzielenie pomocy], w: Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz, red. A. Zoll, Kraków 1999, s. 321.

się także ze stanowiskiem wyrażonym przez Sąd Najwyższy w jednej z uchwał⁹. Mimo iż stanowisko to zostało wyrażone przed ponad 60 laty, w całej rozciągłości zachowuje swoją aktualność. Jak stwierdził Sąd Najwyższy, sprawca musi być wolny od błędu co do okoliczności należącej do istoty czynu, a w szczególności musi być świadomy tego, że jego pomoc ma dotyczyć człowieka znajdującego się w stanie bezpośredniego zagrożenia życia. Wyczerpanie wszystkich znamion tego przestępstwa niesie ze sobą konsekwencje karnoprawne.

W tym miejscu trzeba odnieść się do kwestii modyfikacji obowiązku udzielenia pomocy osobie znajdującej się w stanie zagrożenia życia w przypadku, gdy osobą obowiązaną do udzielenia tej pomocy jest lekarz. Należy już w tym miejscu wskazać, że poniższe rozważania dotyczące źródła lekarskiego obowiązku udzielenia pomocy dotyczą każdego lekarza, niezależnie od aktualnego zatrudnienia lub jego braku, bez względu na to, czy jest w trakcie pracy, czy też korzysta ze swojego czasu prywatnego¹⁰. Przechodząc do kwestii źródła lekarskiego obowiązku udzielenia pomocy, przywołać należy treść trzech korespondujących ze sobą przepisów. Zgodnie z art. 30 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry¹¹ lekarz ma obowiązek udzielać pomocy lekarskiej w każdym przypadku, gdy zwłoka w jej udzieleniu mogłaby spowodować niebezpieczeństwo utraty życia, ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia. Ponadto, jak stanowi art. 15 ustawy o działalności leczniczej¹², podmiot leczniczy nie może odmówić udzielenia świadczenia zdrowotnego osobie, która potrzebuje natychmiastowego udzielenia takiego świadczenia ze względu na zagrożenie życia lub zdrowia. Kolejny przepis statuujący obowiązek udzielenia pomocy przez lekarza wynika z norm etycznych. Zgodnie z art. 7 Kodeksu Etyki Lekarskiej¹³ w szczególnie uzasadnionych przypadkach lekarz może nie podjąć się lub odstąpić od leczenia chorego, z wyjątkiem przypadków niecierpiących zwłoki. Nie podejmując albo odstępując od leczenia, lekarz winien wskazać choremu inną możliwość uzyskania pomocy lekarskiej. Choć samo brzmienie tych przepisów nie jest tożsame, tożsama

⁹ Uchwała SN z dnia 19 stycznia 1961 r., VI KO 43/60, OSNPG 1961, nr 3, poz. 44.

¹⁰ B. Namysłowska-Gabrysiak, E. Zielińska, *Art. 30 [Obowiązek udzielenia pomocy]*, w: *Ustawa o zawodach lekarza i lekarza dentystry. Komentarz*, red. E. Zielińska, Warszawa 2022, s. 768.

¹¹ Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry, tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 1731 z późn. zm.

¹² Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej, tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 633 z późn. zm.

¹³ Uchwała Nadzwyczajnego II Krajowego Zjazdu Lekarzy z dnia 14 grudnia 1991 r. w sprawie Kodeksu Etyki Lekarskiej.

jest ich istota. Jak stwierdzono jednoznacznie w judykaturze¹⁴, ani zakład opieki zdrowotnej, ani indywidualnie lekarz nie mogą odmówić udzielenia świadczenia zdrowotnego osobie, która wymaga jego natychmiastowego udzielenia ze względu na zagrożenie życia lub zdrowia. Obowiązek udzielenia pomocy w tej sytuacji ma charakter bezwzględny i nie doznaje żadnych odstępstw. Na gruncie tych przepisów w doktrynie prawa medycznego wyodrębniono tzw. sytuację urgensową, tj. sytuację z wypadkiem nagłym, wypadkiem niecierpiącym zwłoki i podzielono ją na dwa rodzaje – ciężką sytuację urgensową i lekką sytuację urgensową. Ta pierwsza dotyczy przypadków, kiedy zwłoka w udzieleniu pomocy lekarskiej mogłaby spowodować niebezpieczeństwo utraty życia, ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia.

Lekka sytuacja urgensowa odnosi się do innych sytuacji, kiedy lekarz powinien niezwłocznie udzielić pomocy¹⁵. W ciężkich sytuacjach urgensowych lekarz nie może odmówić udzielenia pomocy medycznej.

Mimo że, jak wspomniano, źródło lekarskiego obowiązku udzielenia pomocy dotyczy wszystkich lekarzy, zupełnie różne mogą być konsekwencje naruszenia tego obowiązku. Należy bowiem rozróżnić dwie sytuacje: lekarza, który znajduje się w czasie i miejscu wykonywania pracy oraz lekarza, który w danym momencie nie wykonuje swojej pracy – jest poza godzinami i miejscem pracy. Odnosząc się do tej drugiej sytuacji, należy stwierdzić, że pozycja prawnokarna lekarza znajdującego się prywatnie w sytuacji, w której musi udzielić komuś pomocy medycznej, w żadnym stopniu nie różni się od sytuacji osoby niebędącej przedstawicielem zawodu medycznego. Słusznie wskazuje się na fakt, że różnicowanie odpowiedzialności lekarza powinno opierać się na zbadaniu, czy w danym przypadku obowiązek udzielenia pomocy medycznej przez lekarza wynikał wyłącznie z art. 30 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty, czy też miał dodatkowe źródło nadające mu status tzw. lekarza-gwaranta. O lekarzu-gwarancie mówi się w sytuacji, gdy obowiązek pomocy wynikał z umowy, stosunku pracy lub stosunku służbowego¹⁶. Na aprobatę zasługuje pogląd głoszący, że szczególnie, prawny obowiązek zapobiegnięcia skutkowi odnośnie do lekarza nie wynika z ustawy. Źródłem tego obowiązku jest bowiem oparta na konkretnej normie prawnej szczególna relacja pomiędzy lekarzem a osobą, której udzielana jest albo ma być udzielona pomoc. Norma ta wynika natomiast z umowy,

¹⁴ Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 27 marca 2014 r., I ACa 82/14, LEX nr 178580; wyrok SN z dnia 10 stycznia 2014 r., I CSK 161/13, LEX nr 1438639; wyrok SA w Warszawie z dnia 14 sierpnia 2012 r., VI ACa 369/12, LEX nr 1238376.

¹⁵ E. Zatyka, *Lekarski obowiązek udzielenia pomocy w świetle prawa karnego*, Warszawa 2011, s. 23–24.

¹⁶ J. Kosonoga-Zygmunt, *Źródła prawnokarnego obowiązku przeszkodzenia samobójstwu. Część II*, Ius Novum 2015, nr 1, s. 39.

mianowania¹⁷. Warto zaznaczyć, że źródłem obowiązku gwaranta może być po prostu dobrowolnie przyjęte na siebie zobowiązanie. Z tego powodu, jeżeli obowiązek udzielenia pomocy wywodzi się wyłącznie z treści art. 30 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty, lekarz nie jest gwarantem, zaś konsekwencje prawne wynikające z naruszenia tego obowiązku nie różnią się niczym od konsekwencji naruszenia obowiązku udzielenia pomocy przez każdą osobę fizyczną. Oczywiście nie zmienia to faktu, że od lekarza, który w sytuacji prywatnej obowiązany jest do udzielenia pomocy medycznej, wymaga się większego wkładu w sposoby i metody udzielania pomocy niż od osób niewykonywujących zawodów medycznych. Należy tutaj powrócić do zagadnienia dotyczącego kryteriów podmiotowych ustalenia zakresu środków udzielania pomocy. Jak już wspomniano w poprzedniej części artykułu, lekarz z uwagi na wykonywany zawód i związane z tym doświadczenie, wiedzę i umiejętności powinien w większym zakresie udzielić pomocy osobie jej potrzebującej. Nie można jednak zapominać o fakcie, że lekarze posiadają różne specjalizacje. Słuszny jest pogląd wyrażony w doktrynie, że zgodnie z wymaganiami ustawowymi każdy lekarz powinien działać w zakresie swojej specjalizacji. W przypadku zaś, gdy nie posiada odpowiednich kwalifikacji i umiejętności, powinien skierować pacjenta do lekarza odpowiedniej specjalizacji. Rzecz jasna trudno sobie wyobrazić, aby w ciężkiej sytuacji urgensowej zamiast ratować życie pacjenta, lekarz poszukiwałby innego lekarza, który specjalizuje się w czynnościach ratowniczych. Stan zagrażający życiu pacjenta jest bowiem okolicznością, która powoduje, że każdy lekarz ma obowiązek ratować życie, i to bez względu na to, jaką dziedziną medycyny się zajmuje¹⁸. Niemniej takie stwierdzenie prowadzi do pewnego ważnego wniosku. Mianowicie przy ocenie zaangażowania danego lekarza w realizację obowiązku udzielenia pomocy bezwzględnie należy wziąć pod uwagę specjalizację danego lekarza. Nie można bowiem wymagać, aby okulista czy dermatolog wykazał się taką samą wiedzą i umiejętnościami ratowniczymi jak anestezjolog czy chirurg.

Nieudzielenie pomocy człowiekowi znajdującemu się w położeniu groźącym bezpośrednim niebezpieczeństwem utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu przez lekarza niebędącego gwarantem należy kwalifikować jako przestępstwo z art. 162 § 1 K.k. W ocenie autorów nie można z brzmienia tego przepisu wywieść konkluzji, że taki lekarz musi zawsze udzielać pomocy medycznej, pomocy lekarskiej. Takiego wniosku nie można wysnuć na podstawie ustawowych znamion przestępstwa

¹⁷ M. Filar, *Odpowiedzialność karna lekarza za zaniechanie udzielenia świadczenia zdrowotnego (nieudzielenie pomocy)*, Prawo i Medycyna 1999, nr 3, s. 33. Tak też A. Zoll, *Obowiązek udzielania pomocy medycznej a prawo lekarza do strajku*, Prawo i Medycyna 2008, nr 1, s. 9.

¹⁸ M.K. Zoń, *Kilka uwag o obowiązku udzielania przez lekarza podstawowej opieki zdrowotnej świadczeń poza zakresem swojej specjalizacji*, Przegląd Prawa i Administracji 2016, t. 107, s. 385–386.

z art. 162 § 1 K.k. W ocenie autorów samo zawiadomienie służb ratowniczych i nawet pełniejsze, bardziej profesjonalne telefoniczne poinformowanie dyspozytora o stanie zdrowia pacjenta powoduje wypełnienie przez lekarza jego obowiązku udzielenia pomocy. Bardzo słuszne jest stanowisko, że sam art. 30 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty jest normą zbyt abstrakcyjną i generalną, aby można z niej wywodzić konsekwencje prawnokarne wobec lekarza, który nie wypełnił ciążącego na nim obowiązku¹⁹. Przepis art. 30 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty nie może zatem być źródłem prawa karnego materialnego i podstawą rozszerzenia odpowiedzialności karnej z art. 162 § 1 K.k. Autorzy absolutnie nie są w stanie zgodzić się z poglądem, jakoby art. 30 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty stanowił *lex specialis* w stosunku do art. 162 K.k.²⁰ W ocenie autorów art. 30 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty jest irrelevantny w aspekcie ponoszenia odpowiedzialności karnej i stanowi jedynie podstawę do pociągnięcia lekarza do odpowiedzialności zawodowej, dyscyplinarnej, względnie cywilnej, lecz nigdy karnej. Gdyby przyjąć ten przepis za *lex specialis* odnośnie do art. 162 K.k., można byłoby wysnuć wniosek, że osoba będąca lekarzem, która znalazła się przypadkiem w miejscu zdarzenia, zawsze musi udzielać pomocy medycznej i jednocześnie nie odnoszą się do niej wyłączenia przewidziane w art. 162 § 1 i § 2 K.k. Musiałaby zatem udzielać pomocy nawet z narażeniem siebie lub innej osoby na niebezpieczeństwo²¹.

Sytuacja zmienia się w przypadku lekarzy, którzy posiadają status gwaranta. Jak stanowi art. 2 K.k., odpowiedzialności karnej za przestępstwo skutkowe popełnione przez zaniechanie podlega tylko ten, na kim ciążył prawny, szczególnie obowiązek zapobiegnięcia skutkowi. W pewnych okolicznościach lekarz może uzyskać status gwaranta, a tym samym ponosić odpowiedzialność karną za przestępstwa skutkowe popełnione przez zaniechanie²². Jak już wyżej wspomniano, z całą pewnością art. 30 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty nie jest podstawą do przyznania lekarzowi statusu gwaranta. Nie sposób zgodzić się ze stanowiskiem, z którym można zetknąć się niekiedy w literaturze, iż wspomniany przepis stanowi wystarczającą podstawę do stwierdzenia, że na każdym lekarzu ciąży szczególnie, prawny obowiązek zapobieżenia skutkowi w postaci śmierci lub ciężkiego uszczerbku na

¹⁹ M. Nykiel, *Nieumyślne przestępstwa aborcyjne – uwagi de lege ferenda na marginesie wyroku Sądu Najwyższego – Izba Karne z 27 września 2010 r. (V KK 34/10)*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2012, z. 2, s. 70.

²⁰ Taki pogląd można odnaleźć chociażby w M. Filar, *Lekarskie prawo karne*, Kraków 2000, s. 54.

²¹ W myśl zasady *lex specialis derogat legi generali*.

²² O. Sitarz, *Znaczenie regulacji prawa rodzinnego dla karnoprawnej oceny zaniedbania*, Białostockie Studia Prawnicze 2022, t. 27, nr 3, s. 75.

zdrowiu człowieka²³. Uzyskanie statusu gwaranta następuje wyłącznie wtedy, gdy lekarz obowiązany jest do udzielania pomocy medycznej na mocy umowy o pracę czy umowy cywilnoprawnej zawartej z podmiotem leczniczym lub pacjentem. Źródło obowiązku udzielenia pomocy przez lekarza-gwaranta wywodzi się zatem nie tylko z art. 30 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty, lecz także jednocześnie ze zobowiązania do udzielenia pomocy medycznej wynikającego z zawartej przez niego umowy. Z tego względu inaczej kształtować się będą konsekwencje prawne w razie naruszenia tego obowiązku. Za prawidłowy należy uznać argument, iż lekarz-gwarant nie będzie ponosił odpowiedzialności karnej z art. 162 § 1 K.k. Odpowiada on za przestępstwa skutkowe z zaniechania, a zatem jego odpowiedzialność karna za nieudzielenie pomocy skupiać się będzie na skutkach, jakie powstały z powodu zwłoki w udzieleniu pomocy medycznej. Z całą pewnością takie zaniechanie lekarza należy zakwalifikować z art. 160 § 2 i 3 K.k., tj. przestępstwo narażenia na niebezpieczeństwo²⁴. Taki pogląd wyrażony został także w judykaturze²⁵. Sąd Najwyższy w jednym ze swoich orzeczeń dał wyraz temu, że lekarz-gwarant nie może odpowiadać z art. 162 § 1 K.k., lecz właśnie jego odpowiedzialność należy rozważać na gruncie art. 160 § 2 lub 3 K.k. Pojawić się może również pytanie, czy lekarz-gwarant może odpowiadać z art. 150 § 1 K.k. (zabójstwo eutanatyczne) w sytuacji, gdyby nie udzielił pomocy medycznej na żądanie pacjenta i pod wpływem współczucia wobec niego. W ocenie autorów jest możliwe pociągnięcie lekarza-gwaranta do odpowiedzialności karnej z art. 150 § 1 K.k. Przestępstwo to jest bowiem przestępstwem skutkowym, które może zostać popełnione przez zaniechanie. Z uwagi na to lekarz, który jest gwarantem, może być podmiotem tego przestępstwa. W doktrynie można zresztą odnaleźć stanowiska popierające tę argumentację i określające to zjawisko mianem eutanazji biernej²⁶.

Kolejnym zagadnieniem wymagającym głębszego poruszenia jest to, w jakich przypadkach lekarz ma prawo odstąpić od udzielenia pomocy w ciężkiej sytuacji urgensowej. Sytuacja różni się w przypadku lekarza niebędącego gwarantem i lekarza-gwaranta. Jeżeli chodzi o lekarza, który nie posiada statusu gwaranta, to zastosowanie mają tu wszelkie wyłączenia przewidziane w art. 162 § 1 i 2 K.k. Jak wynika z orzecznictwa²⁷, lekarz może odmówić udzielenia pomocy medycznej przede

²³ Takie stanowisko prezentuje chociażby M. Boratyńska, P. Konieczniak, *Prawa pacjenta*, Warszawa 2001, s. 198.

²⁴ L. Kubicki, *Obowiązek udzielenia pomocy lekarskiej*, *Prawo i Medycyna* 2003, nr 13, s. 17.

²⁵ Wyrok SN z dnia 28 kwietnia 2000 r., V KKN 318/99, LEX nr 50985.

²⁶ R. Krajewski, *Przestępstwo eutanazji w kodeksie karnym z 1997 r.*, *Prokuratura i Prawo* 2005, nr 2, s. 65.

²⁷ Wyrok SR w Warszawie z dnia 12 maja 2014 r., IV K 367/04, LEX nr 1684297.

wszystkim, jeżeli mogłoby to narazić go lub inną osobę na niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu. Ponadto nie popełnia przestępstwa ten, kto nie udziela pomocy, do udzielenia której konieczne jest poddanie się zabiegowi lekarskiemu albo w warunkach, w których możliwa jest niezwłoczna pomoc ze strony instytucji lub osoby do tego powołanej. Jak już wspomnieli autorzy niniejszego artykułu, przepis art. 30 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty odnosi się co najwyżej do odpowiedzialności zawodowej i cywilnej takiego lekarza, dlatego też nie modyfikuje on w żaden sposób możliwości uniknięcia odpowiedzialności karnej w razie zaistnienia wskazanych wyżej okoliczności. Sytuacja komplikuje się jednak w przypadku lekarza-gwaranta. Okoliczności, w których może on odmówić udzielenia pomocy w ciężkiej sytuacji urgensowej, sprowadzają się do minimum. Z uwagi na to, że lekarz-gwarant nie ponosi odpowiedzialności z art. 162 § 1 K.k., nie mają do niego jednocześnie zastosowania wyłączenia odpowiedzialności karnej przewidziane w tym przepisie. Innymi słowy, lekarz-gwarant nie może odmówić udzielenia pomocy, nawet jeżeli wiązałoby się to z narażeniem jego samego na niebezpieczeństwo utraty życia lub zdrowia. Teoretycznie mógłby skorzystać z instytucji stanu wyższej konieczności i odmówić udzielenia pomocy osobie poszkodowanej, ratując jednocześnie swoje życie, jednak nie jest to możliwe z uwagi na art. 26 § 4 K.k.

Zgodnie z tym przepisem, lekarz nie może poświęcić dobra, które ma szczególnie obowiązek chronić nawet z narażeniem się na niebezpieczeństwo osobiste i tym samym nie może skorzystać ze stanu wyższej konieczności²⁸. Taki pogląd jest dominujący w doktrynie. Autorzy reprezentują jednak pogląd mniejszościowy, gdyż w ich ocenie takie wnioski wynikające z wykładni literalnej przepisu stawiają lekarzy-gwarantów w bardzo niekorzystnej sytuacji i zmuszają ich do postaw heroicznych, które *per se* nie wynikają z istoty wykonywania zawodu lekarza. Warto zwrócić uwagę, że pewne zawody, takie jak służba policjanta, strażaka czy żołnierza *expressis verbis* w ustawie ujęte są jako zawody, w których może zaistnieć konieczność narażania własnego życia²⁹. Tego rodzaju uregulowania nie istnieją jednak w ustawie o zawodzie lekarza i lekarza dentysty czy Kodeksie Etyki Lekarskiej. Przepis art. 26 § 4 K.k. należy zatem interpretować w ten sposób, iż obejmuje on wyłącznie podmioty, które z mocy ustawy obowiązane są do narażania własnego życia w celu ratowania życia innego człowieka. Jako że lekarz nie należy do tej kategorii podmiotów, art. 26 § 4 K.k.

²⁸ K. Piech, *Granice obowiązku gwaranta wykonującego zawód lekarza*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 2021, z. 3, s. 115.

²⁹ Patrz art. 27 ust. 1 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r. poz. 1882 z późn. zm., art. 30 ust. 1 ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej, tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 1969 oraz art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny, tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 2305.

nie ma w jego przypadku zastosowania. Ponadto trzeba sformułować postulat *de lege ferenda*, aby w ustawie karnomaterialnej znalazło się wprost uregulowanie, iż przepis ten ma zastosowanie wyłącznie do podmiotów, które na mocy ustawy mają obowiązek ratowania życia ludzkiego nawet z narażeniem własnego. Dalsza analiza tego zagadnienia wykracza już jednak poza ramy niniejszego opracowania, stąd wątki te nie będą rozwijane. Przybliżając to zagadnienie, celem autorów było wskazanie, że w przypadku lekarzy-gwarantów zakres obowiązku udzielenia pomocy medycznej w ciężkich sytuacjach urgenesowych nie doznaje szczególnych wyjątków.

Jednym z przepisów, który pozwala lekarzom-gwarantom (ale także lekarzom, którzy nie mają tego statusu) na odstąpienie od udzielenia pomocy lekarskiej w ciężkiej sytuacji urgensowej, jest art. 32 Kodeksu Etyki Lekarskiej. Trzeba jednak bardzo wyraźnie podkreślić, że przepis ten nie ma charakteru normatywnego. Jest to jedynie przepis deontologiczny, gdyż Kodeks Etyki Lekarskiej nie jest powszechnym źródłem prawa w rozumieniu Konstytucji RP³⁰. Zgodnie z tym przepisem, w stanach terminalnych lekarz nie ma obowiązku podejmowania i prowadzenia reanimacji lub uporczywej terapii i stosowania środków nadzwyczajnych. Decyzja o zaprzestaniu reanimacji należy do lekarza i jest związana z oceną szans leczniczych. Dodatkowo zgodnie z art. 30 Kodeksu Etyki Lekarskiej lekarz powinien dołożyć wszelkich starań, aby zapewnić choremu humanitarną opiekę terminalną i godne warunki umierania. Jednocześnie należy mieć na uwadze treść art. 31 Kodeksu Etyki Lekarskiej, który bezwzględnie zakazuje lekarzom stosowania eutanazji. W tym miejscu trzeba przywołać nowy Kodeks Etyki Lekarskiej³¹ z mocą obowiązującą od 1 stycznia 2025 r., w którym rozwinięto kwestie związane z reanimacją. Zgodnie z art. 33 tego dokumentu lekarz nie ma obowiązku podejmowania i prowadzenia resuscytacji u pacjentów znajdujących się w stanie terminalnym. Ponadto decyzja o zaprzestaniu resuscytacji należy do lekarza lub zespołu lekarzy i jest związana z negatywną oceną szans leczniczych. Lekarzowi nie wolno także stosować terapii daremnej. Decyzja o uznaniu terapii jako daremnej należy do zespołu leczącego i powinna w miarę możliwości uwzględniać wolę pacjenta. Z nowego brzmienia przepisu wynika zatem, że należy brać pod uwagę wolę pacjenta przy uznawaniu terapii za terapię daremną i wówczas zgodne z etyką lekarską jest niepodejmowanie takiego rodzaju terapii. Warto też zwrócić uwagę na treść art. 31 nowego Kodeksu Etyki Lekarskiej, zgodnie z którym lekarz powinien dołożyć wszelkich starań, aby zapewnić choremu humanitarną opiekę terminalną i godne warunki umierania. Lekarz winien do

³⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

³¹ Załącznik do uchwały nr 5 Nadzwyczajnego XVI Krajowego Zjazdu Lekarzy z dnia 18 maja 2024 r. w sprawie Kodeksu Etyki Lekarskiej.

końca łagodzić cierpienia chorych w stanach terminalnych i utrzymywać, w miarę możliwości, jak najwyższą jakość kończącego się życia.

Niezrozumiałą decyzją jest reanimacja osoby z chorobą w stadium terminalnym. Zazwyczaj dotyczy to osoby chorującej na nowotwór, nieraz z przerzutami do innych narządów powodującymi ich niewydolność. Mimo iż sama choroba nowotworowa nie jest czynnikiem skłaniającym do zaniechania działań reanimacyjnych, należy wziąć pod uwagę jej stadium oraz ogólny stan chorego³². Innym kryterium brany pod uwagę podczas ratowania ludzkiego życia są czynniki prognostyczne. Wszak im dłuższy czas niedokrwienia mózgu, a tym samym jego niedotlenienia, tym większe prawdopodobieństwo jego nieodwracalnego uszkodzenia, które może skutkować brakiem samodzielności pacjenta w przyszłości³³. Tak więc czas oczekiwania na pomoc oraz przedłużająca się reanimacja to czas, w którym krew nie dopływa w wystarczającej ilości do mózgu, a rokowania osoby reanimowanej są coraz gorsze. W nauce podkreśla się wagę odpowiedniej oceny szansy na przeżycie pacjenta, na którą ma wpływ odpowiednie funkcjonowanie mózgu, względem potencjalnie poniesionych kosztów opieki³⁴. Nie należy się jednak jednoznacznie opierać na rokowaniach i jedynie od nich uzależniać swoją decyzję o rozpoczęciu lub przerwaniu resuscytacji³⁵. W praktyce medycznej odnotowano liczne trudne do wyjaśnienia przypadki, dlatego w medycynie rzadko można mieć całkowitą pewność. Należy pamiętać, że pracownicy ochrony zdrowia nie są nieomylni, a wyniki laboratoryjne stanowią jedynie rezultat pracy maszyny. Decydując o leczeniu pacjenta, należy postrzegać go jako człowieka w kontekście całego jego dotychczasowego życia. Lekarze mają do dyspozycji wiele algorytmów i wytycznych wskazujących, jak należy postępować, jednak są one jedynie pewną pomocą w całym tym procesie. Dostępne wyposażenie szpitala, doświadczenie i wiedza lekarza, skład personelu, ale też intuicja stanowią integralną całość czynników wpływających na podejmowane przez lekarza decyzje. Medycy nie powinni bać się intuicji, w końcu jest ona specyficzna dla ludzkiej egzystencji.

³² C. Vitelli, K. Cooper, A. Rogatko, M. Brennan, *Cardiopulmonary Resuscitation and the Patient with Cancer*, Journal of Clinical Oncology 1991, t. 9, nr 1, s. 114.

³³ S.I. Yamashita, T. Morinaga, S. Ohgo, T. Sakamoto, N. Kaku, S. Sugimoto, S. Matsukura, *Prognostic Value of Electroencephalogram (EEG) in Anoxic Encephalopathy After Cardiopulmonary Resuscitation. Relationship Among Anoxic Period, EEG Grading and Outcome*, Internal Medicine 1995, t. 34, nr 2, s. 71.

³⁴ C. Sandroni, T. Cronberg, M. Sekhon, *Brain Injury After Cardiac Arrest. Pathophysiology, Treatment, and Prognosis*, Intensive Care Medicine 2021, t. 47, nr 12, s. 1402.

³⁵ S.D. Mentzelopoulos, K. Couper, P. Van de Voorde, P. Druwé, M. Blom, G.D. Perkins, I. Lulic, J. Djakow, V. Raffay, G. Lilja, L. Bossaert, *European Resuscitation Council Guidelines 2021. Ethics of Resuscitation and End of Life Decisions*, Resuscitation 2021, t. 161, s. 409.

Konkludując tę część artykułu, należy podkreślić, że poczynione rozważania dotyczące zakresu obowiązku udzielenia pomocy przez lekarza w ciężkich stanach urgencyjnych odnoszą się jednocześnie do lekarskiego obowiązku wykonania reanimacji.

2. Prawo pacjenta do żądania niewykonywania reanimacji

Przechodząc do drugiej części artykułu, należy wskazać, że zakres obowiązku wykonania reanimacji przez lekarza może być zmodyfikowany przez samego pacjenta, który ma lub miałby zostać poddany reanimacji. Rozważania wypadu rozpocząć od ustalenia, czy pacjent jest w ogóle uprawniony do tego, aby oświadczyć, że nie chce, by w sytuacji zagrożenia jego życia był reanimowany. Innymi słowy, czy człowiek jest uprawniony do tego, aby w sposób swobodny dysponować swoim życiem. Zgoda dysponenta dobrem uznawana jest w doktrynie prawa karnego za kontratyp – okoliczność wyłączającą bezprawność czynu zabronionego³⁶. Uznaje się wówczas, że określony czyn nie jest czynem bezprawnym, gdyż dochodzi do wtórnej legalizacji czynu. W nauce prawa karnego można też spotkać się z poglądem, że zgoda nie jest kontratypem, lecz przesłanką pierwotnie legalizującą określone zachowanie. W tym przypadku nie dochodzi w ogóle do naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego³⁷. Bez względu jednak na to, którą z tych koncepcji się przyjmie, konsekwencją jest to, iż dany czyn nie jest przestępstwem, gdyż naruszenie lub zagrożenie dobra prawnego nastąpiło za zgodą pokrzywdzonego albo do naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego w ogóle nie doszło z uwagi na zgodę osoby dysponującej określonym dobrem prawnym³⁸. Aby jednak kontratyp ten mógł mieć zastosowanie, musi chodzić o dobro, którym dana osoba może w ogóle dysponować. Katalog tych dóbr nie jest w żaden sposób określony w przepisach prawa. Generalnie uznaje się, że życie nie jest dobrem, którym pacjent może swobodnie dysponować³⁹. Niemniej w praktyce medycznej przyjęło się, że pacjent ma prawo do niewyrażenia zgody na reanimowanie go. Trzeba jednak bardzo wyraźnie podkreślić, że w polskim systemie prawnym nie istnieją żadne regulacje, które odnosiłyby się do tego niezwykle ważnego społecznie problemu.

W przypadku omawianego tematu mamy do czynienia z dwiema różniącymi się od siebie płaszczyznami. Po pierwsze należy mieć na uwadze, że dana osoba

³⁶ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2011, s. 128.

³⁷ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 168.

³⁸ L. Gardocki, *Prawo...*, s. 128.

³⁹ Tamże, s. 129.

może podjąć decyzję o nieratowaniu jej życia w warunkach zupełnie abstrakcyjnych i niezwiązanych z żadnym planowanym zabiegiem medycznym. Chodzi o tego typu przypadki, gdy ktoś w ramach szeroko rozumianej wolności decydowania o sobie podejmie decyzję, iż w sytuacji gdyby kiedyś miały być przeprowadzane wobec niego czynności reanimacyjne, nie wyraża on na to zgody. Zupełnie inną sytuacją jest przypadek, gdy dana osoba znajduje się w położeniu realnego zagrożenia życia wynikającego chociażby z planowanego wobec niej zabiegu medycznego, którego potencjalnie może nie przeżyć. Przywołane sytuacje należy traktować zgoła odmiennie. Inna bowiem jest świadomość osoby, która znajduje się w sytuacji realnego zagrożenia życia, a inna osoby, która składa tego typu oświadczenia zupełnie abstrakcyjnie, nie odczuwając żadnych realnych obaw o swoje życie i zdrowie. Wobec tego konieczne wydaje się podjęcie zaprezentowanego tematu z dwóch różnych perspektyw.

W licznych systemach prawnych kryterium jednoznacznym do niepodjęcia resuscytacji jest istniejące oświadczenie woli pacjenta⁴⁰. W języku angielskim jest ono znane jako deklaracja DNR (*do not [attempt] resuscitation*), oznaczająca brak zgody na podjęcie próby resuscytacji w konkretnych przypadkach. To oświadczenie funkcjonuje również jako deklaracja AND (*allow natural death*), która jest prośbą o naturalną śmierć. Chociaż mają one inne nazwy, cel ich ustanowienia jest jednakowy – brak zgody na podjęcie resuscytacji w przypadku zatrzymania krążenia lub oddechu osoby podpisującej to oświadczenie⁴¹. Jest ono znane i stosowane w wielu krajach zachodnich⁴². W Polsce nie istnieją regulacje prawne dotyczące tego oświadczenia, co jest powodem dylematów lekarzy w kwestii podejmowania przez nich działań ratujących życie pacjentów, którzy będąc jeszcze świadomymi, nie wyrażali na to zgody. Jednocześnie należy pamiętać, że lekarz podejmując decyzje, kieruje się nie tylko swoją wiedzą i możliwościami szpitala, lecz także etyką zawodową, ogólnie przyjętymi zasadami moralnymi, zwyczajami kulturowymi danego regionu, a ponadto swoim sumieniem.

W pierwszej kolejności trzeba wyjść od tego, czy pacjent znajdujący się w sytuacji potencjalnego zagrożenia życia – choćby w perspektywie czekającego go zabiegu medycznego – może złożyć oświadczenie *pro futuro*, zamykające się w niewyrażeniu zgody na reanimację. Zgodnie z art. 15 ust. 1 Kodeksu Etyki Lekarskiej wszelkie działania diagnostyczne, lecznicze i zapobiegawcze wymagają zgody pacjenta. Gdy

⁴⁰ S.D. Mentzelopoulos, K. Couper, P. Van de Voorde, P. Druwé, M. Blom, G.D. Perkins, I. Lulic, J. Djakow, V. Raffay, G. Lilja, L. Bossaert, *European Resuscitation...*, s. 410.

⁴¹ J.L. Breault, *DNR, DNAR, or AND? Is Language Important?*, *Ochsner Journal* 2011, t. 11, nr 4, s. 302.

⁴² C. Santonocito, G. Ristagno, A. Gullo, M.H. Weil, *Do-Not-Resuscitate Order: a View Throughout the World*, *Journal of Critical Care* 2013, t. 28, nr 1, s. 15.

pacjent nie jest zdolny do świadomego wyrażenia zgody, powinien ją wyrazić jego przedstawiciel ustawowy lub osoba faktycznie się nim opiekująca. Zgoda stanowi bowiem podstawową instytucję prawa medycznego⁴³. Z tym unormowaniem skorelowany jest przepis art. 16 ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta⁴⁴, w świetle którego pacjent ma prawo do wyrażenia zgody na udzielenie określonych świadczeń zdrowotnych lub odmowy takiej zgody. W praktyce w sytuacji braku możliwości komunikacji z pacjentem lekarz rozmawia z rodziną, jednak w nagłych wypadkach, kierując się chęcią niesienia pomocy i zadaniem ratowania ludzkiego życia, lekarz jest zobligowany do podjęcia działań ratowniczych. Stając przed wyborem między obowiązkiem ratowania życia a niepodjęciem tychże działań w sytuacji, gdy lekarz wie, że pacjent nie wyrażał na to zgody, wielu medyków decyduje się na przeprowadzenie reanimacji, nie mając pewności, która decyzja okaże się zgodna z prawem. Problematiczna jest okoliczność, gdy podczas zatrzymania krążenia osoby przebywającej na oddziale szpitalnym lekarzem dyżurującym i jednocześnie decyzyjnym jest lekarz niepracujący na co dzień na tym oddziale. Konsekwencją tego jest niepełna wiedza lekarza o sytuacji ogólnej przebywających na oddziale. Nie zawsze dyżurujący ma wystarczająco dużo czasu, aby zapoznać się z kompletną dokumentacją wszystkich pacjentów. Tak więc kolejną rzeczą, którą warto rozważyć, jest to, w jaki sposób i kiedy poinformować lekarza dyżurującego o pacjentach niewyrażających woli ratowania ich życia w sytuacji nagłego zatrzymania krążenia. Inną ważną kwestią pozostaje forma oświadczenia woli. Wiąże się to z dalekosiężnymi konsekwencjami. Jeżeli chodzi np. o system anglosaski, to niegdyś deklarację DNR można było ustanowić jedynie będąc pacjentem oddziału szpitalnego, jednak w 1993 r. nowojorski stan wprowadził możliwość sporządzenia jej również poza szpitalem⁴⁵. Podczas hospitalizacji, gdy osoba podejmie decyzję o rezygnacji z reanimacji, może porozmawiać o tym z lekarzem, który następnie poczyni odpowiednie kroki, odnotowując ten fakt w historii choroby⁴⁶. Deklaracje zewnątrzszpitalne mogą być sporządzane na różne sposoby, w zależności od zasad panujących w danym regionie, kraju. W stanie Północnej Karoliny Stanów Zjednoczonych formularz konieczny do ustanowienia DNR można uzyskać jedynie od

⁴³ U. Drozdowska, *Ustawowa konstrukcja obowiązku szczepień ochronnych u dzieci na tle prawa polskiego – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, Białostockie Studia Prawnicze 2022, t. 27, nr 3, s. 126.

⁴⁴ Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta, tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 1876 z późn. zm.

⁴⁵ E.B. Lerner, A.J. Billittier, K. Hallinan, *Out-of-Hospital Do-Not-Resuscitate Orders by Primary Care Physicians*, The Journal of Emergency Medicine 2002, t. 23, nr 4, s. 426.

⁴⁶ National Library of Medicine, Termin DNR w encyklopedii medycznej, <https://medlineplus.gov/ency/patientinstructions/000473.htm> [dostęp: 15.01.2024 r.].

lekarza⁴⁷. W stanie Kalifornii zaś aby otrzymać taki formularz, można zgłosić się do kalifornijskiego stowarzyszenia medycznego⁴⁸. Z kolei w Holandii oświadczenie to przyjmuje formę medalionu ze zdjęciem osoby niewyrażającej zgody na reanimację, jej danymi oraz podpisem, który może wydać Holenderska Federacja Pacjentów⁴⁹. Znane są również przypadki, kiedy jakaś osoba robi sobie tatuaż z literami „DNR”. Taki tatuaż ma działać w ten sposób, że w razie wystąpienia nagłego zatrzymania krążenia u tej osoby, lekarz widząc tatuaż, nie powinien przystępować do reanimacji. Trudno jednak stwierdzić, czy taka forma oświadczenia woli pacjenta jest skuteczna. Może być przecież tak, że dana osoba zrobiła sobie taki tatuaż „dla zabawy” lub też dla niej skrótowiec oznacza coś zupełnie innego – mogą to być pierwsze litery imion żony, matki i córki jakiegoś mężczyzny. Z powodu braku regulacji odnoszących się do DNR w Polsce pojawia się mnóstwo wątpliwości natury prawnej. Można wśród nich wskazać zagadnienie dotyczące tego, co dzieje się w sytuacji, kiedy pacjent zmieni zdanie – czy może anulować takie oświadczenie i w jaki sposób. Idąc dalej, co powinien zrobić lekarz, wiedząc, że pacjent zmienił swoją decyzję, ale nie zdążył tego w żaden formalny sposób zakomunikować. Pojawić się może również kwestia, czy takie oświadczenie woli powinno mieć swój termin ważności. Niewątpliwie są to problemy, które muszą zostać wzięte pod uwagę w toku pracy nad regulacjami prawnymi oświadczenia woli DNR w Polsce, a uregulowania te muszą znaleźć się jak najszybciej w polskim systemie prawnym. Brak regulacji w tym zakresie naraża na wielkie niebezpieczeństwo zarówno pacjentów, jak i samych lekarzy.

Kończąc ten wątek, należy przywołać fragment postanowienia Sądu Najwyższego⁵⁰, który odnosi się do problemu złożenia oświadczenia przez pacjenta dotyczącego postępowania wobec niego *pro futuro*. Sąd Najwyższy stwierdził, że oświadczenie pacjenta wyrażone na wypadek utraty przytomności, określające wolę pacjenta dotyczącą postępowania lekarza w stosunku do niego w sytuacjach leczniczych, które mogą zaistnieć w przyszłości, jest dla lekarza – jeżeli zostało złożone w sposób wyraźny, jednoznaczny i nie budzi innych wątpliwości – wiążące.

Przechodząc do drugiego wątku związanego z wyrażeniem oświadczenia *pro futuro*, nazywanego również testamentem życia, zwróćmy uwagę na kwestię dotyczącą

⁴⁷ North Carolina Division of Health Service Regulation, Informacje dotyczące formularza DNR, <https://info.ncdhhs.gov/dhsr/ems/dnrmost.html> [dostęp: 15.01.2024 r.].

⁴⁸ California Emergency Medical Service Authority, Informacje dotyczące formularza DNR, https://ems.ca.gov/dnr_and_polst_forms/ [dostęp: 15.01.2024 r.].

⁴⁹ Government of the Netherlands, Informacje dotyczące medalionu DNR, <https://www.government.nl/topics/euthanasia/euthanasia-assisted-suicide-and-non-resuscitation-on-request> [dostęp: 15.01.2024 r.].

⁵⁰ Postanowienie SN z dnia 27 października 2005 r., III CK 155/05, OSNC 2006, nr 7–8, poz. 137.

abstrakcyjnych przypadków reanimacji, to znaczy sytuacji, gdy w momencie składania oświadczenia osoba je składająca nie znajduje się w żadnej sytuacji zagrażającej życiu i zdrowiu. Decyzja o zaprzestaniu reanimacji i woli odejścia wpisuje się w szeroko rozumianą godność człowieka. Zgodnie z art. 30 Konstytucji RP przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że godność jest atrybutem człowieczeństwa, który jest zachowywany niezależnie od kontekstu sytuacyjnego oraz własnych zachowań człowieka⁵¹. Z godności, która immanentnie przysługuje każdemu człowiekowi, wywodzić należy prawo do zdecydowania o nieratowaniu życia w sytuacji, gdy śmierć w danych okolicznościach i tak byłaby nieuchronna. W nauce podkreśla się, że umieranie jest ostatnim etapem życia człowieka, fragmentem życia ludzkiego. Z tego powodu umieranie człowieka podlega tym samym zasadom, co jego życie. Stąd pojęcie „godnej śmierci” należy ściśle wiązać z terminem „godnego życia”. Skoro zatem każdemu człowiekowi przysługuje prawo do godnego życia, to także jego śmierć powinna odbywać się w godnych warunkach⁵². Zauważa się, że respektowaniem prawa chorego do godnej śmierci jest rezygnacja ze stosowania nieproporcjonalnych środków leczniczych⁵³.

Abstrakcyjna decyzja o nieratowaniu życia w sytuacji ewentualnego jego zagrożenia wpisuje się zatem w szeroko rozumianą godność człowieka i prawo do samostanowienia. Należy jednak zastanowić się, czy oświadczenie, które odnosi się do tak abstrakcyjnego zjawiska, jakim jest śmierć, powinno być brane pod uwagę przez lekarzy. Nie sposób nie zauważyć, że osoba zdrowa i pełna życia może nie zdawać sobie całkowicie sprawy z konsekwencji oświadczenia, jakie złożyła. Śmierć jest bowiem dla niej wówczas zjawiskiem fikcyjnym i nierzeczywistym.

Zagadnienie to należy rozważyć choćby w kontekście art. 82 Kodeksu cywilnego⁵⁴, zgodnie z którym nieważne jest oświadczenie woli złożone przez osobę, która z jakichkolwiek powodów znajdowała się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli. Dotyczy to w szczególności choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego, chociażby nawet przemijającego zaburzenia czynności psychicznych. W świetle przywołanego przepisu tego rodzaju

⁵¹ B. Gulla, B. Izydorczyk, R. Kubiak, *Godność i intymność pacjenta. Aspekty psychologiczne i prawne*, Kraków 2019, s. 18.

⁵² W. Bołoz, *Rezygnacja z uporczywej terapii jako realizacja praw człowieka umierającego*, *Medycyna Paliatywna w Praktyce* 2008, t. 2, nr 3, s. 79.

⁵³ J. Czekajewska, *Godność osoby umierającej powinnością moralną w medycynie*, *Studia Ecologiae et Bioethicae* 2018, t. 16, nr 1, s. 33.

⁵⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1061 z późn. zm.

oświadczenia nie wywołują żadnych skutków, gdyż są nieważne. Ustawodawca jako przykłady stanów wyłączających świadome lub swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli wskazuje chorobę psychiczną, niedorozwój umysłowy i innego rodzaju zaburzenia, niemniej trzeba mieć na uwadze, że stanowią one jedynie przykłady czynników, które mogą wyłączać świadomość i swobodę. Zarówno w doktrynie, jak i judykaturze wskazuje się bowiem, że brak rozeznania, niemożność zrozumienia posunięć własnych lub innych osób, niezdawanie sobie sprawy ze znaczenia i skutków własnego postępowania to główne faktory świadczące o tym, że dana osoba znajdowała się w stanie wyłączającym świadomość i swobodę decyzji⁵⁵. Należy zatem stwierdzić, iż wszelkiego rodzaju oświadczenia, czy to spisane na piśmie, czy też wytatuowane na ciele – które zostały złożone przez osobę niebędącą w realnej sytuacji zagrożenia życia, poczytać można jako te, które obarczone są wadą niezrozumienia znaczenia swojego postępowania i niezdawania sobie sprawy z rzeczywistych skutków swego działania. Wobec tego należy mieć na uwadze, że oświadczenia *pro futuro*, które zostały złożone w stanie abstrakcyjnego zagrożenia życia, mogą być obarczone poważnymi wadami prawnymi. Nie oznacza to oczywiście, że testament życia złożony przez osobę, która znajduje się w sytuacji realnego życia, nie będzie obciążony wadą braku świadomości. Trzeba jednak mieć na względzie, że w przypadku gdy pacjent znajduje się w zakładzie leczniczym, a oświadczenie takie składa w obecności lekarza i po uprzednim pouczeniu o jego skutkach, walor decyzji jest już zupełnie inny. Z tego też powodu do polskiego systemu prawnego muszą zostać wprowadzone odpowiednie regulacje określające precyzyjnie składanie oświadczeń *pro futuro* – zarówno przez pacjentów znajdujących się w sytuacji realnego zagrożenia życia, jak i pacjentów znajdujących się w sytuacji abstrakcyjnego zagrożenia życia. W obecnym stanie prawnym, z uwagi na brak odpowiednich unormowań, pozycja pacjentów nie jest oczywista. Nie można przecież zapominać o przyrodzonej godności człowieka, z której wypływa prawo do decydowania o swoim życiu. W doktrynie prawa medycznego zwraca się bowiem uwagę, że prawdą jest, iż decyzje dotyczące zdrowia, zwłaszcza te z gatunku ostatecznych, wzbudzają atawistyczne lęki, jednakże nie u samych autorów tych decyzji, lecz ich odbiorców. Próby podważania testamentów życia w celu ochrony deklarującego są w istocie emanacją fobii osób podważających. Należy zakładać, że ten, kto zdecydował się na oświadczenie *pro futuro*, najwyraźniej miał swoje powody i wiedział, co robi⁵⁶.

⁵⁵ M. Maciejewska-Szałaś, Art. 82 [Stan wyłączający świadome albo swobodne podjęcie decyzji i wyrażenie woli], w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Bałwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, Warszawa 2024, s. 293.

⁵⁶ M. Boratyńska, J. Malczewski, *Prawo wobec medycyny końca życia*, w: *System Prawa Medycznego*, t. 2, cz. 1. *Regulacja prawna czynności medycznych*, red. M. Boratyńska, P. Konieczniak, Warszawa 2019, s. 757.

Zakończenie

Ortotanazja, czyli zaprzestanie uporczywej terapii sprowadza się do zaniechania działań, które powstrzymują naturalny proces umierania. Jest czymś zupełnie innym niż eutanazja, gdyż nie polega na podejmowaniu działań zmierzających do uśmiercenia pacjenta, lecz pozwala odejść danej osobie w spokoju i godności. Dopuszczona jest zarówno przez etykę świecką, jak i kościelną. Nie sposób nie przywołać tutaj ostatnich słów głowy Kościoła katolickiego – papieża Jana Pawła II: „Pozwólcie mi odejść do domu Ojca”, które pod względem prawnym należy uznać właśnie za oświadczenie AND.

We wprowadzeniu do artykułu autorzy postawili dwa problemy badawcze. Pierwszy zawierał się w pytaniu: w jakim zakresie lekarz ma obowiązek wykonywania czynności reanimacyjnych? W odpowiedzi na tak sformułowane pytanie autorzy skonstruowali następującą hipotezę badawczą: lekarz jedynie w wyjątkowych sytuacjach może nie wykonać reanimacji z uwagi na możliwą ciążącą nad nim odpowiedzialność karną. Przy pomocy zastosowanych metod badawczych autorzy potwierdzili tę hipotezę. Zakres obowiązku wykonania reanimacji uzależniony jest od tego, czy lekarz posiada status gwaranta. Jeżeli tego statusu nie posiada, w razie nieudzielenia pomocy (choć w oparciu o obowiązujące przepisy prawa trudno obrobić tezę, że musi to być pomoc medyczna), lekarz może ponieść odpowiedzialność karną z art. 162 § 1 K.k. Rzecz jasna dotyczą go też wyłączenia odpowiedzialności karnej przewidziane w tym przepisie. Ponadto art. 30 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry nakładający obowiązek udzielenia pomocy nie może stanowić podstawy pociągnięcia takiego lekarza do odpowiedzialności karnej, lecz najwyżej odpowiedzialności zawodowej lub cywilnej. Wymagania są znacznie bardziej rygorystyczne w przypadku lekarza będącego gwarantem. Lekarz-gwarant za niewykonanie reanimacji może ponieść odpowiedzialność karną z art. 160 § 2 i 3 K.k. lub art. 150 § 1 K.k. Ponadto większość przedstawicieli doktryny stoi na stanowisku, że lekarz-gwarant musi wykonać reanimację, nawet z narażeniem siebie na niebezpieczeństwo osobiste. W rezultacie lekarz-gwarant musi niemal zawsze wykonać reanimację, gdyż w przeciwnym razie może ponieść odpowiedzialność karną. Lekarz niebędący gwarantem teoretycznie nie poniesienie odpowiedzialności karnej, lecz może mu grozić odpowiedzialność zawodowa i cywilna. Może to zatem skłaniać lekarzy do przyjęcia stanowiska, że nawet w przypadku, gdy pacjent nie zgadza się na reanimację, lepiej jest ją wykonać, aby uniknąć konsekwencji prawnych. Lekarz nie musi wykonywać reanimacji w sytuacjach terminalnych, jednak, co bardzo istotne, przepis art. 32 ust. 1 Kodeksu Etyki Lekarskiej, który o tym stanowi, nie jest przepisem prawa powszechnego, a jedynie ma charakter deontologiczny.

Drugi problem badawczy postawiony przez autorów zawierał się w pytaniu: w jakim zakresie pacjent ma prawo do decydowania o zaniechaniu wykonania wobec niego reanimacji w sytuacji abstrakcyjnego zagrożenia życia oraz realnego zagrożenia życia? Hipoteza odpowiadająca temu problemowi jest następująca: pacjent zasadniczo nie ma możliwości decydowania o tym, kiedy lekarz nie powinien wykonywać wobec niego reanimacji. Dotyczy to zarówno sytuacji, kiedy życie pacjenta w momencie składania tego oświadczenia nie jest w żaden sposób zagrożone oraz przypadków, kiedy w danym momencie zachodzi realne zagrożenie życia osoby składającej oświadczenie. Ta hipoteza badawcza potwierdziła się jedynie częściowo, gdyż problem jest bardziej złożony. Pacjent ma prawo do zdecydowania o tym, aby nie wykonywać w stosunku do niego reanimacji, jednak wynika to z prawa zwyczajowego, ogólnych zasad prawa, poglądów przedstawicieli doktryny oraz judykatury. W polskim systemie prawnym brak jest jakichkolwiek regulacji, które *expressis verbis* regulowałyby problematykę związaną ze składaniem oświadczeń DNR i AND. Taki stan rzeczy jest niezwykle niekorzystny dla pacjentów i lekarzy. W związku z brakiem regulacji na poziomie ustawowym, rodzą się liczne wątpliwości odnośnie do możliwości składania takich oświadczeń, ich wycofywania, formy ich złożenia i sposobu rozpowszechniania informacji o tym, że dany pacjent takie oświadczenie złożył. Należy też mieć na uwadze, że zupełnie inaczej powinno się oceniać przypadki, gdy oświadczenie *pro futuro* składa osoba będąca przed jakimś zagrażającym życiu zabiegiem medycznym, a odmiennie wygląda to u osoby, która składa takie oświadczenie w całkowicie abstrakcyjnej sytuacji, niezwiązanej z zagrożeniem swojego życia. Ponadto zupełnie niejasne pozostają reguły związane z ponoszeniem odpowiedzialności za naruszenie treści takiego oświadczenia przez lekarza. Lekarz nie posiada również żadnych jednoznacznych gwarancji wyłączenia jego odpowiedzialności prawnej w sytuacji, gdy nie wykona reanimacji wskutek złożonego oświadczenia przez pacjenta, a jednocześnie rodzina zmarłego pacjenta wystąpi na drogę sądową. Brak regulacji w tym zakresie działa zatem na szkodę zarówno pacjentów, jak i lekarzy. Kwestia ta nie rodzi przy tym żadnych sporów ideologicznych, gdyż zarówno etyka świecka, jak i kościelna pozostają zgodne co do zjawiska ortotanazji. Stąd bardzo krytycznie należy ocenić nieuregulowanie tych zagadnień przez ustawodawcę. Co prawda Polska w 1999 r. podpisała Konwencję o prawach człowieka i biomedycynie⁵⁷, gdzie w art. 9 stwierdzono, że należy brać pod uwagę wcześniej wyrażone życzenia pacjenta co do interwencji medycznej, jeżeli w chwili jej przeprowadzania nie jest on w stanie wyrazić swojej woli.

⁵⁷ Konwencja Rady Europy z dnia 4 kwietnia 1997 r. o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej w kontekście zastosowań biologii i medycyny.

Co jednak bardzo istotne, Polska wciąż nie ratyfikowała tej umowy międzynarodowej, dlatego w aspekcie konstytucyjnym nie stanowi ona powszechnie obowiązującego źródła prawa w Polsce.

Przechodząc do postulatów *de lege ferenda*, należy wskazać najważniejszą kwestię, a mianowicie konieczność ustawowego uregulowania zagadnień związanych z prawem pacjenta do zdecydowania o zaprzestaniu wykonywania wobec niego reanimacji. Na poziomie ustawowym powinny zostać wprowadzone jednolite dla wszystkich lekarzy i podmiotów leczniczych procedury składania i odwoływania oświadczeń AND i DNR, a także zasady ponoszenia odpowiedzialności przez lekarzy na wypadek niewłaściwego postępowania w zakresie oświadczeń AND i DNR. Niezbędne wydaje się również wprowadzenie ogólnopolskiego systemu informatycznego, w którym przechowywane i aktualizowane byłyby informacje na ten temat, tak aby każdy lekarz w każdym czasie mógł takiej informacji zasięgnąć. Ważnym krokiem byłoby także wprowadzenie jednolitych dokumentów, które powinni posiadać przy sobie pacjenci, a które jednoznacznie wskazywałyby na to, jaka jest wola pacjenta odnośnie do reanimowania go. Mogłoby to ułatwić podjęcie przez lekarza decyzji w sytuacjach nagłych, gdy sprawdzenie informacji w systemie informatycznym w konkretnym przypadku byłoby niemożliwe lub znacznie utrudnione.

Konkludując, należy jeszcze przywołać treść art. 20 ust. 2 ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta, zgodnie z którym prawo do poszanowania godności obejmuje także prawo do umierania w spokoju i godności. Na bazie tego przepisu skonstruować można normy prawne wskazujące, w jaki sposób należy postępować, aby zapewnić osobie umierającej godne i spokojne odejście. Przede wszystkim aż do ustania czynności życiowych godność człowieka jest niezbywalna. Człowiek aż do ostatniej chwili swojego życia zasługuje na traktowanie z należnym szacunkiem, nawet jeżeli z powodu wieku lub skutków choroby percepcja danej osoby jest znacznie ograniczona. Godna śmierć to również prawo do śmierci, nie zaś sztuczne podtrzymywanie życia⁵⁸. Prawo do umierania w spokoju i godności przysługuje pacjentowi zawsze, bez względu na to, czy jest on świadomy czy nieświadomy swojego stanu, czy umiera nagle czy na skutek nieuleczalnej i ciężkiej choroby⁵⁹.

We wprowadzeniu Instrukcji *Dignitas personae*⁶⁰ dotyczącej niektórych problemów bioetycznych można przeczytać: „Każdej istocie ludzkiej, od poczęcia aż po naturalną śmierć, należy się godność osoby”. Największe religie świata, takie jak

⁵⁸ K. Stępiak, *Prawa człowieka umierającego*, Studia Prawnicze i Administracyjne 2016, nr 15, s. 95–97.

⁵⁹ P. Grzesiewski, Art. 20, w: *Prawa pacjenta i Rzecznik Praw Pacjenta. Komentarz*, red. D. Karkowska, Warszawa 2021, s. 628.

⁶⁰ Kongregacja Nauki Wiary, Instrukcja *Dignitas personae* dotycząca niektórych problemów bioetycznych z dnia 8 września 2008 r.

chrześcijaństwo, judaizm, islam, hinduizm czy buddyzm nauczają, że każdy zasługuje na godną śmierć, w godnych warunkach⁶¹. Zajmują one także podobne stanowisko dotyczące prowadzenia uporczywej terapii, twierdząc, iż może być ona niestosowana⁶². Nikomu nie uda się zatrzymać życia za wszelką cenę, dlatego tym bardziej należy szanować moment odejścia człowieka, nie pozbawiając go godności. Warto mieć na uwadze to, że medycyna powinna przeciwdziałać jedynie tej śmierci, która przychodzi za wcześnie, a także doświadcza człowieka w sposób nieodpowiedni, to znaczy bólem i cierpieniem, którym można zaradzić⁶³.

Bibliografia

- Acierno L.J., Worrell L.T., *Peter Safar: Father of Modern Cardiopulmonary Resuscitation*, Clinical Cardiology 2007, nr 30.
- Bednarz K., Chrzanowska-Wąsik M., Goniewicz M., Nowicki G., Rzońca P., *Historia zabiegów resuscytacyjnych*, Journal of Education, Health and Sport 2017, t. 7, nr 3.
- Biesaga T., *Właściwe i niewłaściwe cele medycyny*, Medycyna Praktyczna 2004, nr 5.
- Bołoz W., *Rezygnacja z uporczywej terapii jako realizacja praw człowieka umierającego*, Medycyna Paliatywna w Praktyce 2008, t. 2, nr 3.
- Boratyńska M., Konieczniak P., *Prawa pacjenta*, Warszawa 2001.
- Boratyńska M., Malczewski J., *Prawo wobec medycyny końca życia*, w: *System Prawa Medycznego*, t. 2, cz. 1. *Regulacja prawna czynności medycznych*, red. M. Boratyńska, P. Konieczniak, Warszawa 2019.
- Breault J.L., *DNR, DNAR, or AND? Is Language Important?*, Ochsner Journal 2011, t. 11, nr 4.
- California Emergency Medical Service Authority, Informacje dotyczące formularza DNR, https://ems.ca.gov/dnr_and_polst_forms/ [dostęp: 15.01.2024 r.].
- Czekajewska J., *Godność osoby umierającej powinnością moralną w medycynie*, Studia Ecologiae et Bioethicae 2018, t. 16, nr 1.
- Drozdowska U., *Ustawowa konstrukcja obowiązku szczepień ochronnych u dzieci na tle prawa polskiego – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, Białostockie Studia Prawnicze 2022, t. 27, nr 3.
- Filar M., *Lekarskie prawo karne*, Kraków 2000.
- Filar M., *Odpowiedzialność karna lekarza za zaniechanie udzielenia świadczenia zdrowotnego (nieudzielenie pomocy)*, Prawo i Medycyna 1999, nr 3.
- Gach D., Jaszczurowski W., Krzych Ł.J., *Nagłe zatrzymanie krążenia u młodej osoby dorosłej – studium przypadku*, Folia Cardiologica 2015, t. 10, nr 3.

⁶¹ A. Orońska, *Godność człowieka umierającego w różnych religiach świata*, Medycyna Paliatywna w Praktyce 2009, t. 3, nr 2, s. 85.

⁶² Tamże s. 85.

⁶³ T. Biesaga, *Właściwe i niewłaściwe cele medycyny*, Medycyna Praktyczna 2004, nr 5, s. 20–25.

- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2011.
- Giezek J., Art. 162 [Nieudzielenie pomocy], w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021.
- Government of the Netherlands, Informacje dotyczące medalionu DNR, <https://www.government.nl/topics/euthanasia/euthanasia-assisted-suicide-and-non-resuscitation-on-request> [dostęp: 15.01.2024 r.].
- Grzesiewski P., Art. 20, w: *Prawa pacjenta i Rzecznik Praw Pacjenta. Komentarz*, red. D. Karkowska, Warszawa 2021.
- Gulla B., Izydorczyk B., Kubiak R., *Godność i intymność pacjenta. Aspekty psychologiczne i prawne*, Kraków 2019.
- Kongregacja Nauki Wiary, Instrukcja *Dignitas personae* dotycząca niektórych problemów bioetycznych z dnia 8 września 2008 r.
- Kosonoga-Zygmunt J., *Źródła prawnokarnego obowiązku przeszkodzenia samobójstwu. Część II*, *Ius Novum* 2015, t. 9, nr 1.
- Krajewski R., *Przestępstwo eutanazji w kodeksie karnym z 1997 r.*, *Prokuratura i Prawo* 2005, nr 2.
- Kubicki L., *Obowiązek udzielenia pomocy lekarskiej*, *Prawo i Medycyna* 2003, nr 13.
- Kulesza J., *Przestępstwo nieudzielenia pomocy w niebezpieczeństwie (art. 162 k.k.)*, *Czasopisma Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2008, z. 2.
- Lerner E.B., Billittier A.J., Hallinan K., *Out-of-Hospital Do-Not-Resuscitate Orders by Primary Care Physicians*, *The Journal of Emergency Medicine* 2002, t. 23, nr 4.
- Maciejewska-Szałas M., Art. 82 [Stan wyłączający świadome albo swobodne podjęcie decyzji i wyrażenie woli], w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, Warszawa 2024.
- Mentzelopoulos S.D., Couper K., Van de Voorde P., Druwé P., Blom M., Perkins G.D., Lulic I., Djakov J., Raffay V., Lilja G., Bossaert L., *European Resuscitation Council Guidelines 2021. Ethics of Resuscitation and End of Life Decisions*, *Resuscitation* 2021, t. 161.
- Namysłowska-Gabrysiak B., Zielińska E., Art. 30 [Obowiązek udzielenia pomocy], w: *Ustawa o zawodach lekarza i lekarza dentysty. Komentarz*, red. E. Zielińska, Warszawa 2022.
- National Library of Medicine, Termin DNR w encyklopedii medycznej, <https://medlineplus.gov/ency/patientinstructions/000473.htm> [dostęp: 15.01.2024 r.].
- North Carolina Division of Health Service Regulation, Informacje dotyczące formularza DNR, <https://info.ncdhhs.gov/dhsr/ems/dnrmost.html> [dostęp: 15.01.2024 r.].
- Nykiel M., *Nieumyślne przestępstwa aborcyjne – uwagi de lege ferenda na marginesie wyroku Sądu Najwyższego – Izba Karna z 27 września 2010 r. (V KK 34/10)*, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2012, z. 2.
- Orońska A., *Godność człowieka umierającego w różnych religiach świata*, *Medycyna Paliatywna w Praktyce* 2009, t. 3, nr 2.
- Ożóg M., *Legal Protection of Life in the Constitutions of the Republic of Poland of March 17, 1921 and April 2, 1997*, *Miscellanea Historico-Iuridica* 2022, t. 21, z. 2.
- Sandroni C., Cronberg T., Sekhon M., *Brain Injury After Cardiac Arrest. Pathophysiology, Treatment, and Prognosis*, *Intensive Care Medicine* 2021, t. 47, nr 12.
- Santonocito C., Ristagno G., Gullo A., Weil M.H., *Do-Not-Resuscitate Order: a View Throughout the World*, *Journal of Critical Care* 2013, t. 28.

- Sitarz O., *Znaczenie regulacji prawa rodzinnego dla karnoprawnej oceny zaniedbania*, Białostockie Studia Prawnicze 2022, t. 27, nr 3.
- Stępnia K., *Prawa człowieka umierającego*, Studia Prawnicze i Administracyjne 2016, nr 15.
- Vitelli C., Cooper K., Rogatko A., Brennan M., *Cardiopulmonary Resuscitation and the Patient with Cancer*, Journal of Clinical Oncology 1991, t. 9, nr 1.
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010.
- Yamashita S.I., Morinaga T., Ohgo S., Sakamoto T., Kaku N., Sugimoto S., Matsukura S., *Prognostic Value of Electroencephalogram (EEG) in Anoxic Encephalopathy After Cardiopulmonary Resuscitation. Relationship Among Anoxic Period, EEG Grading and Outcome*, Internal Medicine 1995, t. 34, nr 2.
- Zatyka E., *Lekarski obowiązek udzielenia pomocy w świetle prawa karnego*, Warszawa 2011.
- Zoll A., Art. 162 [Nieudzielenie pomocy], w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. A. Zoll, Kraków 1999.
- Zoll A., *Obowiązek udzielania pomocy medycznej a prawo lekarza do strajku*, Prawo i Medycyna 2008, nr 1.
- Zoń M.K., *Kilka uwag o obowiązku udzielania przez lekarza podstawowej opieki zdrowotnej świadczeń poza zakresem swojej specjalizacji*, Przegląd Prawa i Administracji 2016, t. 107.

Regulacja czynszów jako środek ochrony lokatorów w II Rzeczypospolitej (1918–1939) – analiza ustawodawstwa

Rent regulation as a means of protecting tenants
in the Second Polish Republic (1918–1939) –
legislation analysis

Регулирование арендной платы как мера защиты арендаторов
во Второй Речи Посполитой (1918–1939 гг.) –
анализ законодательства

Регулювання орендної плати як захід захисту орендарів
у Другій Речі Посполитій (1918–1939 рр.) –
аналіз законодавства

DAMIAN KAZIMIERSKI

Uniwersytet Warszawski

e-mail: d.kazimiers2@student.uw.edu.pl, <https://orcid.org/0009-0006-0509-3375>

Streszczenie: Europa w trakcie i po I wojnie światowej borykała się z problemem zbyt dużego obciążenia budżetów lokatorów kosztami najmu. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy szukać w zniszczeniach wojennych, które objęły także budynki mieszkalne, oraz w chęci większego zysku właścicieli niezniszczonych mieszkań, osiąganego poprzez podwyższanie czynszów. W publikacji zaprezentowano najważniejsze cechy polskiego ustawodawstwa regulującego wysokość czynszów po 1918 r. Ustalenie wysokości czynszów na poziomie z czerwca 1914 r. było daleko idącym ograniczeniem swobody działalności właścicieli budynków w celu zapewnienia osobom gorzej sytuowanym większej dostępności lokali. Przy przedstawianiu skutków wprowadzonych rozwiązań szczególną uwagę zwrócono na inne dotyczące ówczesną Polskę problemy – przeludnienia mieszkań oraz ich niskiego standardu. Problem braku mieszkań był bowiem wyzwaniem stojącym przed kolejnymi władzami kraju od samego początku istnienia odrodzonej Rzeczypospolitej. Publikacja została podzielona na trzy części: przedstawienie sytuacji na rynku mieszkaniowym w pierwszych latach istnienia II Rzeczypospolitej; omówienie ustawodawstwa mającego na celu ochronę lokatorów oraz analizę jego skutków. Okazuje się, że zbyt daleko posunięta ochrona lokatorów przed skutkami wzrostu popytu na mieszkania spowodowała nasilenie problemu w postaci zmniejszenia liczby budów, remontów oraz zwiększania podaży mieszkań. Tym samym ochrona lokatorów nie przyniosła oczekiwanego rezultatu, a wręcz pogorszyła sytuację najuboższych najemców. Polskie regulacje porównano do analogicznych ustaw w innych państwach – przede wszystkim Republice Austriackiej.

Słowa kluczowe: prawa lokatorów, regulacja czynszów, II Rzeczypospolita Polska (1918–1939), mieszkalnictwo, najem lokali mieszkalnych

Summary: Europe during and after the First World War struggled with tenants being overburdened by rental costs. This can be explained by the war damage, which also included residential buildings, and the desire of the landlords of undamaged flats to increase rents to make more profit. This paper presents the most important elements of Polish legislation regulating rents after 1918. Fixing rents at the June 1914 rates was a far-reaching restriction on landlords' freedom to make housing more accessible to the less well-off. In presenting the effects of the measures introduced, particular attention was paid to other problems affecting Poland at the

time – housing overcrowding and its poor standards. Indeed, the housing shortage was a challenge successive governments faced from the beginning of the reborn Polish Republic. This paper is divided into three parts: a presentation of the situation in the housing market in the first years of the Second Polish Republic, a discussion of legislation aimed at protecting tenants, and an analysis of its effects. It appears that overprotecting tenants from the effects of increased housing demand has exacerbated the problem through reduced construction, refurbishment, and increased housing supply. Thus, tenant protection has not had the desired effect and has even aggravated the situation of the poorest tenants. Polish regulations were compared to analogous laws in other countries, primarily the First Austrian Republic.

Key words: tenants' rights, rent regulation, Second Polish Republic (1918–1939), housing, residential tenancy

Резюме: Европа во время и после Первой мировой войны столкнулась с проблемой чрезмерной нагрузки на бюджеты арендаторов из-за расходов на аренду. Причины такого положения дел кроются в военных разрушениях, которым подвергались и жилые дома, а также в стремлении владельцев неразрушенных квартир получить большую прибыль, достигаемую за счет повышения арендной платы. В статье представлены наиболее важные особенности польского законодательства, регулирующего арендную плату после 1918 года. Установление арендной платы на уровне июня 1914 года было далеко идущим ограничением свободы домовладельцев с целью сделать жилье более доступным для менее обеспеченных слоев населения. Представляя последствия внедренных решений, особое внимание было обращено на другие проблемы Польши того времени – перенаселенность жилья и его низкий уровень. Это связано с тем, что проблема нехватки жилья стояла перед сменявшими друг друга властями страны с самого начала существования возрожденной Речи Посполитой. Данная статья состоит из трех частей: изложение ситуации на рынке жилья в первые годы Второй Речи Посполитой, обсуждение законодательства, направленного на защиту арендаторов, и анализ последствий его применения. Как выясняется, чрезмерная защита арендаторов от последствий роста спроса на жилье усугубила проблему в виде снижения объемов строительства, реконструкции и увеличения предложения жилья. Таким образом, защита арендаторов не принесла ожидаемого результата и даже ухудшила положение самых малоимущих жильцов. Польские нормы были сравнены с аналогичными законами других стран – в первую очередь с законами Австрийской Республики.

Ключевые слова: права арендаторов, регулирование арендной платы, Вторая Речь Посполитая (1918–1939), жилищная сфера, аренда жилых помещений

Анотація: Під час і після Першої світової війни Європа боролася з нагальною проблемою переобтяження бюджетів орендарів витратами на оренду житла. Причини такого стану речей слід шукати у воєнних руйнуваннях, які торкнулися і житлових будинків, а також у бажанні власників незруйнованих квартир отримати більший прибуток за рахунок підвищення орендної плати. У публікації представлено найважливіші особливості польського законодавства, яке регулювало орендну плату після 1918 року. Встановлення орендної плати на рівні червня 1914 року було надто великим обмеженням свободи власників будинків з метою зробити житло більш доступним для менш забезпечених верств населення. Представляючи результати впровадження рішень, особливу увагу було приділено іншим проблемам, що стояли перед тогочасною Польщею – перенаселеності житла та його низькому рівню. Це пов'язано з тим, що проблема нестачі житла була викликом, з яким стикалися різні уряди країни від самого початку існування відродженої Республіки Польща. Публікація складається з трьох частин: презентація ситуації на ринку житла в перші роки Другої Речі Посполитої, обговорення законодавства, спрямованого на захист орендарів, та аналіз його наслідків. Виявляється, що надмірний захист орендарів від наслідків збільшення попиту на житло загострив проблему у вигляді зменшення обсягів будівництва, реконструкції та збільшення пропозиції житла. Таким чином, захист орендарів не досягнув очікуваного результату і навіть погіршив становище найбідніших орендарів. Польське законодавство порівнювалося з аналогічними законами в інших країнах – насамперед, в Республіці Австрія.

Ключові слова: права орендарів, регулювання орендної плати, Друга Річ Посполита (1918–1939), житло, оренда житла

1. Wstęp

1.1. Sytuacja mieszkaniowa w Polsce po odzyskaniu niepodległości

Palącym problemem w Polsce, który podnoszony jest przez działaczy i polityków i który był również jednym z ważnych tematów kampanii wyborczej przed wyborami parlamentarnymi w 2023 r., jest problem niedostatecznej liczby mieszkań. Oszacowanie liczby lokali, których brakuje, sprawia pewne trudności¹, niemniej bazując jedynie na danych Eurostatu za rok 2022, można zorientować się w skali problemu – ponad 35% Polaków mieszka w przeludnionych mieszkaniach, co z takim wskaźnikiem plasuje Polskę na czwartym miejscu w Unii Europejskiej². Trzeba zdawać sobie sprawę z tego, że z kwestią głodu mieszkaniowego Rzeczpospolita zmagą się od dawna, a przeludnienie lokali towarzyszy jej od pierwszych lat po odzyskaniu niepodległości. Każdy kolejny rząd musiał stanąć wobec tego wyzwania i próbować się z nim uporać. Warto prześledzić skutki działań polityków sprzed wieku, by na ich błędach uczyć się sposobów rozwiązywania problemu „nędzy mieszkaniowej”. Jednym z takich sposobów jest kwestia ukształtowania ochrony lokatorów.

W listopadzie 1918 r. nowe państwo polskie musiało uporać się z szeregiem problemów, które wydawały się bardziej palące niż kwestie „pobudzania” budownictwa mieszkaniowego. Walka o granice czy kształtowanie ustroju politycznego w dobie niepokojących wydarzeń w Europie – jak choćby trwającej wojny domowej w Rosji, nieudanej rewolucji w Niemczech czy rozpadu Austro-Węgier – kazały odsunąć na dalszy plan kwestie mieszkaniowe. Nie mogąc ich jednak całkiem porzucić, by nie wzbudzać niepokojów społecznych swoją beczynnością, już od pierwszych dni niepodległości podejmowano działania mające na celu nie tyle rozwiązanie problemu, co załagodzenie jego skutków.

Niniejszy artykuł przedstawia prawne metody ochrony lokatorów w przedwojennej Polsce na tle realiów znacznego niedoboru mieszkań. W pierwszej kolejności przybliżona zostanie sytuacja ekonomiczna młodego państwa, a następnie zaprezentowane zostaną kolejne akty prawne mające na celu roztoczenie opieki nad najemcami lokali mieszkalnych. Prezentacja ta posłuży analizie ustawodawstwa w kontekście jego skutków w postaci załagodzenia lub zaostrzenia problemu

¹ Raport Klubu Jagiellońskiego *Lokalna alternatywa. Jak wybudować w Polsce brakujące mieszkania?* (s. 13) powołuje się na dane, które szacują liczbę potrzebnych mieszkań od ok. 1 mln do nawet 3 mln lokali, <https://klubjagiellonski.pl/publikacje/lokalna-alternatywa-jak-wybudowac-w-polsce-brakujace-mieszkania/> [dostęp: 16.09.2024 r.].

² Eurostat, *Overcrowding Rate by Age, Sex and Poverty Status – Total Population – EU-SILC Survey*, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_lvho05a/default/table?lang=en [dostęp: 16.09.2024 r.].

„nędzy mieszkaniowej”. W ostatniej części tekstu metody ochrony lokatorów w Polsce zostaną porównane z sytuacją panującą ówczesnie w Austrii, która borykała się z podobnym problemem.

Nad tematem prawnej ochrony lokatorów pochylała się w 2022 r. Aneta Kaźmierczak, której publikacja dość szczegółowo opisywała wybrane zagadnienia ochrony najemców lokali mieszkalnych³, skupiła się przede wszystkim na przeglądzie ustawodawstwa przedwojennego celem wskazania paralel i różnic z metodami oraz aksjologią ochrony lokatorów współcześnie. Niniejsza publikacja stara się wpisać rozważania nad ustawodawstwem w perspektywę społeczną oraz, korzystając ze znacznego dystansu czasowego dzielącego nas od daty wprowadzonych ustaw, spojrzeć na skutki regulacji w kontekście braku wystarczającej liczby mieszkań, presji rynkowej na wzrost czynszów z tytułu najmu oraz zastoju w budownictwie po I wojnie światowej, w tym zastoju w budownictwie mieszkaniowym. Nie można bowiem zapominać, że wysokie ceny najmu były tylko jednym z problemów trawiących przedwojenny rynek nieruchomości.

Po wojnie polsko-bolszewickiej zniszczenia wojenne na terytorium odrodzonej Rzeczypospolitej szacowane były na ok. 500 tysięcy budynków mieszkalnych⁴. Straty w ludziach po I wojnie światowej to już ponad 2,5 mln mieszkańców z terenów, które znalazły się w granicach Polski. Skutkiem tego była zapaść w budownictwie, która utrzymywała się wiele lat. W 1930 r. budowano raptem jedną piątą tego, co przed wojną⁵.

W Warszawie, według *Małego Rocznika Statystycznego 1939*, w przeludnionych mieszkaniach żyło 58,3% ludności. Dla porównania w ówczesnym Londynie wartość ta wynosiła niecałe 10%, w Berlinie i Paryżu – mniej niż 8%. Nie powinno zatem dziwić, że ceny najmu były wysokie, gdyż mieszkania stanowiły dobro deficytowe. Warto podkreślić, że zjawisko mieszkania w lokalach najmowanych było czymś charakterystycznym dla miast, gdyż na wsiach dominowały własne domostwa, a jedynym istotnym wyjątkiem były czworaki, czyli mieszkania przeznaczone dla służby folwarcznej⁶.

Wśród mieszkań dominowały lokale jednoizbowe, stanowiąc w 1931 r. 36% wszystkich lokali. W nich też sytuacja lokatorów była najcięższa – średnie zaludnienie

³ A. Kaźmierczyk, *Idea i kształt zinstytucjonalizowania ochrony lokatorów w systemie prawa polskiego (1918–1939)*, *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego* 2022, nr 25, s. 227–245.

⁴ K. Janicki, R. Kuzak, D. Kaliński, A. Zaprutko-Janicka, *Przedwojenna Polska w liczbach*, Warszawa 2020, s. 56.

⁵ L. Kałkowski, W. Stanisławska, *Z historii polskiego rynku nieruchomości*, w: *Polski rynek nieruchomości – bilans otwarcia po wejściu Polski do Unii Europejskiej*, red. L. Kałkowski, Kraków 2007, s. 27.

⁶ K. Krzeczowski, *Kwestia mieszkaniowa w miastach polskich*, Warszawa 1939, s. 89.

izby wynosiło 3,8 osoby, a zatem niemal dwukrotnie więcej niż granica, powyżej której należy mówić o przeludnieniu. W skali całego kraju było to 2,02 osoby na izbę, co plasowało II Rzeczpospolitą wśród najbardziej przeludnionych krajów Europy⁷.

Nie należałoby poprzestać jedynie na przywołaniu statystyk wskazujących na zbyt niską liczbę mieszkań. Problemem, kto wie, czy nie bardziej dającym się we znaki, była fatalna jakość lokali. W czasie gdy w świecie zachodnim architekci i urbaniści dyskutowali o modernizmie, który postulował budowę mieszkań jasnych, z dostępem do świeżego powietrza i położonych w pobliżu parków, wyposażonych w urządzenia sanitarne i dobrą wentylację, Polska tkwiła głęboko w architektonicznych realiach XIX w. Prawie 2/3 mieszkańców Warszawy zajmowało lokale z oknami wychodzącymi na ciasne podwórza-studnie, które utrudniały wentylację i pozbawiały dostępu do światła słonecznego⁸. Również dostęp do urządzeń sanitarnych mógł uchodzić za luksus – w miastach powyżej 20 tys. mieszkańców kanalizację posiadało 23,6% budynków, a w skali kraju była to liczba niemal dwukrotnie niższa⁹.

Zastawszy taki stan rzeczy, rządzący byli zmuszeni do podejmowania działań mających na celu rozwój budownictwa mieszkaniowego o lepszym standardzie, a także zachęcenie do remontów już istniejących budynków w celu ich ulepszenia i zapewnienia ich lokatorom niezbędnych wygod. Jednocześnie istniała poważna potrzeba zapewnienia ochrony najemcom, których niedobór mieszkań bezpośrednio dotyczył. Trzeba bowiem mieć na uwadze, że w przededniu I wojny światowej przeciętna robotnicza rodzina wydawała na czynsz około ¼ swojego budżetu¹⁰, a wojna wpłynęła na znacznie obniżenie zarobków – pensje wróciły do stanu sprzed 1914 r. dopiero w 1928 r.¹¹

1.2. Metody ochrony lokatorów

Przechodząc do omówienia narzędzi służących zabezpieczeniu podstawowych potrzeb mieszkaniowych lokatorów, można wskazać dwie główne metody. Są nimi: ingerowanie w wysokość obciążenia ich opłatami z tytułu najmu – czynszem, nazy-

⁷ Dane za: Główny Urząd Statystyczny, *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 61.

⁸ M. Gajewski, *Zabudowa miasta i urządzenia komunalne*, w: *Wielkomiejski rozwój Warszawy do 1918 r.*, red. I. Pietrzak-Pawłowska, Warszawa 1973, s. 104.

⁹ Dane za: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, s. 57.

¹⁰ C. Klarner, *Polityka mieszkaniowa w Polsce i zagranicą*, Warszawa 1930, s. 167.

¹¹ Tamże, s. 164.

wanym często komornym¹², oraz ochrona przed eksmisją. Oba rozwiązania oznaczają pewną ingerencję państwa i jego aparatu w sferę stosunków prywatnoprawnych, do której oczywiście należy najem. W takiej sytuacji głównie swoboda wynajmującego w kwestiach związanych z wynajmowaniem ulega ograniczeniu, gdyż to on otrzymuje z tytułu używania jego własności kwotę niższą niż mógłby oczekiwać na całkowicie wolnym rynku oraz ograniczane są metody, które służą mu celem rozwiązania umowy najmu i opróżnienia lokalu.

Trzeba jednak mieć na względzie, że w niektórych sytuacjach dobro wyższego rzędu stanowi ochronę jednostek ekonomicznie gorzej sytuowanych, do których najczęściej będzie należał najemca lokalu mieszkalnego, kosztem swobody działalności gospodarczej czy nawet poprzez ograniczenie możliwości korzystania z własności. Należy przy tym zachować proporcjonalność ingerencji, zważywszy na to, że w stosunkach prywatnoprawnych równouprawnienie stron powinno stanowić główną zasadę.

Ochrona lokatorów miała na celu przede wszystkim przeciwdziałanie presji jednej ze stron umowy na drugą, ekonomicznie zależną. Słusznie bowiem zauważono, że równouprawnienie stron stanowi pewien postulat, który w rzeczywistości często ulega faktycznemu ograniczeniu ze względu na nierówności ekonomiczne. Stąd ochrona lokatorów zdaje się zmierzać do zapewnienia sytuacji bardziej zbliżonej do stanu faktycznej równowagi, zwłaszcza w sytuacjach nadzwyczajnych, do których z pewnością należą realia budowania organizmu państwowego po wielkich wojennych zniszczeniach.

Jak przekonamy się w dalszej części niniejszego artykułu, ustawodawca stawiał sobie za cel ochronę przede wszystkim warstw najuboższych, zajmujących najmniej mieszkania, jednocześnie zmniejszając ingerencję w stosunki najmu zawierane przez instytucje i osoby majątne, mając na względzie, że kryzysy najbardziej zagrażają egzystencji warstw niższych – w miastach zazwyczaj robotników lub drobnych rzemieślników. Nie zawsze jednak, co warto w tym miejscu zaznaczyć, za właścicielem kamienicy stał wielki kapitał, który pozwalał mu na życie wolne od trosk o byt ekonomiczny.

¹² Komorne początkowo oznaczało najem domu i sprzętów (tak w art. 1711 Kodeksu Napoleona), jednak w ustawodawstwie II Rzeczypospolitej utożsamiono komorne z opłatami z tytułu najmu lokalu.

2. Regulacja czynszów

2.1. Ustawa tymczasowa o ochronie lokatorów z dnia 4 września 1918 r.

Jeszcze przed formalnym ogłoszeniem przez Polskę niepodległości Rada Regencyjna we wrześniu 1918 r. wydała ustawę tymczasową o ochronie lokatorów¹³. Akt ten przewidywał ustalenie normy czynszu według stanu bezpośrednio sprzed wybuchu wojny – z 30 czerwca 1914 r. Norma ta była podstawą obliczania maksymalnego wymiaru opłat z tytułu najmu. Cztery największe miasta Królestwa Polskiego (utworzonego z ziem zaboru rosyjskiego okupowanych przez wojska niemiecko-austriackie) – Warszawa, Łódź, Pabianice i Zgierz – uznano za wymagające ścisłej ochrony, zatem dla mieszkań najmniejszych, jedno- i dwuizbowych, maksymalny czynsz wynosił 80% stanu przedwojennego, dla mieszkań trzy- i czteroizbowych – 90%. Dla pozostałych miejscowości oraz mieszkań większych w wymienionych miastach ustawa przewidywała wymiar podwyższony względem stanu z 1914 r., sięgający 140% dla mieszkań składających się z czterech pokoi.

Ustawa przewidywała także kilka przesłanek wyłączenia lokalu spod regulacji. Przede wszystkim przepisom ustawy nie podlegały mieszkania złożone z większej liczby pokoi niż cztery (art. 1). Ponadto art. 3 stanowił: „Cena najmu mieszkań dwu, trzy i czteropokojowych, zajmowanych przez pojedyncze osoby, nie licząc służby, jako też mieszkania trzy i czteropokojowe, zajmowane tylko przez dwie osoby, nie licząc służby, ograniczeniom nie podlega”. Mimo że ochroną obejmowano niektóre instytucje (szkoły, ochronki, przytułki i niewielkie warsztaty rzemieślnicze), ustawa *expressis verbis* odmawiała ochrony hotelom, pensjonatom, sklepom, zakładom przemysłowym i handlowym oraz letnim mieszkaniom (art. 6).

Ustawa zawierała też przepisy proceduralne o dość doniosłym znaczeniu. Sąd wyposażony był w możliwość zbierania dowodów z urzędu, wzywanie stron do osobistego stawienia, a także nakazywanie złożenia wyjaśnień i przedmiotów mogących stanowić dowód (art. 8). Ponadto lokatorzy mieszkań korzystali z prawa ubogich bez potrzeby przyznawania tego prawa przez sąd.

Objęcie ochroną jedynie części najemców należy ocenić pozytywnie. *Ratio legis* polegała na tym, że w sytuacji niedoborów na rynku mieszkaniowym należało wesprzeć przede wszystkim osoby najgorzej sytuowane, a czyli zajmujące ciasne i przeludnione mieszkania. Niewątpliwie sytuacja, w której na jedną osobę przypadały dwie izby, była na tle ogólnego stanu mieszkalnictwa na tyle dobra, że słusznie Rada Regencyjna uznała za odpowiedni brak rozciągnięcia ochrony na te osoby.

¹³ Dz. U. z 1918 r. Nr 10, poz. 21.

W realiach zbyt niskiej podaży mieszkań wsparcia nie należało udzielać osobom, które zajmowały mieszkania o wielkości przewyższającej niezbędne potrzeby.

Za dobre posunięcie należy także uznać objęcie ochroną drobnych rzemieślników, którzy bardzo często pracowali w tym samym lokalu, w którym mieszkali z rodziną – za prowizorycznym przepierzeniem lub na antresoli – przede wszystkim szewców, kaletników czy krawców. Warto też mieć na uwadze fakt, że rzemieślników parających się tym lub podobnym fachem dość mocno dotykał wzrost kosztów najmu. Również organizacje charytatywne, szkoły borykały się z tym problemem, zatem objęcie ich ochroną stanowiło niezbędne wsparcie dla instytucji służących społeczeństwu.

Do niewątpliwych wad regulacji należało wyłączenie spod ochrony wszystkich hoteli i pensjonatów, w których także mieszkaly osoby źle sytuowane. Zjawisko to dość wiernie sportretował Bolesław Prus w *Lalce*, opisując warszawskich studentów i ich warunki mieszkaniowe w drugiej połowie XIX w. Oczywistym jest, że nie wszystkie pokoje hotelowe zajmowane były przez przedstawicieli uboższych warstw społecznych, a na mapie Łodzi czy Warszawy znajdowało się wiele luksusowych miejsc noclegowych. Nie należało jednak odmawiać ochrony wszystkim tego rodzaju instytucjom.

Trzeba także zauważyć, że ochrona lokatorów została przez państwo wprowadzona całkowicie na koszt właścicieli budynków, którym nie zaproponowano państwowego wsparcia, stanowiącego bonifikatę utraconych zysków z najmu. Niemniej warto mieć na względzie fakt, że dopłaty pochodzące z budżetu Królestwa Polskiego, związanego z państwami, które dwa miesiące później miały przegrać wojnę, były czymś nierealnym w ówczesnej sytuacji ekonomicznej i politycznej. Nie ulega jednak wątpliwości, że ustawa realizowała cel społeczny, jakim była ochrona gorzej sytuowanych osób, których budżety nadszarpnęła wojna. Oczywiście ochroną były objęte indywidualne interesy owych lokatorów, niemniej ustawa służyła także interesowi powszechnemu szerokich mas. Sąd Najwyższy w 1919 r. wprost stwierdził, że interes publiczny ustawy skłania do interpretacji, że „jakkolwiek ustawa ma charakter wyjątkowy, może i nawet powinna ulegać szerszemu zastosowaniu co do zakresu”¹⁴.

¹⁴ Orzeczenie SN z dnia 3 kwietnia 1921 r., 34/1919, OSN 1919, nr 1, poz. 72.

2.2. Dekret o ochronie lokatorów i zapobieganiu brakowi mieszkań z dnia 16 stycznia 1919 r.

Już po odzyskaniu niepodległości, Naczelnik Państwa Józef Piłsudski wydał kolejny akt prawny wpływający na sytuację najemców – Dekret o ochronie lokatorów i zapobieganiu brakowi mieszkań¹⁵, który w dużej mierze powtarzał przepisy zastępowanej regulacji, opisanej wyżej. Do najważniejszych zmian należało wprowadzenie całkowitego zamrożenia czynszów na poziomie sprzed Wielkiej Wojny. Dla czterech największych miast Królestwa Polskiego (Warszawa, Łódź, Pabianice, Zgierz) miała być to wartość obniżona o 20% lub 10% (w zależności od wielkości mieszkania) względem czynszu z czerwca 1914 r., z kolei dla pozostałych mieszkań opłatę maksymalną wyznaczał stan przedwojenny, w żadnym wypadku jej wysokość nie mogła przewyższać wysokości opłaty z grudnia 1918 r. (art. 1). Regulacja ta obejmowała budynki wzniesione przed wybuchem wojny, a dla pozostałych mieszkań, zgodnie z art. 3, wysokość komornego mieli określić biegli.

Przepisy przewidywały także nadzwyczajne środki służące zwiększeniu liczby mieszkań oferowanych na rynku, m.in. nakazanie właścicielowi dużych mieszkań podziału ich na mniejsze, nakazanie odnajęcia części mieszkania zajmowanego przez osobę lub rodzinę, która zajmowała „liczbę pomieszczeń ponad normę” (art. 28 lit. d), a nawet zajęcie pustych lokali przez gminę i wynajęcie ich na rachunek właściciela. Dekret nadal jednak utrzymywał szkodliwy przepis wyłączający ochronę wobec hoteli, pensjonatów i pokoi umeblowanych. Nie przewidywał także wsparcia wynajmujących.

2.3. Ustawa o ochronie lokatorów z dnia 28 czerwca 1919 r. oraz z dnia 18 grudnia 1920 r.

Ustawa tymczasowa z września 1918 r. oraz Dekret ze stycznia 1919 r. zostały zastąpione ustawą z dnia 28 czerwca 1919 r. o ochronie lokatorów¹⁶, którą należało stosować w sprawach lokali położonych w byłym zaborze rosyjskim. Zgodnie z interpretacją Sądu Najwyższego, użyte w ustawie określenie nie czyniło rozróżnienia na nieruchomości położone w miastach i na wsi, a jedynie na ich zastosowanie¹⁷. Mimo drobnych zmian polegających na sposobie obliczania czynszu maksymalnego, akt

¹⁵ Dz. Pr. P. P. z 1919 r. Nr 8, poz. 116.

¹⁶ Dz. Pr. P. P. z 1919 r. Nr 52, poz. 335.

¹⁷ Orzeczenie SN z dnia 17 stycznia 1921 r., 911/1920, OSN 1921, nr 1, poz. 8.

ten utrzymywał zawarte w poprzednich regulacjach przepisy. W art. 2 ustanowiony został zakaz umawiania się na czynsz wyższy od stanu przedwojennego za mieszkania jedno- i dwupokojowe. Natomiast dla mieszkań większych czynsz maksymalny był obliczany według stanu na czerwiec 1914 r., powiększony o 10% dla mieszkań trzypokojowych, a każdy dodatkowy pokój oznaczał zwiększenie czynszu maksymalnego o 5 punktów procentowych – zasada ta miała być stosowana do wszystkich mieszkań, jednak w żadnym wypadku, nawet w stosunku do największych mieszkań, czynsz maksymalny nie mógł przekroczyć 150% czynszu z 1914 r.

Ochrona nadal przysługiwała szkołom wynajmującym pomieszczenia na swoje potrzeby. Miesięczny czynsz nie mógł przekroczyć 125% komornego płaconego w czerwcu 1914 r. Doprecyzowano i rozszerzono ochronę wynajmujących inne lokale – zgodnie z art. 8 ust. 1: „Za sklepy, pracownie, tudzież lokale przemysłowe i handlowe nie wolno pobierać komornego, podwyższonego więcej niż o 50% ceny płaconej w czerwcu 1914 roku”. Z kolei niewielkie pracownie i lokale przemysłowe zrównane zostały w ochronie z mieszkaniami.

Ważną i potrzebną zmianą było objęcie ochroną – wyłączonych na podstawie poprzednich regulacji – hoteli, pensjonatów i pokoiów umeblowanych. Było to tyle istotne, że stanowiło pomoc dla osób, które nie mogły pozwolić sobie na najem całego mieszkania, niemniej należałoby precyzyjniej określić krąg beneficjentów tego przepisu. Zrównano bowiem robotnika mieszkającego w hotelu robotniczym i arystokratę zajmującego apartament w ekskluzywnym pensjonacie.

Na mocy art. 1 ustawy z dnia 18 grudnia 1919 r. o ochronie lokatorów w byłej Dzielnicy Pruskiej¹⁸ przepisy ustawy z niewielkimi zmianami stosowano także do mieszkań, sklepów i pracowni na zachodnich terenach Rzeczypospolitej. Do znaczących różnic należał fakt, że spod ochrony wyłączono mieszkania większe niż sześciopokojowe, a także że czynsz mógł bardziej niż na wschodzie kraju różnić się względem przedwojennego – dla najmniejszych mieszkań było to 130% normy.

Pewne zmiany przyniosła ustawa o ochronie lokatorów z 1920 r.¹⁹, przewidująca nowy sposób obliczania maksymalnego wymiaru czynszu, który był przedmiotem umowy. Opłata za mieszkania składające się do sześciu pokoi, a także za lokale przeznaczone na szkoły i urzędy nie mogła przewyższać opłat pobieranych w czerwcu 1914 r. Mieszkania składające się z większej liczby pokoi mogły być wynajmowane za czynsz nie wyższy od 150% czynszu podstawowego, lokale z przeznaczeniem na hotele i pensjonaty – 200%, a na inne lokale – handlowe i przemysłowe – 300%, o ile nie były połączone z częściami mieszkalnymi.

¹⁸ Dz. U. z 1919 r. Nr 98, poz. 516.

¹⁹ Dz. U. z 1921 r. Nr 4, poz. 19.

Była to niewątpliwie zmiana, która pozbawiała ochrony najlepiej sytuowanych najemców, zajmujących największe mieszkania, za które czynsz mógł być dość znacznie, bo o połowę, podwyższony. Widoczne jest także odejście od tak restrykcyjnego chronienia najemców, którzy nie wykorzystywali lokali do celów mieszkaniowych. Należy te zmiany ocenić pozytywnie, ponieważ w dużej mierze eliminowały problem zbyt niskich limitów wysokości komornego stosowanych wobec przedsiębiorców, w tym wielkich zakładów.

2.4. Ustawa o ochronie lokatorów z 1924 r. oraz kolejne obniżenia maksymalnego wymiaru czynszu

Kolejne lata przyniosły dalsze obniżki maksymalnego wymiaru czynszu, który mógł być pobierany z tytułu najmu lokalu.

Artykuł 6 ustawy o ochronie lokatorów z dnia 11 kwietnia 1924 r.²⁰ przewidywał maksymalny wymiar komornego dla poszczególnych lokali. Między innymi dla najmniejszych, jednopokojowych mieszkań z kuchnią lub bez niej było to 5% podstawowego czynszu (czyli pobieranego w czerwcu 1914 r.), natomiast dla mieszkań dwu- i trzypokojowych – 10%. Stan ten miał się utrzymywać w drugim kwartale roku 1924, z każdym kolejnym kwartałem granica ta miała być podnoszona o 4%, a począwszy od 1925 r. – o 6% podstawowego czynszu aż do osiągnięcia pełnego jego wymiaru.

Co dosyć istotne, zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego liczbę pokoi w lokalu (na potrzeby ustalenia maksymalnego wymiaru czynszu) określało się według stanu na dzień zawarcia umowy i w tym zakresie nie miało znaczenia późniejsze podzielenie większych izb na kilka mniejszych lub ich połączenie²¹.

Dnia 14 listopada 1935 r. prezydent Ignacy Mościcki wydał Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej w sprawie obniżenia komornego oraz zmiany ustawy o ochronie lokatorów²². Obniżenie to miało wynieść 15% dla mieszkań jedno- i dwuizbowych, a dla mieszkań większych i lokali przemysłowych i handlowych – 10%. Czas obowiązywania tego aktu został wyznaczony do końca listopada 1937 r., a zatem niższe komorne miało być pobierane przez okres dwóch lat. Jednakże 1 lutego kolejnego roku weszła w życie ustawa przedłużająca ten stan rzeczy z mocą wsteczną do końca roku 1938²³.

²⁰ Dz. U. z 1924 r. Nr 39, poz. 406.

²¹ Orzeczenie SN z dnia 14 października 1938 r., I C 1524/37, OSN 1939, nr 7, poz. 297.

²² Dz. U. z 1935 r. Nr 82, poz. 504.

²³ Dz. U. z 1938 r. Nr 8, poz. 45.

Następnie 3 stycznia 1939 r. kolejna ustawa przedłużyła moc obowiązywania obniżenia do końca marca 1940 r., przewidując jednocześnie możliwość podwyższenia czynszu co kwartał o 2,5% aż do osiągnięcia pełnej wysokości sprzed pierwszego obniżenia pod koniec 1935 r.²⁴ Ostatecznie czynsze nie osiągnęły jej w okresie istnienia II Rzeczypospolitej, która w październiku 1939 r. znalazła się pod okupacją niemiecką i radziecką. Tym samym czynsze w II RP nie osiągnęły rynkowej wysokości od początku jej bytu aż po jego kres.

3. Ocena skutków

Należy skonstatować, że regulacja czynszów nie przyniosła skutku w postaci rozwiązania problemu mieszkaniowego w przedwojennej Polsce. Odwołując się do dostępnych danych, można nawet zaryzykować stwierdzenie, że mogła się przyczynić do jego pogłębienia. II Rzeczpospolita była państwem, w którym budownictwo mieszkaniowe spoczywało w przeważającej mierze na podmiotach prywatnych. Budownictwo komunalne i państwowe niemal nie dostarczało mieszkań obywatelom, z wyjątkiem żołnierzy, którym mieszkania z pewnym sukcesem zapewniano. Wojskowi wraz ze swoimi rodzinami mogli liczyć na pomoc w zakresie potrzeb mieszkaniowych na podstawie ustawy z dnia 15 lipca 1925 r. o zakwaterowaniu wojska w czasie pokoju²⁵. Natomiast cywile musieli w dużej mierze polegać na najmie lokali u prywatnych właścicieli.

Właściciele ci mieli na względzie przede wszystkim cel zarobkowy i to on powodował nimi przy planowaniu remontów i rozbudowy posiadanych budynków lub podejmowaniu decyzji w kwestii nowych inwestycji. Sytuacja, kiedy szansa na zysk z najmu mieszkań jest raczej niewielka z powodu dość restrykcyjnych przepisów, nie skłania osób dysponujących kapitałem do tego typu budów. Oczywiście przepisy ustanawiające limit wysokości czynszu określały go dla lokali przedwojennych, a dla mieszkań, które nie były przedmiotem najmu przed 1 lipca 1919 r., jego wymiar miała określić komisja na wniosek stron, mając na względzie „umiarkowany dochód dla właściciela” (art. 13 ust. 2 ustawy z 1919 r.). Niemniej za przeważającą większość lokali mogła być pobierana opłata znacząco niższa niż ta, która gwarantowałaby

²⁴ Dz. U. z 1939 r. Nr 1, poz. 1.

²⁵ Dz. U. z 1925 r. Nr 97, poz. 681.

zarobek właścicielowi. Skłaniało to zamożnych obywateli do poszukiwania innych sposobów pomnażania kapitału²⁶.

Jak stwierdza Piotr Woźny, „wprowadzone regulacje uniemożliwiły nie tylko budowę nowych mieszkań, ale także utrzymanie ich wartości. W sytuacji odtworzenia realnego poziomu dawnych zarobków czynsze w Polsce wynosiły zaledwie 50% stanu przedwojennego”²⁷. Kwoty te nie dość że uniemożliwiały zarobek, to nawet pozbawiały możliwości utrzymywania budynków w odpowiednim stanie. Jak szacował Związek Zrzeszeń Właścicieli Nieruchomości, w latach 1918-1928 budowano nie tylko mniej niż przed wojną, ale przede wszystkim zastępowano jedynie połowę tego, co nie nadawało się do zamieszkania z powodu złego stanu technicznego, zagrażającego bezpieczeństwu²⁸.

Problem ten zauważany był także w okresie wprowadzania zmian. J. Windakiewicz na łamach „Głosu Narodu”, referując projektowane nowelizacje ustawodawstwa dotyczącego regulacji czynszów (które wprowadzone zostały w częściowo zmienionej formie w 1924 r.), zwrócił uwagę na fakt, że wielu właścicieli domów zwlekało z remontami od czasów wojny. W tym zakresie pochwalał plany podwyższenia maksymalnego wymiaru czynszu (co ostatecznie nie doszło do skutku), które umożliwiały zebranie pieniędzy na niezbędne naprawy²⁹. Już wtedy zauważano fatalne skutki utrzymywania opłat z tytułu najmu na zbyt niskim poziomie. Nie licząc pomniejszych zarzutów wobec regulacji, wysokość czynszów stanowiła główną oś krytyki przedwojennego specjalisty od spraw ochrony lokatorów.

Po II wojnie światowej w prasie krytykowano władze sanacyjne także pod kątem regulacji komornego. O ile, ze względów politycznych, prasa kontrolowana przez nowy reżim krytykowała przedwojenne „burżuazyjne” władze dość często, o tyle zastrzeżenia do zbyt daleko posuniętej ochrony lokatorów, a zatem w dużej mierze warstw społecznych, o których poparcie nowe władze zabiegały, są czymś godnym odnotowania. „Postulat rewizji czynszów komorniczych nasuwa się jako nieodparta konieczność. Obowiązujące stawki przedwojenne były bardzo niskie. Nie zachęcało to nikogo do lokowania swych kapitałów w nowych budowlach a groziło ruiną

²⁶ P. Woźny, *Międzywojenne i transformacyjne doświadczenia wspierania budownictwa na wynajem w Polsce – poszukiwanie modelu partnerstwa publiczno-prywatnego*, Problemy Rozwoju Miast 2009, nr 4, s. 42.

²⁷ Tamże.

²⁸ C. Klarner, *Polityka mieszkaniowa...*, s. 154.

²⁹ J. Windakiewicz, *Z powodu zamierzonej zmiany przepisów o ochronie lokatorów*, Głos Narodu nr 185 z 18 sierpnia 1922 r.

starym, co w sumie stawiało pod poważnym znakiem zapytania poprawę warunków mieszkaniowych w Polsce” – pisano na łamach „Naprzód” w 1948 r.³⁰

Niewątpliwie wojna nadszarpięła budżet wielu rodzin, zwłaszcza tych gorzej sytuowanych jeszcze w czasach przedwojennych. Jak zaznaczono wyżej, rodzina robotnicza wydawała na najem średnio 24% wysokości domowego budżetu w roku 1914, podczas gdy w roku 1922 było to zaledwie 3,8%. Odsetek ten rósł razem z postępującym procesem odbudowy państwa, jednak w roku 1928, gdy zarobki zasadniczo wróciły do stanu przedwojennego (a w niektórych województwach je przekroczyły), statystycznie wydawano na czynsz raptem 11% budżetu³¹.

Dużym problemem, wspomnianym wyżej, był fakt, iż beneficjenci państwowej regulacji czynszów podnajmowali część lokalu innym osobom po cenach wielokrotnie przewyższających to, co sami płacili, w pewnym stopniu utrzymując się z tego. Trzeba podkreślić, że dobrym rozwiązaniem był art. 13 ustawy o ochronie lokatorów, przewidujący możliwość rozwiązania umowy najmu z lokatorem, który wykorzystując państwową ochronę, zarabia na podnajmie. Niestety zabrakło jego odpowiedniego egzekwowania, ponieważ wynajmującym brakowało bodźców do korzystania z tego uprawnienia, skoro i tak byli ograniczeni w kwestii podwyższania komornego³². Nawet po rozwiązaniu umowy z takim kontrahentem, wynajmujący nie mógłby podwyższyć komornego, a dodatkowo narażał się na straty w postaci braku możliwości pobierania tej i tak niskiej opłaty w okresie poszukiwania nowego najemcy. Ponadto rozwiązanie umowy wiązałoby się prawdopodobnie z postępowaniem sądowym, które wymagałoby czasu i pieniędzy, a nie przyniosłoby niemal żadnego zysku.

Pomoc najmniej zarabiającym, którzy dodatkowo zubożeli w toku wojny, była pomysłem godnym pochwały. Jednakże przedłużanie tej ochrony było aktem politycznym, niemającym umocowania w sferze faktów, gdyż, jak pokazano wyżej, zarobki 10 lat po wojnie wróciły do stanu sprzed światowego konfliktu. Ponadto regulacja czynszów przyniosła odwrotny skutek w kwestii przeciwdziałania głodowi mieszkaniowemu – jedynie go pogłębiła, sprawiając, że budowano zdecydowanie mniej niż należało zburzyć z powodu zniszczeń w wyniku wojny i tych spowodowanych eksploatacją.

Ustawodawstwo polskie regulujące wysokość czynszów nie było ewenementem w Europie spustoszonej wojną. Z podobnymi problemami, będącymi następstwem

³⁰ *Remontujemy stare domy. Dekret o Funduszu Gospodarki Mieszkaniowej*, *Naprzód*. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej nr 214 z 5 sierpnia 1948 r.

³¹ Tamże, s. 167.

³² B. Petz, *Próby rozwiązywania kwestii mieszkaniowej w dwudziestoleciu międzywojennym – podstawowe kierunki działań*, Warszawa 1994, s. 1.

zamrożenia czynszów, borykała się Austria, która w 1917 r., pod wpływem masowych protestów spowodowanych pogarszającą się sytuacją mieszkaniową robotników, wprowadziła regulację podobną do późniejszych rozwiązań w Polsce – tzw. Friedenszins. Dnia 26 stycznia 1917 r. przyjęto rozporządzenie w sprawie ochrony najemców (Verordnung des Gesamtministeriums über den Schutz der Mieter³³). Rozporządzenie to następnie, już w okresie republiki, zastąpiono ustawą o czynszach (Mietengesetz³⁴) z dnia 7 grudnia 1922 r. Punktem wyjścia do określania wysokości czynszu była sytuacja przedwojenna, z 1 sierpnia 1914 r.

Tym, co różniło doświadczenie polskie od austriackiego, będąc pokłosiem zamrożenia czynszów, była hiperinflacja, która szybko sprawiła, że czynsz wyrażony w koronach według ich wartości z 1914 r. był absurdalnie niski, jeśli porównać siłę nabywczą tej waluty z realiami lat powojennych. Sytuację tę opisywał Stefan Zweig w swoich wspomnieniach: „Najbardziej groteskowo przedstawiała się dysproporcja cen przy komornym, gdyż rząd, występując w obronie szerokich mas lokatorów, zabraniał podwyżek, działając w ten sposób na szkodę właścicieli domów. W krótko utworzyła się w Austrii taka sytuacja, że roczne komorne za średniej wielkości mieszkanie wynosiło mniej niż cena jednego obiadu; cała Austria mieszkała właściwie przez pięć czy dziesięć lat (gdyż i później także nie wolno było eksmitować lokatorów) prawie za darmo. W skutek tego szalejącego chaosu sytuacja stawała się z tygodnia na tydzień coraz bardziej sprzeczna z rozsądkiem i moralnością”³⁵.

Ochrona lokatorów przed rozwiązaniem umowy najmu stanowiła regulację, którą należałoby ocenić przychylniej, jakkolwiek była ona spleciona ze stosowaniem maksymalnych wymiarów czynszu. Pewne wątpliwości może budzić rozciągnięcie jej na lokatorów, którzy zawarli umowy najmu na czas określony i nie mogli, mimo nadejścia terminu zakończenia stosunku, zostać eksmitowani z lokalu. Sytuacja powojenna, gdy wielu żołnierzy dopiero wróciło do domów z okopów, które odebrały im cztery lata życia, wielu pozbawiając zdrowia, w tym zdrowia psychicznego (choćby przyczyniając się do rozwinięcia zespołu stresu pourazowego), była jednak na tyle bezprecedensowym stanem, że wymagała równie nadzwyczajnych środków. Warto również pamiętać, że Polska wkrótce po odzyskaniu niepodległości znalazła się w stanie wojny z większością swoich sąsiadów, a koniec Wielkiej Wojny był zarazem początkiem wojen o granice – wojen, które zaangażowały polskich obywateli na kolejne lata. Przy takim obrocie spraw państwo musiało zadbać o ochronę rodzin

³³ Reichsgesetzblatt Nr 34/1917.

³⁴ Bundesgesetz vom 7. Dez. 1922 über die Miete von Wohnungen u. Geschäftsräumlichkeiten, Bundesgesetzblatt 1922, Nr 872.

³⁵ S. Zweig, *Świat wczorajszy*, Warszawa 2015, s. 279.

żołnierzy, w czym oczywiście mieściła się kwestia ochrony przed utratą miejsca zamieszkania.

W obu jednak przypadkach działań państwa – ochrony przed eksmisją i regulacji czynszów – okres obowiązywania konkretnych przepisów był zbyt długi i znacząco przewyższał czas, w którym były one niezbędne. Przede wszystkim zabrakło mechanizmu podwyższania górnej granicy wysokości komornego do poziomów zbliżonych do ceny rynkowej.

4. Podsumowanie

4.1. Cel społeczny regulacji czynszów i ochrony lokatorów

Rzecz jasna głównym powodem wprowadzenia omawianych regulacji i celem, który przyświecał ustawodawcy, było wsparcie słabszej ekonomicznie strony stosunku najmu – lokatorów. Wojna nadszarpnęła budżety wielu gorzej sytuowanych rodzin, duża liczba pracowników została zmobilizowana, co było bezpośrednią przyczyną zastoju w niezwiązanych z prowadzeniem wojny gałęziach gospodarki. We wspomnieniach Europejczyków z tamtego okresu przewijają się opisy panującej biedy, braków w zaopatrzeniu sklepów i problemów, z jakimi borykały się ówczesne rodziny. Wojna była ponadto ważnym czynnikiem w procesie emancypacji kobiet, które zasilały szeregi pracowników fabryk i zakładów, by te mogły nadal działać, pomimo zwervowania do wojska dużej części męskiej kadry³⁶.

Niewątpliwie ustawodawstwo dotyczące ochrony lokatorów miało na celu załagodzenie skutków tak niespokojnych czasów, w których najpierw zawalił się świat wielkich, monarchicznych mocarstw, a zaraz potem wykuwała się na frontach wojen z sąsiadami polska państwowość. Bezpośrednią przyczyną, dla której wprowadzono przepisy dotyczące ochrony lokatorów, była chęć wsparcia klas najuboższych. Zapewnienie odpowiednich warunków egzystencji wymagało restrykcyjnego kontrolowania kwoty, która była od nich pobierana z tytułu użytkowania lokalu mieszkalnego. Widać to także w zróżnicowaniu ochrony w zależności od wielkości mieszkania – te najmniejsze zajmowane były zazwyczaj przez najbiedniejszych, których należało wspierać w największym stopniu. Mniejszego wsparcia udzielano

³⁶ A. Drozdowska, *Kobiety w czasie pierwszej wojny światowej*, Białystok 2018, s. 14.

lokatorom większych mieszkań, wychodząc z założenia, że im jest ono większe, tym zamożniejsza rodzina go zamieszkuje. Zasadniczo było to zgodne z rzeczywistością³⁷.

Ustawodawstwo to miało ponadto na celu wsparcie sprzedawców i producentów dóbr, co pośrednio przekładało się również na wsparcie konsumentów. Regulacja czynszu płaconego przez zakłady handlowe i przemysłowe służyła przeciwdziałaniu przenoszenia kosztów podwyżek na nabywców poprzez podnoszenie cen produktów. Niewątpliwie pomoc ta sama w sobie była wsparciem dla rodzimej gospodarki i świadczyła o rozwoju państwa, więcej, rozwój ten rzeczywiście wypracowywała. Wpływanie na zmniejszenie kosztów najmu niezbędnego lokalu chroniło przed zamknięciem wielu miejsc pracy i punktów usługowych, co zabezpieczało ich byt ekonomiczny.

Aneta Kaźmierczyk zwraca uwagę na fakt, że komentowane ustawy miały na celu także zachęcanie inwestorów do stawiania nowych budynków, które nie podlegały już tak restrykcyjnym regulacjom czynszów³⁸. Warto nadmienić, że mieszkania w nowo stawianych budynkach cechowały się zdecydowanie wyższym standardem niż te w kamienicach budowanych w drugiej połowie XIX w., częściej były wyposażone w urządzenia sanitarne, nierzadko instalacje elektryczne. Jednakże praktyka pokazała, że tego celu nie udało się osiągnąć, gdyż nadal budowano zbyt mało, by zaspokoić potrzeby ludności.

4.2. Cel polityczny regulacji czynszów i ochrony lokatorów

Nie sposób choćby pokrótce nie wspomnieć o politycznym celu przyświecającym siłom politycznym wprowadzającym omawiane akty prawne. Pierwsze lata po I wojnie światowej były czasami niezwykle niespokojnymi z perspektywy nie tylko obywateli, lecz także rządzących. Przełom lat 1918 i 1919 to okres wielu wystąpień o charakterze komunistycznym i socjalistycznym w Niemczech. Na wschód od Polski szala zwycięstwa dość mocno przechyliła się już na stronę bolszewików, którzy rozpoczęli tworzenie totalitarnego, komunistycznego ustroju w Rosji. Skierowanie uwagi na los robotników i najgorzej opłacanych pracowników, wśród których popularne były lewicowe ugrupowania polityczne, było w pewnej mierze próbą załagodzenia skutków tych niespokojnych czasów i w rezultacie próbą zapobieżenia rewolucji proletariackiej w Polsce.

³⁷ K. Krzeczkowski, *Kwesia mieszkaniowa...*, s. 104.

³⁸ A. Kaźmierczyk, *Idea i kształt zinstytucjonalizowania ochrony lokatorów...*, s. 230.

Nie można także pominąć faktu, że w latach 1919–1921 Polska prowadziła wojnę z bolszewicką Rosją, która dla wielu lewicowców jawiła się jako wyśnione państwo robotników, oaza wolności i oczekiwanej równości wszystkich ludzi. Dość powszechne były dezercje z armii³⁹. Ustawy ukierunkowane na ochronę lokatorów, a zwłaszcza lokatorów najbiedniejszych, stanowiły pewną formę łagodzenia nastrojów antykapitalistycznych w masach, by te nie zasiły szeregów rewolucjonistów i nie stały się wewnętrznym wrogiem w walce zbrojnej z bolszewicką Rosją, której imperialistyczne aspiracje uobecniły się w pochodzie Armii Czerwonej na zachód przez terytorium Rzeczypospolitej.

Podobną kartą przetargową w relacjach z niższymi klasami społecznymi była obiecywana reforma rolna, przede wszystkim parcelacja wielkich majątków ziemskich. W lipcu 1919 r. Sejm Ustawodawczy przyjął uchwałę zapowiadającą najważniejsze postanowienia przyszłych zmian. Fakt ten miał być orężem w walce z siłami, które z nadzieją spoglądały na wschodnie mocarstwo.

Bibliografia

- Drozdowska A., *Kobiety w czasie pierwszej wojny światowej*, Białystok 2018.
- Eurostat, *Overcrowding Rate by Age, Sex and Poverty Status – Total Population – EU-SILC Survey*, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_lvho05a/default/table?lang=en [dostęp: 16.09.2024 r.].
- Gajewski M., *Zabudowa miasta i urządzenia komunalne*, w: *Wielkomiejski rozwój Warszawy do 1918 r.*, red. I. Pietrzak-Pawłowska, Warszawa 1973.
- Główny Urząd Statystyczny, *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939.
- Janicki K., Kuzak R., Kaliński D., Zaprutko-Janicka A., *Przedwojenna Polska w liczbach*, Warszawa 2020.
- Kałkowski L., Stanisławska W., *Z historii polskiego rynku nieruchomości*, w: *Polski rynek nieruchomości – bilans otwarcia po wejściu Polski do Unii Europejskiej*, red. L. Kałkowski, Kraków 2007.
- Kasprzycki R., *Dezercje i unikanie służby w Wojsku Polskim w latach 1918–1939*, *Dzieje Najnowsze* 2016, t. 48, nr 3.
- Kaźmierczyk A., *Idea i kształt zinstytucjonalizowania ochrony lokatorów w systemie prawa polskiego (1918–1939)*, *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego* 2022, nr 25.
- Klarner C., *Polityka mieszkaniowa w Polsce i zagranicą*, Warszawa 1930.

³⁹ R. Kasprzycki, *Dezercje i unikanie służby w Wojsku Polskim w latach 1918–1939*, *Dzieje Najnowsze* 2016, t. 48, nr 3.

- Klub Jagielloński, *Lokalna alternatywa. Jak wybudować w Polsce brakujące mieszkania?*, 2022, <https://klubjagiellonski.pl/publikacje/lokalna-alternatywa-jak-wybudowac-w-polsce-brakujace-mieszkania/> [dostęp: 16.09.2024 r].
- Krzczkowski K., *Kwestia mieszkaniowa w miastach polskich*, Warszawa 1939.
- Petz B., *Próby rozwiązywania kwestii mieszkaniowej w dwudziestoleciu międzywojennym – podstawowe kierunki działań*, Warszawa 1994.
- Remontujemy stare domy. Dekret o Funduszu Gospodarki Mieszkaniowej*, Naprzód. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej nr 214 z 5 sierpnia 1948 r.
- Windakiewicz J., *Z powodu zamierzonej zmiany przepisów o ochronie lokatorów*, Głos Narodu nr 185/1922 z 18 sierpnia 1922 r.
- Woźny P., *Międzywojenne i transformacyjne doświadczenia wspierania budownictwa na wynajem w Polsce – poszukiwanie modelu partnerstwa publiczno-prywatnego*, Problemy Rozwoju Miast 2009, nr 4.
- Zweig S., *Świat wczorajszy*, Warszawa 2015.

Czy w obecnym stanie prawnym handlowe spółki osobowe nie powinny stać się osobami prawnymi?

Should commercial partnerships become legal entities under the current state of law?

Не должны ли хозяйственные товарищества стать юридическими лицами при нынешнем состоянии законодательства?

Чи за нинішнього стану законодавства комерційні партнерства не повинні ставати юридичними особами?

JAKUB TURDZA

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

e-mail: jakubturdza@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0009-0114-7171>

Streszczenie: W obowiązującym na terenie Polski systemie prawnym handlowe spółki osobowe są jednostkami organizacyjnymi nieposiadającymi osobowości prawnej, którym jednak ustawodawca przyznał zdolność prawną (tzw. ułomne osoby prawne). Celem artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy obecnie uzasadnione byłoby przekształcenie spółek osobowych w osoby prawne, biorąc pod uwagę argumenty o charakterze normatywnym oraz praktycznym. W pierwszej części przedstawiono genezę i aktualny status „ułomnych osób prawnych” w polskim prawie cywilnym. W dalszej kolejności zarysowano problem na ogólniejszym poziomie, jednocześnie podano w wątpliwość samą zasadność wyróżniania przez ustawodawcę trzeciej kategorii podmiotów prawa prywatnego. Następnie skoncentrowano się na zagadnieniu braku normatywnego uzasadnienia dla nieprzyznawania spółkom osobowym statusu osób prawnych. Odwołano się do różnic między spółkami osobowymi a kapitałowymi, istotnych zmian w prawie podatkowym oraz argumentów o charakterze prawnoporównawczym. Ostatecznie starano się uzasadnić, że – mimo istnienia argumentów o charakterze normatywnym sugerującym możliwość przyznania spółkom osobowym przymiotu osobowości prawnej – pragmatyzm oraz wzgląd na stabilność i bezpieczeństwo obrotu przemawiają za pozostawieniem obecnie funkcjonującego *status quo*.

Słowa kluczowe: handlowe spółki osobowe, ułomne osoby prawne, osoby prawne, osobowość prawna, zdolność prawna, podatek dochodowy od osób prawnych

Summary: In Poland's legal system, commercial partnerships are organisational units without legal personality. However, the legislator has granted them some legal capacity (so-called legal entities with limited legal capacity). This article considers normative and practical arguments to determine whether it would be reasonable to convert partnerships into legal entities. The first part outlines the origins and current status of “legal entities with limited legal capacity” in Polish civil law. The problem is then outlined more generally, while the very legitimacy of the legislator's singling out of a third category of private legal entities is questioned. It then focuses on the lack of normative justification for not granting partnerships the status of legal entities. The differences between partnerships and companies and significant changes in tax law and comparative law arguments were addressed. In the end, it sought to justify that – despite normative arguments suggesting the possibility of granting partnerships the attribute of legal personality – pragmatism and considerations of stability and security of trade argue in favour of preserving the *status quo*.

Key words: commercial partnerships, legal entities with limited legal capacity, legal entities, legal personality, legal capacity, corporate income tax

Резюме: В правовой системе, действующей в Польше, хозяйственные товарищества являются организационными единицами без статуса юридического лица, которые, однако, наделены законодателем правоспособностью (так называемые «неполноценные юридические лица»). Цель статьи – ответить на вопрос, оправдано ли в настоящее время преобразование хозяйственных товариществ в юридические лица, принимая во внимание аргументы нормативного и практического характера. В первой части описывается происхождение и текущий статус «неполноценного юридического лица» в польском гражданском праве. Затем излагается проблема на более общем уровне, а также ставится под сомнение сама правомерность выделения законодателем третьей категории субъектов частного права. Далее в центре внимания оказывается вопрос об отсутствии нормативного обоснования для отказа в предоставлении хозяйственным товариществам статуса юридических лиц. При этом упоминаются различия между хозяйственными товариществами и хозяйственными обществами, существенные изменения в налоговом законодательстве, а также аргументы сравнительно-правового характера. В итоге была предпринята попытка обосновать, что, несмотря на наличие нормативных аргументов, указывающих на возможность наделения хозяйственных товариществ статусом юридического лица, прагматизм, а также соображения по обеспечению стабильности и безопасности торгового оборота свидетельствуют в пользу сохранения существующего *status quo*.

Ключевые слова: хозяйственные товарищества, «неполноценные юридические лица», статус юридического лица, правосубъектность, правоспособность, налог на прибыль (юридических лиц)

Анотація: У правовій системі, що діє в Польщі, особові торгівельні товариства є організаційними одиницями без статусу юридичної особи, яким, усе ж таки, законодавець надав правоздатність (так звані «недієздатні юридичні особи»). Метою статті є відповідь на питання, чи на даний момент було б виправданим перетворення товариств на юридичні особи, враховуючи аргументи нормативного та практичного характеру. У першій частині окреслено походження та сучасний статус «недієздатних юридичних осіб» у польському цивільному праві. Потім проблема окреслюється на більш загальному рівні, ставлячи під сумнів саму легітимність виокремлення законодавцем третьої категорії суб'єктів приватного права. Далі у центрі уваги опинилися питання відсутності нормативного обґрунтування ненадання товариствам статусу юридичної особи. Автор посилався на відмінності між особовими товариствами та командитними товариствами, суттєві зміни в податковому законодавстві та аргументи порівняльно-правового характеру. Зрештою, була зроблена спроба обґрунтувати, що, незважаючи на існування нормативних аргументів, які свідчать про можливість надання товариствам статусу юридичної особи, прагматизм, а також міркування стабільності та безпеки торгівлі свідчать на користь збереження поточного статус-кво.

Ключові слова: особові торгівельні товариства, недієздатні юридичні особи, правосуб'єктність, дієздатність, податок на прибуток підприємств

Wprowadzenie

Celem artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy osobowe spółki handlowe stanowiące jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną (określane również jako „ułamne osoby prawne”)¹, powinny zostać przekształcone w osoby prawne wyposażone w osobowość prawną.

¹ Pomimo pewnych różnic terminologicznych pomiędzy obydwojma pojęciami, o których będzie mowa poniżej, będę używał obu terminów zamiennie z uwagi na większą syntetyczność drugiego z nich.

Pod rządami Kodeksu handlowego z 1934 r.² spółka jawna oraz spółka komandytowa nie były osobami prawnymi³. W uzasadnieniu rządowego projektu ustawy – Kodeks spółek handlowych z 1999 r., mającego zastąpić Kodeks handlowy, jako argumenty przeciwko uznaniu spółek osobowych za osoby prawne wskazano przede wszystkim na: tradycję polskiego prawa cywilnego, co do zasady brak wyłączenia odpowiedzialności wspólników spółek osobowych za długi spółki, co do zasady brak istnienia organów w spółkach osobowych oraz konieczność gruntownej reformy prawa podatkowego w zakresie opodatkowania osób prawnych podatkiem dochodowym⁴. Wydaje się, że część wskazanych argumentów od początku nie była trafna⁵ lub z biegiem czasu ulegała stopniowej dezaktualizacji.

Ponadto trzeba rozważyć, czy nowelizacja Kodeksu spółek handlowych⁶, której celem byłoby ujednolicenie statusu wszystkich spółek handlowych poprzez uznanie spółek osobowych za osoby prawne, jest w chwili obecnej potrzebna oraz czy przyniosłaby więcej skutków pozytywnych niż negatywnych.

1. Geneza i aktualny status „ułamnych osób prawnych” w polskim prawie cywilnym

Od wielu lat przedstawiciele doktryny oraz judykatury starają się odpowiedzieć na pytanie, czy obok kategorii osób fizycznych oraz osób prawnych występuje trzecia grupa podmiotów, a jeżeli tak, to jaki jest ich charakter prawny⁷. W dwudziestolecie

² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. – Kodeks handlowy, Dz. U. z 1934 r. Nr 57, poz. 502 (dalej: K.h.).

³ Zob. J. Namitkiewicz, *Kodeks handlowy. Komentarz*, t. 1, Warszawa 1934, s. 148–153, 238–240; M. Allerhand, *Kodeks handlowy. Komentarz*, Lwów 1935, s. 152–155, 161; S. Sołtysiński, w: S. Sołtysiński, A. Szajkowski, J. Szwaja, *Kodeks handlowy. Komentarz*, t. 1, Warszawa 1994, s. 493–494; J. Szwaja, w: tamże, s. 721–722.

⁴ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy – Kodeks spółek handlowych przyjętego przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego 27 stycznia 1999 r., druk nr 1687, Sejm III kadencji, s. 25–26 (dalej: Uzasadnienie rządowego projektu ustawy).

⁵ Zob. J. Frąckowiak, R. Potrzebszcz, *Czy nadanie osobowości prawnej handlowym spółkom osobowym wymaga zasadniczej reformy prawa podatkowego?*, Przegląd Prawa Handlowego 2000, nr 1, s. 1–7.

⁶ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych, Dz. U. z 2022 r. poz. 1467 z późn. zm. (dalej: K.s.h.).

⁷ Zob. A. Wolter, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1967, s. 165–169; Z. Radwański, *Zarys części ogólnej prawa cywilnego*, Warszawa 1979, s. 152–154; P. Moskwa, „Ułamne osoby prawne” – czy koniec zadawnionego sporu?, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 2002, nr 11, s. 19–23; W.J. Katner, *Podwójna czy potrójna podmiotowość w prawie cywilnym?*, w: *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiełło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005,

międzywojennym komentatorzy Kodeksu handlowego wskazywali, że spółka jawna i spółka komandytowa nie są osobami prawnymi, ponieważ – w przeciwieństwie do spółek kapitałowych – ustawa nie nadaje im tego przymiotu⁸. Pomimo tego zauważono również, że „spółka jawna, aczkolwiek nie uznana za osobę prawną, jest jednak traktowana w wielu sytuacjach prawnych tak, jak gdyby za taką uznana została”⁹. W połowie XX w. Aleksander Wolter wskazywał na występowanie w obrocie cywilnoprawnym jednostek organizacyjnych posiadających pewne cechy osób prawnych, które to jednostki nie zostały zakwalifikowane normatywnie do kategorii osób prawnych¹⁰. Omawiane jednostki organizacyjne zostały przez niego określone mianem „ułamnych osób prawnych”¹¹.

Powyższa koncepcja opierała się na metodzie typologicznej, która przypisywała osobom prawnym pewien wachlarz cech dla nich charakterystycznych, tworząc w ten sposób wzorzec typowy, z którym następnie porównywano inną jednostkę organizacyjną niewyposażoną w osobowość prawną¹². Według części autorów analizujących ten problem na gruncie przepisów Kodeksu cywilnego¹³ było to rozumowanie niezgodne z zastosowaną w art. 33 K.c. metodą normatywną (formalną) przypisywania danym podmiotom osobowości prawnej¹⁴. Zgodnie z tą regulacją to konkretny przepis ustawy wyposaża jednostkę organizacyjną w osobowość prawną, a więc także w zdolność prawną. W tym ujęciu zdolność prawna była traktowana jako cecha konstytutywna, wyróżniająca osoby fizyczne i prawne, oraz jako właściwość niepodzielna, która nie może przysługiwać tylko częściowo¹⁵.

s. 1019–1031 wraz z przywołaną tam literaturą; uchwała SN (7) z dnia 10 stycznia 1990 r., III CZP 97/98, OSNC 1990, poz. 74; uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 14 grudnia 1990 r., III CZP 62/90, OSNC 1991, poz. 36; uchwała SN (7) z dnia 26 stycznia 1996 r., II CZP 111/96, OSNC 1996, poz. 63.

⁸ Zob. J. Namitkiewicz, *Kodeks handlowy...*, s. 148–153, 238–240; M. Allerhand, *Kodeks handlowy...*, s. 152–155, 161.

⁹ Zob. J. Namitkiewicz, *Kodeks handlowy...*, s. 153.

¹⁰ Zob. A. Wolter, *Glosa do orzeczenia SN z dnia 21 marca 1964 r. sygn. akt I CR 697/62*, OSP 1965, nr 5, poz. 97; A. Wolter, *Prawo cywilne. Zarys...*, s. 165–169.

¹¹ Zob. A. Wolter, *Prawo cywilne. Zarys...*, s. 165.

¹² Zob. Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 1997, s. 173–178; B. Kozłowska-Chyłą, *Jurystyczna koncepcja podmiotowości spółki partnerskiej a status prawny jej zarządu*, Forum Prawnicze 2015, nr 2, s. 14.

¹³ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz. U. z 2023 r. poz. 1610 z późn. zm. (dalej: K.c.).

¹⁴ Zob. S. Grzybowski, *Kilka uwag o rzekomych podmiotach stosunków cywilnoprawnych*, Studia Cywilistyczne 1976, t. 27, s. 4–5; Z. Radwański, *Prawo cywilne...*, s. 176; P. Moskwa, *„Ułamne osoby prawne”...*, s. 21.

¹⁵ Zob. Z. Radwański, *Prawo cywilne...*, s. 176.

Nowelizacją z 2003 r.¹⁶ dodano do Kodeksu cywilnego nowy art. 33¹, który wprowadził do polskiego prawa cywilnego pojęcie „jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną”. Tym samym w obrocie prawnym pojawiła się trzecia kategoria podmiotów stosunków cywilnoprawnych, w wyniku czego pogląd dotyczący dychotomicznego podziału na osoby fizyczne i osoby prawne stał się nieaktualny¹⁷.

2. Zasadność wyróżniania jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi obok osób prawnych

Dokonując zmian w Kodeksie cywilnym, których celem było wprowadzenie do porządku prawnego nowej kategorii podmiotów, ustawodawca posłużył się metodą normatywną (formalną), podobną do zastosowanej w art. 33 K.c., regulującym status osób prawnych. W przeciwieństwie do art. 33 K.c., który traktuje osobowość prawną jako cechę konstytutywną osób prawnych, art. 33¹ K.c. wskazuje na pojęcie zdolności prawnej, która musi być przyznana przez ustawę. Wynika z tego dość oczywiste twierdzenie, że do tej kategorii nie mogą zostać zakwalifikowane podmioty, którym ustawa zdolności prawnej wprost nie przyznaje, a więc takie, które w poprzednim stanie prawnym mogły być, zgodnie z metodą typologiczną, przyporządkowane do tzw. ułomnych osób prawnych¹⁸. To z kolei uzasadnia twierdzenie, że w obecnym stanie prawnym termin „ułomna osoba prawna” nie jest w pełni poprawny dogmatycznie¹⁹, aczkolwiek ma swoje zalety praktyczne, ponieważ w dalszym ciągu jest używany w doktrynie z racji bardziej syntetycznej formy w porównaniu ze zwrotem użytym w art. 33¹ K.c.

Trzeba zauważyć, że każda osoba prawna jest wyposażona w zdolność prawną. Różnica pomiędzy osobami prawnymi a jednostkami organizacyjnymi niebędącymi osobami prawnymi polega wyłącznie na tym, że osoby prawne są „dodatkowo”

¹⁶ Ustawa z dnia 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2003 r. Nr 49, poz. 408.

¹⁷ Zob. Z. Radwański, *Podmioty prawa cywilnego w świetle zmian kodeksu cywilnego przeprowadzonych ustawą z dnia 14 lutego 2003 r.*, Przegląd Sądowy 2003, nr 7–8, s. 3–23; M. Pazdan, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 1. *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, s. 1027 i literatura tam powołana.

¹⁸ Zob. B. Kozłowska-Chyła, *Jurydyczna koncepcja...*, s. 16.

¹⁹ Zob. Z. Radwański, *Podmioty prawa cywilnego...*, s. 12; J. Frąckowiak, w: *Kodeks spółek handlowych*, t. 1. *Komentarz do art. 1–150*, red. A. Kidyba, Warszawa 2017, s. 165–166.

wyposażone w osobowość prawną²⁰. W obecnym stanie prawnym dywagacje na temat istoty, charakteru lub cech konstytutywnych osobowości prawnej są o tyle bezcelowe, że ustawodawca, zgodnie z przyjętym modelem normatywnym służącym regulacji statusu osób prawnych, wprost w przepisach poszczególnych ustaw przesądza o tym, czy dany podmiot jest wyposażony w osobowość prawną. W związku z tym, dla oceny czy konkretna jednostka jest osobą prawną, rozumienie pojęcia osobowości prawnej jest irrelewantne. W kontekście osób prawnych oraz jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi powinno się przyjmować, że osobowość prawna jest następstwem zdolności prawnej oraz że zdolność prawna zawsze prowadzi do osobowości prawnej²¹. Z tego względu, odrywanie lub wręcz przeciwstawianie sobie pojęcia osobowości prawnej i zdolności prawnej, jak czyni to polski ustawodawca, wydaje się nieuzasadnione oraz niepotrzebne.

Należy jednak zaznaczyć, że znacząca część przedstawicieli doktryny prawa cywilnego uważa, że istnieje wyraźna potrzeba utrzymania tej kategorii osób m.in. ze względu na zalety dla obrotu gospodarczego²². Autorzy ci zdają się nie dostrzegać faktu, że w obecnym stanie prawnym *de facto* nie ma znaczenia, czy dany podmiot zostanie zakwalifikowany do grona ułomnych osób prawnych, czy też osób prawnych, ponieważ nie istnieją jakościowe, istotne dla obrotu prawnego cechy, różniące od siebie te podmioty, z których wynikałyby odmienne skutki prawne. Jedynym wyjątkiem może być kwestia odpowiedzialności za zobowiązania ułomnej osoby prawnej ukształtowana na mocy art. 33¹ § 2 K.c., jednak nie ma ona praktycznego znaczenia z racji obowiązujących regulacji szczególnych²³.

Argumentem za pozostawieniem w prawie handlowym kategorii ułomnych osób prawnych może być uregulowanie spółki kapitałowej w organizacji będącej formą pośrednią pomiędzy właściwą formą ustrojową spółki kapitałowej²⁴. Z racji uprzednio występujących na tym polu sporów prawnych o charakterze teoretycznym

²⁰ Zob. M. Romanowski, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 16B. *Prawo spółek osobowych*, red. M. Romanowski, Warszawa 2023, s. 169.

²¹ Zob. A. Stelmachowski, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998, s. 155, 162; M. Romanowski, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 16B, s. 170–171.

²² Zob. A. Kappes, *Uwagi o reformie prawa spółek*, Palestra 1998, nr 9–10, s. 8–12; A. Kappes, *Ułomne osoby prawne w projekcie kodeksu cywilnego z 2009 r.*, Przegląd Prawa Handlowego 2010, nr 12, s. 34–36; J. Frąckowiak, A. Górski, I. Gromska-Szuster, *Osoby w projekcie kodeksu cywilnego*, Przegląd Sądowy 2010, nr 3, s. 19.

²³ Por. w szczególności art. 40 ust. 1–1c ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach, Dz. U. z 2020 r. poz. 2261 z późn. zm. (dalej: ustawa o stowarzyszeniach); art. 17 ustawy z dnia 24 czerwca 1994 r. o własności lokali, Dz. U. z 2021 r. poz. 1048 z późn. zm. (dalej: ustawa o własności lokali) i art. 13 K.s.h., które to przepisy stanowią *lex specialis* względem art. 33¹ § 2 K.c.

²⁴ Zob. A. Szajkowski, M. Tarska, w: S. Sołtyśński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek handlowych*, t. 1. *Komentarz do artykułów 1–150*, Warszawa 2012, s. 214–217.

i praktycznym, rozwiązanie polegające na przyznaniu podmiotowości prawnej spółkom kapitałowym w organizacji należy uznać za korzystne i uzasadnione²⁵. Uważam jednak, że możliwa byłaby regulacja prawna, w której już sama spółka kapitałowa w organizacji stawałaby się osobą prawną, a po wpisie do Krajowego Rejestru Sądowego stawałaby się właściwą spółką kapitałową, wstępującą jednocześnie w prawa i obowiązki spółki w organizacji.

Za utrzymaniem trzeciej kategorii podmiotów stosunków prawnych może również przemawiać szczególny status wspólnot mieszkaniowych²⁶, wobec których wysuwane są twierdzenia, że ich zdolność prawna jest ograniczona tylko do praw i obowiązków dotyczących zarządzania nieruchomością wspólną²⁷. Takie stanowisko mogłoby stanowić asumpt do zmiany przepisów celem doprowadzenia do powstania realnych, jakościowych różnic pomiędzy osobami prawnymi a innymi jednostkami organizacyjnymi wyposażonymi w ograniczoną zdolność prawną.

Przeciwko likwidacji trzeciej kategorii podmiotów prawa prywatnego przemawiają także argumenty natury legislacyjnej. Wprowadzenie do porządku prawnego kategorii ułomnych osób prawnych spowodowało nowelizację wielu aktów prawnych. Powrót do dychotomicznego podziału na osoby fizyczne i prawne pociągałby za sobą konieczność wprowadzenia zmian legislacyjnych w obrębie całego systemu prawnego o charakterze zarówno merytorycznym²⁸, jak i czysto technicznym²⁹. W tym miejscu należy jedynie zasygnalizować problem prawidłowego wykorzystania przez ustawodawcę art. 33¹ § 1 K.c., zadając pytanie, czy skoro wprowadzono wspomniany przepis, to potrzebne i zgodne z prawidłową techniką legislacyjną było dodawanie w kolejnych aktach prawnych oddzielnych jednostek redakcyjnych dotyczących ułomnych osób prawnych?³⁰

²⁵ Tamże.

²⁶ Zob. art. 6 i art. 17 ustawy o własności lokali.

²⁷ Zob. A. Sikorska-Lewandowska, *Zakres zdolności prawnej wspólnoty mieszkaniowej*, Przegląd Sądowy 2019, nr 6, s. 47–62 wraz z literaturą tam powołaną; uchwała SN (7) z dnia 21 grudnia 2007 r., III CZP 65/07, OSNC 2008, nr 7–8, poz. 69.

²⁸ Zob. m.in. art. 2 ustawy z dnia 15 stycznia 2015 r. o obligacjach, Dz. U. z 2022 r. poz. 2244 z późn. zm.

²⁹ Zob. m.in. art. 1 ustawy z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, Dz. U. z 2022 r. poz. 2587 z późn. zm.

³⁰ Zob. m.in. art. 64 § 1¹ K.p.c. i art. 49 § 2 pkt 2 K.p.k.

3. Rzekoma konieczność reformy prawa podatkowego

Pomimo istniejących wątpliwości wokół samej zasadności wyróżniania jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, należy rozważyć także inne argumenty przemawiające za przyznaniem handlowym spółkom osobowym statusu osób prawnych.

Autorzy projektu Kodeksu spółek handlowych twierdzili, że przyznanie spółkom osobowym osobowości prawnej wiązać się będzie z koniecznością przeprowadzenia gruntownej reformy prawa podatkowego w zakresie podatku dochodowego od osób prawnych celem wyeliminowania powstałych wówczas skutków podwójnego opodatkowania podatkiem dochodowym od osób prawnych i osób fizycznych³¹. Można przyjąć, że to twierdzenie nie było dostatecznie uzasadnione.

Przed wprowadzeniem przepisów K.s.h. w doktrynie i orzecznictwie istniały liczne spory w zakresie ustalenia zasad opodatkowania wspólników spółek osobowych³². Szczególnie problematyczne było określenie reguł opodatkowania dochodów wspólnika wynikających z udziału w spółce, względem których stosowano przepisy ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych. W rezultacie stosowano tzw. dwufazowe ustalanie dochodu wspólników podlegającego opodatkowaniu, które polegało na przyjmowaniu fikcji, domniemania traktowania spółki jako podatnika³³. Dlatego potrzeba reformy prawa podatkowego w omawianym zakresie istniała już przed nowelizacją polskiego prawa spółek.

Przyznanie spółkom osobowym statusu osób prawnych z jednoczesnym zamiarem utrzymania zasady jednokrotnego opodatkowania dochodów wspólników nie wymagało gruntownej reformy ustaw podatkowych, a jedynie wprowadzenia do nich zmian o charakterze przede wszystkim redakcyjnym³⁴. Odpowiednie zmiany legislacyjne doprowadziłyby do zachowania dotychczasowej konstrukcji opodatkowania spółek osobowych, które pozostałyby wyłączone z zakresu przedmiotowego stosowania ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych.

W tym miejscu należy zasygnalizować problematykę tzw. zasady autonomii prawa podatkowego. Polega ona na kreowaniu autonomicznych pojęć prawnych, nieznanymi w odrębnych gałęziach prawa³⁵, lub nadawaniu odmiennego znaczenia

³¹ Zob. Uzasadnienie rządowego projektu ustawy, s. 25–26.

³² Zob. J. Frąckowiak, R. Potrzebszcz, *Czy nadanie osobowości prawnej...*, s. 3–5.

³³ Tamże, s. 4.

³⁴ Tamże, s. 5.

³⁵ Przykładem instrumentu prawnego stosowanego wyłącznie na potrzeby podatku dochodowego od osób prawnych jest podatkowa grupa kapitałowa.

pojęciom już utrwalonym³⁶. W odniesieniu do podatku dochodowego od osób prawnych ustawodawca rozciąga zakres opodatkowania na podmioty niebędące osobami prawnymi (np. spółki kapitałowe w organizacji) lub stosuje zwolnienia podmiotowe względem konkretnych osób prawnych³⁷. Działania te są (a przynajmniej powinny być) podyktowane przede wszystkim potrzebą odpowiedniego, proporcjonalnego i efektywnego nakładania ciężarów podatkowych na uczestników obrotu prawnego. Widać więc, że regulacja zakresu stosowania ustawy podatkowej jest często zupełnie niezależna od statusu, jaki dany podmiot posiada na gruncie prawa cywilnego.

Z dniem 1 stycznia 2014 r. spółki komandytowo-akcyjne³⁸, a z dniem 1 stycznia 2021 r. także spółki komandytowe³⁹ stały się podatnikami podatku dochodowego od osób prawnych. Dodatkowo pod pewnymi warunkami spółki jawne również mogą uzyskać status takiego podatnika⁴⁰. Z tych powodów argument opierający się na założeniu, że spółki osobowe nie mogą stać się osobami prawnymi, ponieważ powinny pozostać transparentne podatkowo, stał się nieaktualny.

4. Brak powiązania między zasadami odpowiedzialności wspólników za zobowiązania spółki a formą jednostki organizacyjnej

W literaturze podnoszono, że jedną z podstawowych cech konstrukcyjnych, różniącą osoby prawne od innych jednostek niewyposażonych w osobowość prawną, jest wyłączna odpowiedzialność osoby prawnej za swoje zobowiązania⁴¹. Zasada taka nie jest wprost wyrażona w przepisach prawnych, mogłaby być tylko wyinterpretowana z treści poszczególnych regulacji. W zakresie zasad odpowiedzialności obowiązujących w spółkach kapitałowych dotyczy to przede wszystkim art. 154 § 4, art. 300¹ § 4 oraz art. 300 § 5 K.s.h., wyłączających odpowiedzialność wspólników/

³⁶ Zob. M. Koszowski, *Autonomia prawa podatkowego – argumenty za i przeciw*, Przegląd Prawa Publicznego 2013, nr 11, s. 42–56 i literatura tam powołana.

³⁷ Zob. art. 6 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych.

³⁸ Zob. art. 1 ustawy z dnia 8 listopada 2013 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz ustawy o podatku tonażowym, Dz. U. z 2013 r. poz. 1387.

³⁹ Zob. art. 2 ustawy z dnia 28 listopada 2020 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, ustawy o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2020 r. poz. 2123.

⁴⁰ Zob. art. 1 ust. 3 pkt 1 i 1a ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych.

⁴¹ Zob. J. Frąckowiak, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 1, s. 1161; M. Romanowski, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 16B, s. 169–170.

akcjonariuszy za zobowiązania tych spółek. Zdaniem autorów projektu Kodeksu spółek handlowych przywołana zasada stanowiła jedną z przeszkód dla przyznania handlowym spółkom osobowym statusu osób prawnych. Jest to jednak argument nietrafiony z kilku powodów.

Po pierwsze, zasady odpowiedzialności za zobowiązania danej jednostki organizacyjnej są kwestią niezależną od jej formy prawnej. Prawdą jest, że znaczna część osób prawnych, w tym zwłaszcza spółki kapitałowe, jest co do zasady odpowiedzialna za zobowiązania swoim własnym majątkiem. Odpowiedzialność za własne zobowiązania nie jest jednak cechą konstytutywną osoby prawnej, o czym świadczy omówiona wcześniej normatywna metoda regulacji pozycji osób prawnych. Ustawodawca ma pełną swobodę odmiennego uregulowania w przepisach szczególnych problematyki odpowiedzialności za zobowiązania konkretnej jednostki organizacyjnej. Nie ma więc przeszkód natury normatywnej, aby handlowe spółki osobowe stały się osobami prawnymi, w których reżim odpowiedzialności za zobowiązania pozostaje bez zmian w obowiązującym dotychczas kształcie.

Po drugie, należy wskazać, że w spółkach osobowych również istnieją mechanizmy ograniczające lub w pełni wyłączające odpowiedzialność wspólników za zobowiązania spółki, które w ten sposób upodabniają spółki osobowe do „typowych” osób prawnych. Mechanizmy, o których mowa, dotyczą: generalnej zasady subsydiarnej odpowiedzialności wspólników za zobowiązania spółki (art. 31 K.s.h.), przewidzianej w spółce partnerskiej ograniczonej odpowiedzialności wspólnika za tzw. „błąd w sztuce” (art. 95 K.s.h.), konstrukcji sumy komandytowej (art. 111 K.s.h.) oraz całkowitego wyłączenia osobistej odpowiedzialności akcjonariusza w spółce komandytowo-akcyjnej (art. 135 K.s.h.). Występowanie w porządku prawnym ww. instrumentów zaciera różnice w kwestii odpowiedzialności za zobowiązania pomiędzy spółkami kapitałowymi a osobowymi.

Po trzecie, zgodnie z treścią art. 299 i 300¹³² K.s.h., członkowie zarządu odpowiednio spółki z ograniczoną odpowiedzialnością i prostej spółki akcyjnej mogą ponosić odpowiedzialność za zobowiązania spółki, jeżeli egzekucja przeciwko niej okaże się bezskuteczna. Z racji szerokiego zastosowania w praktyce orzeczniczej konstrukcji przewidzianej w art. 299 K.s.h., zasada wyłącznej odpowiedzialności osoby prawnej za swoje zobowiązania doznaje sporego wyjątku⁴².

⁴² Zob. Studia i Analizy Sądu Najwyższego, Przegląd Orzecznictwa za rok 2021, s. 116–117; za rok 2020, s. 181–185; za rok 2019, s. 139–144; za rok 2015, s. 153–155. A. Klein, *Ewolucja instytucji osobowości prawnej*, w: *Tendencje rozwoju prawa cywilnego*, red. E. Łętowska, Wrocław 1983, s. 122; K. Osajda, *Charakter prawny odpowiedzialności członków zarządu spółki z o.o. za jej zobowiązania i jego konsekwencje w najnowszym orzecznictwie Sądu Najwyższego*, Glosa – Prawo Gospodarcze w Orzeczeniach i Komentarzach 2009, nr 1, s. 5–18.

5. Kwestia braku istnienia organów w spółkach osobowych

Kolejnym z podnoszonych argumentów przeciwko przyznaniu handlowym spółkom osobowym statusu osób prawnych jest co do zasady brak istnienia organów w tychże spółkach. Należy zakwestionować ten argument z kilku powodów.

Po pierwsze, w spółkach osobowych również występują organy. Dotyczy to przede wszystkim spółki komandytowo-akcyjnej, w odniesieniu do której ustawa przewiduje obligatoryjne występowanie walnego zgromadzenia (art. 145–146 K.s.h.) oraz obligatoryjne lub fakultatywne występowanie rady nadzorczej (art. 142 § 1 K.s.h.). Dodatkowo, w zakresie nieuregulowanym w dziale IV K.s.h. dotyczącym spółki komandytowo-akcyjnej, w sprawach odnoszących się do walnego zgromadzenia i rady nadzorczej tej spółki stosuje się odpowiednio przepisy o spółce akcyjnej, co wskazuje na jednoznaczne podobieństwo pomiędzy wskazanymi organami spółki komandytowo-akcyjnej a organami spółek kapitałowych⁴³. Z kolei w regulacji kodeksowej spółki partnerskiej w art. 97 K.s.h. przewidziano możliwość umownego utworzenia i powołania zarządu mającego kompetencje do prowadzenia spraw i reprezentowania spółki.

Pomimo pewnych wątpliwości co do charakteru prawnego zarządu spółki partnerskiej, tzn. czy jest on organem *sensu stricto*⁴⁴, nie ulega wątpliwości, że samo występowanie organów nie jest domeną wyłącznie osób prawnych, w tym przypadku spółek kapitałowych. Jeżeli ustawodawca w przepisach wprost przewidział powoływanie organów u podmiotów, którym jednocześnie nie przyznał osobowości prawnej, to znaczy, że kwestia obecności lub braku organów w danej jednostce organizacyjnej nie jest rozstrzygająca dla zakwalifikowania jej do danej kategorii podmiotów prawa prywatnego.

Po drugie, zgodnie z art. 38 K.c. osoba prawna działa przez swoje organy w sposób przewidziany w ustawie i w opartym na niej statucie. Przepis ten daje normatywną podstawę dla funkcjonowania teorii organów⁴⁵. Przywołana wcześniej nowelizacja Kodeksu cywilnego z 2003 r. wprowadziła art. 33¹ § 1 K.c. stwierdzający, że do ułomnych osób prawnych stosuje się odpowiednio przepisy o osobach prawnych. Daje to podstawy do twierdzenia, że teoria organów powinna również znaleźć odpowiednie

⁴³ Zob. M. Bieniak, *Praktyczne aspekty funkcjonowania spółki komandytowo-akcyjnej*, Przegląd Prawa Handlowego 2009, nr 2, s. 16.

⁴⁴ Zob. B. Kozłowska-Chyła, *Jurydyczna koncepcja...*, s. 20–22 wraz z literaturą tam powołaną.

⁴⁵ Zob. M. Pazdan, *Niektóre konsekwencje teorii organów osoby prawnej*, Katowice 1969, s. 201–208; A. Klein, *Ewolucja instytucji...*, s. 73–78; tenże, *Charakter prawny organów osób prawnych*, w: *Rozprawy z prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Czachórskiego*, red. J. Błęszyński, J. Rajski, Warszawa 1985, s. 121–123; M. Pazdan, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 1, s. 1029–1030.

zastosowanie do spółek osobowych⁴⁶. W ten sposób działania wspólników uprawnionych do reprezentacji, postrzeganych wcześniej jako przedstawiciele ustawowi spółki⁴⁷, mogłyby być traktowane podobnie jak działania uprawnionych organów, tzn. bezpośrednio przypisywać spółkom osobowym skutki działań osób reprezentujących⁴⁸. Wynika to również stąd, że pomiędzy wspólnikiem handlowej spółki osobowej reprezentującym tę spółkę a członkiem zarządu spółki kapitałowej nie występują różnice, które uniemożliwiałyby odpowiednie stosowanie teorii organów⁴⁹.

W związku z powyższym nasuwa się pytanie, czy przyznanie spółkom osobowym osobowości prawnej pozwalałoby na uznanie lub czy też wymagałoby uznania, że wspólnik reprezentujący taką spółkę jest jej organem? Wydaje się, że możliwe są dwie odpowiedzi na tak postawione pytanie.

Pierwsza odpowiedź zakłada, że nie są wymagane zmiany legislacyjne i opiera się tylko na zabiegach interpretacyjnych. Skoro już teraz, jak wyżej wskazano, w doktrynie postuluje się odpowiednie stosowanie teorii organów do spółek osobowych niebędących osobami prawnymi, to tym bardziej można by stosować do nich tę teorię po przyznaniu spółkom osobowym osobowości prawnej. W ten sposób wspólnik reprezentujący spółkę osobową w dalszym ciągu nie stawałby się organem *sensu stricto*, ponieważ ustawa nie określa go mianem organu spółki, a jednocześnie stosowałaby się do niego teoria organów i skutki z niej wynikające.

Druga odpowiedź opiera się na założeniu, że należałoby wprowadzić drobne zmiany legislacyjne celem usunięcia wątpliwości interpretacyjnych. Zmiany te miałyby prowadzić albo do uznania wprost wspólników uprawnionych do reprezentacji spółek osobowych za organy tychże spółek, albo do stworzenia dodatkowego przepisu, który pozwalałby na odpowiednie stosowanie art. 38 K.c. do struktur, podmiotów nieokreślonych wprost jako organy. Pierwszą propozycję można ocenić jako sztuczną oraz wątpliwą z racji samego rozumienia pojęcia organu osoby prawnej, którego cechą konstytutywną wydaje się istnienie w oderwaniu od tworzących go osób⁵⁰. Druga

⁴⁶ Zob. M. Pazdan, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 1, s. 1031; S. Sołtysiński, w: S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek handlowych...*, s. 451; A. Zbiegień-Turzańska, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 16B, s. 101–102.

⁴⁷ Zob. L. Moskwa, *Status komplementariusza jako reprezentanta spółki komandytowej*, Przegląd Prawa Handlowego 1995, nr 5, s. 6–9; S. Sołtysiński, w: S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek handlowych...*, s. 450–451.

⁴⁸ Zob. M. Pazdan, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 1, s. 1031; A. Zbiegień-Turzańska, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 16B, s. 101–102.

⁴⁹ Zob. A. Zbiegień-Turzańska, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 16B, s. 102–103.

⁵⁰ Zob. M. Pazdan, *Niektóre konsekwencje teorii organów...*, s. 207; A. Opalski, *Pojęcie organu osoby prawnej*, Państwo i Prawo 2009, z. 1, s. 20; odmiennie J. Frąckowiak, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 1, s. 1144–1145.

z propozycji zakłada tylko doprecyzowanie obowiązujących przepisów, ponieważ w głównej mierze opiera się na założeniu omówionym powyżej, dotyczącym możliwości odpowiedniego stosowania teorii organów do osób reprezentujących spółki osobowe. Istnieje jednak ryzyko niewłaściwego sformułowania nowego przepisu, co może doprowadzić do powstania kolejnych problemów interpretacyjnych. W związku z tym odpowiedź pierwsza, wyrażona w akapicie poprzednim, jest najrozsądniejsza.

Na marginesie należy dodać, że wspólnota mieszkaniowa⁵¹, spółka kapitałowa w organizacji⁵² oraz stowarzyszenie zwykłe⁵³ – wszystkie będące ułomnymi osobami prawnymi – posiadają lub mogą posiadać zarząd, czyli organ uprawniony do ich reprezentacji. Stanowi to kolejny dowód tego, iż nie tylko osoby prawne działają przez swoje organy.

6. Uwagi prawno-porównawcze

Analiza prawno-porównawcza prowadzi do wniosku, że status spółek osobowych w systemach prawnych państw europejskich nie jest jednolity.

W prawie francuskim wszystkie spółki handlowe, a więc także spółki osobowe, tj. *société en nom collectif* (odpowiedniczka polskiej spółki jawnej) i *société en commandite simple* (odpowiedniczka polskiej spółki komandytowej), nabywają osobowość prawną z chwilą ich rejestracji w odpowiednim rejestrze handlowym⁵⁴.

W Hiszpanii również każda spółka handlowa, czyli także każda spółka osobowa, do których należą *Sociedad Colectiva* (odpowiedniczka polskiej spółki jawnej) i *Sociedad Comanditaria* (odpowiedniczka polskiej spółki komandytowej), posiada osobowość prawną⁵⁵.

W Niemczech spółki osobowe, w przeciwieństwie do spółek kapitałowych, nie są wyposażone w osobowość prawną (*Rechtspersönlichkeit*). Na uwagę zasługuje jednak fakt, że niemiecka spółka komandytowo-akcyjna (*Kommanditgesellschaft auf Aktien*) jest osobą prawną⁵⁶.

Angielska regulacja prawa spółek wyraźnie różni się od prawa kontynentalnego. Co do zasady angielskie spółki osobowe (*partnerships, limited partnerships*) nie

⁵¹ Zob. art. 21 ust. 1 ustawy o własności lokali.

⁵² Zob. np. art. 161 § 2 K.s.h.

⁵³ Zob. art. 40 ust. 2–3 ustawy o stowarzyszeniach.

⁵⁴ Zob. Article L210-6 Code de Commerce.

⁵⁵ Zob. Artículo 116 Código de Comercio.

⁵⁶ Zob. § 278 Aktiengesetz.

posiadają osobowości prawnej⁵⁷. Należy natomiast zaznaczyć, że podstawowa forma angielskiej spółki osobowej, regulowana obecnie przez Partnership Act z 1890 r., bardziej przypomina polską spółkę cywilną niż spółkę jawną⁵⁸. W prawie angielskim istnieje również specyficzna, posiadająca cechy zarówno spółek osobowych, jak i kapitałowych⁵⁹, odmiana spółki, jaką jest *limited liability partnership*, która jest także wyposażona w osobowość prawną⁶⁰.

Zakończenie

Podsumowując, trzeba stwierdzić, że w obecnym stanie prawnym brak jest istotnych argumentów o charakterze normatywnym, które uzasadniałyby pozbawienie handlowych spółek osobowych osobowości prawnej. Niemniej zmiany legislacyjne w tym zakresie na pewno nie są ani pilne, ani niezbędne. Wynika to z aktualnego uregulowania pozycji ułomnych osób prawnych, które, co wyżej starałem się wykazać, nie różnią się znacząco od osób prawnych. Same spółki osobowe prawidłowo funkcjonują w obrocie nie z powodu odmowy przyznania im statusu osób prawnych i uregulowania ich pozycji w sposób szczególny, lecz właśnie pomimo tego – z racji swojego podobieństwa do osób prawnych. W związku z tym za pozostawieniem obowiązującego *status quo* w obrębie regulacji spółek osobowych przemawiają przede wszystkim pragmatyzm oraz wzgląd na stabilność systemu prawnego.

Z ewentualną nowelizacją przepisów Kodeksu spółek handlowych, mającą na celu ujednolicenie statusu prawnego wszystkich spółek handlowych, powinna być związana szersza dyskusja dotycząca samej zasadności wyróżniania trzeciej kategorii podmiotów cywilnoprawnych. Konstrukcja ułomnych osób prawnych może być przydatna w obrocie, lecz tylko gdy będzie w jakościowy sposób różnić się od kategorii osób prawnych. Dobrym tego przykładem jest omówiona wyżej koncepcja ograniczonej zdolności prawnej wspólnot mieszkaniowych.

⁵⁷ A. Burrows, *English Private Law. Third Edition*, Oxford 2013, s. 150; M. Blackett-Ord, S. Heren, *Partnership Law: The Modern Law of Firms, Limited Partnerships and LLPs*, London 2020, s. 2.

⁵⁸ A. Burrows, *English...*, s. 164–165.

⁵⁹ M. Blackett-Ord, S. Heren, *Partnership...*, s. 694.

⁶⁰ A. Burrows, *English...*, s. 150.

Bibliografia

- Allerhand M., *Kodeks handlowy. Komentarz*, Lwów 1935.
- Bieniak M., *Praktyczne aspekty funkcjonowania spółki komandytowo-akcyjnej*, Przegląd Prawa Handlowego 2009, nr 2.
- Blackett-Ord M., Heren S., *Partnership Law: The Modern Law of Firms, Limited Partnerships and LLPs*, London 2020.
- Burrows A., *English Private Law. Third Edition*, Oxford 2013.
- Frąckowiak J., Górski A., Gromska-Szuster I., *Osoby w projekcie kodeksu cywilnego*, Przegląd Sądowy 2010, nr 3.
- Frąckowiak J., Potrzeszcz R., *Czy nadanie osobowości prawnej handlowym spółkom osobowym wymaga zasadniczej reformy prawa podatkowego?*, Przegląd Prawa Handlowego 2000, nr 1.
- Frąckowiak J., w: *Kodeks spółek handlowych*, t. 1. *Komentarz do art. 1–150*, red. A. Kidyba, Warszawa 2017.
- Frąckowiak J., w: *System Prawa Prywatnego*, t. 1. *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012.
- Grzybowski S., *Kilka uwag o rzekomych podmiotach stosunków cywilnoprawnych*, Studia Cywilistyczne 1976, t. 27.
- Kappes A., *Ułomne osoby prawne w projekcie kodeksu cywilnego z 2009 r.*, Przegląd Prawa Handlowego 2010, nr 12.
- Kappes A., *Uwagi o reformie prawa spółek*, Palestra 1998, nr 9–10.
- Katner W.J., *Podwójna czy potrójna podmiotowość w prawie cywilnym?*, w: *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiegło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005.
- Klein A., *Charakter prawny organów osób prawnych*, w: *Rozprawy z prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Czachórskiego*, red. J. Błęszyński, J. Rajski, Warszawa 1985.
- Klein A., *Ewolucja instytucji osobowości prawnej*, w: *Tendencje rozwoju prawa cywilnego*, red. E. Łętowska, Wrocław 1983.
- Koszowski M., *Autonomia prawa podatkowego – argumenty za i przeciw*, Przegląd Prawa Publicznego 2013, nr 11.
- Kozłowska-Chyła B., *Jurydyczna koncepcja podmiotowości spółki partnerskiej a status prawny jej zarządu*, Forum Prawnicze 2015, nr 2.
- Moskwa L., *Status komplementariusza jako reprezentanta spółki komandytowej*, Przegląd Prawa Handlowego 1995, nr 5.
- Moskwa P., *„Ułomne osoby prawne” – czy koniec zadawnionego sporu?*, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 2002, nr 11.
- Namitkiewicz J., *Kodeks handlowy. Komentarz*, t. 1, Warszawa 1934.
- Opalski A., *Pojęcie organu osoby prawnej*, Państwo i Prawo 2009, z. 1.
- Osajda K., *Charakter prawny odpowiedzialności członków zarządu spółki z o.o. za jej zobowiązania i jego konsekwencje w najnowszym orzecznictwie Sądu Najwyższego*, Glosa – Prawo Gospodarcze w Orzeczeniach i Komentarzach 2009, nr 1.
- Pazdan M., *Niektóre konsekwencje teorii organów osoby prawnej*, Katowice 1969.
- Pazdan M., w: *System Prawa Prywatnego*, t. 1. *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012.

- Radwański Z., *Podmioty prawa cywilnego w świetle zmian kodeksu cywilnego przeprowadzonych ustawą z dnia 14 lutego 2003 r.*, Przegląd Sądowy 2003, nr 7–8.
- Radwański Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 1997.
- Radwański Z., *Zarys części ogólnej prawa cywilnego*, Warszawa 1979.
- Romanowski M., w: *System Prawa Prywatnego*, t. 16B. *Prawo spółek osobowych*, red. M. Romanowski, Warszawa 2023.
- Sikorska-Lewandowska A., *Zakres zdolności prawnej wspólnoty mieszkaniowej*, Przegląd Sądowy 2019, nr 6.
- Sołtysiński S., Szajkowski A., Szwaja J., *Kodeks handlowy. Komentarz*, t. 1, Warszawa 1994.
- Stelmachowski A., *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998.
- Sołtysiński S., Szajkowski A., Szumański A., Szwaja J., *Kodeks spółek handlowych*, t. 1. *Komentarz do artykułów 1–150*, Warszawa 2012.
- Wolter A., *Glosa do orzeczenia SN z dnia 21 marca 1964 r. sygn. akt I CR 697/62*, OSP 1965, nr 5, poz. 97.
- Wolter A., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1967.
- Zbiegień-Turzańska A., w: *System Prawa Prywatnego*, t. 16B. *Prawo spółek osobowych*, red. M. Romanowski, Warszawa 2023.

Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 2023 r., III CZP 84/22

Gloss to the resolution of the Supreme Court
of 14 June 2023, III CZP 84/22

Комментарий к постановлению Верховного Суда
от 14 июня 2023 г., III CZP 84/22

Коментар до постанови Верховного Суду
від 14 червня 2023 року, III CZP 84/22

JOANNA WAGA

Mgr, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

e-mail: joanna.waga@vp.pl, <https://orcid.org/0009-0001-3554-4775>

Streszczenie: Przedmiotem niniejszej glosy jest zakres legitymacji do zaskarżenia czynności prawnych dokonanych przez upadłego dłużnika z pokrzywdzeniem wierzycieli w okresie poprzedzającym ogłoszenie upadłości. Problem ten został w ostatnim czasie ujęty w sposób diametralnie odmienny w porównaniu z dotychczas dominującym poglądem judykatury. Celem opracowania jest rozważenie, czy przedmiotowe uprawnienie przysługuje jedynie syndykowi, czy też w czasie trwania postępowania upadłościowego zachowują je również wierzyciele. Podjęto także problem skutków, jakie rodzic może uzyskanie wyroku uwzględniającego roszczenie wierzyciela z tytułu skargi pauliańskiej. Dokonana analiza obowiązujących regulacji prawnych uzupełniona została przez wykładnię historyczną, przy jednoczesnym uwzględnieniu argumentów proponowanych przez Sąd Najwyższy. Za poglądem wyrażonym w komentowanej uchwale przyjęto, że z regulacji Prawa upadłościowego nie wynikają dostateczne podstawy pozwalające przyjąć, że przyznanie legitymacji syndykowi jest równoznaczne z pozbawieniem wierzycieli uprawnienia do wystąpienia z powództwem na podstawie art. 527 K.c. Odmienne jednak niż w przypadku stanowiska zajętego przez Sąd Najwyższy przyjęto, że następstwem uwzględnienia powództwa wytoczonego przez wierzyciela powinno być przekazanie przedmiotu fraudacyjnej czynności do masy upadłości.

Słowa kluczowe: legitymacja, syndyk, wierzyciel, bezskuteczność

Summary: The subject of this gloss is the scope of the right to challenge the legal transactions carried out by a bankrupt debtor to the detriment of creditors in the period preceding the declaration of bankruptcy. This problem has recently been approached in a way that is radically different from the dominant view found in past court rulings. The aim of this study is to consider whether the right in question can only be exercised by the trustee or whether creditors also retain it during bankruptcy proceedings. The issue is also raised of the consequences that may arise from obtaining a ruling allowing the creditor's claim under *actio pauliana*. The analysis of the applicable legal provisions is supplemented by a historical interpretation, while taking into account the arguments proposed by the Supreme Court of the Republic of Poland. In line with the view expressed in the resolution commented upon, it is assumed that the provisions of Bankruptcy Law do not provide sufficient grounds to conclude that creditors lose the right to bring an action under Art. 527 of the Civil Code once this right is granted to the trustee. However, in contrast to the position taken by the Supreme Court, it is concluded here that allowing the claim brought by the creditor should result in the transfer of the subject of the fraudulent conveyance to the bankruptcy estate.

Key words: right, trustee, creditor, ineffectiveness

Резюме: Предметом данного комментария является объем легитимации юридических полномочий по оспариванию правовых актов, совершенных банкротом в ущерб кредиторам в период, предшествующий объявлению о признании банкротства. В последнее время к этой проблеме стали подходить диаметрально иначе, чем до сих пор замечалось в судебной практике. Цель исследования – рассмотреть вопрос о том, являются ли данные полномочия только у арбитражного управляющего или администратора, назначенного в рамках производства по делу о несостоятельности или же они сохраняются и у кредиторов во время процедуры банкротства. В работе также рассматривается вопрос о последствиях получения судебного решения, удовлетворяющего требование кредитора в рамках предъявления иска *actio pauliana*. Анализ действующих правовых норм был дополнен историческим толкованием с учетом аргументов, предложенных Верховным Судом. Мнение, выраженное в вышеуказанном постановлении, основано на предположении, что с точки зрения норм Закона о несостоятельности нет достаточных оснований считать, что предоставление арбитражному управляющему или администратору, назначенному в рамках производства по делу о несостоятельности статуса равносильно лишению кредиторов права на предъявление иска на основании статьи 527 Гражданского кодекса. Однако, вопреки позиции Верховного Суда, предполагается, что последствием принятия иска кредитора должна быть передача объекта мошенничества в состав конкурсной массы.

Ключевые слова: легитимация, арбитражный управляющий, кредитор, недействительность

Анотація: Предметом цього розгляду є питання правомірності оскарження юридичних дій, вчинених боржником-банкрутом на шкоду кредиторам у період, що передував оголошенню про банкрутство. Останнім часом до цієї проблеми почали підходити діаметрально по-іншому, у порівнянні з поглядом судової практики, яка побутувала до цього часу. Метою дослідження є розгляд питання про те, чи належать ці повноваження лише ліквідатору (арбітражному керуючому), чи кредитори також зберігають їх під час провадження у справі про банкрутство. У даній роботі також розглядається проблема наслідків отримання судового рішення, яке задовольняє вимоги кредитора в рамках Павліанської дії. Аналіз чинних правових норм доповнено історичним тлумаченням з урахуванням аргументації, запропонованої Верховним Судом. З позиції, висловленої в коментованій постанові, впливає припущення, що з норм Закону про банкрутство не вбачається достатніх підстав для припущення, що надання ліквідатору процесуальної правоздатності рівнозначне позбавленню кредиторів права на пред'явлення позову на підставі статті 527 Цивільного кодексу. Однак, всупереч позиції Верховного Суду, передбачалося, що наслідком прийняття позову кредитора має бути передача предмета шахрайських дій до складу ліквідаційної маси банкрута.

Ключові слова: легітимність, ліквідатор (арбітражний керуючий), кредитор, неефективність

Teza orzeczenia

Ogłoszenie upadłości dłużnika nie powoduje utraty przez wierzyciela legitymacji do wytoczenia powództwa o uznanie czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną na podstawie art. 527 K.c.

Wstęp

Prawo upadłościowe¹ przewiduje w swoich regulacjach szereg instrumentów, które mają służyć ochronie interesu wierzycieli. Jednym z najbardziej znaczących jest re-

¹ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe, tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 1520 z późn. zm.

gulacja dotycząca zaskarżania czynności upadłego dokonanych przed ogłoszeniem upadłości z pokrzywdzeniem wierzycieli. Przepisy te, choć ukształtowane w sposób analogiczny do tych zawartych w Kodeksie cywilnym², odnoszących się do skargi pauliańskiej, zawierają jednak pewne odmienności. Rzeczone przepisy powinny być stosowane uzupełniająco, co niekiedy prowadzi do problemów praktycznych. W ostatnim czasie pojawiło się odmienne od dotychczas przyjmowanego stanowisko Sądu Najwyższego, zawarte w uchwale z dnia 14 czerwca 2023 r.³

1. Stan faktyczny

W sprawie stanowiącej tło dla przedmiotowego orzeczenia powód wniósł o uznanie za bezskuteczną umowy sprzedaży nieruchomości zawartej między jego dłużnikami a pozwanym. Z ustaleń poczynionych przez sąd wynikało, że powód zawarł z dłużnikami dwie umowy kredytu, które zostały wypowiedziane na skutek braku spłat, po czym wystąpił z wnioskiem egzekucyjnym. W czasie istnienia zobowiązań, 6 grudnia 2012 r. dłużnicy zbyli należącą do nich nieruchomość na rzecz swoich synów, występujących w sprawie jako pozwani, za cenę kilkukrotnie niższą od rynkowej. Dnia 23 lipca 2015 r. ogłoszono upadłość dłużników powoda, który zgłosił przysługującą mu wierzytelność w postępowaniu upadłościowym. Z uwagi na to ustalono, że powód nie był legitymowany do wytoczenia skargi pauliańskiej, gdyż w postępowaniu upadłościowym wyłącznie uprawnionym do tego miał być syndyk. Z tego powodu Sąd Okręgowy w Szczecinie oddalił powództwo. Apelacja wniesiona do Sądu Apelacyjnego w Szczecinie została oddalona z tożsamyh przyczyn. Przyjęto, że z uwagi na to, iż syndyk jako wyłącznie legitymowany nie podjął niezbędnych czynności w ramach wiążącego go dwuletniego terminu liczonego od daty ogłoszenia upadłości, uprawnienie do zaskarżenia czynności upadłych jako bezskutecznych definitywnie wygasło.

W następstwie wniesiona została skarga kasacyjna. W wyniku jej rozpoznania Sąd Najwyższy, postanowieniem z dnia 15 lipca 2021 r., z uwagi na istniejącą w tej materii rozbieżność poglądów, przedstawił powiększonemu składowi Sądu Najwyższego zagadnienie prawne dotyczące dopuszczalności zaskarżenia przez wierzycieli

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.

³ III CZP 84/22, OSNC 2024, nr 2, poz. 13.

w czasie trwania postępowania upadłościowego czynności prawnych dokonanych z ich pokrzywdzeniem.

2. Rozstrzygnięcie

Sąd Najwyższy, podejmując przedstawione zagadnienie prawne, odniósł się do dominującego poglądu, wedle którego ogłoszenie upadłości powoduje wygaśnięcie legitymacji wierzycieli do wniesienia skargi pauliańskiej. Stanowisko to, według składu orzekającego, nie jest jednak na tyle jednoznaczne, aby można je było przyjąć bezkrytycznie. Celem dokonania analizy problemu odniesiono się do specyfiki sankcji bezskuteczności względnej, która nie jest równoznaczna z nieważnością czynności ani nie pozbawia jej skutków, a jedynie w pewnym sensie uchyla je względem oznaczonego kręgu podmiotów, w tym wypadku wierzycieli. W następstwie zaistnienia tego rodzaju sankcji uzyskują oni możliwość zaspokojenia się z przedmiotu czynności dokonanej przez nieuczciwego dłużnika.

W postępowaniu upadłościowym wspomniany skutek rodzący konieczność przekazania przedmiotu czynności do masy upadłości nastąpić może z mocy samego prawa, poprzez uznanie za bezskuteczną przez sędziego-komisarza lub w efekcie wytoczenia powództwa. W tym ostatnim przypadku dla wystąpienia bezskuteczności konieczne jest uprzednie uzyskanie orzeczenia, w związku z czym do momentu jego wydania czynność jest w pełni skuteczna względem nabywcy. Według Sądu Najwyższego uzyskanie takiego orzeczenia może należeć zarówno do wierzycieli, jak i do syndyka, mającego uprawnienie do wytoczenia go samodzielnie bądź też wstąpienia do postępowania wszczętego przez inny podmiot. Syndyk związany jest jednak wynikającym z art. 132 ust. 3 Prawa upadłościowego dwuletnim terminem, po upływie którego definitywnie traci wskazane uprawnienie. To z kolei ma być równoznaczne z ustaniem związku przedmiotu czynności z masą upadłości, stąd nie może stanowić podstawy do definitywnego pozbawienia wierzycieli prawa wystąpienia ze skargą.

Bez uzyskania orzeczenia stwierdzającego bezskuteczność czynności jej przedmiot stanowi element majątku nabywcy. W tej sytuacji bez znaczenia względem niego pozostaje to, że z chwilą ogłoszenia upadłości majątek upadłego staje się masą upadłości. Nie ma też znaczenia dla oceny zagadnienia zastąpienie w postępowaniach upadłego przez syndyka, gdyż to nie on, ale jego wierzyciele posiadają legitymację do wniesienia skargi pauliańskiej. Uprawnienie syndyka w tym zakresie wynika wyłącznie z dyspozycji art. 132 Prawa upadłościowego. Sąd Najwyższy odniósł się

także do poprzednio obowiązującej regulacji, która, przyznając syndykowi legitymację do zaskarżenia bezskutecznych czynności upadłego, posługiwała się słowem „tylko”, rozstrzygając tę kwestię w sposób jednoznaczny. Z uwagi na brak podobnego określenia w aktualnym brzmieniu przepisu wywieziono, że prawo to trwa po stronie wierzycieli.

W ocenie Sądu Najwyższego powyższego poglądu nie przekreśla to, że Prawo upadłościowe nie wymienia wierzycieli jako legitymowanych czynnie w sposób bezpośredni. Nie można tego także wywodzić na podstawie przyznania syndykowi uprawnienia do zastępowania upadłego w zarządzie majątkiem oraz dotyczących go postępowaniach. Brak również w Prawie upadłościowym innej regulacji, która stanowczo pozbawiałaby wierzycieli uprawnienia wynikającego z Kodeksu cywilnego. Ponadto nie przemawia za tym wzgląd na dążenie do zapewnienia równych szans w zaspokojeniu wierzycieli. Na skutek powództwa wierzyciela przedmiot czynności nie trafia do masy upadłości. Wierzyciel występujący jako powód uzyskuje możliwość indywidualnego zaspokojenia z przedmiotu czynności. W efekcie jego wierzytelność przestaje być przedmiotem postępowania upadłościowego, a dzięki temu zwiększa się możliwość zaspokojenia pozostałych wierzycieli biorących udział w postępowaniu. Chroni to ich również przed ryzykiem bierności syndyka.

3. Analiza orzeczenia

Głosowane orzeczenie dotyczące problemu legitymacji do zaskarżenia czynności upadłego prowadzącej do pokrzywdzenia wierzycieli pozostaje szczególnie godne zainteresowania. Jest tak z uwagi na to, że sytuuje się w opozycji do dość konsekwentnie prezentowanego dotychczas poglądu. Nie ulega wątpliwości, że wybór jednego ze stanowisk wywierać będzie istotny wpływ na tok postępowania. Z tego powodu niezbędne wydaje się odniesienie do argumentów przemawiających za każdym z istniejących w tej materii stanowisk.

Z treści art. 132 Prawa upadłościowego w jego obecnym brzmieniu wynika, że powództwo może wytoczyć syndyk; nie można żądać uznania czynności za bezskuteczną po upływie dwóch lat od dnia ogłoszenia upadłości, chyba że na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego uprawnienie to wygasło wcześniej. Termin ten nie ma zastosowania, gdy żądanie uznania czynności za bezskuteczną zgłoszone zostało w drodze zarzutu. Syndyk, poza wskazanym dwuletnim terminem, związany jest więc jednocześnie terminem pięcioletnim liczonym od dnia dokonania czynności, o jakim mowa w art. 534 K.c. Okoliczność ta jest niekwestionowana i wspólna dla obu

istniejących w tym kontekście poglądów⁴. Czynność dokonana z pokrzywdzeniem wierzycieli dotknięta jest wówczas sankcją bezskuteczności względnej, co oznacza, że pozostaje ona ważna. Względem masy upadłości – *ergo* ogółu wierzycieli, którzy zgłosili roszczenia w postępowaniu upadłościowym⁵ – wprowadza się natomiast rodzaj fikcji prawnej, jak gdyby do czynności w ogóle nie doszło⁶. Odmiennie jednak od skargi pauliańskiej regulowanej przez Kodeks cywilny, w przypadku uznania bezskuteczności względnej danej czynności w postępowaniu upadłościowym, jej przedmiot powinien zostać zwrócony do masy upadłości tak, aby w późniejszym toku postępowania stał się źródłem zaspokojenia ogółu wierzycieli⁷. Warto również wskazać, że na gruncie postępowania upadłościowego bezskuteczność czynności upadłego naruszających majątkowe interesy wierzycieli następuje z mocy prawa, poprzez uznanie jej za bezskuteczną przez sędziego-komisarza bądź też na skutek jej zaskarżenia w drodze stosownego powództwa⁸.

Pierwszy, dominujący dotychczas zarówno w doktrynie, jak i w judykaturze pogląd zakładał, że z uwagi na wskazanie zawarte w art. 132 ust. 1 Prawa upadłościowego syndyk stanowi podmiot wyłącznie legitymowany do zaskarżania bezskutecznych czynności dłużnika, wobec którego toczy się postępowanie upadłościowe⁹. Regulacja ta miała jednocześnie stanowić o wyłączeniu legitymacji wierzycieli do wytoczenia klasycznej skargi pauliańskiej na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego¹⁰. Miało za tym przemawiać także zastąpienie upadłego przez syndyka w zarządzie należącym do niego majątkiem oraz przyznanie mu praw związanych z reprezentowaniem masy upadłości w toczących się postępowaniach. Stanowisko to odnosiło się również do brzmienia analogicznego przepisu obecnego w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. – Prawo upadłościowe¹¹, zawierającego

⁴ Postanowienie SN z dnia 15 lipca 2021 r., II CSKP 101/21, LEX nr 3269779.

⁵ P. Filipiak, *Dochodzenie roszczeń z tytułu bezskutecznych czynności prawnych na podstawie art. 127 ust. 1 ustawy – Prawo upadłościowe*, Doradca Restrukturyzacyjny 2017, nr 2 (8), s. 25.

⁶ A. Jakubecki, w: F. Zedler, A. Jakubecki, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2011, art. 127, Nb. 1.

⁷ A. Machowska, w: *Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, red. A. Machowska, Warszawa 2021, s. 364–365.

⁸ P. Gil, *Zaskarżenie przed sądem czynności upadłego dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli masy upadłości*, Warszawa 2016, s. 25.

⁹ Wyrok SN z dnia 28 maja 2021 r., III CSKP 28/21, LEX nr 3219858; wyrok SN z dnia 3 października 2008 r., I CSK 93/08, LEX nr 470021; P. Zimmerman, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, wyd. 8, Warszawa 2024, art. 132, Nb. 1.

¹⁰ D. Chrapoński, w: *Prawo upadłościowe. Komentarz*, red. A.J. Witosz, wyd. 2, Warszawa 2021, art. 132, Nb. 1.

¹¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. – Prawo upadłościowe, Dz. U. z 1934 r. Nr 93, poz. 834.

wyraźne wskazanie, że syndyk posiadał wyłączne prawo zaskarżenia czynności fraudacyjnej upadłego. W aktualnym brzmieniu art. 132 Prawa upadłościowego brak tego określenia miał wynikać z uprzednio istniejącego w ustawie przyznania legitymacji również tymczasowemu nadzorcy sądowemu oraz zarządcy. Po zmianie, na mocy której pozbawieni zostali tego uprawnienia, syndyk stanowić miał jedyny podmiot legitymowany do wystąpienia ze stosownym powództwem. Przedstawiciele tego poglądu powoływali się ponadto na brak regulacji prawa upadłościowego, z mocy której wierzyciele byłoby uprawnieni do wystąpienia z *actio pauliana*. Obecność odmiennej regulacji, zawartej w art. 132 Prawa upadłościowego, miała z kolei być równoznaczna z wyłączeniem art. 527 K.c., z uwagi na stosowanie Kodeksu cywilnego jedynie w zakresie nieuregulowanym przez Prawo upadłościowe.

Pogląd wyrażony w przedmiotowej uchwale jest całkowicie odmienny. Zauważyć jednak należy, że już wcześniej pojawiał się w orzecznictwie¹². Zakłada on, że treść art. 132 ust. 1 Prawa upadłościowego nie stanowi dostatecznej podstawy, aby uznać, że wyłączona została możliwość zaskarżenia czynności fraudacyjnych upadłego przez wierzycieli. Jest to uzasadnione potrzebą ochrony ich interesu. Zwłaszcza po upływie dwuletniego terminu, którym związany jest syndyk, w razie niepodjęcia przez niego adekwatnych środków, wierzyciele powinni wciąż posiadać możliwość dokonywania czynności zmierzających do ochrony i realizacji swoich roszczeń. Irrelevantna pozostawać ma utrata przez upadłego prawa zarządu i zastąpienie go w postępowaniach przez syndyka, gdyż to nie po stronie upadłego, ale jego wierzycieli istnieje prawo zaskarżenia czynności fraudacyjnych. Z tego też powodu nie można byłoby wywodzić legitymacji syndyka do wytoczenia tego rodzaju skargi z samej treści art. 144 Prawa upadłościowego, gdyby ustawodawca nie przewidział takiego uprawnienia po jego stronie w art. 132 ust. 1 Prawa upadłościowego. Pogląd ten uzasadniany jest również wykładnią historyczną, jako że w rozporządzeniu z 1934 r. istniało wyraźne wskazanie, że syndyk stanowi podmiot wyłącznie legitymowany do zaskarżenia czynności upadłego. W obowiązującej aktualnie ustawie określenie to zostało usunięte, *ergo* zrezygnowano z tego ograniczenia. Stąd też brak jest według Sądu Najwyższego podstaw normatywnych, aby odmówić wierzycielom równoległe trwającego prawa do wniesienia stosownej skargi. Po wygaśnięciu legitymacji syndyka na skutek upływu dwuletniego terminu, przedmiot fraudacyjnej czynności nie może już trafić do masy upadłości, brak jednak przeszkód, aby indywidualnego zaspokojenia z niego dochodził wierzyciel.

¹² Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 23 sierpnia 2012 r., I ACz 1515/12, LEX nr 1238554; wyrok SN z dnia 9 grudnia 2021 r., V CSKP 276/21, LEX nr 3283451.

Analizując argumenty przedstawiane za każdym z poglądów, nie sposób nie zgodzić się z dokonaną w głosowanym orzeczeniu wykładnią historyczną. Pomimo tego, że w pierwotnej wersji obowiązującej ustawy usunięcie słowa „tylko” miało być podyktowane przyznaniem legitymacji również tymczasowemu nadzorcy sądowemu oraz zarządcy, po zmianie regulacji pozbawiającej ich tego uprawnienia słowo to nie zostało dodane. Być może był to jedynie wynik przeoczenia ustawodawcy, jednak zasady dokonywania wykładni przepisów nakazują zakładać, że podejmowane przez niego działania redakcyjne są celowe i rozsądne. Można przy tym również zgodzić się, że mając na uwadze brzmienie rozporządzenia z 1934 r., aktualna redakcja art. 132 ust. 2 Prawa upadłościowego nie znosi jednoznacznie legitymacji wierzycieli pauliańskich. W literaturze wskazuje się, że zmiana ta miała charakter jedynie stylistyczny¹³. Można jednak przyjąć, że gdyby intencją ustawodawcy było umocowanie syndyka w sposób wykluczający wierzycieli, zostałyby to jednoznacznie uregulowane.

Należy zgodzić się z rozumowaniem Sądu Najwyższego, zgodnie z którym nie stanowi podstawy do wywiedzenia wyłącznej legitymacji syndyka okoliczność, w której upadły traci prawo zarządu majątkiem wchodzącym do masy upadłości, a syndyk wstępuje na jego miejsce do toczących się i przyszłych postępowań. Choć rzeczywiście nie można przyjąć na tej podstawie uprawnienia do zastąpienia wierzycieli przez syndyka, trzeba pamiętać, że zadaniem syndyka, mimo podstawienia procesowego w miejsce upadłego, nie jest reprezentowanie interesów dłużnika, ale wierzycieli¹⁴. Wniosek ten potwierdza choćby samo przyznanie mu przez prawo upadłościowe legitymacji w tym zakresie. Wydaje się przy tym, że celem ustawodawcy było skoncentrowanie działań zaradczych po stronie jednego podmiotu dla zapobieżenia nadmiernej przewlekłości i wielości spraw prowadzonych w tym samym przedmiocie. Nie ulega wątpliwości, że w przypadku wielości wierzycieli, mając tę możliwość, każdy z nich byłby zainteresowany uzyskaniem indywidualnego zaspokojenia z przedmiotu nieuczciwej czynności dokonanej przez upadłego. Zaaprobować należy uwagi podnoszone przez R. Adamusa, dotyczące konkurencji procesowej wierzyciela pauliańskiego i syndyka oraz prawdopodobnego obciążenia sądu koniecznością rozpatrzenia wielu indywidualnych powództw¹⁵. Ponadto wytaczanie wielu powództw odnoszonych do tego samego przedmiotu mogłoby stanowić czynnik o dylatoryjnym względem postępowania upadłościowego wpływie. Ewentualne

¹³ S. Gurgul, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, wyd. 12, Warszawa 2020, art. 132, Nb. 1.

¹⁴ W. Gwald, w: *Prawo upadłościowe. Komentarz*, red. A.J. Witosz, art. 179, Nb. 2.

¹⁵ R. Adamus, *Legitymacja wierzyciela do wytoczenia powództwa pauliańskiego po ogłoszeniu upadłości dłużnika – glosa do uchwały (7) SN z 14 czerwca 2023 r. (III CZP 84/22)*, *Monitor Prawa Bankowego* 2024, nr 3, s. 68–69.

połączenie wskazanych spraw również nie wydaje się rozwiązywać w pełni wskazanego problemu, z uwagi na oczywistą sprzeczność interesów wierzycieli. Każdy z nich dążyłby bowiem do pokrycia własnego długu w jak najwyższej wysokości, skoro nie wiązałby go plan spłaty uwzględniający długi pozostałych kontrahentów upadłego. Niemniej w sytuacji, w której sąd rozstrzygnąłby o dopuszczalności zaspokojenia z przedmiotu bezskutecznej czynności, mogłoby do niego dojść w drodze egzekucji. Pojawia się jednak wątpliwość, czy zaspokojenie wybranych podmiotów poza postępowaniem upadłościowym, zwłaszcza wtedy, gdy trwa jeszcze legitymacja syndyka, nie stanowiłoby również formy pokrzywdzenia pozostałych wierzycieli¹⁶.

Wydaje się, że przyznanie legitymacji wyłącznie syndykowi mogłoby zapobiec wskazanym trudnościom, choć z drugiej strony rodzi to aktualnie ryzyko ponoszenia konsekwencji jego bierności. Mimo że zastępuje on w postępowaniach upadłego, faktycznie jego działania z istoty powinny następować w słusznym interesie wierzycieli i dla ich ochrony. Gdy jednak nie podejmuje on niezbędnych ku temu działań, nieuzasadnione wydaje się obciążanie ujemnymi następstwami jego bierności wierzycieli upadłego. Zwraca się uwagę, że wierzyciele w sytuacji niezaskarżenia czynności fraudacyjnej mogą zwrócić się do sędziego-komisarza o podjęcie działań względem bezczynnego syndyka na podstawie art. 152 Prawa upadłościowego¹⁷. Niewątpliwie jednak oczekiwanie na reakcję syndyka lub powołanie nowego w sytuacji jego bezczynności wymaga czasu. W przypadkach skrajnych może się okazać, że w momencie podjęcia działań przez syndyka po interwencji sędziego komisarza termin zawity, o którym mowa w art. 534 K.c., upłynął, dlatego nie jest możliwe odzyskanie przedmiotu czynności fraudacyjnej. Choć syndyk poniósłby odpowiedzialność za wyrządzoną w ten sposób szkodę z uwagi na art. 160 ust. 3 Prawa upadłościowego, nadal będzie to związane z koniecznością wykazania, że czynność dokonana została z pokrzywdzeniem wierzycieli. Dodatkowo, pomimo ochrony wierzycieli, rozwiązanie takie jest problematyczne przede wszystkim ze względu na to, że sankcjonuje czynność fraudacyjną nieuczciwego dłużnika.

Pogląd prezentowany w komentowanej uchwale porusza problem tego, czy wierzyciele faktycznie posiadają uprawnienie do skarżenia czynności upadłego w sposób nieprzerwany, równolegle z syndykiem, czy też odzyskują je dopiero wtedy, gdy ten ostatni straci możliwość wytoczenia stosownego powództwa na skutek upływu dwuletniego terminu. Wzbudza wątpliwość powoływanie art. 144 Prawa upadłościowego jako podstawy do przyznania syndykowi prawa wytoczenia powództwa

¹⁶ Wyrok SN z dnia 28 maja 2021 r., III CSKP 28/21, LEX nr 3219858; postanowienie SN z dnia 15 lipca 2021 r., II CSKP 101/21, LEX nr 3269779.

¹⁷ R. Adamus, *Legitymacja wierzyciela...*, s. 69.

pauliańskiego po upływie dwuletniego terminu. Zgodnie z nim syndyk w postępowaniach zastępuje bowiem upadłego, nie zaś wierzycieli. Podstawienie w ich miejsce wydaje się jednak uzasadnione ze względu na tradycyjną funkcję syndyka, która polega na działaniach zmierzających do ochrony masy upadłości, oraz z uwagi na specyficzny charakter tego zastępstwa. Nie następuje ono bowiem w interesie zastępowanego, ale jego wierzycieli¹⁸. Ponadto podstawy ku temu dostarcza art. 133 Prawa upadłościowego, który dopuszcza wstąpienie przez syndyka w miejsce wierzyciela pauliańskiego.

Rozważając szeroko rozumiany interes wierzycieli, trudno kwestionować, że zgodne z nim jest przyjęcie trwania ich legitymacji w całym toku postępowania upadłościowego. Z drugiej jednak strony, mając na uwadze specyfikę postępowania upadłościowego, należy pamiętać o dążeniu do wyrównania szans w zaspokojeniu wierzycieli w nim występujących, stanowiącym *ratio legis* modyfikacji *actio pauliana* wprowadzanej przez Prawo upadłościowe¹⁹. Za wyłączną legitymacją syndyka przemawiać może ochrona właściwego toku postępowania i koncentracja działań na rzecz wierzycieli w rękach jednego podmiotu. W razie jego bezczynności wierzyciele nie powinni jednak tracić możliwości wzruszenia czynności fraudacyjnej z tego tylko powodu, że trwa postępowanie upadłościowe. W aktualnym jego kształcie w zakresie, w jakim dotyczy przedsiębiorców, brak ponadto środków, które pozwalałyby wierzycielom wywierać wpływ na pociągnięcie do odpowiedzialności, bądź też przymusić do działania syndyka bezczynnego w czasie, gdy jest on uprawniony do zaskarżenia czynności upadłego. Zdani są oni w tym wypadku na nadzorującego postępowanie sędziego-komisarza (art. 152 ust. 1 Prawa upadłościowego). W postępowaniu w sprawie osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej mogłyby one ewentualnie złożyć skargę na zaniechanie syndyka na podstawie art. 491^{12a} Prawa upadłościowego, jednak wciąż wydaje się nieść to ze sobą pewne ryzyko. Ponadto wskazuje się, że syndyk w ramach dwuletniego terminu może zarówno złożyć pozew samodzielnie, jak i wstąpić do już toczącego się postępowania zainicjowanego przez wierzyciela przed ogłoszeniem upadłości. Wskazuje się także, że decyzja taka nie jest obowiązkiem syndyka i zależy od jego uznania, a samo ogłoszenie upadłości nie musi pozbawiać wierzyciela legitymacji w trwającym postępowaniu²⁰. Stąd też konsekwentnie należałoby przyjąć, że wierzyciele zachowują legitymację, ale i to, że syndyk może wstąpić do zainicjowanego przez nich postępowania. Podniesiono również, że jest możliwe wstąpienie syndyka po upływie wiążącego go terminu

¹⁸ P. Janda, *Prawo upadłościowe. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2023, art. 160, Nb. 1.

¹⁹ Tamże, art. 132, Nb. 7.

²⁰ Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 23 sierpnia 2012 r., I ACz 1515/12, LEX nr 1238554.

zawitego do postępowania zainicjowanego przez wierzyciela, z uwagi na brak ograniczenia czasowego w art. 133 ust. 1 Prawa upadłościowego²¹. A *fortiori* powinno być to dopuszczalne w czasie, gdy uprawnienie syndyka trwa.

Najpoważniejsza wątpliwość dotycząca poglądu prezentowanego w orzeczeniu dotyczy konsekwencji, jakie nieść miałyby za sobą skuteczne zaskarżenie czynności przez działającego indywidualnie wierzyciela. W uchwale wskazano, że następstwem zaskarżenia bezskutecznej czynności przez wierzyciela na mocy przepisów Kodeksu cywilnego jest to, że jej przedmiot staje się źródłem jego indywidualnego zaspokojenia. W sytuacji, w której nie występuje o to syndyk działający w imieniu masy upadłości, brak ma być podstaw, aby nastąpiło przekazanie do niej przedmiotu czynności. Wskazano także, że nie powoduje to pokrzywdzenia wierzycieli, gdyż zaspokojony na skutek uwzględnienia *actio pauliana* wierzyciel przestaje mieć roszczenie do masy upadłości, dzięki czemu pozostali mogą uzyskać z niej zaspokojenie w wyższym stopniu.

Konkluzja ta wydaje się w pewnym stopniu dyskusyjna. W postępowaniu upadłościowym wierzycielności korzystają z różnego uprzywilejowania w zaspokojeniu, w zależności od tytułu, na podstawie którego przysługują (art. 342 Prawa upadłościowego). Klasyfikacja ta motywowana jest w dużej mierze względami słuszności. Gdy nastąpiło zaskarżenie czynności przez uprawnionego, ta w dalszej kolejności zostałyby jednak pominięta, co nosi znamiona obejścia ustawy. Chociaż istnieje pogląd, wedle którego o przekazaniu do masy upadłości wносить można *a contrario* z treści art. 133 ust. 4 Prawa upadłościowego²², wnioskowanie to zostało uznane przez Sąd Najwyższy za niedające samodzielnie dostatecznego ku temu uzasadnienia. Jednakże wniosek o przynależności do masy upadłości przedmiotu skargi indywidualnego wierzyciela znajduje także oparcie w naturze wyroku pauliańskiego.

Jeżeli przyjąć, że Prawo upadłościowe nakazuje stosować odpowiednio w nieuregulowanym zakresie Kodeks cywilny i na tej podstawie wywieść trwającą legitymację wierzyciela z uwagi na brak jej wyraźnego wyłączenia, rozważenia wymaga, czy zaskarżenie przez niego czynności dłużnika w czasie trwania postępowania upadłościowego nie powinno pociągać za sobą stosowania regulacji art. 134 Prawa upadłościowego jako *lex specialis*. Podobnie bowiem jak art. 132 ust. 1 Prawa upadłościowego nie wyłącza wprost legitymacji wierzycieli, tak i z art. 134 nie wynika wyraźny nakaz przekazania przedmiotu bezskutecznej czynności wyłącznie w razie zaskarżenia jej przez syndyka, gdyż mówi jedynie o bezskuteczności następującej *ipso iure*, bądź też na skutek jej uznania przez właściwy organ. Wskazuje się, że

²¹ Wyrok SA w Rzeszowie z dnia 18 czerwca 2019 r., I ACa 113/18, LEX nr 3061264.

²² Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 23 sierpnia 2012 r., I ACz 1515/12, LEX nr 1238554.

syndyk może wytoczyć powództwo pauliańskie na podstawie art. 527 K.c. z mocy odesłania zawartego w art. 131 Prawa upadłościowego²³. W tej sytuacji – mimo prowadzenia działań na podstawie Kodeksu cywilnego – zachodzi skutek przewidziany w Prawie upadłościowym, w postaci przekazania przedmiotu czynności uznanej za bezskuteczną do masy upadłości. Nie można więc przyjąć, aby o wyłączeniu stosowania art. 134 Prawa upadłościowego odnośnie do skutków sprawy z powództwa wierzyciela decydowało samo działanie na podstawie Kodeksu cywilnego. Wydaje się to ponadto pozostawać w zgodzie z celem postępowania upadłościowego oraz instytucji zaskarżenia czynności upadłego, którym jest ochrona interesu wierzycieli²⁴. Na skutek zaskarżenia czynności, mimo że przedmiot skargi nie jest źródłem indywidualnego zaspokojenia pierwotnie skarżącego, nadal może on osiągnąć zaspokojenie w wyższym stopniu. Jednocześnie pozwala to na ochronę pozostałych wierzycieli występujących w postępowaniu. Po przyjęciu takiego skutku zaskarżenia czynności przez wierzyciela po ogłoszeniu upadłości bezprzedmiotowy staje się argument o sprzeczności z *ratio legis* postępowania upadłościowego, jako że w rezultacie nie narusza zasady równego zaspokojenia wierzycieli, a jednocześnie przyczynia się do pełniejszej realizacji zasady optymalizacji.

Nie jest w pełni przekonujące stwierdzenie Sądu Najwyższego, jakoby art. 134 ust. 1 Prawa upadłościowego miał odnosić się jedynie do czynności zaskarżonych przez syndyka z uwagi na to, że przepis ten dotyczy obowiązku przekazania do masy tego, co na skutek czynności upadłego do niej nie weszło. Możliwość żądania zwrotu do masy upadłości przedmiotu czynności ma uzasadnienie w tym, czy w jej efekcie stała się uszczuplona²⁵. Przyczyny takiego stanu rzeczy należą do sfery faktów, które mogą być stwierdzone zarówno w postępowaniu wytoczonym przez syndyka, jak i przez wierzyciela. Z uwagi na obiektywny charakter tych okoliczności, związku faktycznego z pokrzywdzeniem wierzycieli nie może przekreślać sam upływ dwuletniego terminu do podjęcia działań w tym zakresie przez syndyka, gdy wystąpiły przesłanki, o których mowa w Prawie upadłościowym. Dodatkowo wniosek taki wydaje się w ramach wykładni historycznej popierać art. 58 rozporządzenia z 1934 r. Nakazywał on przekazanie przedmiotu bezskutecznej czynności do masy upadłości wówczas, gdyby orzeczenie zostało wydane na skutek powództwa wierzyciela. Jeżeli rozwiązanie takie uznane zostało za funkcjonalne na poprzednim etapie ewolucji postępowania upadłościowego, wydaje się, że należy rozważyć tę możliwość jako

²³ A. Majchrowska, *Czynności prawne bezskuteczne z mocy prawa i uznane za bezskuteczne – w stosunku do masy upadłości – uwagi praktyczne*, Doradca Restrukturyzacyjny 2017, nr 4 (10), s. 114.

²⁴ P. Gil, w: *Meritum. Prawo restrukturyzacyjne i prawo upadłościowe*, red. I. Gil, Warszawa 2021, s. 696–697.

²⁵ Wyrok SA w Lublinie z dnia 13 października 2015 r., I ACa 293/15, LEX nr 1842621.

celową dla osiągnięcia modelowych założeń tego postępowania. W obecnym stanie prawnym, jak wskazał Sąd Najwyższy, w sposób bezpośredni obowiązek ten wyłączono jedynie względem wierzyciela, który uzyskał orzeczenie stwierdzające bezskuteczność czynności jeszcze przed ogłoszeniem upadłości. Należy zwrócić uwagę, że niepozbawianie legitymacji wierzycieli, niezależnie od kwestii dopuszczalności wstąpienia syndyka do postępowania z indywidualnej skargi pauliańskiej, uzasadnione jest względami słuszności. Skoro czynność dokonana przez upadłego miała na celu pokrzywdzenie wierzycieli, uzasadnione jest pozostawienie szerszych możliwości przeciwdziałania tego rodzaju nieuczciwym praktykom. Nie powinno to jednak pociągać za sobą modyfikacji zasad zaspokojenia wierzycieli wynikających z Prawa upadłościowego.

Pewną wątpliwość co do rozwiązania przyjętego w komentowanej uchwale wzbudza twierdzenie, aby za dopuszczeniem zaskarżenia czynności przez wierzycieli przemawiało to, że niekiedy wyłącznie oni mogą posiadać informacje uzasadniające stosowne powództwo, o których syndyk może nie wiedzieć. Nasuwa się obawa, czy w takiej sytuacji wierzyciel, mając na względzie własną korzyść, nie będzie czekał z podjęciem działań do momentu utraty przez syndyka legitymacji. Trudność tę mogłoby jednak rozwiązać dopuszczenie możliwości zastąpienia indywidualnego wierzyciela w procesie pauliańskim przez syndyka. Wskazuje się, że art. 132 Prawa upadłościowego ogranicza syndyka jedynie co do wytoczenia powództwa, ale nie ogranicza go co do możliwości wstąpienia w miejsce wierzyciela pauliańskiego²⁶. Jeżeli uzasadnione jest, by syndyk mógł zastąpić go po upływie tego terminu, tym bardziej jest on do tego umocowany w okresie trwania jego uprawnienia. Za rozwiązaniem takim przemawiają również względy słuszności, a także zasada równego zaspokojenia wierzycieli w postępowaniu upadłościowym.

Należy zgodzić się z twierdzeniem o niedopuszczalności rozszerzenia powództwa o roszczenia pozostałych wierzycieli przez syndyka w razie jego podstawienia w miejsce powoda w procesie pauliańskim. Uzasadnia to indywidualny charakter wierzytelności będącej przedmiotem sporu²⁷. Ponadto umożliwienie syndykowi rozszerzenia powództwa po wygaśnięciu jego legitymacji powodowałoby, że dwuletni termin z art. 132 ust. 3 Prawa upadłościowego stałby się iluzoryczny. Nie wydają się jednak w pełni przekonujące głosy, aby niemożność rozszerzenia powództwa miała przekreślać dopuszczalność takiej zmiany podmiotowej. Bez wątplenia zasilenie masy upadłości poprzez wartość indywidualnej wierzytelności

²⁶ P. Turski, *Wykorzystanie wyroku pauliańskiego indywidualnego wierzyciela w upadłości dłużnika oraz podstawienie procesowe syndyka w miejsce powoda w procesie pauliańskim*, Doradca Restrukturyzacyjny 2023, nr 1 (31), s. 93.

²⁷ R. Adamus, *Legitymacja wierzyciela...*, s. 68.

jest bardziej korzystne ekonomicznie niż nieuzyskanie żadnego wpływu z tego tytułu. Tym samym jest w oczywisty sposób korzystne z punktu widzenia ogółu wierzycieli. Pozwala również na uszanowanie dążenia do ich równego zaspokojenia. Ponadto dzięki temu znikają wątpliwości związane z ewentualnym chaosem, jaki mógłby wyniknąć w następstwie wielu indywidualnych powództw oraz dotyczących równych praw w zaspokojeniu wierzycieli. Przeciwnicy tego rozwiązania mogliby podnosić, że w takich okolicznościach wierzyciel nie będzie miał powodu do wystąpienia z indywidualnym powództwem pauliańskim. Jest to jednak nieuzasadnione, gdyż do tej pory, co do zasady, uznawano to za niedopuszczalne. Nie nastąpi więc z pewnością pogorszenie sytuacji wierzycieli w tym zakresie.

Rozważenia wymaga, czy upływ dwuletniego terminu wiążącego syndyka powoduje rzeczywiście definitywne ustanie wszelkiego związku przedmiotu czynności z masą upadłości. Przedmiot czynności, do momentu stwierdzenia bezskuteczności względnej prawomocnym orzeczeniem, należy do majątku osoby trzeciej. Mimo że orzeczenie wydane na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego ma charakter konstytutywny, wskazuje się, że przewidziany skutek następuje *ex tunc*²⁸. Stąd z chwilą uprawomocnienia orzeczenia powstaje fikcja, zgodnie z którą względem masy upadłości przyjmować należy, że czynność od chwili jej dokonania była bezskuteczna. Oznacza to, że w chwili ogłoszenia upadłości uzyskana w jej efekcie korzyść nie należała do beneficjenta czynności, lecz pozostawała w majątku upadłego. Z mocy art. 61 Prawa upadłościowego z dniem ogłoszenia upadłości majątek upadłego staje się masą upadłości, która służy zaspokojeniu wierzycieli upadłego. Z tego też powodu przedmiot czynności powinien być brany pod uwagę przy ustalaniu składu masy upadłości jako należący do upadłego, a zarazem stanowiący również źródło zaspokojenia ogółu wierzycieli. Na tej podstawie wywodzić można, że przedmiot zaskarżenia powinien być uznawany względem masy za element majątku upadłego, a tym samym jej składnik. *De iure* następstwem uwzględnienia normowanej przez Kodeks cywilny skargi pauliańskiej jest bezskuteczność względem wierzycieli dłużnika, którzy zostali pokrzywdzeni czynnością. Na gruncie postępowania upadłościowego bezskuteczność wobec masy jest *de facto* tożsama z bezskutecznością wobec wierzycieli. Z uwagi na nakaz stosowania Kodeksu cywilnego w zakresie nieuregulowanym oraz specyfikę postępowania upadłościowego nie można uznać, aby skutek ten był znoszony przez regulacje dotyczące klasycznej formy skargi pauliańskiej. Przyjęcie takiego rozwiązania niweluje jednocześnie ryzyko, na które zwracają uwagę zwolennicy poglądu

²⁸ J. Naczyńska, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3. *Zobowiązania. Część ogólna* (art. 353–534), red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2018, art. 527, Nb. 68; R. Adamus, *Niektóre konsekwencje bezskuteczności czynności względem masy upadłości w świetle koncepcji tzw. skutku egzekucyjnego*, *Doradca Restrukturyzacyjny* 2022, nr 4 (30), s. 33.

o wyłącznej legitymacji syndyka, dotyczące konsekwencji, które mogą zaistnieć względem pozostałych wierzycieli na skutek indywidualnych działań jednego z nich.

Uwagi końcowe

Chociaż do niedawna dominował pogląd, zgodnie z którym ogłoszenie upadłości wygasza legitymację wierzycieli do zaskarżenia czynności fraudacyjnych upadłego, wydaje się, że konieczne jest zrewidowanie, czy wykładnia oraz cel przepisów Prawa upadłościowego faktycznie przemawia za tym rozwiązaniem. Nie wydaje się, aby z celu postępowania upadłościowego *per se* możliwe było wyprowadzenie wniosku, jakoby wierzyciele mieli zostać pozbawieni uprawnienia do wystąpienia z *actio pauliana*. *A contrario*, w sytuacji gdy nie przewidziano środków, za pomocą których mogą oni przymusić syndyka do działania, wydaje się wręcz, że powinni być uprawnieni do podjęcia indywidualnie czynności zmierzających do zaspokojenia z przedmiotu fraudacyjnej czynności. Jednocześnie celowe byłoby przy tym zawiadamianie syndyka przez sąd rozstrzygający sprawę z powództwa wierzyciela, tak aby syndyk miał przynajmniej możliwość podjęcia decyzji o przystąpieniu do postępowania.

Wątpliwość co do sprzeczności z celem postępowania upadłościowego wzbudza skutek w postaci indywidualnego zaspokojenia przez wierzyciela poza porządkiem narzucanym przez Prawo upadłościowe. Przyjęcie, że przedmiot czynności miałby stanowić źródło zaspokojenia wyłącznie skarżącego narusza dążenie do wyrównania szans w ich zaspokojeniu. Rozwiązaniem wyważającym ochronę interesu wierzycieli oraz *ratio legis* postępowania upadłościowego jest dopuszczenie przejścia przedmiotu czynności fraudacyjnej do masy upadłości z mocy art. 133 ust. 4 Prawa upadłościowego. Wówczas skarga wierzyciela nie tylko nie narusza zasady równości ich zaspokojenia, lecz także przyczynia się do pełniejszej realizacji tego zadania. Doprecyzowanie wskazanej kwestii mogłoby przełożyć się na zwiększenie pewności w tym zakresie.

Mimo że w głosowanej uchwale przyjęto za niewystarczające wnioskowanie *a contrario* na podstawie art. 133 ust. 4 Prawa upadłościowego, nie stanowi on jednego uzasadnienia dla przejścia przedmiotu skargi pauliańskiej do masy upadłości. Przemawia za tym także specyfika bezskuteczności względnej orzeczenia uwzględniającego skargę wnoszoną na podstawie art. 527 K.c. Z uwagi na skutek wsteczny, sięgający momentu dokonania czynności z osobą trzecią, nie można zgodzić się w kwestii utraty związku przedmiotu czynności z masą upadłości.

Bibliografia

- Adamus R., *Legitymacja wierzyciela do wytoczenia powództwa pauliańskiego po ogłoszeniu upadłości dłużnika – glosa do uchwały (7) SN z 14 czerwca 2023 r. (III CZP 84/22)*, Monitor Prawa Bankowego 2024, nr 3.
- Adamus R., *Niektóre konsekwencje bezskuteczności czynności względem masy upadłości w świetle koncepcji tzw. skutku egzekucyjnego*, Doradca Restrukturyzacyjny 2022, nr 4 (30).
- Filipiak P., *Dochodzenie roszczeń z tytułu bezskutecznych czynności prawnych na podstawie art. 127 ust. 1 ustawy – Prawo upadłościowe*, Doradca Restrukturyzacyjny 2017, nr 2 (8).
- Gil P., *Zaskarżenie przed sądem czynności upadłego dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli masy upadłości*, Warszawa 2016.
- Gurgul S., *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, wyd. 12, Warszawa 2020.
- Janda P., *Prawo upadłościowe. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2023.
- Kodeks cywilny. Komentarz, t. 3. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534), red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2018.
- Majchrowska A., *Czynności prawne bezskuteczne z mocy prawa i uznane za bezskuteczne – w stosunku do masy upadłości – uwagi praktyczne*, Doradca Restrukturyzacyjny 2017, nr 4 (10).
- Meritum. *Prawo restrukturyzacyjne i prawo upadłościowe*, red. I. Gil, Warszawa 2021.
- Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, red. A. Machowska, Warszawa 2021.
- Prawo upadłościowe. Komentarz*, wyd. 2, red. A.J. Witosz, Warszawa 2021.
- Turski P., *Wykorzystanie wyroku pauliańskiego indywidualnego wierzyciela w upadłości dłużnika oraz podstawienie procesowe syndyka w miejsce powoda w procesie pauliańskim*, Doradca Restrukturyzacyjny 2023, nr 1 (31).
- Zedler F., Jakubecki A., *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2011.
- Zimmerman P., *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, wyd. 8, Warszawa 2024.

Materiały źródłowe / Source materials

**Ustawa Gruzji
O ochronie wartości rodzinnych i małoletnich**

Law of Georgia
On family values and the protection of minors
Закон Грузии
О защите семейных ценностей и несовершеннолетнего
Закон Грузії
Про захист сімейних цінностей та неповнолітнього

tłum. z j. ros. **ANDRZEJ POGLÓDEK**

Dr, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; Instytut Wymiaru Sprawiedliwości
e-mail: a.pogloddek@uksw.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0001-5549-283X>

**Artykuł 1
Cel ustawy**

Celem niniejszej ustawy jest wzmocnienie mechanizmów ochrony wartości rodzinnych, opartych na związku kobiety i mężczyzny, oraz mechanizmów ochrony małoletnich.

Podstawą tłumaczenia jest tekst ustawy w języku rosyjskim (<https://www.matsne.gov.ge/ru/document/view/6283110?publication=0>) zamieszczony na stronie Dziennika Urzędowego Gruzji, pomocniczo korzystalem z zamieszczonego tamże przekładu tej ustawy na język angielski (<https://www.matsne.gov.ge/ru/document/view/6283110?impose=translateEn&publication=0>) oraz wersji oryginalnej w języku gruzińskim (<https://www.matsne.gov.ge/ru/document/view/6283110?impose=original&publication=0>).

Projekt tej ustawy został wniesiony do gruzińskiego parlamentu 4 czerwca 2024 r. przez rządzącą partię Gruzjińskie Marzenie, wraz z osiemnastoma innymi projektami ustawy przewidującymi szereg punktowych zmian w innych ustawach związanych z materią ustaw o ochronie wartości rodzinnych i małoletnich, np. w prawie pracy, aktach stanu cywilnego, kodeksie cywilnym itd. Pierwsze czytanie projektu odbyło się 27 czerwca, drugie czytanie – 4 września, a 17 września 2024 r. ustawa została uchwalona w trzecim czytaniu przez Parlament Gruzji większością 84 głosów. Prace nad ustawą były od początku bojkotowane przez gruzińską opozycję, która nie uczestniczyła w pracach i głosowaniach nad nią. W związku z niepodpisaniem ustawy przez prezydent Salome Zurbiszwili do 2 października 2024 r., w dniu 3 października 2024 r. ustawa została podpisana przez przewodniczącego Parlamentu Gruzji Szałwę Papuaszwili, który zarządził również jej ogłoszenie w Dzienniku Urzędowym Gruzji, co nastąpiło tego samego dnia. Ustawa, zgodnie z przepisem regulującym jej wejście w życie (art. 14), weszła w życie z dniem 2 grudnia 2024 r.

Artykuł 2

Wyjaśnienie pojęć ustawowych

Pojęcia używane w niniejszej ustawie mają następujące definicje:

- a) kobieta – człowiek płci żeńskiej, identyfikowany na podstawie dziedzicznych cech genetycznych;
- b) mężczyzna – człowiek płci męskiej, identyfikowany na podstawie dziedzicznych cech genetycznych;
- c) płeć biologiczna – płeć, identyfikowana na podstawie dziedzicznych cech genetycznych.

Artykuł 3

Wyjaśnienie terminu „promowanie”

1. Odpowiednio, za informacje/czyny, o których mowa w niniejszej ustawie, uznaje się informacje/czyny mające na celu promowanie przedstawiania człowieka jako osoby niebędącej przedstawicielem żadnej z płci biologicznych i/lub osoby płci odmiennej od jej płci biologicznej, promowanie stosunków, wyrażonych na podstawie orientacji seksualnej pomiędzy przedstawicielami tej samej płci biologicznej, lub promowanie kazirodztwa, jeśli, w ocenie obiektywnego obserwatora, takie informacje/czyny przedstawiają człowieka jako osobę niebędącą przedstawicielem żadnej z płci biologicznych i/lub osobę płci odmiennej od jej płci biologicznej, przedstawiają stosunki, wyrażone na podstawie orientacji seksualnej pomiędzy przedstawicielami tej samej płci biologicznej, albo przedstawiają kazirodztwo w pozytywny sposób i/lub jako wzór do naśladowania.
2. Przy ocenie informacji/czynów, o których mowa w ustępie pierwszym niniejszego artykułu, uwzględnia się treść, formę i rodzaj tych informacji/czynów, formę, metodę i czas ich rozpowszechniania (udostępniania)/realizowania, przestrzeń, w której są one rozpowszechniane (udostępniane)/realizowane, oraz osoby, które stały się odbiorcami tych informacji/czynów.

Artykuł 4

Małżeństwo

1. Małżeństwo to dobrowolny związek kobiety i mężczyzny, mający na celu założenie rodziny, który spełnia wymagania przewidziane w ustawodawstwie Gruzji. Niedozwolona jest rejestracja związku pomiędzy przedstawicielami tej samej płci biologicznej jako małżeństwa i/lub zatwierdzenie go aktem prawnym. Związek między przedstawicielami tej samej płci biologicznej, zarejestrowany i/lub uznany za małżeństwo za granicą, nie ma w Gruzji mocy prawnej.
2. Niedozwolona jest rejestracja związku alternatywnego jako małżeńskiego i/lub jego uznanie aktem prawnym. Taki związek, zarejestrowany i/lub uznany za granicą, nie ma w Gruzji mocy prawnej.

Artykuł 5

Przysposobienie małoletniego, opieka zastępcza

1. Niedozwolone jest przysposobienie małoletnich przez osoby, które nie zaliczają siebie do żadnej z płci biologicznych lub zaliczają siebie do płci odmiennej od ich płci biologicznej, albo których orientacja seksualna nie mieści się w kategorii heteroseksualności.
2. Niedozwolone jest przekazywanie małoletnich pod opiekę osobie, która nie zalicza siebie do żadnej z płci biologicznych lub zalicza siebie do płci odmiennej od jej płci biologicznej, albo której orientacja seksualna nie mieści się w kategorii heteroseksualności.

Artykuł 6

Stosowanie procedur medycznych

Niedozwolone jest dokonywanie na osobie operacji chirurgicznych lub innych zabiegów medycznych w celu dostosowania jej do płci odmiennej od jej płci biologicznej.

Artykuł 7

Wskazywanie płci w dokumencie wydanym przez państwo gruzińskie

1. Przy rejestracji aktu stanu cywilnego niedozwolone jest wskazywanie w akcie stanu cywilnego płci osoby, odmiennej od jej płci biologicznej. Niedozwolone jest wskazywanie płci osoby, odmiennej od jej płci biologicznej, w akcie stanu cywilnego poprzez wprowadzenie do niego zmian i/lub uzupełnień. Wyjątki od wspomnianych zakazów, dotyczące odpowiednich stosunków prawnych powstałych przed wejściem w życie niniejszej ustawy, określa Ustawa Gruzji „O aktach stanu cywilnego”.
2. W dowodzie osobistym obywatela Gruzji lub w innym dokumencie przewidzianym Ustawą Gruzji „O trybie rejestracji obywateli Gruzji i przebywających w Gruzji obcokrajowców, wydawania dowodów osobistych (pozwoleń na pobyt) i paszportu obywatela Gruzji” niedozwolone jest wskazywanie płci osoby, odmiennej od jej płci biologicznej. Wyjątki od tego zakazu dotyczące odpowiednich stosunków prawnych powstałych przed wejściem w życie niniejszej ustawy określa Ustawa Gruzji „O trybie rejestracji obywateli Gruzji i przebywających w Gruzji obcokrajowców, wydawania dowodów osobistych (pozwoleń na pobyt) i paszportu obywatela Gruzji”.
3. W dokumencie wydanym przez władze Gruzji, w odróżnieniu od dokumentów, o których mowa w ustępie pierwszym i drugim niniejszego artykułu, jako płeć osoby może być wskazana tylko płeć biologiczna, wskazana w którymkolwiek z dokumentów, o których mowa w tych ustępach, a w przypadku braku takiego dokumentu – płeć biologiczna wskazana w innym właściwym dokumencie potwierdzającym tożsamość.
4. Niedozwolone jest uwzględnienie przez sąd powszechny Gruzji takiego wniosku i/lub uznanie takiego orzeczenia sądu państwa obcego, który/które przewiduje brak przypisania osoby do żadnej z płci biologicznych i/lub przypisanie jej do płci odmiennej od jej płci biologicznej.

Artykuł 8

Edukacja

Niedozwolone jest wprowadzenie takich informacji do programu wychowawczego i/lub edukacyjnego placówek oświatowych nauczania i wychowania początkowego, do programu wychowawczego i/lub edukacyjnego placówek oświatowych nauczania i wychowania przedszkolnego, do programu nauczania szkół ogólnokształcących,

zawodowych policealnych lub instytucji szkolnictwa wyższego i/lub rozpowszechnianie takich informacji przez pracowników wymienionych instytucji w ramach działalności takich instytucji i/lub na terenie tych instytucji bądź pomaganie w rozpowszechnianiu takich informacji, które mają na celu promowanie przedstawiania człowieka jako osoby niebędącej przedstawicielem żadnej z płci biologicznych i/lub osoby płci odmiennej od jej płci biologicznej, promowanie stosunków, wyrażonych na podstawie orientacji seksualnej pomiędzy przedstawicielami tej samej płci biologicznej, lub promowanie kazirodztwa.

Artykuł 9 **Rozpowszechnianie informacji**

1. Niedozwolone jest rozpowszechnianie przez nadawcę na swojej antenie takich informacji, które mają na celu promowanie przedstawiania człowieka jako osoby niebędącej przedstawicielem żadnej z płci biologicznych i/lub osoby płci odmiennej od jej płci biologicznej, promowanie stosunków, wyrażonych na podstawie orientacji seksualnej pomiędzy przedstawicielami tej samej płci biologicznej, lub promowanie kazirodztwa. Powyższy zakaz umieszczania treści w czasie antenowym nadawcy obejmuje tylko rozpowszechnianie w czasie antenowym nadawcy sceny zawierającej relacje intymne, wyrażane na podstawie orientacji seksualnej pomiędzy przedstawicielami tej samej płci biologicznej lub kazirodztwo. Naruszenie zakazu, przewidzianego niniejszym ustępem, nie jest uznawane za winę nadawcy, jeżeli nie sprawował on faktycznej kontroli nad rozpowszechnianiem tych informacji.
2. Niedozwolone jest poprzez bezpośredni kontakt z osobą małoletnią przekazywanie jej informacji (w tym również utworów) / dzielenie się z nią informacjami (w tym również utworami) i/lub zapewnienie jej dostępu do informacji (w tym również utworów) mających na celu promowanie przedstawiania człowieka jako osoby niebędącej przedstawicielem żadnej z płci biologicznych i/lub osoby płci odmiennej od jej płci biologicznej, promowanie stosunków, wyrażonych na podstawie orientacji seksualnej pomiędzy przedstawicielami tej samej płci biologicznej, lub promowanie kazirodztwa. Udostępnienie informacji, o których mowa w niniejszym ustępie, poprzez bezpośredni kontakt z osobą małoletnią obejmuje również przypadki, w którym podmiot wpuścił osobę małoletnią na teren, na którym informacje te są rozpowszechniane ustnie, za pomocą urządzenia dźwiękowego i/lub wizualnie, jeśli wymieniony podmiot miał prawo i rozsądną możliwość ograniczenia wstępu osoby małoletniej na taki teren.

3. Niedozwolone jest rozpowszechnianie reklamy mającej na celu promowanie przedstawiania człowieka jako osoby niebędącej przedstawicielem żadnej z płci biologicznych i/lub osoby płci odmiennej od jej płci biologicznej, promowanie stosunków, wyrażonych na podstawie orientacji seksualnej pomiędzy przedstawicielami tej samej płci biologicznej, lub promowanie kazirodztwa. Naruszenie tego zakazu nie jest uznawane za winę podmiotu, jeśli nie sprawował on faktycznej kontroli nad rozpowszechnianiem takiej reklamy.

Artykuł 10

Zgromadzenia, przeprowadzanie manifestacji

Niedozwolone są publiczne zgromadzenia i/lub przeprowadzanie manifestacji mających na celu promowanie przedstawiania człowieka jako osoby niebędącej przedstawicielem żadnej z płci biologicznych i/lub osoby płci odmiennej od jej płci biologicznej, promowanie stosunków, wyrażonych na podstawie orientacji seksualnej pomiędzy przedstawicielami tej samej płci biologicznej, lub promowanie kazirodztwa.

Artykuł 11

Używanie w ramach stosunku pracy słów, których treść odzwierciedla płć biologiczną

Nieważna jest część jakiegokolwiek zobowiązania nałożonego w ramach stosunku pracy, jakiegokolwiek polecenia wydanego w ramach stosunku pracy i/lub jakiegokolwiek porozumienia zawartego w ramach stosunku pracy, która przewiduje powstrzymanie się od używania jakiegokolwiek słowa lub związku wyrazowego ze względu na treść odzwierciedlającą płć biologiczną.

Artykuł 12

Dzień świętości rodziny i uszanowania rodziców

Ustanawia się dzień 17 maja Dniem świętości rodziny i uszanowania rodziców.

Artykuł 13

Odpowiedzialność

Naruszenie wymogów, przewidzianych niniejszą ustawą, skutkuje pociągnięciem do odpowiedzialności przewidzianej przez prawo.

Artykuł 14

Wejście ustawy w życie

Niniejsza ustawa wchodzi w życie 60 dnia po opublikowaniu.

Przewodniczący Parlamentu Gruzji
Szałwa Papuaszwili

Tbilisi,
17 września 2024 r.
N4437-XVI06-X03

**Recenzje i artykuły recenzyjne /
Reviews and review articles**

Oznaczenie stron w sprawach cywilnych – wybrane zagadnienia.

Refleksje wokół monografii Marcina Dziurdy

pt. *Oznaczenie stron w sprawach cywilnych.*

Zagadnienia materialnoprawne i procesowe,

Wolters Kluwer, Warszawa 2024, ss. 313

Designation of parties in civil cases – selected issues.

Reflections on Marcin Dziurda's monograph

Designation of parties in civil cases. Issues in substantive and procedural law,

Wolters Kluwer, Warsaw 2024, pp. 313

Обозначение сторон в гражданских делах – избранные вопросы.

Соображения по поводу монографии Марцина Дзюрды под названием

Обозначение сторон в гражданских делах.

Вопросы материального и процессуального права,

Wolters Kluwer, Варшава 2024, стр. 313

Визначення сторін у цивільних справах – вибрані питання.

Роздуми про монографію Марціна Дзюрди

Визначення сторін у цивільних провадженнях.

Матеріально-правові та процесуальні питання,

Wolters Kluwer, Варшава 2024, с. 313

EMIL KOWALIK

Dr, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

e-mail: emil.kowalik@kul.pl, <https://orcid.org/0000-0003-1839-3925>

Streszczenie: Różnorodność podmiotów występujących w sprawach cywilnych wiąże się z problemem ich prawidłowego oznaczenia, stąd klasyfikacja tych podmiotów oraz usystematyzowane przedstawienie tego zagadnienia stanowi niełatwe zadanie. Niniejsze opracowanie zawiera element oceny podjętej przez dr. hab. Marcina Dziurdę, prof. UW, próby przedstawienia sposobów oznaczenia stron w sprawie cywilnej. Autor tekstu, obok oceny struktury monografii oraz jej treści, porusza dodatkowe kwestie, takie jak problem reprezentacji przedsiębiorcy przekształcanego w trybie art. 584¹ Kodeksu spółek handlowych w postępowaniu wieczystoksięgowym. Wskazuje również na te aspekty publikacji, które powinny podlegać bardziej wnikliwej i obszernej analizie, a także akcentuje zalety przygotowanej pracy naukowej. Niektóre zagadnienia opisane przez dr. hab. Marcina Dziurdę, ze względu na swoją specyfikę, mogą budzić kontrowersje i mają charakter sporny w nauce, lecz przeprowadzona analiza skupia się przede wszystkim na kwestiach istotnych z punktu widzenia praktyki sądowej. W rezultacie opracowanie dostarcza cennych wskazówek, które mogą usprawnić prowadzenie postępowań sądowych oraz przyczynić się do lepszego rozumienia problematyki właściwej reprezentacji podmiotów w sprawach cywilnych. Na zakończenie autor dokonuje podsumowania i oceny monografii pod kątem jej wartości merytorycznej oraz praktycznego zastosowania, wskazując, że stanowi ona solidne narzędzie zarówno dla praktyków, jak i badaczy zainteresowanych problematyką podmiotów w postępowaniu cywilnym.

Słowa kluczowe: oznaczenie stron, postępowanie cywilne, reprezentacja podmiotów, sprawa cywilna

Summary: The diversity of actors appearing in civil cases raises the problem of their proper designation; hence, the classification of these actors and a systematic presentation of this issue is not an easy task. This paper provides an assessment of a monograph written by Marcin Dziurda, Associate Professor at Warsaw University, in which he presents methods of designating the parties in a civil case. In addition to evaluating the structure and content of the monograph, the present article raises additional questions, such as the problem of representing, in land and mortgage register proceedings, an entrepreneur who is being transformed pursuant to Article 584¹ of the Polish Commercial Companies Code. The present author also indicates those aspects of the monograph that should be subjected to a more thorough and extensive analysis and highlights the merits of this scientific work. Some issues described by Professor Dziurda, due to their specific characteristics, may excite controversy and be contentious in science, but his analysis focuses primarily on matters that are important from the point of view of court practice. As a result, the monograph provides valuable insights that can facilitate the conduct of court proceedings and contribute to a better understanding of the proper representation of actors in civil cases. Finally, the present author concludes by summarising and evaluating the monograph in terms of its content value and practical application, pointing out that it is a solid tool for both practitioners and researchers interested in the issue of actors in civil proceedings.

Key words: designation of parties, civil procedure, representation of actors, civil case

Резюме: Многообразие субъектов, фигурирующих в гражданских делах, связано с проблемой их правильного обозначения, поэтому классификация этих субъектов и систематизированное изложение этого вопроса является непростой задачей. Настоящее исследование содержит элемент оценки попытки профессора Варшавского университета Марцина Дзюрды представить способы обозначения сторон в гражданском деле. Автор текста, помимо оценки структуры монографии и ее содержания, поднимает дополнительные вопросы, например проблему представительства преобразованного предпринимателя в соответствии со статьей 584¹ Кодекса хозяйственных товариществ и обществ в производстве по регистрации прав на недвижимость. Он также указывает на те аспекты издания, которые должны быть подвергнуты более глубокому и всестороннему анализу, и подчеркивает достоинства подготовленной научной работы. Некоторые из вопросов, описанных доктором юридических наук Марцином Дзюрдой, в силу своей специфики могут быть спорными и иметь дискуссионный характер в науке, однако проведенный анализ сосредоточен в первую очередь на вопросах, имеющих отношение к судебной практике. В результате в исследовании даны ценные советы, которые могут улучшить ведение судебного производства и способствовать лучшему пониманию проблемы надлежащего представительства субъектов в гражданских делах. В заключение автор подводит итоги и оценивает монографию с точки зрения ее содержательной ценности и практического применения, указывая на то, что она является надежным источником информации как для практиков, так и для исследователей, интересующихся проблемой сторон гражданского судопроизводства.

Ключевые слова: процессуальное обозначение сторон, гражданское производство, представительство субъектов, гражданское дело

Анотація: Різноманітність суб'єктів, які беруть участь у цивільних справах, пов'язана з проблемою їх правильного визначення, тому класифікація цих суб'єктів і систематизоване викладення цього питання є непростим завданням. Дане дослідження містить елемент оцінки спроби професора Варшавського університету д-ра габ. Марціна Дзюрди представити способи визначення сторін у цивільній справі. Автор тексту, окрім оцінки структури монографії та її змісту, розглядає додаткові питання, такі як проблема представництва підприємця, перетвореного відповідно до ст. 584¹ Кодексу торгових товариств, у земельних та іпотечних провадженнях. Він також вказує на ті аспекти публікації, які потребують більш глибокого і всебічного аналізу, і підкреслює достоїнства підготовленої наукової роботи. Окремі питання, описані Марціном Дзюрдою, через свою специфіку можуть викликати дискусії і мають спірний характер у науці, але проведений аналіз зосереджується, насамперед, на питаннях, актуальних з точки зору судової практики. У результаті дослідження надано цінні поради, які можуть покращити ведення судових справ та сприяти кращому розумінню питання належного представництва суб'єктів господарювання у цивільних справах. Насамкінець автор підсумовує та оцінює монографію з точки зору її змістовної

цінності та практичного застосування, вказуючи, що вона є надійним інструментом як для практиків, так і для дослідників, які цікавляться питанням суб'єктів у цивільному судочинстві.

Ключові слова: визначення сторін, цивільне судочинство, представництво суб'єктів господарювання, цивільне провадження

Wstęp

Przedmiotem oceny jest monografia doktora habilitowanego Marcina Dziurdy, profesora uczelni w Katedrze Postępowania Cywilnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, radcy prawnego oraz członka Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego. Autor podejmuje w niej istotne zagadnienie z punktu widzenia obowiązywania przepisów prawa, jakim jest oznaczenie stron w sprawach cywilnych.

W monografii podjęto próbę klasyfikacji kręgu podmiotów występujących w sprawach cywilnych z perspektywy ich prawidłowego oznaczenia. Wybór tematu należy ocenić pozytywnie, przede wszystkim ze względu na brak kompleksowej regulacji w tym zakresie oraz występujące w praktyce trudności interpretacyjne. Autor analizuje sposób reprezentacji poszczególnych podmiotów zarówno na gruncie prawa materialnego, jak i procesowego. Przywołana analiza obejmuje nie tylko etap inicjowania postępowania poprzez wniesienie pozwu czy wniosku, lecz także konsekwencje wadliwego oznaczenia stron w toku postępowania. Z uwagi na zróżnicowanie podmiotów występujących w stosunkach cywilnoprawnych problematyka ta nie należy do łatwych i może prowadzić do błędów skutkujących istotnymi konsekwencjami procesowymi.

Tematyka ta jest szczególnie interesująca – co autor wielokrotnie podkreśla – ze względu na fundamentalne znaczenie prawidłowego oznaczenia stron zarówno dla skutecznego zainicjowania postępowania cywilnego, jak i jego prawidłowego przebiegu. Jak trafnie zauważa autor, nieprawidłowości w tym zakresie mogą prowadzić do odrzucenia pozwu lub wniosku, a nawet skutkować nieważnością postępowania. Na etapie egzekucji mogą natomiast uniemożliwić podjęcie skutecznej obrony, mimo posiadania legitymacji procesowej (s. 20).

1. Cel badawczy i metoda badawcza

Wyznaczonym przez autora celem badawczym monografii jest podjęcie próby usystematyzowania teoretycznego ujęcia problematyki oznaczenia stron w postępowaniu

cywilnym. W jego ocenie konieczne jest przeanalizowanie wszystkich przypadków reprezentacji podmiotów w sprawach cywilnych, poczynwszy od osób fizycznych, osób prawnych oraz określonych w art. 33¹ § 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny¹ jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, w przypadkach tzw. szczególnej zdolności sądowej, przyznawaną – w określonych kategoriach spraw – strukturom niebędącym podmiotami prawa cywilnego. Dążąc do obranego celu, posługuje się metodami dogmatycznoprawną oraz historycznoprawną, które w sposób najpełniejszy realizują zaplanowane cele badawcze.

2. Struktura i treść monografii

Monografia składa się z wprowadzenia oraz 9 rozdziałów, w których autor próbuje przybliżyć odbiorcom tematykę oznaczenia stron w sprawie cywilnej. Przyjęty podział ma tłumaczyć konieczność systematyzacji i kategoryzacji zagadnień.

Wprowadzenie zawiera podstawowe informacje dotyczące omawianego tematu, w szczególności autor zwraca uwagę na różnorodność podmiotów mogących występować w sprawach cywilnych oraz w formie reprezentacji. Dodatkowo przedstawia skutki formalnoprawne i materialnoprawne związane z nieprawidłowym oznaczeniem stron. Przytacza chociażby postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 stycznia 2017 r., I PZ 31/16², podkreślające istotę prawidłowego oznaczenia stron w procesie cywilnym. Na uwagę zasługuje słuszne stwierdzenie, że tylko osoba oznaczona w orzeczeniu jest podmiotem postępowania i tylko ona ma możliwość podejmowania obrony samodzielnie, czy też przez pełnomocnika/przedstawiciela ustawowego obrony (s. 19).

W rozdziale pierwszym autor koncentruje się na rozróżnieniu podstawowych zagadnień dotyczących stron procesu poprzez charakterystykę podstawowych instytucji prawa cywilnego i procesowego związanych z podmiotami stosunków, regulacje dotyczące stron w prawie cywilnym, z naciskiem na podmioty prawa, które są fundamentalne dla funkcjonowania systemu prawnego. Autor skutecznie przedstawia ewolucję Kodeksu cywilnego, szczególnie w kontekście wprowadzenia obok osób

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1061 (dalej: K.c.).

² Postanowienie SN z dnia 19 stycznia 2017 r., I PZ 31/16, LEX nr 2238245.

fizycznych i osób prawnych³ trzeciej kategorii podmiotów, tj. jednostek organizacyjnych bez osobowości prawnej, które posiadają zdolność prawną i tym samym samodzielnie mogą dokonywać czynności prawnych⁴. Trafnie zauważa, że brak jest jednolitej koncepcji odnośnie do kryteriów przyznawania przez ustawodawcę osobowości prawnej poszczególnym podmiotom. Widać to m.in. na przykładzie kół gospodyń wiejskich, które zostały wyposażone w osobowość prawną, podczas gdy handlowe spółki osobowe mają wyłącznie zdolność prawną (s. 24). Należałoby być może zbadać nie tylko teoretyczne podstawy, lecz także praktyczne konsekwencje wiążące się z tą różnicą i spróbować ustalić kryteria decydujące o nadaniu osobowości prawnej. Autor przytoczył kontrowersje związane z reprezentacją spółki cywilnej i słusznie wskazał na ostateczne zwycięstwo koncepcji umownego stosunku współników nad przyznaniem zdolności prawnej powstałej ten sposób spółce, choć czytelnikom może brakować obszerniejszego omówienia powyższego zagadnienia⁵. Z perspektywy prawa cywilnego interesującym zagadnieniem jest również rola przedstawicieli ustawowych osób fizycznych⁶. W rozdziale autor podkreśla rolę przedstawicieli ustawowych osób fizycznych. Rzecz jasna na tej płaszczyźnie mogą pojawić się wątpliwości co do efektywności takiego systemu ochrony, zwłaszcza gdy przedstawiciele są niewłaściwie dobrani lub działają w sposób sprzeczny z interesem reprezentowanej osoby. Ważnym punktem odniesienia jest ponadto kwestia reprezentacji osób prawnych i jednostek organizacyjnych w postępowaniach cywilnych. W rozdziale autor wskazuje, że organy nie są traktowane jako samodzielne podmioty prawa, lecz jako elementy struktury podmiotów, które reprezentują⁷. Powyższe może prowadzić do niejasności dotyczących granic uprawnień organów w kontekście działania w imieniu podmiotu reprezentowanego.

W kolejnym rozdziale autor poruszył zagadnienia związane z oznaczeniem osób fizycznych, ze szczególnym uwzględnieniem procesów ewidencyjnych oraz przyjętych zasad ich identyfikacji. Jak słusznie zauważył, tematyka ta na tle pozostałych

³ R. Strugała, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, wyd. 11, Warszawa 2023, s. 79–83; A. Kubiak-Cyrul, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, wyd. 4, Warszawa 2024, s. 70–71; F. Czuchnowski, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, Warszawa 2024, s. 129–132.

⁴ P. Grzegorzczak, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1. *Postępowanie rozpoznawcze. Artykuły 1–124*, red. T. Erciński, wyd. 6, Warszawa 2023, s. 633–665; A. Zieliński, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, wyd. 10, Warszawa 2024, s. 178–184; A. Partyk, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 1–505³⁹*, t. 1, red. O.M. Piaskowska, Warszawa 2024, s. 215–225.

⁵ Wyrok SN z dnia 28 października 2003 r., I CK 201/02, LEX nr 151608.

⁶ P. Grzegorzczak, w: *Kodeks...*, s. 225–229; A. Zieliński, w: *Kodeks...*, s. 184–185; A. Partyk, w: *Kodeks...*, s. 225–229.

⁷ A. Zieliński, w: *Kodeks...*, s. 185–192; A. Partyk, w: *Kodeks...*, s. 229–230.

podmiotów nie wzbudza szczególnych kontrowersji. Niemniej moim zdaniem brakuje analizy kwestii związanych z przekształceniem jednoosobowego przedsiębiorcy (JDG) w spółkę kapitałową w drodze sukcesji uniwersalnej w trybie art. 584¹ ustawy z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych⁸. Na gruncie tego zagadnienia może pojawić się istotny problem praktyczny z oznaczeniem właściciela nieruchomości przenoszonej przez przedsiębiorcę przekształcanego na spółkę przekształconą i rozróżnienia majątku prywatnego przedsiębiorcy z majątkiem firmowym. Szczególnie problematyczny okazuje się moment przekształcenia oraz odpowiednie sporządzenie dokumentów przekształceniowych, które muszą spełniać wymogi nie tylko Kodeksu spółek handlowych, lecz także prawa cywilnego i przepisów dotyczących postępowania wieczystoksięgowego. W analizowanym rozdziale poruszono również kwestie związane z podawaniem imion i nazwisk, ich zmianą, a także ograniczeniami dotyczącymi ich posiadania. Zgodnie z art. 48 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego⁹ w odpisie skróconym aktu urodzenia zamieszcza się dwa imiona oraz nazwisko osoby (s. 76). Istotnym zagadnieniem, co zostało trafnie zaznaczone w tekście, jest konieczność posiadania przez osoby fizyczne zdolności do czynności prawnych, a w przypadku jej braku – działania poprzez przedstawiciela ustawowego¹⁰. Może to rodzić praktyczne problemy, zwłaszcza w zakresie odpowiedzialności przedstawiciela ustawowego za dokonane czynności. W kontekście przedsiębiorców indywidualnych – co jest kluczowe dla prawidłowej identyfikacji związanej z działalnością gospodarczą – wyraźnie zaznacza się, że firma osoby fizycznej musi zawierać pełne imię i nazwisko. Każde pominięcie któregośkolwiek z imion lub stosowanie inicjałów zamiast pełnych danych prowadzi do błędów w identyfikacji podmiotów. Istotne jest również, że w przypadku używania jednego imienia nie dopuszcza się stosowania jego zdrobnień w nazwie firmy. Zasada ta musi być przestrzegana także w oznaczeniach używanych w pismach procesowych oraz treściach umów. Ponadto dostrzegalne są pewne nieścisłości w opisach dotyczących obowiązku podawania numerów PESEL, REGON czy NIP, które umożliwiają ustalenie tożsamości powoda lub przedsiębiorcy. Autor słusznie zauważa, że w przypadku zbieżności imion i nazwisk prawidłowa identyfikacja podmiotu może być utrudniona (s. 82). Zwraca także uwagę na różnice w doręczeniu pism osobom fizycznym, gdzie korespondencja

⁸ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych, tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 18 (dalej: K.s.h.).

⁹ Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 1378.

¹⁰ Zob. P. Grzegorzczak, w: *Kodeks...*, s. 695–701; A. Zieliński, w: *Kodeks...*, s. 195–197; A. Partyk, w: *Kodeks...*, s. 235–236.

sądowa kierowana do osoby fizycznej prowadzącej działalność gospodarczą na adres z CEiDG składana jest do akt ze skutkiem doręczenia, zaś ta kierowana do osoby fizycznej na podwójnym awizo zwracana jest powodowi celem doręczenia jej w trybie art. 139¹ K.p.c. za pośrednictwem komornika sądowego. W dłuższej perspektywie warto podkreślić potrzebę harmonizacji przepisów dotyczących ewidencji osób fizycznych z praktyką sądową i administracyjną – zwłaszcza w kontekście postępowań prowadzonych w systemach teleinformatycznych, takich jak postępowanie wieczystoksięgowe czy postępowanie rejestrowe. Zmiany w tym zakresie z pewnością przyczyniłyby się do zwiększenia bezpieczeństwa obrotu gospodarczego oraz bezpieczeństwa obrotu prawnego nieruchomościami.

Rozdział trzeci monografii autor poświęcił złożonej problematyce osób prawnych w polskim porządku prawnym, zwracając uwagę na różne sposoby nadawania osobowości prawnej oraz specyfikę zarówno państwowych, jak i wyznaniowych osób prawnych. Podkreślił różnorodne mechanizmy powstawania osób prawnych, dzieląc je na te, które powstają z mocy ustawy, oraz na te tworzone w wyniku działania podmiotów założycielskich¹¹. Osobą prawną może być zarówno Skarb Państwa, jak i jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególne przyznają osobowość prawną. Jednym z kluczowych zagadnień poruszonych w rozdziale jest arbitralność ustawodawcy w nadawaniu osobowości prawnej, co niesie ze sobą istotne implikacje praktyczne. Przykładowo autor wskazuje na różnice w statusie prawnym Zakładu Ubezpieczeń Społecznych oraz Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, które – mimo że obie są państwowymi jednostkami organizacyjnymi – nie posiadają tej samej zdolności sądowej (s. 94–95). Ta niejednorodność stwarza problemy w praktyce sądowej i administracyjnej, ponieważ Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, w przeciwieństwie do ZUS, nie ma zdolności do działania jako strona w sprawach sądowych, gdzie występuje jako Skarb Państwa.

Wyznaniowe osoby prawne stanowią natomiast odrębną kategorię. Autor zwraca uwagę na obowiązujący model autoryzacji państwowej dla jednostek kościelnych sprowadzający się do tego, że kościelne jednostki organizacyjne nabywają osobowość prawną dopiero z chwilą powiadomienia organu administracji rządowej. Ciekawym aspektem, wymagającym dodatkowego wyjaśnienia, jest wskazanie na problemy pojawiające się przy przekształcaniu kościelnych osób prawnych lub ich wyodrębnionych jednostek organizacyjnych w spółki prawa handlowego¹². Ten element powstania osoby prawnej, poprzez stosowanie przepisów kodeksowych oraz prawa

¹¹ A. Kubiak-Cyruł, w: *Kodeks...*, s. 85–88; F. Czuchnowski, w: *Kodeks...*, s. 134–135.

¹² Szerzej E. Kowalik, *Składniki mienia wyodrębnionej jednostki organizacyjnej osoby prawnej Kościoła Katolickiego jako przedmiot wkładu do spółki prawa handlowego (wybrane zagadnienia)*, Studia z Prawa Wyznaniowego 2024, t. 27, s. 279–293.

wyznaniowego, wymaga dodatkowych czynności, co może znacznie komplikować proces tworzenia osób prawnych i stanowić istotny element badawczy w kontekście omawianego zagadnienia.

W rozdziale czwartym autor przedstawia kwestie dotyczące zdolności prawnej jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej. Słusznie podkreślił, że członkowie (wspólnicy) takich organizacji – w przeciwieństwie do osób prawnych – nie korzystają z ochrony „korporacyjnej”, tylko ponoszą odpowiedzialność subsydiarną z art. 33¹ § 2 K.c. (s. 122). Autor rozpoczyna od analizy zdolności prawnej jednostek, takich jak kasy zapomogowo-pożyczkowe czy wspólnoty mieszkaniowe¹³. Problematyka dotyczy przede wszystkim kwestii, czy te jednostki mają odrębną zdolność prawną. Jednym z ciekawszych tematów poruszanych w rozdziale jest zdolność prawna głównych oddziałów zagranicznych zakładów ubezpieczeń. Autor słusznie stwierdza, że pomimo tego, iż takie oddziały mogą nabywać prawa i zaciągać zobowiązania na mocy ustawy o działalności ubezpieczeniowej, nie posiadają samodzielności, ponieważ są częścią większej jednostki – zagranicznego zakładu ubezpieczeń lub reasekuracji. W odniesieniu do spółek osobowych, autor cytuje przepisy dotyczące wspólników, które obciążają ich osobistą odpowiedzialnością za zobowiązania spółki (s. 122). To zagadnienie ma swoją specyfikę, zwłaszcza w kontekście przyjętej subsydiarnej odpowiedzialności wspólnika. Zaznaczenie, że odpowiedzialność nie dotyczy zobowiązań powstałych przed wpisem do rejestru (art. 31 § 3 KH), jest istotne, ale brakuje głębszej analizy potencjalnych konsekwencji tego uregulowania. Poza tym autor porusza temat spółek komandytowych, wskazując na wymóg specyficznego oznaczenia w nazwie firmy (s. 123). Wskazania takie są przydatne, ale wydają się powierzchowne. Tematyka związana z nazwą jednostek organizacyjnych oraz ich oznaczeniem jest kwestią, która wymagałaby szerszej analizy praktycznych implikacji prawnych w kontekście różnorodności nazw występujących w obrocie prawnym, chociażby kwestii rejestracji nazw o podobnym lub takim samym brzmieniu. Znacznie ciekawszym wątkiem poruszonym przez autora zdaje się kwestia fundacji rodzinnych, mianowicie wskazanie, iż nazwa fundacji musi zawierać dodatkowe oznaczenie „w organizacji” oraz że nazwa „Fundacja Rodzinna” jest zarezerwowana wyłącznie dla tego typu fundacji (s. 130).

Rozdział piąty dotyczy oznaczenia Skarbu Państwa i stanowi bez wątpienia istotny przyczynek do zrozumienia struktury i funkcjonowania tego podmiotu prawnego w polskim systemie prawnym¹⁴. Należy zwrócić uwagę na nazbyt obszerne

¹³ Por. M. Dziurda, *Podmiotowość prawna wspólnoty mieszkaniowej a jej zdolność sądowa*, Polski Proces Cywilny 2014, nr 4, s. 494.

¹⁴ Wyrok SN z dnia 22 lutego 2001 r., III CKN 295/007, LEX nr 52382.

opracowanie omawianego zagadnienia, co – w porównaniu z innymi tematami poruszonymi w monografii – może naruszać zasadę proporcjonalności treści poszczególnych rozdziałów¹⁵. Autor analizuje zagadnienia odnoszące się do reprezentacji Skarbu Państwa, wskazując na różnorodność organów zaangażowanych w jego reprezentację, które są przypisane do tzw. *stationes fisci*, czyli państwowych jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej. Po pierwsze, nie jest do końca jasne, jak w praktyce funkcjonują relacje pomiędzy różnymi organami reprezentującymi Skarb Państwa w kontekście zobowiązań wynikających z danej procedury sądowej. Zagadnienie to jest istotne, zwłaszcza w kontekście art. 67 § 2 K.p.c., który wskazuje, że za Skarb Państwa działają organy zgodnie z ich kompetencjami¹⁶. W sytuacjach, gdy konkretne jednostki organizacyjne uległy likwidacji, pojawiają się problemy w kontekście kolejnych instancji procesu sądowego (s. 152). Wprawdzie zobowiązania Skarbu Państwa powstałe przed likwidacją lub przekształceniem pozostają przy Skarbie Państwa, to ustawodawca pozostawił furtkę w postaci przepisów szczególnych (s. 196). Ponadto autor odnosi się do kolejnych nowelizacji przepisów, które wprowadziły istotne zmiany w strukturze Skarbu Państwa, zwłaszcza tych dotyczących przekazywania kompetencji między jednostkami administracji publicznej (s. 149). Ograniczenia wynikające z przywołanych reform mogą prowadzić do dalszych niejasności związanych z reprezentacją procesową, w szczególności w przypadku nowo powstałych podmiotów. Kolejnym istotnym aspektem jest obecność starostów jako organów reprezentujących Skarb Państwa w sprawach dotyczących gospodarowania nieruchomościami. Autor podkreśla, że starosta nie jest organem państwowym, lecz przewodniczącym zarządu powiatu¹⁷. Niewątpliwie rozdział ten dostarcza cennych informacji na temat reprezentacji Skarbu Państwa w sprawach cywilnych i stanowi istotny wkład w naukę.

Rozdział szósty, dotyczący zastępstwa Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych wykonywanego przez Prokuratorię Generalną RP¹⁸, stanowi interesujące omówienie tematu funkcjonowania tej instytucji w polskim systemie prawnym. Wskazuje również na zmiany, które zaszły od momentu jej reaktywacji po 2006 r. oraz w związku z reformą z 2017 r. Podobnie jak w rozdziale piątym, dość szczegółowo, być może nawet zbyt obszernie w stosunku do pozostałych rozdziałów, autor przedstawia

¹⁵ R. Strugała, w: *Kodeks...*, s. 85–87; A. Kubiak-Cyrul, w: *Kodeks...*, s. 82–85; F. Czuchnowski, w: *Kodeks...*, s. 133–134; A. Zieliński, w: *Kodeks...*, s. 185–191; A. Partyk, w: *Kodeks...*, s. 229–230.

¹⁶ R. Strugała, w: *Kodeks...*, s. 85–87; A. Kubiak-Cyrul, w: *Kodeks...*, s. 82–85; F. Czuchnowski, w: *Kodeks...*, s. 133–134; A. Zieliński, w: *Kodeks...*, s. 185–191; A. Partyk, w: *Kodeks...*, s. 229–230.

¹⁷ Por. postanowienie SN z dnia 9 października 2003 r., I CK 141/026, LEX nr 590821.

¹⁸ Ustawa z dnia 15 grudnia 2016 r. o Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1192 (dalej: PGRP).

rozwój kompetencji Prokuraturii Generalnej. Wskazanie, że nowo utworzona instytucja w 2017 r. przejęła zadania zlikwidowanej Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa, a także że zakres jej działalności został poszerzony o zastępstwo innych osób prawnych, tzw. „podmiotów reprezentujących Skarb Państwa”, jest kluczowe (s. 251). W dalszej części rozdziału autor podnosi, że zastępstwo może mieć charakter obowiązkowy (*ex lege*) lub fakultatywny, a jego forma zależy od wartości przedmiotu sporu oraz rodzaju reprezentowanej osoby prawnej. Warto zauważyć za autorem, że rozróżnienie zastępstw na obowiązkowe i fakultatywne przyczynia się do większej precyzji w ustalaniu odpowiedzialności oraz zakresu uprawnień Prokuraturii Generalnej (s. 237). W rozdziale podkreślono również, że Prokuratoria Generalna wykonuje czynności zastępstwa na podstawie legitymacji służbowej, co odróżnia ją od pełnomocnictw procesowych udzielanych innym pełnomocnikom. Pojawia się tu jednak pewna nieścisłość: w sytuacji, gdy radca Prokuraturii Generalnej składa pismo procesowe, przypisano mu obowizek dołączenia poświadczanego podpisu pełnomocnictwa. Wydaje się to sprzeczne z obowiązującym prawem, ponieważ jego umocowanie ma charakter ustawowy. Zgłębiając tę kwestię, można zauważyć, że odstąpienie od wymogu załączania takich dokumentów – w celu uniknięcia nieporozumień – powinno być jednoznacznie wskazane w przepisach. Warto również zwrócić uwagę na status prawny Prokuraturii Generalnej, który w rozdziale został omówiony w kontekście dostępu do sądów. Forsowane przez autora stanowisko, w myśl którego Prokuratoria Generalna RP jako instytucjonalny pełnomocnik różni się od podmiotów reprezentujących Skarb Państwa w rozumieniu art. 6 ustawy o PGRP, jest przekonujące, niemniej rodzi pytania dotyczące praktycznego zastosowania tego przepisu w kontekście ochrony interesów Skarbu Państwa.

Kolejny, siódmy rozdział jest poświęcony jednostkom samorządu terytorialnego i samorządowym osobom prawnym. Autor podejmuje w nim szereg istotnych zagadnień związanych z reprezentacją tych podmiotów w sprawach cywilnych¹⁹. W pierwszej kolejności przedstawia kwestie dotyczące zdolności do czynności prawnych, osobowości prawnej oraz zasadności reprezentacji wymienionych podmiotów. Zgodnie z art. 16 ust. 1 Konstytucji RP²⁰ mieszkańcy jednostek samorządowych tworzą wspólnotę samorządową, co stanowi fundament dla ich działalności (s. 259). Autor zwraca uwagę, że jednostki samorządu terytorialnego mają osobowość prawną, co umożliwia im działanie w obrocie prawnym. W obszarze reprezentacji podmiotów samorządowych pojawiają się istotne nieścisłości związane ze sposobem działania

¹⁹ Por. postanowienie SN z dnia 4 grudnia 2013 r., II CSK 84/13, LEX nr 1403869.

²⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej. Autor wskazuje na sprawy, w których jednostki te działają „na podstawie pełnomocnictwa udzielonego przez organ jednostki” (s. 265), co może generować wątpliwości dotyczące zakresu tego pełnomocnictwa oraz odpowiedzialności pełnomocnika. W kontekście roli, jaką odgrywają pełnomocnicy, istotne jest, aby wyraźniej zdefiniować posiadane przez nich kompetencje oraz możliwość ich działania w imieniu jednostki. Kolejnym problemem jest reprezentacja instytucji kultury oraz spółek komunalnych, które także są ważnymi elementami struktury samorządowej, a których status w zakresie reprezentacji nie został należycie wyjaśniony. Autor wskazuje, że gmina nie ponosi odpowiedzialności za zobowiązania innych gminnych osób prawnych, co może stwarzać sytuację, w której konsekwencje decyzji podejmowanych przez te podmioty nie są jasno przypisane, co wprowadza niepewność i może prowadzić do sporów kompetencyjnych (s. 265). W kontekście spraw cywilnych niezwykle istotna jest odpowiedzialność za decyzje podejmowane przez te podmioty i ich wpływ na interes kulturalny i społeczny danej wspólnoty (s. 280).

Rozdział ósmy dostarcza istotnych informacji na temat zasadności reprezentacji podmiotów w sprawach cywilnych w przypadkach szczególnej zdolności sądowej²¹. Autor koncentruje się na zagadnieniu zdolności sądowej, definiowanej jako zdolność bycia stroną, interwenientem ubocznym oraz uczestnikiem postępowania cywilnego, przysługującej osobom fizycznym, osobom prawnym oraz jednostkom organizacyjnym posiadającym zdolność prawną²² (s. 283). Teoretyczna podstawa opisana w art. 64 K.p.c. jest zasadniczo poprawna, wskazująca, że „ogólną zdolność sądową mają wszystkie trzy kategorie podmiotów prawa cywilnego”. Rozdział ten ujawnia jednak także pewne nieścisłości i luki. Na pierwszy plan wysuwa się zagadnienie kwestionowania zdolności sądowej oddziałów spółek. Autor słusznie podkreśla, że oddziały spółek nie mogą samodzielnie występować jako strona w postępowaniu, co zostało poprawnie wyjaśnione w kontekście art. 64 K.p.c. oraz konieczności reprezentowania ich przez spółkę macierzystą. Niemniej jednak stwierdzenie, że „wewnętrzne, niesamodzielne jednostki organizacyjne, np. oddziały spółek, a także państwowe i komunalne jednostki organizacyjne bez osobowości prawnej nie mają zdolności sądowej”, może wymagać szerszej analizy (s. 284). Jest to o tyle istotne, że w praktyce oddziały mogą mieć wpływ na właściwość miejscową sądu. Autor mógłby poświęcić więcej uwagi konsekwencjom prawnym, które mogą wynikać z takiej struktury organizacyjnej w kontekście postępowań cywilnych. W dalszej

²¹ Zdaniem autora przypadków szczególnej zdolności jest zdecydowanie za dużo, por. M. Dziurda, *Szczególna zdolność sądowa*, Warszawa 2019, s. 167–321.

²² P. Grzegorzczak, w: *Kodeks...*, s. 633–665; A. Zieliński, w: *Kodeks...*, s. 178–184; A. Partyk, w: *Kodeks...*, s. 215–225.

części autor omawia status pracodawców wewnętrznych w świetle art. 460 § 1 K.p.c. W rozdziale wskazuje się, że „zdolność sądową i procesową ma także pracodawca, chociażby nie posiadał osobowości prawnej”, co budzi wątpliwości w odniesieniu do definicji pracodawcy w przepisach prawa pracy (s. 286–287). Wydaje się, że autor mógłby pokusić się o głębszą analizę roli organów, takich jak zarządy czy rady nadzorcze w procesach sądowych oraz ich zdolności do podejmowania działań w imieniu podmiotów, akcentując różnicę pomiędzy zdolnością ogólną a szczególnymi przypadkami zdolności.

W rozdziale dziewiątym autor koncentruje się na zagadnieniach związanych z podstawieniem procesowym. Zasadniczo stanowi ono mechanizm, w ramach którego jeden podmiot podejmuje działania prawne w imieniu innego. W pierwszej kolejności autor zwraca uwagę na różnorodność postaci podstawienia procesowego – zarówno względnego, jak i bezwzględnego, wskazując na złożoność tego zagadnienia oraz potrzebę szerszej analizy (s. 301–302). Istnieje bowiem wiele sytuacji, w których granice między tymi formami podstawienia mogą się zacierać, co prowadzi do wątpliwości natury procesowej oraz materialnoprawnej. Autor poruszył także problemy z kwestią legitymacji procesowej podmiotów uprawnionych do wytaczania powództw na rzecz innych. W tekście podkreślono rolę prokuratora i organizacji pozarządowych, zauważono przy tym, że podstawienie procesowe nie może mieć charakteru umownego, lecz musi wynikać z ustawy (s. 304). Rozdział odnosi się również do roli syndyka masy upadłości, który działa jako samodzielna strona w postępowaniu, występującego celem obrony praw upadłego. Na koniec warto zaznaczyć istotną bliskość zagadnień z zakresu ustawodawstwa o ochronie praw obywatelskich oraz regulacji o Rzeczniku Praw Obywatelskich oraz rzeczniku konsumentów w kontekście omawianego w rozdziale zagadnienia. Jednakże porównując ten rozdział z rozdziałem piątym pod względem objętości, poruszony w tym pierwszym temat mógłby być bardziej rozbudowany, bo uwzględniający szerszy kontekst działań tych organów.

Zakończenie

Monografia dr. hab. Marcina Dziurdy stanowi pierwsze tego typu opracowanie poświęcone kluczowemu zagadnieniu, jakim jest prawidłowe oznaczenie stron w postępowaniu cywilnym. W obliczu mnogości podmiotów występujących w stosunkach cywilnoprawnych, opartych nierzadko na różnorodnych, często archaicznych regulacjach, prawidłowe i usystematyzowane ich sklasyfikowanie stanowi spore wyzwanie.

Autor podejmuje próbę analizy tej problematyki tak z perspektywy teoretycznej, jak i praktycznej – w większości przypadków jest to próba skuteczna. Analiza obejmuje zarówno oznaczenia stron w dokumentach, jak i w pismach kierowanych do sądu. Autor podkreśla fundamentalne znaczenie prawidłowego oznaczenia stron, które nie tylko wpływa na początkowe etapy postępowania, lecz także może mieć dalekosiężne konsekwencje dla jego dalszego przebiegu. Wskazując m.in. na możliwość odrzucenia pozwu, czy nawet stwierdzenia nieważności postępowania, autor jasno wskazuje, jak istotna jest precyzja w tym zakresie.

W swojej monografii dr hab. Marcin Dziurda podejmuje się ambitnego zadania wprowadzenia czytelnika w złożoną problematykę reprezentacji podmiotów w postępowaniu cywilnym. Przybliżając różnorodność podmiotów mogących występować w roli stron procesowych, autor zwraca uwagę na ewolucję regulacji prawnych oraz poszukuje kryteriów, na podstawie których ustawodawca przyznaje osobowość prawną. Przeprowadzona analiza ma istotne znaczenie nie tylko dla zrozumienia teoretycznych podstaw konstrukcji stron procesowych, lecz także dla oceny praktycznych konsekwencji działań podejmowanych w ich imieniu.

Zasadniczo jedyny zarzut, który można by postawić autorowi, to fakt, że pomimo obszerności podejmowanego tematu, stosunkowo niewiele jest odniesień do często bogatej literatury przedmiotu. Autor – co z pewnością należy uznać za zaletę – prezentuje jednak ogromną liczbę przykładów opartych na stanach faktycznych. Jak słusznie zauważono, najlepszą metodą stosowania norm prawnych, w tym także prawa procesowego, jest ich weryfikacja w sytuacji, gdy konkretne zdarzenie procesowe wymusza ich zastosowanie. Autor w dużej mierze porusza się zatem po płaszczyźnie praktycznej, posiłkując się licznymi przykładami.

Zastrzeżenia mogą również dotyczyć samej konstrukcji monografii. Wydaje się, że wyodrębnienie dziewięciu rozdziałów nie było konieczne. Niektóre poruszane kwestie wzajemnie się przenikają, a niekiedy wręcz powtarzają. Momentami brakuje spójności i konsekwencji, co prowadzi do niepotrzebnego zaburzenia proporcji i może sprawić, że czytelnik pogubi się w treści. Niektóre tematy zostały potraktowane przez autora w sposób bardzo wnikliwy, wręcz kazuistyczny, inne zaś – zwłaszcza na tle pozostałych – dosyć lapidarnie, co może sugerować, że są mniej istotne, choć w rzeczywistości tak nie jest. Zaproponowany układ nie sprzyja spójności całej pracy i wprowadza pewną chaotyczność – czego nie można jednak powiedzieć o samej jej treści.

Omówiona monografia jest bez wątpienia dziełem oryginalnym. Do tej pory brakowało bowiem zbiorczego opracowania, które traktowałoby łącznie o wszystkich sposobach reprezentacji stron w sprawach cywilnych. Autor podjął się niezwykle trudnego zadania. Poza wskazanymi powyżej niedopatrzzeniami – które stanowią

jedynie subiektywną ocenę odbiorcy – należy uznać, że zadanie to zostało zrealizowane przez autora w sposób niemal perfekcyjny. Marcinowi Dziurdzie udało się ująć wszystkie kluczowe zagadnienia w jednej pracy, dzięki czemu oferuje on swojemu odbiorcy swoiste kompendium wiedzy na temat reprezentacji stron w postępowaniu cywilnym.

Monografia zasługuje na polecenie wszystkim osobom zawodowo zajmującym się sprawami cywilnymi, dostarczając im praktycznej wiedzy w odpowiedzi na nurtujące pytania. Pomimo pewnych braków konstrukcyjnych oraz miejscami niedostatecznej analizy teoretycznej, publikację należy uznać za zdecydowanie użyteczną i wspierającą rozwój zarówno nauki, jak i praktyki sądowej. Autor w sposób wyważony i konsekwentny prowadzi czytelnika przez złożone zagadnienia materialnoprawne i procesowe, prezentując klarowną systematykę oraz liczne propozycje interpretacyjne, które mogą znaleźć zastosowanie zarówno w działalności naukowej, jak i praktyce prawniczej. Na szczególne podkreślenie zasługuje interdyscyplinarne podejście oraz umiejętne uchwycenie istoty problemu, co czyni monografię nie tylko przydatnym, ale i niezbędnym punktem odniesienia w dalszych badaniach nad strukturą postępowania cywilnego.

Bibliografia

- Czuchnowski F., w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, Warszawa 2024.
- Dziurda M., *Podmiotowość prawna wspólnoty mieszkaniowej a jej zdolność sądowa*, Polski Proces Cywilny 2014, nr 4.
- Dziurda M., *Szczególna zdolność sądowa*, Warszawa 2019.
- Grzegorzczak P., w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1. *Postępowanie rozpoznawcze. Artykuły 1–124*, red. T. Ereciński, wyd. 6, Warszawa 2023.
- Kowalik E., *Składniki mienia wyodrębnionej jednostki organizacyjnej osoby prawnej Kościoła Katolickiego jako przedmiot wkładu do spółki prawa handlowego (wybrane zagadnienia)*, Studia z Prawa Wyznaniowego 2024, t. 27.
- Kubiak-Cyrul A., w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, wyd. 4, Warszawa 2024.
- Partyk A., w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 1–505³⁹*, t. 1, red. O.M. Piskowska, Warszawa 2024.
- Strugała R., w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, wyd. 11, Warszawa 2023.
- Zieliński A., w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, Warszawa 2024.

***Upadłość i restrukturyzacja kredytobiorcy lub banku
przy umowach o kredyt frankowy,
red. A. Hrycaj, T. Szanciło, Wolters Kluwer,
Warszawa 2024, ss. 476***

*Bankruptcy and restructuring of the debtor or bank
in Swiss franc loan agreements,
eds. A. Hrycaj, T. Szanciło, Wolters Kluwer,
Warsaw 2024, pp. 476*

*Банкротство и реструктуризация заемщика или банка
в договорах кредитования в швейцарских франках,
под ред. А. Хрыцай, Т. Шанчило, Wolters Kluwer, Варшава 2024, стр. 476*

*Банкрутство та реструктуризація позичальника або банку у випалку договорів
про кредит у швейцарських франках,
ред. А. Грицай, Т. Шанчило, Вольтерс Клувер, Варшава 2024, с. 476*

JOANNA WAGA

Mgr, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
e-mail: joanna.waga@vp.pl, <https://orcid.org/0009-0001-3554-4775>

Wstęp

Tematyka umów o kredyt frankowy od lat cieszy się niesłabnącą popularnością. Postępowania w tym przedmiocie nierzadko stanowią źródło rozważań dotyczących problemów pozornie odległych, w rzeczywistości jednak mających istotne znaczenie praktyczne¹. Przykład publikacji poruszającej problematykę powiązaną z tym przedmiotem stanowi *Upadłość i restrukturyzacja kredytobiorcy lub banku przy umowach o kredyt frankowy* pod redakcją A. Hrycaj i T. Szanciło.

¹ M.in.: H. Ciepla, *Dochodzenie roszczeń z umów kredytów frankowych. Praktyka, orzecznictwo, pytania i odpowiedzi*, Warszawa 2021; P. Aslanowicz, *Kredyty waloryzowane do waluty obcej w praktyce orzeczniczej*, Warszawa 2023; D. Rogoziński, *Kredyty frankowe – przewodnik po węzłowych zagadnieniach prawnych i najważniejszym orzecznictwie*, 2024 [wyd. el. LEX].

1. Struktura i cel badawczy pracy

Pozycję rozpoczyna przedmowa, wedle której praca stanowi zbiór artykułów dotyczących tematów diskutowanych w ramach konferencji zatytułowanej *Umowa „o kredyt frankowy” a restrukturyzacja i upadłość kredytodawcy i kredytobiorcy*, zorganizowanej przez Uczelnię Łazarskiego oraz Wydział Prawa i Administracji UAM. Celem badawczym konferencji było uwydatnienie wybranych problemów na styku postępowania cywilnego w przedmiocie umowy o kredyt frankowy oraz upadłościowego, co z kolei stało się przyczynkiem do rozważań nad optymalnym wzorcem czynności w ich toku.

Monografię podzielono na dwie części, z których pierwszą poświęcono materialnoprawnym i procesowym skutkom klauzul abuzywnych zawartych w umowie o kredyt frankowy. W przystępny sposób przedstawiono podstawowe kwestie związane *stricte* z zagadnieniem umów o kredyt frankowych. Stwarza to odpowiednie podstawy dla dalszej analizy zagadnienia na tle postępowania upadłościowego bądź restrukturyzacyjnego krzyżującego się z procesem w tym przedmiocie. Pierwsza część obejmuje sześć rozdziałów: M. Korporalski, *Pojęcie konsumenta jako strony umowy kredytowej* (s. 23–50), P. Bednarczyk, *Wielopodmiotowość umowy kredytu frankowego a jej skuteczność w kontekście zachowań poszczególnych kredytobiorców – studium przypadku* (s. 51–64), T. Szanciło, *Ustalenie nieważności umowy o kredyt frankowy a niedozwolony mechanizm klauzul przeliczeniowych i ryzyko kursowe* (s. 65–84), P. Chmielnicki, P. Buczkowski, *Rozliczenie kredytu frankowego w ujęciu koncepcji kompletu normatywnego* (s. 85–115), Ł. Węgrzynowski, *Roszczenia kredytobiorcy o wynagrodzenie za korzystanie przez bank z kapitału wypłaconego na podstawie nieważnej umowy kredytu* (s. 117–132), R. Adamus, *Przedawnienie roszczeń majątkowych a kredyt konsumencki denominowany lub indeksowany w walucie obcej w kontekście upadłości lub restrukturyzacji strony stosunku kredytowego* (s. 133–152).

Druga część opracowania dotyczy wpływu otwarcia restrukturyzacji i ogłoszenia upadłości na umowę kredytu frankowego. Zgodnie z zapowiedzią poruszono tu problematykę konsekwencji procesowych związanych z ogłoszeniem upadłości bądź restrukturyzacją. Niewątpliwą zaletą publikacji są spostrzeżenia czynione z perspektywy różnych podmiotów zaangażowanych w postępowanie, niejednokrotnie w oparciu o doświadczenia autorów, co nadaje jej walor praktyczny. Cenne jest przy tym uwzględnienie różnych relacji czasowych postępowań oraz wielu konfiguracji podmiotowych, co pozwala na pozyskanie szerokiego oglądu badanego zagadnienia. Uwagi dotyczą postępowania upadłościowego wobec banku, jak też wobec kredytobiorcy, zarówno w trybie zwykłym, jak i konsumenckim. Należy zauważyć, że znaczna część wniosków dotyczy postępowania upadłościowego, natomiast wpływ

postępowania restrukturyzacyjnego był szerzej analizowany głównie w kontekście przymusowej restrukturyzacji banku. Na część drugą złożyło się dziesięć rozdziałów: D. Rogoziński, *Model przymusowej restrukturyzacji banku w polskim porządku prawnym w kontekście reżimu ochrony praw konsumenta* (s. 155–168), P. Bednarczyk, *Wpływ otwarcia przymusowej restrukturyzacji banku na dopuszczalność zabezpieczenia roszczenia o ustalenie nieważności* (s. 169–180), P. Asłanowicz, *Zawieszenie postępowania na podstawie art. 176 § 2 k.p.c.* (s. 181–202), M. Maj, *Wzajemne roszczenia banku i kredytobiorcy-konsumenta* (s. 203–268), B. Sierakowski, P. Zimmerman, M. Paczek, *Roszczenia upadłego kredytobiorcy wobec banku kredytodawcy* (s. 269–294), P. Filipiak, *Zgłoszenie wierzytelności z tytułu umowy o kredyt frankowy przez bank w postępowaniu upadłościowym kredytobiorcy-konsumenta* (s. 295–315), T. Szczurowski, *Odstąpienie syndyka od umowy kredytu frankowego w razie upadłości kredytobiorcy* (s. 317–336), T. Pisarski, *Przegląd orzecznictwa sądów powszechnych w sprawach upadłościowych, w których dochodzone są wierzytelności wynikające z umowy o kredyt frankowy* (s. 337–412), D. Chrapoński, *Upadłość banku a postępowanie cywilne dotyczące umów kredytowych denominowanych i indeksowanych do waluty zagranicznej* (s. 413–443), A. Hrycaj, *Wpływ ogłoszenia upadłości kredytobiorcy na postępowanie procesowe dotyczące kredytu wszczęte przed ogłoszeniem upadłości na skutek powództwa kredytobiorcy* (s. 445–465).

2. Zawartość merytoryczna

2.1. Materialnoprawne i procesowe skutki zawarcia klauzul abuzywnych w umowie kredytu frankowego

Recenzowana pozycja rozpoczyna się od omówienia kwestii kluczowych dla przypisania stronie umowy statusu konsumenta, przy uwzględnieniu orzeczeń TS oraz sądów krajowych. Rozważania obejmują cel umowy, bezpośredni i pośredni związek czynności z prowadzoną przez stronę działalnością gospodarczą, rozstrzyganie wątpliwości dotyczących kwalifikacji strony stosunku jako konsumenta w sytuacji mieszanego charakteru umowy czy późniejszej modyfikacji celu kredytu. Dzięki temu prowadzą one do wniosków cennych nie tylko w kontekście kredytów frankowych i stanowią odpowiedni wstęp do dalszej lektury. Pewien niedosyt pozostawia wąskie odniesienie do osób prawnych i pominięcie kwestii statusu konsumenta w kontekście podmiotów wchodzących w skład ich organów zarządzających występujących

jako strona umowy². Istotne jest natomiast zaakcentowanie potrzeby ochrony także kredytobiorcy będącego przedsiębiorcą, co uzasadniać ma związanie umową naruszającą równowagę stron na rzecz banku.

Szczególnie interesujące w ramach pierwszej części pozostają uwagi P. Bednarczyka na temat wielopodmiotowości umów kredytowych i związanego z nią sposobu rozliczania świadczeń kondykcyjnych w razie nieważności umowy. Na tle studium przypadku wskazuje on na aspekty proceduralne związane z udziałem kredytobiorców w postępowaniu dotyczącym umowy i możliwością podniesienia zarzutu potrącenia przez podmioty niebędące formalnie jej stroną. Przedstawione wnioski z pewnością pozostają aktualne ze względu na częstotliwość występowania opisanych powiązań podmiotowych, nie tylko w kontekście umów frankowych.

Monografia zawiera zwięzły i rzeczowy zarys problematyki klauzul abuzywnych w kredytach frankowych. Przy odwołaniu do okoliczności towarzyszących okresowi masowego udzielania kredytów frankowych wyjaśnia, co stanowiło przyczyny oferowania umów zawierających klauzule zależne od kursu waluty oraz dlaczego były one wadliwe. Nakreśla też problematykę sankcji stosowanych w reakcji na stwierdzenie ich abuzywności.

Niestandardowe podejście do przedmiotowego zagadnienia przedstawiono w rozdziale poświęconym koncepcji kompletu normatywnego. Autorzy zwracają uwagę na pozaekonomiczny walor pewnych czynników mających wpływ na decyzje podejmowane w ramach transakcji rynkowych. Proponowana metodologia badań zostaje następnie zastosowana w analizie poszczególnych scenariuszy zakończenia stosunku z umowy o kredyt frankowy. Istotnym walorem fragmentu jest skierowanie uwagi na krzyżowanie się prawa z innymi dziedzinami nauki, jego wielowymiarowość i wadliwość rozpatrywania skutków prawnych określonych sytuacji w oderwaniu od czynników społecznych czy rynkowych.

Kolejny rozdział dotyczy dopuszczalności roszczenia kredytobiorcy związanego z bezumownym korzystaniem z kapitału przez bank po stwierdzeniu nieważności umowy kredytu. Istotne wydają się zwłaszcza tezy o ewolucji orzecznictwa dotyczącego rozliczeń stron i przekształcenia charakteru rekompensaty dochodzonej przez konsumenta. Autor, dokonując syntezy orzecznictwa TS i regulacji krajowych, trafnie ukazuje trudności związane z próbą dochodzenia przez konsumenta wynagrodzenia za korzystanie przez bank z bezumownie otrzymanego kapitału.

Pierwszą część opracowania zamykają rozważania na temat przedawnienia roszczeń z umowy kredytowej przy jednoczesnym objęciu strony postępowaniem

² Wyrok TS z dnia 14 marca 2013 r., C-419/11, Česká spořitelna, a.s. v. Gerald Feichter, ZOTSiS 2013, nr 3, poz. I-165.

upadłościowym lub restrukturyzacją. Autor analizuje kryteria ustalenia daty wymagalności roszczenia i celowość zobiektywizowania tej oceny. Pewien niedosyt pozostawia natomiast pobieżne przedstawienie problemu przedawnionych zobowiązań w postępowaniu upadłościowym³. Dotyczy to zwłaszcza postawionej tezy o możliwości ich umorzenia po uprzednim uznaniu przez upadłego, która nie została jednak szerzej rozwinięta.

2.2. Wpływ otwarcia restrukturyzacji i ogłoszenia upadłości na umowę kredytu frankowego

Drugą część monografii otwiera analiza wpływu przymusowej restrukturyzacji banku na sytuację stron umowy kredytu frankowego. Przybliża specyfikę tego postępowania oraz sygnalizuje potencjalne problemy po stronie konsumenta-wierzyciela banku, takie jak ryzyko nieuzyskania zaspokojenia czy zabezpieczenia roszczeń. Dzięki temu ukazuje kolizję norm i celów dyrektyw unijnych służących ochronie praw konsumentów oraz stanowiących podstawę wprowadzenia przymusowej restrukturyzacji banków.

Kolejny rozdział proponuje rozwiązanie problemu dopuszczalności zabezpieczenia roszczenia o ustalenie nieważności umowy o kredyt frankowy⁴. Zawiera m.in. uzasadnienie pytania prejudycjalnego złożonego w przedmiotowej sprawie, podkreślającego ujemne skutki pozbawienia konsumenta tego prawa. Fragment ten zasługuje na szczególną uwagę ze względu na zwięzły, ale rzeczowy wywód prowadzony w oparciu o wykładnię literalną i celowościową przepisów.

Interesujące konkluzje na temat konsekwencji przymusowej restrukturyzacji na tle procesu cywilnego poczyniono w kontekście zawieszenia na podstawie art. 176 § 2 K.p.c.⁵ Kluczowe są tu w szczególności rozważania, czy zasadne i zgodne z ochroną konsumenta jest obligatoryjne zawieszenie na wniosek Bankowego Funduszu Gwarancyjnego postępowania z powództwa wierzyciela-konsumenta. Analizę skutków procesowych odniesiono także do kwestii takich, jak zmiany podmiotowe

³ Częściowo problem ten rozwija Ł. Kozakiewicz, *Wierzytelności przedawnione w projekcie planu spłaty wierzycieli*, Doradca Restrukturyzacyjny 2024, nr 4 (34), s. 24–40.

⁴ Analogicznie A. Hrycaj, *Wpływ ogłoszenia upadłości banku na rozpoznawanie wniosków o zabezpieczenie w procesach dotyczących „umów o kredyt frankowy”*, Doradca Restrukturyzacyjny 2023, nr 3 (33), s. 30–37; odmienne stanowisko prezentuje R. Adamus, *Problem zabezpieczenia roszczeń z kredytów frankowych przeciwko syndykowi masy upadłości banku – kredytodawcy*, Doradca Restrukturyzacyjny 2024, nr 4 (34), s. 41–50.

⁵ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1568 z późn. zm.

po ogłoszeniu upadłości banku czy specyfika postępowania incydentalnego na podstawie art. 176 § 2 K.p.c.

Godne zainteresowania są uwagi na temat procesu o roszczenia z umów frankowych, zarówno w ujęciu postępowania cywilnego *per se*, jak i w kolizji z postępowaniem upadłościowym. Na podstawie poglądów orzecznictwa przedstawiono wnioski dotyczące zawieszenia postępowania, zarzutu potrącenia, legitymacji procesowej, waloryzacji sądowej, odsetek czy waluty, w której powinno być formułowane roszczenie. Wartościowe dla zainteresowanych podejmowanymi zagadnieniami pozostają wskazania sygnatur spraw dotyczących podnoszonych problemów, które na chwilę publikacji pozostawały nierozpoznane. Warto dodać, że wątpliwości autora odnoszące się do dopuszczalności przekazania powództwa wierzyciela przeciwko upadłemu jako zgłoszenia wierzytelności w aktualnym stanie prawnym zostały już rozstrzygnięte przez SN⁶.

Kolejny rozdział przybliży przebieg postępowania upadłościowego prowadzonego w obu trybach. Uwagi ogólne uzupełnia analiza wpływu umowy o kredyt frankowy na decyzje syndyka czy podniesienie zarzutu potrącenia przez bank. Autorzy odnieśli się też do relacji postępowania upadłościowego i świadczenia kondykcijnego po stwierdzeniu nieważności umowy kredytowej. Szczególnie interesujące są tu rozważania o następstwach zakończenia postępowania upadłościowego, zarówno na skutek zaspokojenia wierzycieli, jak i umorzenia zobowiązań bez ustalania planu spłaty.

Praktyczne wnioski dotyczące postępowania w „sprawie frankowej” wobec kredytobiorcy po ogłoszeniu upadłości proponuje P. Filipiak. Autor przedstawia rzeczowe konkluzje uwzględniające potencjalne trudności po stronie banku występującego jako wierzyciel masy upadłości, ze szczególnym uwzględnieniem formuły zgłoszenia wierzytelności⁷. Na uwagę zasługuje zwłaszcza analiza konsekwencji wygaśnięcia hipoteki na skutek nieważności umowy kredytowej. Autor skupia się na najczęściej występujących przypadkach i związanych z nimi ryzykach, uzupełniając je o propozycje właściwych rozwiązań.

W następnym rozdziale przybliżona została możliwość wypowiedzenia umowy frankowej przez bank w sytuacji niewypłacalności kredytobiorcy. Następnie przedmiotem szczegółowej analizy stała się problematyka odstąpienia od takiej umowy przez syndyka w toku postępowania upadłościowego. Po przeanalizowaniu warunków skorzystania z tego prawa, autor sformułował tezę o niedopuszczalności

⁶ Uchwała SN z dnia 11 kwietnia 2024 r., III CZP 63/23, OSNC 2024, nr 10, poz. 97.

⁷ Szerzej na ten temat: P. Filipiak, R. Kowalczyk, *Dochodzenie roszczeń kredytobiorcy z tytułu nieważnej umowy o kredyt frankowy w postępowaniu upadłościowym banku – kredytodawcy*, Doradca Restrukturyzacyjny 2023, nr 3 (33), s. 52–53; A. Ludwicińska, A. Machowska, w: A. Ludwicińska, A. Machowska, *Upadłość konsumencka*, Warszawa 2022, s. 217–229.

takiego rozwiązania. Przytoczone argumenty odwołują się nie tylko do przesłanek odstąpienia od umowy, lecz także celowości takiej czynności i wpływu różnych sankcji stosowanych wobec umów zawierających klauzule abuzywne.

Kolejny rozdział prezentuje orzeczenia wybrane celem wyeksponowania pewnych aspektów postępowania upadłościowego wobec kredytobiorcy. Obrazuje on problemy, z którymi muszą mierzyć się organy i uczestnicy postępowania oraz popełniane niekiedy błędy, dzięki czemu będzie cennym źródłem informacji dla osób występujących w nim w różnych rolach. Przywołane orzeczenia dotyczą m.in. spóźnionego zaskarżenia listy wierzytelności, kwestionowania umowy kredytu frankowego przez syndyka czy wpływu czynności fraudacyjnej upadłego kredytobiorcy na dopuszczalność oddłużenia. Autor uzupełnił je o komentarz na temat dopuszczalności stwierdzenia przez sędziego-komisarza nieważności umowy frankowej po ustaleniu przez syndyka listy wierzytelności bądź planu spłaty.

Dalsze rozważania poświęcono wpływowi upadłości banku na postępowanie cywilne dotyczące umowy o kredyt frankowy. Odrębnie rozważono sytuację, gdy powództwo wytoczył bank oraz kredytobiorca. Autor odpowiada na pytanie, czy warunek podjęcia postępowania wynikającego z Prawa upadłościowego dotyczy jedynie powództwa o zapłatę, czy również o ustalenie nieważności umowy. Na uwagę zasługują też uwagi na temat wpływu ogłoszenia upadłości na postępowanie kasacyjne oraz wykluczenie możliwości traktowania listy wierzytelności jako prejudykatu pozwalającego na zawieszenie postępowania i zabezpieczenia powództwa o ustalenie.

Publikację zamyka przedstawienie wpływu upadłości kredytobiorcy na wytoczone wcześniej powództwo o stwierdzenie nieważności umowy frankowej. Interesujące są zwłaszcza – oparte na praktyce orzeczniczej – wnioski wyprowadzone co do celowości umieszczania postanowienia o zawieszeniu i podjęciu postępowania w wyniku ogłoszenia upadłości w jednym akcie. Istotna jest ponadto analiza relacji planu spłaty i postępowania procesowego, w szczególności wątpliwości odnoszące się do związania sądu planem spłaty, nadania mu powagi rzeczy osądzonej oraz wpływu umorzenia zobowiązań upadłego na późniejsze dochodzenie roszczeń. Choć tematy te pojawiały się już kilkakrotnie we wcześniejszych fragmentach opracowania, uwagi sformułowane przez A. Hrycaj stanowią nie są wtórnym powtórzeniem wniosków zawartych w poprzednich rozdziałach. Czynione z perspektywy sądu orzekającego, rzucają nowe światło na wskazane zagadnienia, doskonale je uzupełniając.

Zakończenie

Recenzowana publikacja podejmuje tematykę relacji krzyżujących się postępowań. Ze względu na znaczną liczbę ogłaszanych upadłości⁸ oraz postępowań dotyczących umów o kredyt frankowy⁹, temat ten z pewnością pozostaje aktualny. Wstępnie szeroko analizowane kwestie dotyczące *stricte* umów frankowych zostały dalej uzupełnione o wpływ wybranych aspektów postępowania upadłościowego. Rozpoczęcie od zagadnień ogólnych czyni pozycję wartościową dla osób, które nie miały wcześniej styczności z tą problematyką. Identyfikowanie podmiotu dotkniętego lub zagrożonego niewypłacalnością – zarówno banku, jak i kredytobiorcy – zapewnia szerokie spojrzenie na badane zagadnienie. Grono autorów posiadających doskonałe doświadczenie praktyczne w rozmaitych rolach postępowania oferuje rzetelne opracowanie podjętego tematu. Wiele wniosków płynących z publikacji ma charakter uniwersalny, istotny nie tylko w okolicznościach zbiegających się postępowań. Jednocześnie syntetycznie zbiera ona poglądy judykatury, co niewątpliwie stanowi dodatkową wartość. Tym samym zdecydowanie pozostaje godna uwagi i dowodzi, że problematyka umów frankowych jeszcze nie przebrzmiała.

Bibliografia

- Adamus R., *Problem zabezpieczenia roszczeń z kredytów frankowych przeciwko syndykowi masy upadłości banku – kredytodawcy*, Doradca Restrukturyzacyjny 2024, nr 4 (34).
- Aślanowicz P., *Kredyty waloryzowane do waluty obcej w praktyce orzeczniczej*, Warszawa 2023.
- Ciepla H., *Dochodzenie roszczeń z umów kredytów frankowych. Praktyka, orzecznictwo, pytania i odpowiedzi*, Warszawa 2021.
- Filipiak P., Kowalczyk R., *Dochodzenie roszczeń kredytobiorcy z tytułu nieważnej umowy o kredyt frankowy w postępowaniu upadłościowym banku – kredytodawcy*, Doradca Restrukturyzacyjny 2023, nr 3 (33).
- Hrycaj A., *Wpływ ogłoszenia upadłości banku na rozpoznawanie wniosków o zabezpieczenie w procesach dotyczących „umów o kredyt frankowy”*, Doradca Restrukturyzacyjny 2023, nr 3 (33).
- Hrycaj A., Filipiak P., Sierakowski B., Rak J., *Postępowanie upadłościowe w praktyce sądów powszechnych*, Warszawa 2023.

⁸ A. Hrycaj, P. Filipiak, B. Sierakowski, J. Rak, *Postępowanie upadłościowe w praktyce sądów powszechnych*, Warszawa 2023, s. 78–79.

⁹ E. Rutkowska-Tomaszewska, w: *Zobowiązania w obrocie gospodarczym*, red. A. Malarewicz-Jakubów, Warszawa 2025, s. 532.

- Kozakiewicz Ł., *Wierzytelności przedawnione w projekcie planu spłaty wierzycieli*, Doradca Restrukturyzacyjny 2024, nr 4 (34).
- Ludwicińska A., Machowska A., *Upadłość konsumencka*, Warszawa 2022.
- Rogoziński D., *Kredyty frankowe – przewodnik po węzłowych zagadnieniach prawnych i najważniejszym orzecznictwie*, 2024 [wyd. el. LEX].
- Upadłość i restrukturyzacja kredytobiorcy lub banku przy umowach o kredyt frankowy*, red. A. Hrycaj, T. Szanciło, Warszawa 2024.
- Zobowiązania w obrocie gospodarczym*, red. A. Malarewicz-Jakubów, Warszawa 2025.

Sprawozdania / Reports

**Sprawozdanie z przebiegu seminarium naukowego
pt. „Władztwo gmin w zakresie opłat lokalnych – aspekty ustrojowe
i zasady kształtowania wymiaru opłat”, zorganizowanego
na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego
w dniu 14 grudnia 2023 r.**

Report on the proceedings of the scientific seminar, “The authority of municipalities in terms of local fees – systemic aspects and principles of fee determination,” organised at the Faculty of Law and Administration of the University of Szczecin on 14 December 2023

Отчет о проведении научного семинара под названием «Полномочия гмин в области местных сборов – аспекты государственного строя и принципы формирования сборов», организованном на Факультете права и управления Щецинского университета 14 декабря 2023 года

Zвіт про науковий семінар під назвою: “Повноваження муніципалітетів у сфері місцевих зборів – системні аспекти та принципи формування розміру зборів”, організований на Факультеті права та адміністрації Щецинського університету 14 грудня 2023 року

DAWID CZESYK

Dr, Uniwersytet Szczeciński

e-mail: dawid.czesyk@usz.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-0164-9296>

W dniu 14 grudnia 2023 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego odbyło się seminarium naukowe pt. „Władztwo gmin w zakresie opłat lokalnych – aspekty ustrojowe i zasady kształtowania wymiaru opłat”. Seminarium zostało zorganizowane przez dr hab. Małgorzatę Ofiarską, prof. US, oraz prof. zw. dr. hab. Zbigniewa Ofiarskiego. W seminarium wzięli udział i wygłosili referaty specjaliści z zakresu podatków i opłat lokalnych: prof. dr hab. Jadwiga Glumińska-Pawlic z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, dr hab. Bogumił Pahl, prof. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, a także przedstawiciel Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego – dr Dawid Czesyk. Seminarium zostało przeprowadzone w formie zdalnej, przy wykorzystaniu aplikacji MS Teams.

Seminarium otworzył dr hab. Wojciech Bożek, Prodziekan ds. Ewaluacji Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego. Z kolei prof. dr hab. Zbigniew Ofiarski wprowadził uczestników w problematykę spotkania, podkreślając istotę przedstawianych zagadnień, a następnie pełnił rolę moderatora seminarium.

Pierwszy referat przedstawiła prof. dr hab. Jadwiga Glumińska-Pawlic, która omówiła zagadnienie związane z opłatą za gospodarowanie odpadami komunalnymi. Podstawę prawną zagadnień dotyczących zasad naliczania i poboru opłaty stanowią przepisy ustawy z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach¹. Zgodnie z postanowieniami wskazanej ustawy zadaniem własnym gminy jest utrzymanie czystości i porządku na jej terenie, w tym zorganizowanie odbierania odpadów komunalnych od właścicieli nieruchomości, na których zamieszkują mieszkańcy. Natomiast obowiązkiem właścicieli nieruchomości zamieszkałych, tj. takich, na których zamieszkują mieszkańcy, jest uiszczenie na rzecz gminy opłaty za odbiór i zagospodarowanie odpadów komunalnych. Referująca wskazała, że przedmiotowa opłata stanowi obligatoryjną daninę, będącą jednocześnie dochodem gminy umożliwiającym realizację jej zadań własnych. Pani Profesor podczas wystąpienia zwróciła uwagę na problem związany z ustaleniem wymiaru oraz wyegzekwowaniem obowiązku uiszczenia opłaty przez obywateli Ukrainy, którzy przyjechali do Polski w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium Ukrainy. Zdaniem prof. Glumińskiej-Pawlic obowiązujące rozwiązania prawne ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach nie umożliwiają złożenia deklaracji przez cudzoziemców, którzy nie są jednocześnie właścicielami nieruchomości położonych na terenie Polski, a na których wytwarzane są odpady. Ponadto w celu zapewnienia schronienia obywatelom z Ukrainy, którzy uciekli przed skutkami trwającej w ich kraju wojny, wykorzystywano nieruchomości, które nie były przeznaczone na cele mieszkalne, a zatem takie, które nie zostały objęte gminnym systemem zagospodarowania odpadów. Rozwiązaniem umożliwiającym w ocenie prof. Glumińskiej-Pawlic naliczenie opłaty cudzoziemcom zajmującym nieruchomości, na potrzeby choćby chwilowego zakwaterowania, byłoby odejście od cywilistycznego postrzegania pojęcia właściciel nieruchomości, obejmując je swoim zakresem również cudzoziemców wykorzystujących nieruchomości na cele mieszkalne.

Drugie wystąpienie zostało przygotowane przez dr. hab. Bogumiła Pahla, prof. UWM. Prelegent wygłosił referat pt. „Różnicowanie stawek opłaty targowej w teorii i praktyce”. Referujący na wstępie podkreślił, że opłata targowa od 2016 r. stanowi fakultatywną daninę publiczną, która wpływa do budżetu gminy. Ustawowe rozwiązania dotyczące tej opłaty zostały zredagowane w przepisach ustawy o podatkach i opłatach lokalnych², która nie zawiera rozwiązań kompleksowych w zakresie dotyczącym przedmiotowej opłaty. Przepisy ustawy nie pozwalają

¹ Ustawa z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach, tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 399.

² Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 70 z późn. zm.

jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, czy możliwe jest różnicowanie stawek opłaty targowej. Referujący zwrócił uwagę na wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego, SA/Gd 1056/93³, w którym sąd uznał, że rozwiązania przewidziane we wskazanej ustawie nie pozwalają na udzielenie odpowiedzi, że stawki opłaty targowej obowiązujące na określonym terenie mogą być różne. Prelegent odnosząc się do postanowień art. 168 oraz art. 16 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, statuujących o samodzielności, w tym samodzielności finansowej gmin, wskazał, iż w jego ocenie różnicowanie stawek opłaty targowej jest zgodne z przepisami Konstytucji RP. Co więcej, stanowi przejaw władztwa podatkowego na danym terenie i możliwości kształtowania określonej polityki lokalnej. Pan Profesor zwrócił jednak uwagę, że na gruncie obowiązującej Konstytucji różnicowanie stawek może odbywać się wyłącznie w odniesieniu do kryteriów o charakterze przedmiotowym, tj. miejsca i formy dokonywania sprzedaży. Natomiast różnicowanie stawek opłaty targowej na podstawie cech podmiotowych naruszałoby konstytucyjną zasadę równości wobec prawa, wyrażoną w art. 32 Konstytucji RP. Tożsame stanowisko wyraził również Naczelny Sąd Administracyjny⁴.

Referujący wskazał na dopuszczalną możliwość różnicowania stawki opłaty targowej ze względu na kilka kryteriów. Po pierwsze ze względu na miejsce dokonywania sprzedaży. Na terenie gminy mogą obowiązywać różne stawki opłaty targowej w zależności od miejsc wyznaczonych do dokonywania sprzedaży, stając o stawkach preferencyjnych oraz wyższych właściwych dla miejsc, w których sprzedaż nie powinna być prowadzona. Różnicowanie wysokości stawek opłaty targowej może być wprowadzone w obrębie tego samego targowiska. Powyższe jest uzasadnione, wzięwszy pod uwagę miejsca bardziej lub mniej atrakcyjne do dokonywania sprzedaży. Dopuszczalność różnicowania stawki opłaty targowej występuje także w odniesieniu do kryterium formy lub sposobu dokonywania sprzedaży, tj. w zależności od tego, czy sprzedaż dokonywana jest z samochodu, wozu, przyczepy, kosza, stołu, jak i od powierzchni zajmowanej na potrzeby dokonywania sprzedaży. Omawiając ostatnie kryterium, referujący przywołał wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Łodzi, I SA/Łd 1027/13⁵.

Ostatnim prelegentem był dr Dawid Czesyk, który wygłosił referat pt. „Zwolnienia przedmiotowe wybranych opłat lokalnych w obliczu samodzielności daninowej gmin – stan *de lege lata* i postulaty *de lege ferenda*”. W swoim wystąpieniu autor przedstawił kompetencje organów stanowiących gmin związane z wprowadzaniem

³ Wyrok NSA w Gdańsku z dnia 23 września 1993 r., SA/Gd 1056/93, LEX nr 23164.

⁴ Wyrok NSA z dnia 28 czerwca 2022 r., III FSK 416/22, LEX nr 3443398.

⁵ Wyrok WSA w Łodzi z dnia 10 stycznia 2014 r., I SA/Łd 1027/13, LEX nr 1417261.

zwolnień przedmiotowych od opłaty miejscowej, uzdrowskiej, targowej oraz od posiadania psów, na gruncie ustawy o podatkach i opłatach lokalnych, w kontekście działalności orzeczniczej organów nadzoru oraz sądów administracyjnych. Referujący zwrócił uwagę na kwestionowane przez organy nadzoru zwolnienie z opłaty miejscowej różnych kategorii osób, tj. dzieci, młodzieży, członków rodziny. Z postanowień ustawy o podatkach i opłatach lokalnych nie wynika, aby rada gminy w drodze uchwały mogła wprowadzać zwolnienia o charakterze podmiotowym, a tak w ocenie organów nadzoru traktować należy zwolnienia odnoszące się do poszczególnych kategorii osób przebywających na terytorium gmin w celach turystycznych.

W drugiej części prezentacji głos zabrał dr hab. Bogumił Pahl, który odniósł się do zagadnienia zwolnienia z opłaty targowej. O ile Pan Profesor analizował kwestię różnicowania stawki opłaty, o tyle dr Dawid Czesyk podjął kwestię zwolnienia, które podobnie jak w przypadku różnicowania, nie może mieć charakteru podmiotowego. Przykładowo zwrócił uwagę na wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gdańsku⁶, I SA/Gd 1058/19, w którym sąd analizował zwolnienie z opłaty targowej sprzedaży dokonywanej podczas imprez, festynów i kiermaszów organizowanych lub współorganizowanych przez gminę. Zdaniem sądu ustanowione zwolnienie posiadało cechy zwolnienia przedmiotowo-podmiotowego, co jest zdeterminowane występowaniem wyraźnego czynnika podmiotowego, czyli organizatora/współorganizatora imprezy, festynu, kiermaszu, tj. gminy.

W ostatniej części wystąpienia referujący przedstawił przykłady zwolnień z opłaty od posiadania psów oraz przywołał wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach⁷, w którym sąd wyraził przekonanie, że sformułowanie „inne zwolnienia przedmiotowe” wskazuje, iż może ono dotyczyć wyłącznie przedmiotu opłaty od posiadania psów. Zdaniem sądu cechy przedmiotu powinny zostać określone w taki sposób, aby „dotyczyły potencjalnie/hipotetycznie nieoznaczonej indywidualnie osoby. Jest to o tyle trudne zadanie, że zwolnienie w każdym przypadku będzie w ostatecznym rozrachunku dotyczyło określonego podmiotu, a to z tej przyczyny, że konstrukcja opłaty lokalnej (podobnie jak podatku) obejmuje zarówno przedmiot podlegający opłacie, jak i podmiot zobowiązany do jej uiszczenia. Ujmując rzecz inaczej, nie ma przedmiotu opłaty lokalnej bez podmiotu, któremu ten przedmiot można przypisać. W konsekwencji nie ma też zwolnienia przedmiotowego w opłacie, którego nie można przypisać określonemu podmiotowi”. Konkludując, dr Dawid Czesyk sformułował wniosek *de lege ferenda*, zgodnie z którym w celu zapewnienia samodzielności daninowej gmin oraz uzyskania jednolitego rozumienia tekstu

⁶ Wyrok WSA w Gdańsku z dnia 23 października 2019 r., I SA/Gd 1058/19, LEX nr 2741477.

⁷ Wyrok WSA w Gliwicach z dnia 19 września 2012 r., I SA/Gl 578/12, LEX nr 1221250.

prawnego za uzasadnione należy uznać przywrócenie rozwiązań sprzed 2002 r. oraz przyznanie szerszej kompetencji do wprowadzania zwolnień opłat lokalnych przez organy stanowiące gmin, nie ograniczając ich jednocześnie do nieostrych kryteriów przedmiotowych, uniemożliwiających prawidłowe zastosowanie.

Seminarium spotkało się z dużym zainteresowaniem uczestników, czego potwierdzeniem była dyskusja po każdym wygłoszonym wystąpieniu. Podczas prelekcji uczestnicy poruszali kwestie nie tylko teoretyczne, lecz także praktyczne z punktu widzenia zastosowania i skuteczności treści norm prawnych. Podsumowując poszczególne wystąpienia oraz dyskusję, seminarium naukowe zamknęli prof. dr hab. Zbigniew Ofiarski oraz dr hab. Wojciech Bożek.

**XVI Letnie Warsztaty Doktoranckie
pt. „Polski model sądownictwa administracyjnego – 20 lat później”,
Lublin, 27–28 czerwca 2024 r.**

16th Summer Doctoral Workshop
“The Polish Model of the Administrative Judiciary – 20 Years Later,”
Lublin, 27–28 June 2024

XVI Летние научно-практические семинары для аспирантов под названием
«Польская модель административной судебной системы – 20 лет спустя»,
Люблин, 27–28 июня 2024 г.

XVI Літні докторантські семінари на тему:
«Польська модель адміністративного судочинства – 20 років потому»,
Люблін, 27–28 червня 2024 року

KRZYSZTOF DOBIEŻYŃSKI

Dr, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
e-mail: krzysztof.dobiezynski@kul.pl, <https://orcid.org/0000-0002-9380-5873>

W dniach 27–28 czerwca 2024 r. na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL w Lublinie odbyły się XVI Letnie Warsztaty Doktoranckie. Jest to impreza cykliczna, organizowana przez różne ośrodki akademickie w Polsce. Skierowana jest do młodych prawników przygotowujących swoje rozprawy doktorskie. Kolejne jej edycje stanowią miejsce wymiany poglądów i doświadczeń, dyskusji oraz prezentacji problemów teoretycznych, metodologicznych i praktycznych. Organizatorem wydarzenia w 2024 r. była Katedra Prawa Administracyjnego KUL, a kierownikiem Warsztatów – ks. dr hab. Sławomir Fundowicz. Temat przewodni tej edycji brzmiał: „Polski model sądownictwa administracyjnego – 20 lat później”. Nie był on przypadkowy. Zbiegał się bowiem z dwudziestą rocznicą wejścia w życie ustaw z 2002 r. tworzących nowy model sądownictwa administracyjnego. Ponadto nawiązywał do publikacji przygotowanej w Lublinie w 2003 r., zatytułowanej *Polski model sądownictwa administracyjnego*.

Jak co roku, Warsztaty składały się z trzech etapów. W pierwszej części doktoranci z całej Polski mogli zgłaszać prace pisemne stanowiące streszczenia proponowanych wystąpień. Następnie organizatorzy dokonali oceny i wybrali finalistów. W drugim etapie zakwalifikowani do finału doktoranci wygłosili swoje referaty, które były oceniane przez wybitnych profesorów związanych z nauką prawa administracyjnego. Ostatni etap to wyłonienie laureatów i wręczenie nagród. Do finału XVI Letnich

Warsztatów Doktoranckich zakwalifikowało się 6 doktorantów reprezentujących następujące ośrodki naukowe: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Uniwersytet WSB Merito w Toruniu.

Uroczystego otwarcia tegorocznej edycji Warsztatów, w imieniu władz Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL, dokonał dr hab. Michał Domała. Obrady plenarne składały się z dwóch sesji doktoranckich. Przewodniczyli im kolejno prof. Jan Paweł Tarno oraz prof. Wojciech Piątek. W pierwszej sesji referaty wygłosili: mgr Sylwia Barańska (UMCS) – „Zastosowanie sztucznej inteligencji w polskim sądownictwie administracyjnym – propozycje rozwiązań”; mgr Paulina Pietkun (UWr) – „Problemy sądownoadministracyjnej kontroli pośredniej na przykładzie kontroli legalności samorządowych aktów prawa miejscowego”; mgr Mariusz Szatkowski (UG) – „Wybrane problemy sądowno-administracyjnej kontroli decyzji administracyjnych z zakresu prawa sportowego”. Natomiast w drugiej części uczestnicy wysłuchali referatów mgr. Michała Szudrowicza (UAM) – „Uprawnienia i obowiązki procesowe organu administracji publicznej w postępowaniu sądownoadministracyjnym”; mgr Kamili Wysockiej-Błazejowskiej (WSB Merito w Toruniu) – „Instytucjonalna perspektywa zawodu sędziego sądu administracyjnego i jej wpływ na zmiany w praktyce orzeczniczej” oraz mgr. Daniela Zero (UWM) – „Kontrola sądowa aktów władzy wykonawczej”.

Po sesji plenarnej nastąpił panel ekspercki, w skład którego weszli czołowi przedstawiciele świata nauki w zakresie sądownictwa administracyjnego: prof. Tomasz Bąkowski (UG, NSA), prof. Dorota Dąbek (UJ, NSA), ks. dr hab. Sławomir Fundowicz (KUL), prof. Przemysław Kledzik (USz, SKO w Gorzowie Wlkp.), sędzia WSA Marta Laskowska-Pietrzak, Prezes WSA w Lublinie prof. Piotr Lisowski (UWr), prof. Jerzy Parchomiuk (KUL, WSA w Lublinie), prof. Wojciech Piątek (UAM, NSA) oraz prof. Jan Paweł Tarno (UŁ, NSA). Członkowie panelu podkreślali wysoki poziom wystąpień wszystkich doktorantów. Ponadto paneliści zadawali doktorantom pytania, które stały się podstawą ożywionej dyskusji i refleksji nad polskim modelem sądownictwa administracyjnego. Z wygłoszonych referatów, jak również z głosów uczestników panelu eksperckiego wyłonił się pozytywny obraz tego, co już zostało wypracowane, uzupełniony poszukiwaniem rozwiązań, które będą przyczyniały się do poprawy działalności sądownictwa administracyjnego w różnych jej wymiarach. Podkreślono także rolę prof. Jana Pawła Tarno, który wypracował ideę Letnich Warsztatów Doktoranckich.

Drugą integralną częścią wydarzenia był wyjazd uczestników do Kazimierza Dolnego. Była to przede wszystkim okazja do integracji środowiska doktorantów,

a ponadto możliwość bezpośredniej rozmowy z wybitnymi ekspertami. W czasie pobytu w tej miejscowości profesorowie biorący udział w panelu ekspertów utworzyli jury oceniające wystąpienia doktorantów. Jury podkreśliło wysoki poziom wystąpień wszystkich doktorantów, które jednocześnie miały istotną wartość naukową. Wybrano trzech laureatów. Pierwsze miejsce zajęła mgr Paulina Pietkun. Drugie miejsce przyznano mgr. Mariuszowi Szatkowskiemu. Z kolei trzecie miejsce jury przyznało mgr. Michałowi Szudrowiczowi. Mgr Michał Szudrowicz uzyskał najwięcej głosów w głosowaniu doktorantów, tym samym wygrywając w tej konkurencji. Wszyscy doktoranci biorący udział w wydarzeniu mają możliwość złożenia tekstu do publikacji w monografii. Ponadto zdobywczyni pierwszego miejsca może opublikować swój artykuł w „Zeszytach Naukowych Sądownictwa Administracyjnego”.

Warsztaty nie tylko stanowiły okazję do wymiany myśli oraz poglądów na tematy związane z aktualnymi zagadnieniami prawa, postępowania i sądownictwa administracyjnego, lecz także umożliwiły integrację doktorantów oraz kadry akademickiej z całej Polski. Stanowiły również swego rodzaju próbę dla doktorantów przed ich własnymi obronami doktorantów. Próbę tę wszyscy uczestnicy przeszli pomyślnie.

Wydarzenie objęli honorowymi patronatami Prezydent Miasta Lublin Krzysztof Żuk oraz Wojewódzki Sąd Administracyjny w Lublinie.

**Międzynarodowe seminarium naukowe
nt. „Law and Emotions in William Shakespeare’s Plays”,
Szczecin, 18–19 czerwca 2024 r.**

International scientific seminar on
“Law and Emotions in William Shakespeare’s Plays”,
Szczecin, 18–19 June 2024

Международный научный семинар
«Law and Emotions in William Shakespeare’s Plays»,
Щецин, 18–19 июня 2024 г.

Міжнародний науковий семінар
“Право та емоції у п’єсах Вільяма Шекспіра”,
Щецин, 18–19 червня 2024 року

KATARZYNA JAWORSKA-BISKUP

Dr hab., Uniwersytet Szczeciński
e-mail: katarzyna.jaworska-biskup@usz.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0001-6696-3078>

MACIEJ JOŃCA

Prof. dr hab., Akademia Łomżyńska
e-mail: mjonca@al.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0003-4982-8936>

W dniach 18–19 czerwca 2024 r. w Bibliotece Międzywydziałowej Uniwersytetu Szczecińskiego odbyło się międzynarodowe seminarium naukowe zatytułowane „Law and Emotions in William Shakespeare’s Plays”, poświęcone tematyce emocji w dziełach Szekspira. Wydarzenie zbiegło się z 460. rocznicą urodzin Barda i stało się okazją do dyskusji nad próbami nowego odczytania jego spuścizny przez pryzmat literatury, prawa i psychologii. Organizatorami seminarium byli dr hab. Katarzyna Jaworska-Biskup (Uniwersytet Szczeciński, US) oraz prof. Maciej Jońca (Akademia Łomżyńska, AŁ). Wydarzenie zgromadziło specjalistów reprezentujących różne dyscypliny naukowe. Podczas dwudniowych obrad badacze reprezentujący polskie i zagraniczne ośrodki dyskutowali o obecnych w twórczości Szekspira stanach emocjonalnych, a także przyglądali się na wybranych przykładach relacjom afektu i prawa. W swoich wystąpieniach uczestnicy starali się łączyć różnorakie podejścia i metody badawcze.

Spotkanie otworzyli organizatorzy seminarium: Katarzyna Jaworska-Biskup (US) – „In defence of Shylock. Zygmunt Librowicz’s *Shylock. Studium w listach Żyda do Chrześcijanki* (1876)” oraz Maciej Jońca (AŁ) – „Sentimento giuridico as the

key to understanding *The Merchant of Venice* (Francesco Forlani's vision)". Na drugi panel, poświęcony sztuce *Hamlet*, złożyły się dwa wystąpienia. Zaprezentowali się: Shibangi Ghose (Jadavpur University) – „Exploring gender, religion and emotion: Shakespeare's idea of law and justice in *Hamlet*” oraz Xu Yiming (Shandong University of Arts) – „Exploring legal issues and legal awareness in Shakespeare's play *Hamlet*”. Następnie dyskusja objęła treści z kroniki historycznej *Ryszard III*. Jako pierwszy głos zabrał Cameron Barrows (University of California) – „'Let Hell make crook'd my mind': Theodicy, kingship, and revenge in *Richard III*”), a po nim Anna Kowalcze-Pawlik (Uniwersytet Łódzki) – „'In that shame still live my sorrow's rage': Translating emotions in *Richard III*”. Obrady tego dnia zostały zwieńczone dwoma odczytami nawiązującymi tematycznie do sztuki *Miarka za Miarkę*. Głos zabrali: David A.J. Richards (New York University) – „Retributivism gone mad: Shakespeare's *Measure for Measure*” oraz Terry Reilly (University of Alaska) – „'The sense of death is most in apprehension'. Performing law and death in *Measure for Measure*”.

Kolejnego dnia jako pierwsza wystąpiła Ding Duczek (US) – „The emotional escalation and decision making: tracing the path to tragedy in *Romeo and Juliet*”, po niej Hanna Gęba (Uniwersytet Warszawski, UW) – „The ambiguity of milk: the perception of lactation and maternal body in Shakespeare's *Macbeth*”. Następnie wysłuchano referatów Mateusza Godlewskiego (UW) – „'Fie upon your law': a thomistic perspective on justice and mercy in *Merchant of Venice*” oraz Anny Jaszczuk (US) – „Revenge and law in Margaret Atwood's Hag-Seed (2016), an adaptation of Shakespeare's *The Tempest*”. Podczas kolejnej sesji wystąpili Michael Cornelius (Wilson College) – „Spite, crime, and the reclamation of a Kingdom in *Cymbeline*” oraz Anna Czarnowus (Uniwersytet Śląski) – „The rape of Lucrece and the history of shame”. Obrady zamknęły prezentacje przemysłów kolejnych dwóch prelegentów: Mahitoshy Mandala (Indian Institute of Technology Dharwad) – „'His canon 'gainst self-slaughter': Suicide and anxiety in *Hamlet*” oraz Cyrus Mallison – „*The Merchant and the Friar*”.

Szczecińskie spotkanie pokazało, jak żywą i plastyczną materią pozostają treści utrwalone przed wiekami w sztukach Szekspira. Próba ich wspólnego odczytania w gronie uczonych reprezentujących różne dyscypliny naukowe oraz ośrodki badawcze z trzech kontynentów dała zdumiewające rezultaty. Naukowa proveniencja dyskutantów (większość obecnych reprezentowała nauki pozaprawne) pozwoliła oderwać prowadzony dyskurs od stereotypowego założenia, zgodnie z którym o prawie należy myśleć, mówić i pisać w sposób odarty z wszelkiej emocjonalności. Nie myślał tak Szekspir, nie oczekiwała tego również jego publika. Wszak nawet dziś, mimo beznadziejnych wysiłków sędziów, policjantów, psychologów i innych (sprowadzających się najczęściej do próśb w rodzaju: „proszę się uspokoić”), trudno

beznamiętnie reagować na otaczającą nas rzeczywistość jurydyczną, której istotę Hans Kelsen ujął w słynnej formule *Sein*.

Szekspir pozostawił potomności bezcenny materiał do badań z jednej strony nad historią i filozofią prawa, a z drugiej nad ludzką mentalnością i wrażliwością. Dzięki przemyceniu do utworów o charakterze scenicznym niezliczonych wątków o ponadczasowym wymiarze udało się Bardowi osiągnąć efekt, o którym marzy każdy człowiek pióra – jego dzieła nabrały waloru uniwersalności. Upływ czasu nie sprawia, że tracą na znaczeniu. Przeciwnie, każde pokolenie uczonych podejmuje próby złamania ich kodu przy pomocy dostępnych sobie narzędzi. Seminarium szczecińskie pojawiło się na długiej liście tych twórczych i rozwijających wysiłków.

**Sprawozdanie z II Międzynarodowej Konferencji Naukowej
pt. „Dziecko w rodzinie – dawniej i dziś”,
Lublin–Opole–Lwów, 13 grudnia 2024 r.**

Report from the 2nd International Scientific Conference
“Child in the Family – Past and Present”,
Lublin–Opole–Lviv, 13 December 2024

Отчет о II Международной научной конференции под названием
«Ребенок в семье – в прошлом и настоящем»,
Люблин–Ополе–Львов, 13 декабря 2024 г.

Звіт про 2-у Міжнародну наукову конференцію
“Дитина в сім’ї – в минулому і сьогодні”,
Люблін–Ополе–Львів, 13 грудня 2024 р.

JULIA MICHAŁEK

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

e-mail: julia.weronika.michalek@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0006-2620-8477>

Dnia 13 grudnia 2024 r. odbyła się II Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. „Dziecko w rodzinie – dawniej i dziś”. Organizatorami wydarzenia byli: Sekcja Historii Prawa Koła Naukowego Studentów Prawa, we współpracy z Katedrą Historii Ustroju i Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Koło Naukowe Obrony Praw Człowieka i Obywatela Uniwersytetu Opolskiego, Koło Naukowe „Inter Lex” przy Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego oraz Studenckie Koło Naukowe Studentów Prawa Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki. Komitet naukowy utworzyli: ks. dr hab. Piotr Sadowski, prof. UO (kierownik Katedry Historii i Prawa Wyznaniowego Uniwersytetu Opolskiego), prof. dr hab. Waldemar Bednaruk (Katedra Historii Ustroju i Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II), prof. dr hab. Ihor Boiko (kierownik Katedry Historii Państwa, Prawa i Nauk Polityczno-Prawnych Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki), dr Roman Szandra (prodziekan Wydziału Prawa Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki) oraz dr hab. Andrzej Szymański, prof. UO (Katedra Historii Prawa i Prawa Wyznaniowego Uniwersytetu Opolskiego). W skład komitetu organizacyjnego weszli: dr hab. Marzena Dyjakowska (kierownik Katedry Historii Ustroju i Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II), dr Judyta Dworas-Kulik (Katedra Historii Ustroju i Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II), dr Khrystyna Moriak-Protopopova (Katedra Historii

Państwa, Prawa i Nauk Polityczno-Prawnych Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki), mgr Lena Zelmanowicz (Szkoła Doktorska Uniwersytetu Opolskiego), Julia Michałek (Sekcja Historii Prawa Koła Naukowego Studentów Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II), Olivia Kucharska (Koło Naukowe Obrony Praw Człowieka i Obywatela Uniwersytetu Opolskiego).

Wydarzenie zostało objęte patronatem honorowym przez Wojewodę Lubelskiego Krzysztofa Komorskiego, Marszałka Województwa Opolskiego Szymona Ogłążę, Prezydenta Miasta Lublin Krzysztofa Żuka, Prezydenta Miasta Opole Arkadiusza Wiśniewskiego oraz przez Polskie Towarzystwo Historii Prawa. Patronami medialnymi konferencji zostali: TVP 3 Lublin, TVP 3 Opole, a także Radio Park.

Pierwszym punktem wydarzenia była sesja plenarna w języku angielskim na platformie Google Meets. Obradom przewodniczyła Julia Michałek (Sekcja Historii Prawa KNSP KUL), a uroczystej inauguracji dokonali: dr hab. Filip Cieplý (prodziekan Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL) oraz dr hab. Marzena Dyjakowska (kierownik Katedry Historii Ustroju i Prawa KUL). Nawiązano przy tym do dwóch wydarzeń, które stanowiły inspirację do zorganizowania konferencji, a mianowicie do 60. rocznicy uchwalenia przez Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz 100-lecia Deklaracji Praw Dziecka. Po przywitaniu prelegentów oraz uczestników wydarzenia przystąpiono do obrad. Głos zabrali kolejno: prof. Carlos Amunátegui Perello (Pontificia Universidad Católica de Chile, Chile) – „Neurorights for Children”; prof. Şebnem Akipek Öcal (TED Üniversitesi, Turcja) – „Custody of the Child after Divorce in Turkey”; prof. Mustafa Yasan (Balıkesir Üniversitesi, Turcja) – „Merchant Title for Children in Turkish Commercial Law”; dr Laura Mercedes Velázquez Arroyo (Universidad Nacional Autónoma de México, Meksyk) – „Children’s Rights in Roman Law”; dr Silvana Dode (Aleksandër Xhuvani University of Elbasan, Albania) – „Protection of Children’s Rights in the Albanian Law on Measures Against Domestic Violence” – referat przygotowany wspólnie z dr Denisą Naqellari (Aleksandër Xhuvani University of Elbasan, Albania); prof. Marzena Dyjakowska (KUL) – „Adoption in Poland in the Interwar Period” oraz dr Katre Luhamaa (University of Tartu, Estonia) – „Child Protection Regulation in Action: The Disconnect Between Estonia’s Child Protection Act and Family Law”. Następnie przystąpiono do dyskusji, w której uczestnicy mogli poruszyć zawarte w referatach problemy oraz wymienić się spostrzeżeniami. Sesję zakończyła dr hab. Marzena Dyjakowska, dziękując za wygłoszone referaty, aktywny udział w dyskusji oraz zaangażowanie w organizację konferencji zarówno członkom komitetu organizacyjnego, jak i naukowego.

Następnie rozpoczęła się druga sesja plenarna – tym razem w języku polskim. Obradom przewodniczyła mgr Lena Zelmanowicz (Szkola Doktorska Uniwersytetu Opolskiego). Sesję uroczyście otworzył oraz przywitał uczestników ks. dr hab. Piotr Sadowski, prof. UO. Swoje referaty wygłosili: ks. dr hab. Piotr Sadowski, prof. UO – „Obraz dziecka w pismach Klemensa Aleksandryjskiego – aspekty historyczne i prawne”; dr hab. Ihor Boiko (Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki) – „Ochrona praw dzieci w Ukrainie: wyzwania i zagrożenia w warunkach wojny rosyjsko-ukraińskiej”; prof. dr hab. Waldemar Bednaruk (KUL) – „Rodzina w systemie prawa staropolskiego”; dr hab. Andrzej Szymański, prof. UO – „Likwidacja przedszkola katolickiego »Caritas« w Gdańsku oraz prywatnego liceum ogólnokształcącego sióstr urszulanek w Gdyni w latach 1961–1962”; dr Roman Szandra (Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki) – „Edukacja na Ukrainie w warunkach stanu wojennego: aspekt administracyjno-prawny”; ks. dr hab. Sławomir Bylina, prof. KUL – „Młodzież a pokój w nauczaniu Kościoła katolickiego”; dr Wołodimir Kahnych (Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki) – „Archetyp studenta Uniwersytetu Lwowskiego z XVII wieku”; dr Artur Kukowski, prof. SGMK (Szkola Główna Mikołaja Kopernika) – „Poprawność zastosowania ulgi z tytułu wychowania dzieci w PIT”, a także dr Katarzyna Pluta (UO) – „Wychowanie jako obowiązek rodzica czy prawo dziecka? Rozważania w oparciu o art. 48 Konstytucji RP”. Obrady zwieńczyła ożywiona dyskusja. Panel zakończył dr hab. Andrzej Szymański, prof. UO.

W dalszej kolejności trwały równolegle trzy panele, skupione wokół trzech ośrodków naukowych: Uniwersytetu Opolskiego, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II oraz Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki. Obrady odbyły się za pośrednictwem platformy MS Teams.

Panelowi opolskiemu przewodniczyli Olivia Kucharska oraz Ryszard Odlanicki-Poczobutt (Koło Naukowe Obrony Praw Człowieka i Obywatela, Koło Naukowe Inter Lex; UO). W czasie jego trwania swoje prelekcje zaprezentowali: mgr Elżbieta Turło-Boberek (Szkola Doktorska UO) – „Dziecko w szkole – dawniej i dziś – polskie reformy edukacyjne po roku 1945”; mgr Lena Zelmanowicz (Szkola Doktorska UO) – „Sprawa operacyjnego rozpracowania kryptonim »Nieletnia« dot. rozpowszechniania na terenie Liceum Zawodowego w Ełku wierszy zawierających wrogie treści polityczne [...]”; mgr Mikołaj Cymerman (UO) – „Regulacje prawne dotyczące szczepień dzieci w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i współcześnie – przywilej czy obowiązek”; Ryszard Odlanicki-Poczobutt (student III roku prawa, UO) – „Ochrona praw dziecka w kodeksie karnym”; Lidia Stefanek (studentka II roku prawa, UO) – „Wyzwania i przyszłość ochrony praw dziecka w dobie cyfryzacji i mediów społecznościowych”; Kacper Rosiak (student II roku prawa, UO) – „Spartańskie

a współczesne wychowanie. Ewolucja w postrzeganiu praw dziecka”; Olivia Kucharska (studentka II roku prawa, UO) – „Znaczenie reprezentanta dziecka w polskim systemie prawnym”; Szymon Nieznański (student prawa, UW) – „Ewolucja prawnokarnej odpowiedzialności nieletniego w polskim porządku prawnym na przełomie XX i XXI wieku”. Po wygłoszonych referatach przystąpiono do dyskusji, następnie obrady zakończył dr hab. Andrzej Szymański, prof. UO.

Panelowi lubelskiemu przewodniczyła Renata Moszowska (Sekcja Historii Prawa KNSP KUL). Obrady rozpoczęły wystąpienia pracowników naukowych z Katedry Historii Ustroju i Prawa KUL: dr Artura Lisa (KUL) – „Rządy opiekuńcze w Polsce piastowskiej” oraz dr Judyty Dworas-Kulik (KUL) – „Geneza zróżnicowanej pozycji prawnej dzieci zrodzonych w małżeństwie i poza małżeństwem”. Kolejno głos zabrali: Julia Michałek (studentka V roku prawa, KUL) – „Położenie prawne dziecka i rodziny w polityce społecznej III Rzeszy”; Wiktoria Kopciuch (studentka II roku prawa, KUL) – „Ewolucja regulacji prawnych dotyczących adopcji w latach 1950–2024”; Renata Moszowska (studentka III roku prawa, KUL) – „Ewolucja kontratypu karcenia małoletnich w świetle nowelizacji kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz innych ustaw”; Klaudia Prendota (studentka IV roku prawa, KUL) – „Status prawny nasciturusa w polskim prawie cywilnym” oraz Mateusz Szrajter (student IV roku prawa, KUL) – „Przestępstwo handlu dziećmi w kodeksie karnym z 1969 roku i współcześnie”. Panel zakończyła krótka dyskusja uczestników.

Panelowi lwowskiemu przewodniczył dr Yuriy Oliynyk (Katedra Historii Państwa, Prawa i Nauk Polityczno-Prawnych, Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki), który też jako pierwszy wygłosił referat zatytułowany „Idee Jeana-Jacquesa Rousseau dotyczące indywidualnej wolności dzieci”. Następnie z referatami wystąpili: dr Khrystyna Moriak-Protopopova (Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki) – „Zapewnienie praw dziecka przez Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1588 roku”; dr Natalia Efremowa (Narodowy Uniwersytet „Odeska Akademia Prawa”) – „Status prawny dziecka według Statutu Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1566 roku”; mgr Natalia Pavkovich (Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki) – „Zasady etyczne organizacji i przeprowadzania przesłuchania osób małoletnich w Ukrainie”; mgr Sofiia Sobol (Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki) – „Prawo małżeńskie i rodzinne ZSRR”; Illia Korotynskiy (Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki) – „Status dziecka »wroga ludu« w ZSRR”; Artem Zorba (Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki) – „Analiza porównawcza praw dzieci sierot w okresie radzieckiej pierestrojki i niepodległej Ukrainy”; Khrystyna Barabash (Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki) – „W kwestii minimalnego wieku odpowiedzialności karnej w Ukrainie” oraz Yulianna Skakun (Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki, University

of Northampton) – „Związek między prawem a moralnością w kontekście dyskusji na temat niemoralności przerywania ciąży”. Podobnie jak w przypadku polskich paneli, uczestnicy wzięli aktywny udział w dyskusji. Obrady zakończyła dr Khrystyna Moriak-Protopopova.

Podczas konferencji wygłoszono 40 referatów, a uczestnikami wydarzenia byli prelegenci z 15 ośrodków naukowych.

Z życia Wydziału / Faculty activities

**„Bardzo poważnie traktowaliśmy studia”
Wspomnienia ks. Jana Kurka,
studenta Wydziału Prawa Kanonicznego KUL
w latach 1959–1962**

“We took our studies very seriously”
Memoirs of Fr. Jan Kurek,
student of the Faculty of Canon Law of the Catholic University of Lublin
in 1959–1962

«Мы очень серьезно относились к обучению»
Воспоминания священника Яна Курика,
студента Факультета канонического права Люблинского католического
университета в 1959–1962 годах

“Ми дуже серйозно ставилися до навчання”
Спогади отця Яна Курика,
студента Факультету канонічного права Люблінського католицького університету
в 1959–1962 роках

KAROL ADAMCZEWSKI OFMConv

Dr, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
e-mail: karol.adamczewski@kul.pl, <https://orcid.org/0000-0003-1294-4458>

Wywiad stanowi owoc spotkania i rozmowy z ks. Janem Kurkiem¹, w której ks. prałat wspomina czasy swoich studiów kanonicznych na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Choć przywołane wydarzenia miały miejsce ponad 65 lat temu, Rozmówca dzięki bardzo dobrej pamięci oraz nieskrywanej sympatii i życzliwości wobec swojej uczelni zajmując i szczerze opowiada o tamtym okresie. Dzieli się

¹ Ks. Jan Kurek urodził się 11 kwietnia 1933 r. w Ryczyskach. Po uzyskaniu w 1952 r. świadectwa maturalnego wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Siedleckiej, w którym odbywał studia w latach 1952–1958. Świecenia kapłańskie przyjął z rąk biskupa Ignacego Świrskiego w dniu 29 czerwca 1959 r. W latach 1959–1962 odbywał studia specjalistyczne na Wydziale Prawa Kanonicznego KUL, zakończone uzyskaniem tytułu magistra prawa kanonicznego. W latach 1965–1968 studiował w Zaocznym Studium Nowego Prawa Cywilnego, Rodzinnego i Opiekuńczego w Warszawie. Przez wiele lat pełnił posługę duszpasterską w parafiach diecezji siedleckiej oraz pracował jako urzędnik kurialny w kurii biskupiej. Powierzono mu ważne urzędy, zadania i funkcje, m.in. wikariusza, proboszcza, dziekana, sędziego i promotora sprawiedliwości w Sądzie Biskupim w Siedlcach oraz wykładowcy w seminarium. Należy do grona kanoników gremialnych Kapituły Kolegiackiej Janowskiej oraz Kapituły Kolegiackiej Łukowskiej. W 2017 r. został obdarzony godnością kapelana honorowego Jego Świątobliwości.

wieloma interesującymi faktami dotyczącymi przebiegu studiów, panującej wówczas atmosfery, zwyczajów oraz relacji łączących wykładowców i studentów. Rozmówca z szacunkiem wspomina wielu wybitnych profesorów, podkreślając z uznaniem ich naukowo-dydaktyczne umiejętności i charyzmę, lecz także stawiane przez nich wysokie wymagania. Ks. Jan Kurek wraca życzliwą pamięcią do kolegów ze studiów, spośród których niektórzy zostali później znanymi i cenionymi naukowcami. Wspomnienia, które przybrały formę wywiadu, zawierające także osobiste refleksje i cenne spostrzeżenia Rozmówcy, przenoszą czytelnika na chwilę do końca lat 50. ubiegłego wieku i wprowadzają w atmosferę Wydziału Prawa Kanonicznego KUL. Pojawiają się w nich także fakty lub epizody, które nie są powszechnie znane i być może daremnie byłoby szukać informacji o nich w opracowaniach lub zbiorach archiwalnych.

O. Karol Adamczewski: Zaczniemy od początku. Jak to się stało, że zaczął Ksiądz prałat studiować prawo kanoniczne na KUL-u?

Ks. Jan Kurek: Bp Ignacy Świrski² wysłał mnie i kolegę na studia do Rzymu na Uniwersytet Gregoriański. Przez cztery lata miałem tam studiować prawo kanoniczne, a kolega teologię. Miało to miejsce wkrótce po święceniach. Z ks. Białeckim mieliśmy już bilety i wizę, tylko nie wydano nam jeszcze paszportów. Komuniści mówili tak: „Dostaniesz paszport, jeśli podejmiesz z nami współpracę w Rzymie”. Ponieważ nie chcieliśmy się na to zgodzić, blokowano nasz wyjazd. Wówczas bp Świrski wysłał nas na parafie. Podjąłem pracę w Okrzei, a ks. Białeckie w Huszlewie. Wtedy jeszcze łudziliśmy się, że sprawy jakoś się ułożą i otrzymamy paszporty. Kilka razy byliśmy wzywani do Warszawy, ale okazało się, że chodzi tylko o to, by skłonić nas do współpracy. Zrozumieliśmy, że nie ma nadziei na wyjazd do Rzymu. W tej sytuacji podjęliśmy studia na KUL-u. Ja rozpocząłem naukę na kierunku prawo kanoniczne, a ks. Białeckie na teologii. Był rok 1958.

KA: Jak wyglądało przyjęcie na studia?

JK: Bardzo serdecznie przywitał nas dziekan ks. prof. Jan Nowicki³. To był dobry człowiek. Egzamin wstępny polegał na wykazaniu się znajomością przeszkód kanonicznych do zawarcia małżeństwa. Zdaliśmy go, po czym zaczęły się studia.

² Zob. M. Konieczny, Ignacy Świrski, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, red. E. Gigilewicz, Lublin 2018, s. 459.

³ Zob. G. Wojciechowski, Jan Nowicki (1894–1973), w: *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, red. A. Dębiński, J. Misztal-Konecka, W.Sz. Staszewski, K. Adamczewski, Lublin 2024, s. 445 i nn.

KA: Ilu było was na pierwszym roku?

JK: Około dwunastu. Wszyscy przyjęci to duchowni wcześniej wyselekcjonowani z poszczególnych diecezji.

KA: Jak zapamiętał Ksiądz prałat kadrę profesorską?

JK: Przede wszystkim zapadł mi w pamięć ks. prof. Marian Myrcha⁴, który na KUL-u wykładał normy generalne i prawo karne, a w Polsce cieszył się sławą jednego z najlepszych kanonistów. Wskazałbym również ks. prof. Stanisława Płodzenia⁵ – profesora „od spraw rzymskich” (czyli od prawa rzymskiego). Poza prawem rzymskim wykładał on kanonistom prawo kanoniczne. Mieliśmy z nim zajęcia poświęcone kanonom o duchowieństwie. Wyróżniającą się postacią był ks. dziekan Nowicki, który wykładał prawo publiczne oraz normy o kulcie w Kościele. Zainteresowanie wzbudzał swoimi prelekcjami o małżeństwie ks. prof. Rybczyk⁶. Ponadto godne uwagi były zajęcia, które prowadzili bp Piotr Kałwa⁷ (ordynariusz lubelski), ks. prof. Walenty Wójcik⁸ oraz ks. prof. Paweł Pałka⁹ (rektor lubelskiego seminarium). Tego ostatniego zapamiętałem jako człowieka niezwykle życzliwego.

KA: Czy były jakieś zajęcia praktyczne?

JK: W sądzie biskupim lubelskim, gdzie byliśmy wprowadzani w praktykę sądową, zajmował się nami ks. Kwieciński. Każdy bowiem musiał odbyć miesięczną praktykę w czasie studiów.

KA: Było trudno studiować prawo kanoniczne?

JK: Bywało. Utkwiła mi w pamięci zwłaszcza nauka do egzaminu z norm generalnych i prawa karnego, a to ze względu na objętość materiału. Uczyliśmy się z książki o. Gommara Michielsa¹⁰. Do opanowania było jakieś 3000 stron – i to w języku łacińskim!

KA: Jaka wówczas panowała atmosfera na uczelni? Jakie były relacje między studentami i profesorami? Czasy przecież nie były łatwe. Chętnie się uczyliście? Był zapal?

JK: Bardzo poważnie traktowaliśmy studia. Oczywiście ci, którzy byli zdolniejsi, mniej się przykładali... Czytaliśmy też sporo książek z różnych dziedzin, np. z prawa

⁴ Zob. E. Wilemska, *Marian Myrcha*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, s. 459.

⁵ Zob. K. Burczak, *Stanisław Płodzeń (1913–1962)*, w: *Profesorowie prawa...*, s. 533 i nn.

⁶ Zob. P. Lewandowski, *Józef Rybczyk (1912–1983)*, w: *Profesorowie prawa...*, s. 605 i nn.

⁷ Zob. M. Stasiak, *Piotr Kałwa (1893–1974)*, w: *Profesorowie prawa...*, s. 279 i nn.

⁸ Zob. P. Lewandowski, *Walenty Wójcik (1914–1990)*, w: *Profesorowie prawa...*, s. 699 i nn.

⁹ Zob. L. Adamowicz, *Paweł Pałka (1914–1990)*, w: *Profesorowie prawa...*, s. 475 i nn.

¹⁰ Zob. J. Krukowski, *Józef Gommara Michelis (1890–1965)*, w: *Profesorowie prawa...*, s. 409 i nn.

świeckiego. Jeśli chodzi o uczęszczanie na wykłady, to trzeba przyznać, że frekwencja była wysoka. Raczej nie opuszczano zajęć. Nasze podejście było związane z tym, że mieliśmy świadomość, iż trzeba dobrze się przygotować pod kątem czekających nas później, różnych zadań w diecezji. Słabsi musieli pracować więcej. Zapamiętałem, że był wśród nas student z Olsztyna, który uczył się po nocach i żeby nie usnąć, trzymał nogi w miednicy z zimną wodą. Z moich kolegów z roku wyróżniali się w nauce: ks. Edmund Przekop¹¹, o. Leon Bojarski, ks. Stanisław Hedeszyński oraz o. Wenanty Zubert¹² (serdeczny kolega). Ze starszych roczników pozostają w mojej pamięci: ks. Zygmunt Kamiński¹³ (późniejszy arcybiskup w Szczecinie), ks. Jan Wieczorek¹⁴ (później biskup w Gliwicach), ks. Alojzy Orszulik¹⁵ (pallotyn i biskup). Byli też: ks. Jan Chmiel (salezjanin), który później pracował w sekretariacie biskupa, oraz ks. Gruszka i ks. Maciąg. Wyróżniał się ks. Franciszek Wycisk – bardzo zdolny pallotyn, ale później coś tam się wydarzyło.

KA: Wykłady były łączone? Gdzie się odbywały?

JK: I i II rok najczęściej miały zajęcia razem. Wykłady odbywały się w różnych salach w Gmachu Głównym. Tego nowego jeszcze nie było.

KA: Warunki były dogodne?

JK: Owszem. Warunki były dobre, sprzyjające nauce. Zimą sale ogrzewano na tyle, na ile to było możliwe. Nie narzekaliśmy.

KA: A biblioteka?

JK: Często z niej się korzystało. Najczęściej chodziliśmy do *Bobolanum*.

KA: Gdzie się ona znajdowała i skąd taka nazwa?

JK: To była biblioteka uniwersytecka przy ul. Chopina, chociaż potocznie nazywaliśmy ją *Bobolanum*. Przypuszczam, że miało to związek z tym, iż było tam wydzielone miejsce (czytelnia), w którym znajdowała się część dawnego jezuickiego księgozbioru, który trafił tu pod koniec wojny. W latach międzywojennych jezuici założyli w Lublinie kolegium, które formalnie nazywano *Bobolanum*. Mieli także wspaniałe wyposażoną bibliotekę. Niestety w okresie wojennym zbiory uległy rozproszeniu,

¹¹ Zob. G. Wojciechowski, *Edmund Przekop (1937–1999)*, w: *Profesorowie prawa...*, s. 545 i nn.

¹² Zob. E. Szczot, *Bronisław Wenanty Zubert (1935–2015)*, w: *Profesorowie prawa...*, s. 733 i nn.

¹³ Zob. R. Misiak, *Zygmunt Kamiński*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 1, red. E. Gigilewicz, Lublin 2018, s. 456.

¹⁴ E. Kasjaniuk, *Jan Wieczorek*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, s. 529.

¹⁵ Taż, *Alojzy Orszulik*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, s. 138–139.

zwłaszcza że latem 1944 r. gmach *Bobolanum* przekształcono na szpital wojskowy. Przypuszczam, że po to, by ratować księgozbiór przed całkowitym zniszczeniem, jego część umieszczono właśnie w Bibliotece KUL. Pamiętam, że nawet jak na część zbiorów, była to bardzo bogata kolekcja, zawierała cenne woluminy i naturalnie myśmy tam najwięcej z niej korzystali.

KA: Który z profesorów miał wśród studentów opinię najbardziej surowego i wymagającego? Co mówiono o innych?

JK: Najbardziej wymagający był bez wątpienia ks. prof. Myrcha. Szansę na egzaminie mieli ci, którzy potrafili podjąć z nim dyskusję. Kiedy poruszał jakieś zagadnienie, oczekiwał, że wywiąże się debata. Było dobrze widziane, jeśli w jej trakcie można było popisać się zgromadzoną wiedzą. Pamiętam, jak raz przyjechał z Warszawy (mieszkał w Warszawie i dojeżdżał na KUL), aby przeprowadzić egzamin z norm generalnych. Materiał był bardzo obszerny, jako że obejmował prawie 2000 stron. Zapytał, kto wchodzi pierwszy, więc we czterech zgłosiliśmy się na ochotnika. Wśród odważnych znaleźli się: ks. Zygmunt Kamiński, o. Leon Bojarski, ks. Edmund Przekop i ja. Egzamin trwał ponad półtorej godziny. Dyskusja w jego trakcie była dość ożywiona, a my ostatecznie otrzymaliśmy oceny bardzo dobre. Następną czwórka miała już wpisaną w indeksach czwórkę z minusem. Reszta oblała...

KA: Przy drugim podejściu zdali?

JK: Zdali, ale nie było łatwo. Sporo się do niego nachodzili. To był najbardziej wymagający egzamin. Spośród innych wymagających profesorów należy wspomnieć ks. prof. Płodzenia, który egzaminował z prawa rzymskiego. Bardzo cenił swoje wykłady, które odbywały się przez cztery semestry na dwóch pierwszych latach studiów. Prowadził również ćwiczenia. Swoją przedmiot otaczał czcią. U niego z kolei dyskusje nie były mile widziane. Nie można było zanadto mu się sprzeciwiać.

KA: Co to znaczy?

JK: Na egzaminie u niego spotkałem się z charakterystyczną dla tego wykładowcy sytuacją. Otóż otrzymałem pytanie odnoszące się do sposobów zawierania małżeństw w prawie rzymskim. Podczas odpowiedzi popełniłem błąd i niepoprawnie wypowiedziałem formułę *Ubi tu Caius, ibi ego Caia*. Egzaminator mnie poprawił, na co ja pozwoliłem sobie na uwagę, że w kontekście mojej przyszłej pracy czy też posługi nie jest to aż tak ważne. Na to ks. prof. Płodzień bardzo się zdenerwował i zaczął mi zadawać wiele szczegółowych pytań. Egzamin znacznie się przedłużył. Wszystko jednak dobrze się skończyło. Otrzymałem ocenę dobrą minus. Później, kiedy zapisałem się na seminarium do ks. prof. Płodzenia, okazało się, że doskonale zapamiętał

mnie i moją wypowiedź. Wyjaśnił mi wtedy, że według niego moja uwaga była nie na miejscu i przez kogoś innego mogłaby zostać odebrana jako brak szacunku dla przedmiotu i wykładającego. Niemniej uznał całą sprawę za zamkniętą i nigdy już do niej nie wracał. W kwestiach związanych z prawem rzymskim zdarzało mu się okazywać nieustępliwość. Bywali tacy, którzy zdawali u niego ten sam przedmiot dwa lub trzy razy. Do wykładów się przykładał. Nie przepuścił żadnego wątku, nawet wtedy, gdy coś było łatwe i oczywiste. Później zaś tego od nas wymagał.

KA: Wykład z prawa rzymskiego był interesujący?

JK: Och, wykład był bardzo zajmujący! Ksiądz profesor prowadził go w ciekawy sposób. Nie tylko podawał normy, lecz także odnosił je do realiów życia. Wykładaną materię obrazował przykładami. Jeszcze dziś pamiętam, jak opowiadał nam o niewolnikach, o ich trudnym położeniu i warunkach, w jakich przyszło im żyć.

KA: A inni?

JK: Najbardziej nudne i trudne wykłady były u ks. prof. Aleksego Petraniego¹⁶. To był człowiek, którego jakiś ksiądz z Polski spotkał jako małego chłopca na ulicy w Moskwie. Zabrał go do Polski i zaopiekował się nim. Później zaś on sam został księdzem. Był zdolny, więc został wysłany do Rzymu i tam skończył studia. Znał cztery języki, ale po polsku mówił słabo. Przeważnie na jego wykładach się spało. Były nudne. On to widział i jadowicie ostrzegał: „Petrani wam pokaże, co potrafi, na egzaminie...”. I rzeczywiście, kto był słabszy, ten oblewał właśnie u niego. Ciekawiej wykłady prowadzili ks. prof. Myrcha, ks. prof. Nowicki i ks. prof. Rybczyk.

KA: Ks. prof. Płodzień wykladał „z głowy” czy czytał skrypt?

JK: Mówił „z głowy”, choć miał przygotowane skrypty do prowadzonych wykładów i myśmy mogli je zakupić w dziekanacie.

KA: Ile kosztowały te materiały?

JK: Trudno powiedzieć, nie pamiętam dobrze, ale skrypt na pewno nie był drogi. Każdy mógł go sobie nabyć.

KA: Czy w czasie wykładów ks. Płodzień pozwalał sobie na jakieś dygresje? Odnosił się do sytuacji politycznej lub społecznej w kraju?

JK: Nie, tego unikał. Ściśle trzymał się materii wykładanej.

¹⁶ Zob. W. Bar, *Aleksy Petrani (1900–1977)*, w: *Profesorowie prawa...*, s. 525 i nn.

KA: A czy robił aluzje lub odniesienia do prawa kanonicznego?

JK: Oczywiście. Podkreślał, że prawo rzymskie jest podstawą. Dopiero później przekonaliśmy się, że kto dobrze poznał prawo rzymskie, temu w dalszej kolejności łatwiej było poznać prawo polskie czy innych narodów. Przecież Rzymianie podbili wiele terenów! Doszli do terytorium dzisiejszych Niemiec. Nawet ks. prof. Kałwa zaznaczał, że pewne ślady prawa rzymskiego dostrzegalne są też w dawnym prawie polskim (np. w statutach wiślickich). Ks. prof. Płodzień podkreślał tymczasem, że prawo kanoniczne też bardzo dużo zaczerpnęło z prawa rzymskiego. Wskazywał nam wiele punktów stycznych, nie poprzestając tylko na języku łacińskim.

KA: Ile trwał wykład?

JK: 45 minut tygodniowo. Czasami miewał wykłady gdzie indziej i wtedy go nie było. Wyjeżdżał, nie mówił, gdzie, ale na pewno udawał się do Krakowa.

KA: A w jakim języku były prowadzone wykłady?

JK: Co do zasady po polsku, ale zdarzały się też w języku łacińskim. W trakcie wykładu ks. prof. Płodzień cytował źródła prawa rzymskiego po łacinie.

KA: Tłumaczyliście je?

JK: Nie było potrzeby. Myśmy łacinę znali, a przynajmniej większość z nas.

KA: Łacina była na studiach?

JK: W seminarium uczyłem się łaciny od trzeciego roku. Już wtedy zdarzało mi się również słuchać wykładów w tym języku. Bp Świrski wykladał teologię moralną po łacinie. Na początku semestru pytał, czy życzymy sobie łacinę Cyclerona czy „normalną”. Naturalnie prosiliśmy o „normalną”, czyli taką, jaką się rozmawiało. Ta cycerońska była dla nas za trudna. W języku łacińskim wykładano wtedy również prawo kanoniczne oraz teologię dogmatyczną. Te trzy.

KA: A wracając do studiów kanonicznych, ćwiczenia były?

JK: Odbywały się raz w tygodniu. W ich trakcie przewidziane było rozwiązywanie kazusów, pisanie prac, dyskusja.

KA: Jakie seminaria Ksiądz prałat wybrał na studiach?

JK: Na początku należało wybrać i uczęszczać na dwa seminaria. Chodziłem więc na seminarium z prawa rzymskiego u ks. prof. Płodzienia oraz na drugie z prawa kanonicznego małżeńskiego u ks. prof. Rybczyka. Ostatecznie zdecydowałem się nie tyle na prawo rzymskie, ile na osobę ks. prof. Płodzienia. Przygotowywałem pod

jego kierownictwem pracę zatytułowaną „Urząd wikariusza aktualnego w kapitule katedralnej i kolegiackiej w prawie przedkodeksowym”.

KA: Jak wyglądało seminarium u niego?

JK: Odbywało się raz w tygodniu. Przychodziło jakieś osiem czy dziewięć osób. Jednym z nich był wspomniany już o. Leon Bojarski. Przebieg zajęć był różny. Niekiedy profesor proponował jakiś temat i wówczas dyskutowaliśmy. Innym razem studenci starszych lat przynosili fragmenty swoich prac, a niekiedy nawet całe rozdziały. Czytali je wtedy na głos, później każdy z nas miał się wypowiedzieć i na końcu profesor robił podsumowanie. Omawiał także metody naukowe stosowane w pracy. Trzeba przyznać, że przygotowanie na seminarium było solidne.

KA: Jaki był sposób bycia ks. prof. Płodzenia? Jaki był jako człowiek?

JK: Mogłbym go scharakteryzować jednym określeniem: *arbiter elegantiarum*. Zawsze był odpowiednio (elegantcko) ubrany. Czasem się uśmiechał, ale nie był typem żartownisia. Cechowała go życzliwość nie tylko w stosunku do księży. Miał wielki szacunek do drugiego człowieka, ale jednocześnie tego samego szacunku wymagał w stosunku do siebie.

KA: Zapamiętał Ksiądz prałat jakieś spotkania z ks. prof. Płodzeniem poza wykładami?

JK: Były takie okazje. Myślę, że darzył nas sympatią i otaczał staranniejszą opieką, ponieważ tak jak my pochodził z Podlasia. Gdy miał trochę wolnego czasu, chętnie zapraszał nas do siebie na kawę do konwiktu.

KA: Rozmawialiście o nauce?

JK: Nie. Toczyliśmy wtedy raczej luźne rozmowy: o życiu, o diecezji, o tym, gdzie później będziemy pracować.

KA: Jak wyglądał jego pokój?

JK: Było w nim sporo książek, a wśród nich tzw. „białe kruki”. Nie wiem, co się później stało z tym zbiorem. Być może przekazano go do seminarium albo do biblioteki.

KA: Ksiądz prałat nie napisał pracy z prawa rzymskiego.

JK: Nie. Już w czasie wykładów z ks. prof. Płodzeniem, noszących tytuł „De personis”, bardzo mnie zainteresowała ta właśnie tematyka. W pracy magisterskiej zastanawiałem się, kto z punktu widzenia prawa kanonicznego jest proboszczem i jaka

jest funkcja tej kapituły. Pisać zacząłem już na drugim roku, ale nie dokończyłem pod kierownictwem tego samego promotora.

KA: Co się wydarzyło?

JK: Ks. prof. Płodzień miał wypadek. Rano szedł do kościoła akademickiego i od strony konwiktu przewrócił się na schodach. Było ślisko, uderzył w znak. Nie byłem przy tym, ale tak mówiono. Prawdopodobnie na skutek tego uderzenia powstał krwiak. Zabrano go do szpitala w Lublinie, przeprowadzono operację, ale ta się nie udała. Następnie przewieziono go do Krakowa i operowano ponownie, ale też bez powodzenia.

KA: Uczestniczył Ksiądz prałat w pogrzebie?

JK: Tak. Żegnała go masa ludzi. To był dowód jego wielkości i tego, jak bardzo go ceniono. Pojawiło się około półtora tysiąca ludzi, liczni księża, studenci. Mszę pogrzebową odprawiono w kościele akademickim. Liturgii przewodniczył i homilię wygłosił bp Kałwa. Obecni byli także bp Henryk Strąkowski¹⁷, a z naszej diecezji bp Marian Jankowski. Na cmentarzu przy ul. Lipowej z osób świeckich przemawiał tylko prof. Wacław Osuchowski. Zapamiętałem, że powiedział na koniec: „Niech ci ziemia lekką będzie”. Krótco przemawiał także ktoś ze studentów-księży. Duchowni liczyli, że głos zabierze któryś biskup, ale tak się nie stało.

KA: Kto był promotorem i recenzentem pracy Księdza prałata?

JK: Ks. prof. Pałka zgodził się zostać promotorem, a ks. prof. Rybczyk recenzentem.

KA: Jak potoczyły się Księdza losy po złożeniu magisterium?

JK: Po trzecim roku wróciłem do diecezji. Już wcześniej bowiem biskup zapowiedział, że wysyła nas na studia na KUL, ale zaznaczył, że musimy się sami utrzymywać. Związałem się więc z parafią Komarówka. Podczas studiów uczyłem się i jednocześnie tam posługiwałem. Z posługą wyjeżdżałem zwłaszcza na sobotę i niedzielę. Zdarzały się jednak także poniedziałki oraz wyjazdy w związku z rekolekcjami. Ks. prof. Płodzień zauważył, że często mnie nie ma. Zwrócił mi wtedy uwagę: „Słuchaj, co ty często tak wyjeżdżasz?”. Wyjaśniłem, że to w związku z koniecznością zarobienia na utrzymanie. Wówczas zapytał: „Powiedz mi tak szczerze, czy to cię interesuje?”. Odpowiedziałem, że odnajduję się w duszpasterstwie, że to mi się podoba i że z tym wiąże moją przyszłość. Mówiłem z przekonaniem, ponieważ w Komarówce spotkałem dobrych ludzi, a z proboszczem, którym był ks. Sikora,

¹⁷ Zob. J. Mielnik-Kumor, Henryk Strąkowski, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, s. 387–388.

również udało mi się nawiązać świetne relacje. Mój promotor podsumował to tak: „Jeśli tak uważasz... Jeżeli jednak chcesz zostać naukowcem, to masz przed sobą perspektywę, ale wiedz, że nie jest to łatwe życie”. Następnie dodał: „Jeżeli chciałbyś się zająć nauką, masz być w tym wybitny, jeśli nie – zrezygnuj. Trzeba wybrać jedno z dwóch”. Wybrałem duszpasterstwo.

KA: Bardzo dziękuję za poświęcony czas i rozmowę.

Łuków, 28 stycznia 2023 r.
(Parafia Przemienienia Pańskiego, Kolegiata Łukowska)

STUDIA PRAWNICZE KUL

2 (102) 2025

DIARIUSZ

**Kalendarium ważniejszych wydarzeń naukowych z udziałem
pracowników Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego
i Administracji KUL
lipiec – wrzesień 2024 r.**

DIARY

Calendar of major scientific events with the participation of academic staff
of the Faculty of Law, Canon Law and Administration
of the John Paul II Catholic University of Lublin
July – September 2024

КАЛЕНДАРЬ МЕРОПРИЯТИЙ

Главные научные события с участием сотрудников Факультета права,
канонического права и администрации Люблинского католического
университета Иоанна Павла II
июль – сентябрь 2024 года

ЖУРНАЛ ПОДІЙ

Календар головних наукових заходів за участю співробітників факультету Права,
Канонічного Права та Адміністрації Люблінського католицького
університету Івана Павла II
липень – вересень 2024 р.

PAWEŁ BUCOŃ

Dr hab., Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
e-mail: pawel.bucon@kul.pl, <https://orcid.org/0000-0002-4413-2588>

Lipiec

5–7 lipca 2024 r. – dr **Artur Lis**, podczas międzynarodowej konferencji naukowej pn. *9th International CEO (Communication, Economics, Organization) Social Sciences Congress (CEO SSC)*, wygłosił referat pt. *Corporate Social Responsibility (CSR) in the Legal and Economic Aspect*.

17 lipca 2024 r. – ks. prof. dr hab. **Mirosław Sitarz**, podczas ogólnopolskiej konferencji naukowej, zorganizowanej przez Fundację „Dobrze, że jesteś”, wygłosił referat pt. *Jan Paweł II – doktor Kościoła i patron Europy*.

24 lipca 2024 r. – dr hab. **Krzysztof Wiak**, prof. KUL, podczas konferencji naukowej pn. *Wierna Polsce. 100-lecie urodzin Pani Profesor Krystyny Paluszyńskiej-Daszkiewicz*, wystąpił z prelekcją zatytułowaną *Zmiany w zakresie odpowiedzialności za zabójstwo wprowadzone nowelizacją Kodeksu karnego z 7 lipca 2024 r.*

31 lipca 2024 r. – dr **Artur Lis**, podczas międzynarodowej konferencji naukowej pn. *17th Eurasian Conference on Language & Social Sciences*, zorganizowanej przez Cyprus Science University, Istanbul Aydin University, University of Gjakova “Fehmi Agani”, Daugavpils University, The Polytechnic University of Guarda, University of Bucharest, Vilnius University of Applied Sciences, Abai Kunanbayev University, University of Roehampton, Samarkand branch of Tashkent State University of Economics, Knowledge Laboratory Artur Borcuch, Vytautas Magnus University, Lahore College for Women University, International Vision University, University of Prizren and Koleggi Universum, Koleggi Biznesi oraz Poltava State Medical University, wygłosił referat pt. *Dignity Based Management (DBM) in the Legal and Economic Aspect*.

Wrzesień

6 września 2024 r. – ks. dr hab. **Paweł Kaleta**, prof. KUL, podczas ogólnopolskiej konferencji naukowej pn. *Współczesne problemy prawa małżeńskiego i rodzinnego*, zorganizowanej przez Stowarzyszenie Kanonistów Polskich, wygłosił referat pt. *Obowiązek naprawienia szkody za nadużycia finansowe*.

11 września 2024 r. – dr hab. **Paweł Bucoń**, podczas międzynarodowej konferencji naukowej pn. *Bridging Partnerships, Shaping Futures: Innovation and Cooperation in a Trying World*, zorganizowanej przez Zachodnioukraiński Uniwersytet Narodowy w Tarnopolu, wygłosił referat pt. *Rodzina wobec współczesnych tendencji i nowych wyzwań w aspekcie społeczno-prawnym*.

13–14 września 2024 r. – dr **Artur Lis**, podczas XVIII Międzynarodowej Konferencji Naukowej z cyklu „Z dziejów prawa” zatytułowanej *Prawo i czynniki prawotwórcze w Europie (XVI–XIX) – Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi*, zorganizowanej przez Koło Naukowe Historii Państwa i Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, wygłosił referat pt. *Na marginesie „Prawa salickiego” Romualda Hubego z 1867 roku*.

17 września 2024 r. – odbyła się publiczna obrona rozprawy doktorskiej mgr **Katarzyny Janczewskiej** pt. *Ochrona danych osobowych dziecka w związku ze świadczeniem usług społeczeństwa informacyjnego*. Promotor: dr hab. Paweł Fajgielski, prof. KUL.

19 września 2024 r. – podczas IX Międzynarodowej Konferencji Naukowej pn. *European Association of Health Law. Health and Fundamental Rights*, zorganizowanej przez Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego oraz EAHL, dr **Katarzyna Miaskowska-Daszkiewicz** wygłosiła referat pt. *Availability of Medicines in Non-Pharmacy Markets – Opportunities and Risks for Public Health*, natomiast dr **Robert Tabaszewski** wystąpił z prelekcją pt. *Revisiting the Limits of Patient and Human Rights: Extraordinary Precautionary Measures in Post-COVID Healthcare*. Podczas ogólnopolskiej konferencji naukowej pt. *Motivation in Language*, zorganizowanej przez Uniwersytet Śląski w Katowicach, dr **Daria Bębeniec** (UMCS) wygłosiła referat pt. *Seriousness and Cohesion of a Religion or Belief: Between Ordinary Meaning and Legal Concepts*, którego współautorem był ks. prof. dr hab. **Piotr Stanisław**.

20 września 2024 r. – dr **Ilona Grądzka**, podczas międzynarodowej konferencji naukowej pn. *The 7th Polish–Lithuanian Colloquium. Contemporary Problems of Public Law*, zorganizowanej przez Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, wygłosiła referat pt. *The Impact of the European Court of Human Rights on the Legal Regulation of Same-Sex Relationship: the Example of Poland*.

23 września 2024 r. – podczas XXVII Zjazdu Katedr, Zakładów, Badaczy Indywidualnych i Zespołów Badawczych Prawa Administracyjnego i Postępowania Administracyjnego – ogólnopolska konferencja naukowa pt. *Filozofia prawa administracyjnego*, zorganizowanego przez Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, dr hab. **Dominik Tyrawa** wygłosił referat pt. *Gwarancyjna rola prawa administracyjnego w zakresie bezpieczeństwa osobistego*, natomiast dr **Lidia Jaskuła** wystąpiła z referatem pt. *Aksjologiczne podstawy postępowania w sprawie nałożenia kary pieniężnej na nadawcę w następstwie naruszenia art. 18 ust. 4–5 ustawy o radiofonii i telewizji*.

23–28 września 2024 r. – dr hab. **Marzena Dyjakowska**, podczas międzynarodowej konferencji naukowej, zorganizowanej przez Międzynarodowe Towarzystwo Historii Praw Starożytności im. Fernanda de Visschera (SIHDA), wygłosiła referat pt. *Legal Education Through Poetry? The Poem De origine iuris of Pedro Ruiz de Moros*.

26 września 2024 r. – podczas międzynarodowego kolokwium naukowego pn. *Current Issues of State–Church Relations – with a Special Focus on Economic Issues*, zorganizowanego przez Wydział Prawa Uniwersytetu Trnavskiego w Trnawie oraz Kolegium Nauk Prawnych Szkoły Głównej Mikołaja Kopernika, ks. prof. dr hab. **Mirosław Sitarz** wygłosił referat pt. *Constitutional Principles of Church–State Relations as a Basis for Financing Denominational Higher Education Institutions in Poland*, natomiast dr **Agnieszka Romanko** wygłosiła referat pt. *Guarantees of Religious Freedom in Concordats*.

27 września 2024 r. – podczas międzynarodowej konferencji naukowej pn. *Traditional and Non-Traditional Forms of Church Financing*, zorganizowanej przez Wydział Prawa Uniwersytetu w Trnawie we współpracy z Katedrą Prawa Wyznaniowego oraz Katedrą Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego, Wydziałem Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL, Kolegium Nauk Prawnych, Szkołą Główną Mikołaja Kopernika oraz Instytutem Prawa Kościelnego i Stosunków Państwo–Kościół, Užhorodzkiego Uniwersytetu Narodowego, ks. prof. dr hab. **Mirosław Sitarz** wygłosił referat pt. *Sources of Funding for Denominational Higher Education Institutions in Poland*, ks. dr hab. **Paweł Kaleta**, prof. KUL, wygłosił referat pt. *Zdolność Kościoła i związków wyznaniowych w Polsce do samofinansowania się*, dr hab. **Paweł Bucoń** wygłosił referat pt. *Voluntary Donations and Taxes as Forms of Financing the Catholic Church in Poland*, natomiast dr **Agnieszka Romanko** wygłosiła referat pt. *The Financial Situation of Military Chaplains in Poland*. Podczas XIV Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Prawa Handlowego – ogólnopolska konferencja naukowa pn. *Prawo handlowe po 20 latach od akcesji Polski do Unii Europejskiej*, zorganizowanego przez Katedrę Prawa Gospodarczego i Prawa Handlowego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, dr **Paweł Widerski** wygłosił referat pt. *Zarząd sukcesyjny a przedsiębiorstwo w spadku – wybrane problemy*.

28 września 2024 r. – podczas ogólnopolskiej konferencji naukowej III Lubelsko-Radomskie Kolokwia Administracyjne pn. *Prawo w poszukiwaniu prawdy, dobra i piękna*, zorganizowanej przez Katedrę Prawa Administracyjnego i Nauki o Administracji Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Radomskiego oraz Katedrę Prawa Administracyjnego Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL, dr hab. **Anna Haładyj**, prof. KUL, wraz z dr hab. **Małgorzatą Ganczar**, prof. KUL, wygłosiły referat pt. *System Informacyjny Gospodarowania Wodami (SIGW) a dostęp do informacji o środowisku – wybrane zagadnienia*, dr hab. **Tomasz Sienkiewicz** wygłosił referat pt. *Prawda obiektywna w procedurze włączania i wyłączania karty adresowej z gminnej ewidencji zabytków*, natomiast dr hab. **Dominik Tyrawa** wygłosił referat pt. *Dążenie do piękna jako obowiązek administracji publicznej*.

Podczas II Sympozjum Prawa Porównawczego 2024 – międzynarodowa konferencja naukowa pn. *Der Schutz der Umwelt als Herausforderung für das Recht*, zorganizowanego przez Prywatny Uniwersytet w Księstwie Liechtenstein, dr **Katarzyna Miaskowska-Daszkiewicz** wygłosiła referat zatytułowany *Schutz der Natur – Schutz des Menschen? – Verfassungsrechtliche Grundlagen zur Operationalisierung des One Health-Ansatzes in den mittel- und osteuropäischen Ländern*.

**Bibliografia pracowników naukowych Wydziału Prawa, Prawa
Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego
Jana Pawła II za rok 2022**

Bibliography of academic staff of the Institute of Canon Law of the Faculty of Law,
Canon Law and Administration of the John Paul II Catholic University
of Lublin for 2022

Библиография трудов научных сотрудников Института канонического права
Факультета права, канонического права и администрации Люблинского
католического университета Иоанна Павла II за 2022 год

Бібліографія наукових співробітників Інституту канонічного права Факультету
права, канонічного права та адміністрації Люблінського католицького
університету Івана Павла II за 2022 рік

MARTA STEPNOWSKA

Dr, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
e-mail: marta.stepnowska@kul.pl, <https://orcid.org/0000-0003-3607-1786>

Przyjęto następującą klasyfikację: I. Opracowania książkowe; II. Artykuły i studia;
III. Hasła encyklopedyczne; IV. Glosy; V. Recenzje i noty; VI. Sprawozdania;
VII. Inne.

Abramowicz Aneta

II

Abramowicz A., *Reflections on Religious Freedom and Security in Europe – 2019 OSCE Guidelines*, Teka Komisji Prawniczej PAN – Oddział w Lublinie 2022, t. 15, nr 2, s. 3–13.

Adamczewski Karol

I

Adamczewski K., *Biblijne i rzymskie korzenie procesowej zasady testis unus testis nullus*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2022, ss. 239.

Adamowicz Leszek

I

Adamowicz L., Majer P., *Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku, stan prawny na dzień 18 maja 2022 r., zaktualizowany przekład na język polski [Code of Canon Law]*, Pallottinum, Poznań 2022, ss. 768.

II

Adamowicz L., *Nowelizacja Kodeksu prawa kanonicznego w latach 1983–2022*, Prawo Kanoniczne 2022, t. 65, nr 3, s. 3–22.

Adamowicz L., *Rapporti tra Vescovi e chierici nel contesto interrituale*, w: *Gli abusi nella Chiesa una realtà sommersa. Atti del Convegno, Roma 24 febbraio 2021*, Pontificio Istituto Orientale, *Rapporti tra Vescovo e Chierici, Atti del Convegno, Roma 27–28 marzo 2021*, red. R. Georges-Henri, Pontificio Istituto Orientale, Rzym 2022, s. 177–196.

Bar Wiesław

II

Bar W., *Znaczenie bł. Mamerta Esquiú dla konstytucjonalizmu Argentyny*, Studia Prawnicze KUL 2022, nr 1, s. 75–89.

Bara Damian

II

Bara D., *Przebieg postępowania mediacyjnego na podstawie regulaminu organizacji i prowadzenia mediacji pozasądowych na etapie postępowania wykonawczego*, Probacja 2022, t. 4, s. 165–180.

Barankiewicz Tomasz

II

Barankiewicz T., *Etyka badań naukowych*, w: *Metodologia dysertacji doktorskiej dla prawników. Teoria i praktyka*, red. H. Izdebski, A. Łazarska, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 187–228.

Barankiewicz T., *Metody myślenia, badania praw i systematyzacji wiedzy w naukach prawnych*, w: *Metodologia dysertacji doktorskiej dla prawników. Teoria i praktyka*, red. H. Izdebski, A. Łazarska, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 101–131.

Barankiewicz T., Przywora B., *Kształtowanie się etosu służby cywilnej w Polsce – analiza historycznoprawna i systematyczna*, Studia Iuridica 2022, t. 92, s. 96–112.

Barankiewicz T., Przywora B., *On Methodological Unity and Diversity of Legal Sciences: A Contribution to Basic Methodological Research*, Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej 2022, t. 3, s. 5–18.

Barszcz Tomasz

II

Barszcz T., *Akt normatywny, jego elementy i moc*, w: *Wprowadzenie do nauki o państwie, polityce i prawie*, red. A. Pogłódek, B. Szmulik, R. Zenderowski, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 383–390.

Barszcz T., *Od kiedy X jest człowiekiem i co to ma do prawa? Uwagi o początku życia ludzkiego na tle metafizycznej zasady tożsamości*, w: *Prawo do życia*, red. W. Lis, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2022, s. 13–28.

Barszcz T., *Przepisy prawne i ich podziały*, w: *Wprowadzenie do nauki o państwie, polityce i prawie*, red. A. Pogłódek, B. Szmulik, R. Zenderowski, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 351–366.

Bednaruk Waldemar

II

Bednaruk W., Nieścior B., *Prawo obwinionego do obrony w postępowaniu dyscyplinarnym urzędników skarbowych w Drugiej Rzeczypospolitej*, Roczniki Nauk Prawnych 2022, t. 32, nr 4, s. 27–37.

Biały Aneta

II

Biały A., Kaczka P., *Człowiek – dziecko – osoba fizyczna. Pojęcia ugruntowane w prawie cywilnym czy wymagające redefiniowania?*, Roczniki Nauk Prawnych 2022, t. 32, nr 3, s. 7–25.

Bień-Węglowska Iwona

II

Bień-Węglowska I., *Egzekwowanie obowiązku zakrywania ust i nosa w związku z przeciwdziałaniem epidemii koronawirusa na podstawie przepisów Kodeksu wykroczeń*, Roczniki Nauk Prawnych 2022, t. 32, nr 1, s. 7–22.

Broński Włodzimerz

II

Broński W., *Conflict of Values Subject to Mediation Proceedings*, Teka Komisji Prawniczej PAN – Oddział w Lublinie 2022, t. 15, nr 2, s. 47–60.

Broński W., *Mediacja w karnym postępowaniu wykonawczym jako metoda realizacji idei sprawiedliwości naprawczej [Mediation in Criminal Executive Proceedings as a Method of Implementing the Idea of Restorative Justice]*, Probacja 2022, nr 4, s. 67–90.

Bucoń Paweł

I

Bucoń P., *Prawo do zawarcia związku małżeńskiego i założenia rodziny. Perspektywa prywatnoprawna i publicznoprawna*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2022, ss. 282.

Bucoń P., Czubik P., *Sąd Najwyższy Izba Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych – wybrane orzecznictwo w sprawach zainicjowanych protestami wyborczymi złożonymi w związku z głosowaniem za granicą w wyborach prezydenckich 2020 roku*, wstęp J. Lemańska SSN, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2022, ss. 200.

II

Bucoń P., *O rzeczywistych potrzebach zmian w zakresie kognicji sądu i kompetencji notariatu*, Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 2022, t. 17, nr 2, s. 89–102.

Burczak Krzysztof

I

Burczak K., Błoński B., *Kapituła Kolegiacka Łukowska 25 lat w służbie Kościoła*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2022, ss. 300.

II

Burczak K., *Filii legitimi w Dekretach Grzegorza IX*, w: *Homini et Ecclesiae serviens. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Henrykowi Stawniakowi SDB z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. A. Domaszek, R. Kamiński, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2022, s. 351–366.

Burczak K., *Nauka Gracjana o świadkach*, *Studia Prawnicze KUL* 2022, nr 1, s. 91–110.

Burzec Marcin

II

Burzec M., *Poland*, w: M. Amparo, G. Ruiz, *The Timeliness of a Revision of the Tax Status of Cooperatives Based on a Comparative Law Analysis in the Light of Sustainable Development Goals*, *The International Journal of Cooperative Law* 2022, nr 4, s. 57–63.

Burzec M., Kowalewska E., *Tax Incentives for Food Donations – a General Overview*, *Review of European and Comparative Law* 2022, t. 50, nr 3, s. 7–24.

Bzdyrak Grzegorz

II

Bzdyrak G., *Ochrona dóbr osobistych naruszonych w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* 2022, nr 5 (69), s. 367–379.

Cieplý Filip

II

Cieplý F., *Kryminalizacja dehumanizacji w perspektywie prawnej ochrony życia*, w: *Prawo do życia*, red. W. Lis, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2022, s. 277–289.

Cieplý F., *Współczesne problemy dotyczące kryminalizacji obrazy uczuć religijnych*, *Ateneum Kapłańskie* 2022, t. 178, z. 3, s. 494–503.

Czarnek Przemysław

II

Czarnek P., *Konstytucyjne prawo dziedziczenia a ograniczenia proponowane przez Ministra Sprawiedliwości w nowelizacji prawa spadkowego*, *Prawo i Więź* 2022, nr 3 (41), s. 11–25.

Czech-Jezierska Bożena

II

Czech-Jezierska B., *Wybrane rzymskie sentencje łacińskie o stanowieniu prawa*, w: *Stanowienie prawa w przeszłości. Zbiór studiów*, red. P. Górecki, D. Makieła, Wydawnictwo Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej, Warszawa 2022, s. 73–84.

Ćwikła Leszek

II

Ćwikła L., *Działania Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Polsce w latach 1918–1939 na rzecz rozwoju szkolnej turystyki wycieczkowej*, *Roczniki Nauk Prawnych* 2022, t. 32, nr 2, s. 25–39.

Dąbrowski Marek

II

- Dąbrowski M., *Assessment of the Correct Implementation of Article 4 of Directive 2008/52/EC of 21 May 2008 on Some Aspects of Mediation in Civil and Commercial Matters in the Polish Legal System*, *Krytyka Prawa. Niezależne Studia nad Prawem* 2022, t. 14, nr 3, s. 5–19.
- Dąbrowski M., *Krajowy Rejestr Mediatorów – rozważania na temat przyszłej regulacji w perspektywie prawnoporównawczej*, *Roczniki Nauk Prawnych* 2022, t. 32, nr 2, s. 41–54.
- Dąbrowski M., *Prawo dostępu do sprawiedliwości naprawczej i mediacji na etapie postępowania wykonawczego w sprawach karnych. Uwagi de lege lata i de lege ferenda*, *Probacja* 2022, nr 4, s. 129–164.

Dębińska-Domagała Katarzyna

II

- Dębińska-Domagała K., *Złożenie oświadczenia spadkowego w imieniu małoletniego na tle projektowanych zmian legislacyjnych*, *Prawo i Więzy* 2022, nr 3 (41), s. 115–129.

Dębiński Antoni

I

- Dębiński A., Pyter M., *Karol Jaroszyński. Atawistycznie obciążony wielkim hazardem życiowym*, Wydawnictwo Instytutu De Republica, Warszawa 2022, ss. 192.

II

- Dębiński A., *Sacramentum: On the Legal Meaning of the Term as Used in the Letters of Pliny the Younger*, *Studia Iuridica Lublinensia* 2022, t. 31, nr 3, s. 45–60.
- Dębiński A., *Wiedza o prawie w ujęciu Izidora z Sewilli*, *Studia Prawnicze KUL* 2022, nr 1, s. 125–141.
- Dębiński A., Pyter M., Skřejpek M., *Regulae Iuris: A Lasting and Universal Vehicle of Legal Knowledge*, *Białostockie Studia Prawnicze* 2022, t. 27, nr 4, s. 49–67.

Dobieżyński Krzysztof

IV

- Dobieżyński K., *Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 23 maja 2019 r., II GSK 851/18*, *Studia Prawnicze KUL* 2022, nr 3, s. 205–215.

Dobrowolski Marek

II

- Dobrowolski M., *Pozorna rysa na obliczu Temidy*, *Kwartalnik Prawa Podatkowego* 2022, nr 4, s. 259–265.
- Dobrowolski M., *Wybory prezydenckie w czasie pandemii*, *Przegląd Sejmowy* 2022, nr 6, s. 13–44.
- Dobrowolski M., Lis-Staranowicz D., *(Im)permanence of Polish Constitutionalism: in Search of an Optimal Vision of the State*, w: *Comparative Constitutionalism in Central Europe. Analysis on Certain Central and Eastern European Countries*, red. L. Csink, L. Trócsányi, CEA Publishing, Miskolc–Budapest 2022, s. 89–108.

Dobrowolski M., Stępkowski A., *Skarga nadzwyczajna – dopełnienie systemu ochrony porządku konstytucyjnego*, *Studia Iuridica* 2022, t. 91, s. 64–81.

Doktor-Bindas Kamila

II

Doktor-Bindas K., *The Right to a Clean Environment or the Right to Energy Security – the Change of Constitutional Priorities*, *Toruńskie Studia Polsko-Włoskie. Studi polacco-italiani di Toruń* 2022, t. 18, s. 103–109.

Doktor-Bindas K., Duda-Hyz M., *Konstytucyjna zasada równości w kontekście przepisów abolicyjnych w ustawie Polski Ład*, *Przegląd Sejmowy* 2022, nr 6, s. 45–67.

IV

Doktor-Bindas K., *Gloss to the Judgement of the European Court of Human Rights of 8 November 2021 in the Case of Dolińska-Ficek and Ozimek v. Poland (Applications no. 49868/19 and 57511/19)*, *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* 2022, nr 4, s. 393–401.

Dudek Dariusz

II

Dudek D., *Kształtowanie się polskiego modelu prezydentury – praktyka a normy prawne, w: O Niepodległą i granicę, t. 11. 100 lat Konstytucji Marcowej – przeszłość a współczesność*, red. W. Jakubowski, J. Wojnicki, P. Załęski, Oficyna Wydawnicza Aspra, Warszawa 2022, s. 129–142.

Dudek D., *New or Just Amended? On the Legality of the “Major Change” to the Constitution of the Republic of Poland*, *Studia Iuridica Lublinensia* 2022, t. 31, nr 5, s. 35–53.

Dudek D., *Prezes Narodowego Banku Polskiego a jego członkostwo w składzie Zarządu NBP, w: XXV lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesor Halinie Ziębie-Załuckiej z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. R. Grabowski, Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 201–214.

Dudek D., *Prezydenci Rzeczypospolitej a zmiany Konstytucji z 1997 r. – bilans 25-lecia*, *Przegląd Legislacyjny [Kwartalnik Rady Legislacyjnej]* 2022, nr 2, s. 61–85.

Dyjakowska Marzena

II

Dyjakowska M., *Od Kodeksu Gregoriańskiego do Kodeksu Justyniana. Rzymskie zbiory konstytucji cesarskich*, *Prawo i Więzy* 2022, nr 4 (42), s. 431–448.

Dyjakowska M., *Problematyka azylu w ‘Decisiones Lituanicae’ Pedra Ruiz de Moros*, *Zeszyty Prawnicze UKSW* 2022, t. 22, z. 2, s. 67–88.

Dudek D., *Prezydent Rzeczypospolitej wobec wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczących władzy sądowniczej, w: Z prawem ustrojowym porównawczym przez ponad półwiecze. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Marianowi Grzybowskiemu z okazji 55-lecia pracy naukowej*, red. B. Przywora, A. Rogacka-Łukasik, K. Skotnicki, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2022, s. 695–722.

Fajgielski Paweł

I

Fajgielski P., *Ogólne rozporządzenie o ochronie danych. Ustawa o ochronie danych osobowych. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, ss. 1034.

II

Fajgielski P., *Monitoring systemów teleinformatycznych a ochrona danych osobowych*, w: *Wpływ technologii i technik informatycznych na ochronę danych osobowych. Aktualne problemy prawnej ochrony danych osobowych 2022*, red. G. Sibiga, Monitor Prawniczy – dodatek specjalny 2022, nr 21, s. 5–9.

Fajgielski P., *Naruszenie ochrony danych osobowych – wybrane zagadnienia prawne*, w: *Prawo sztucznej inteligencji i nowych technologii 2*, red. B. Fischer, A. Pązik, M. Świerczyński, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2022, s. 135–147.

Fajgielski P., *Zasoby informacyjne samorządu terytorialnego*, w: *System Prawa Samorządu Terytorialnego*, t. 2. *Ustrój samorządu terytorialnego*, red. I. Lipowicz, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 645–679.

Fiejdasz-Buczek Lidia

II

Fiejdasz-Buczek L., *Na peryferiach choroby i cierpienia. Praktyka Kongregacji Spraw Kanonicznych pontyfikatu papieża Franciszka*, Studia Prawnicze KUL 2022, nr 1, s. 143–173.

Fiejdasz-Buczek L., Buczek L., *Współdziałanie Kościoła i państwa na rzecz pokoju i pojednania na Półwyspie Koreańskim. Wstęp do badań*, Studia z Prawa Wyznaniowego 2022, t. 25, s. 129–156.

Fundowicz Sławomir

II

Fundowicz S., *Human Rights and Freedom to Pursue the Profession of a Sports Instructor*, Rocznik Naukowy Duszpasterstwa Nauczycieli 2022, nr 5, s. 27–42.

Gadkowski Andrzej

II

Gadkowski A., Gadkowski T., *Problematyka podmiotowości w kontekście minimum definicyjnego organizacji międzynarodowej*, w: *Rządy prawa jako wartość uniwersalna. Księga jubileuszowa Profesora Krzysztofa Wójtowicza*, red. A. Kozłowski, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2022, s. 275–292.

Gałązka Małgorzata

II

Gałązka M., *Badania kliniczne produktów leczniczych z udziałem osób szczególnie wrażliwych w prawie Unii Europejskiej*, Prawo i Więź 2022, nr 3 (41), s. 264–292.

Gałązka M., *Zapłodnienie in vitro a prawnokarna ochrona życia*, w: *Prawo do życia*, red. W. Lis, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2022, s. 227–274.

IV

Gałązka M., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 3 lutego 2021 r., w sprawie III KK 561/19*, *Ius Novum* 2022, t. 16, nr 4, s. 189–202.

Ganczar Małgorzata

II

Ganczar M., *Data Governance Act – wyzwania dla samorządu terytorialnego*, w: *Wspólnotowy wymiar samorządu terytorialnego. Rzeczywistość a oczekiwania*, red. M. Stec, K. Małysa-Sulińska, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 51–68.

Ganczar M., *Europejski wspólny rynek danych determinantem budowania jednolitego rynku cyfrowego*, w: *In varietate concordia. Księga jubileuszowa Profesora Ryszarda Skubisza*, red. E. Całka, A. Jakubecki, M. Nazar, A. Niewęglowski, R. Poździk, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 835–845.

Ganczar M., *Processing of Spatial Data on the Example of a Water Management Information System*, *GIS Odyssey Journal* 2022, t. 2, nr 2, s. 43–58.

Gapska Edyta

II

Gapska E., *Specyfika i odrębność procesu posesoryjnego a przedmiotowa kumulacja roszczeń*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2022, t. 31, nr 1, s. 67–103.

Gapska E., *Warunki i braki formalne pism procesowych w cywilnym postępowaniu nieprocesowym*, *Forum Prawnicze* 2022, nr 1, s. 85–103.

Gapski Maciej

II

Gapski M.P., Sadowski P., *Standardy konstytucyjne a kara pieniężna za naruszenie obowiązku zawiadomienia starosty o nabyciu lub zbyciu pojazdu*, *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* 2022, nr 6, s. 225–236.

IV

Gapski M.P., *Stwierdzenie uchybienia terminu do wniesienia odwołania w świetle art. 15zzzzzn(2) ustawy z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych. Glosa krytyczna do wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Rzeszowie z 5 października 2021 r. (II SA/Rz 1032/21)*, *Orzecznictwo w Sprawach Samorządowych* 2022, nr 2, s. 109–115.

Gapski M.P., *Wyłączenie pracownika, który brał udział w wydaniu rozstrzygnięcia uchylonego następnie przez organ odwoławczy lub sąd administracyjny od ponownego orzekania. Glosa do wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 15 września 2000 r., IV SA/Wa 2748/19*, *Orzecznictwo Sądów Polskich* 2022, nr 1, s. 146–155.

Gądzik Zuzanna

II

- Gądzik Z., *Odpowiedzialność karna lekarza za błąd popełniony w ramach udzielania teleporady w związku z zapobieganiem, rozpoznawaniem lub leczeniem COVID-19*, *Zeszyty Prawnicze* 2022, t. 22, z. 1, s. 171–193.
- Gądzik Z., *Prawnokarna ocena eksploracji miejskiej (urban exploration)*, *Studia Prawnicze KUL* 2022, nr 3, s. 7–27.
- Gądzik Z., *Stosowanie zasad intertemporalnych do przepisów czasowych lub epizodycznych. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 9 marca 2022 r., I KZP 12/21*, *Orzecznictwo Sądów Polskich* 2022, nr 12, s. 52–61.
- Gądzik Z., Szeleszczuk D., *Przestępstwo zmuszania uczestników postępowania (art. 245 k.k.), w: Przestępstwo zmuszania*, red. M. Mozgawa, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 209–238.
- Gądzik Z., Wiak K., *Interference with an Object of Religious Worship as a Sign of the Crime of Offending Religious Feelings in Polish Law*, *Studia z Prawa Wyznaniowego* 2022, t. 25, s. 43–66.

IV

- Gądzik Z., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 26 maja 2021 r. (I KK 23/21)*, *Ius Novum* 2022, t. 16, nr 4, s. 177–188.

Grądzka Ilona

II

- Grądzka I., *Ehe als verfassungsrechtlich geschütztes Gut*, w: *Ehe als rechtlich-soziales Institut im polnischen Rechtssystem*, red. E. Krzysztofik, M. Maksymiuk, E. Tuora-Schwiarskott, Wydawnictwo Episteme, Lublin 2022, s. 45–63.
- Grądzka I., *Małżeństwo jako wartość chroniona konstytucyjnie*, w: *Małżeństwo jako instytucja prawno-społeczna w Polsce*, red. E. Krzysztofik, M. Maksymiuk, Wydawnictwo Episteme, Lublin 2022, s. 43–60.
- Grądzka I., *Marriage as a Constitutionally Protected Value*, w: *Marriage as a Legal and Social Institution in Poland*, red. E. Krzysztofik, M. Maksymiuk, Wydawnictwo Episteme, Lublin 2022, s. 41–58.
- Grądzka I., *Perspektywy przystąpienia Unii Europejskiej do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, w: *Unijny system ochrony praw człowieka wobec współczesnych wyzwań*, red. E. Krzysztofik, M. Maksymiuk, D. Tarczyński, Wydawnictwo Episteme, Lublin 2022, s. 179–195.
- Grądzka I., *Reformy Parlamentu Europejskiego w kontekście deficytu demokracji w Unii Europejskiej*, w: *Wizje przyszłości Unii Europejskiej*, red. M. Romanowski, J. Szymanek, Wydawnictwo SWWS, Warszawa 2022, s. 99–120.
- Grądzka I., *Weto ustawodawcze Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w praktyce politycznej*, *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* 2022, nr 4, s. 15–25.

Haładaj Anna

II

- Haładaj A., *Akt informacji a wykonywanie zadań publicznych w zakresie informowania społeczeństwa o stanie środowiska*, *Studia Prawnoustrojowe* 2022, nr 57, s. 227–243.
- Haładaj A., *Etykietowanie odpadów niebezpiecznych. Wyłączenia podmiotowe i przedmiotowe*, *Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska* 2022, nr 1, s. 1–15.
- Haładaj A., *Decyzja o środowiskowych uwarunkowaniach a pozwolenie emisyjne (analiza wzajemnych zależności)*, *Państwo i Prawo* 2022, z. 7, s. 62–75.
- Haładaj A., *Szczegółowe wymagania dla magazynowania odpadów. Komentarz*, 2022 [wyd. el. LEX].
- Haładaj A., Bodanka O., *Status jednoosobowego przedsiębiorstwa w spadku a zezwolenia odpadowe – które wartości podlegają ochronie?*, *Przegląd Legislacyjny* 2022, nr 4, s. 43–67.

Herbet Andrzej

II

- Herbet A., *Komentarz do art. 14 i art. 17–22 KC*, w: *Zobowiązania. Przepisy ogólne i powiązane przepisy Księgi I KC*, t. 1. *Komentarz*, red. P. Machnikowski, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 3–104.
- Herbet A., *Komentarz do art. 38–40 i art. 42*, w: *Zobowiązania. Przepisy ogólne i powiązane przepisy Księgi I KC*, t. 1. *Komentarz*, red. P. Machnikowski, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 131–216.
- Herbet A., *Komentarz do art. 43[1]*, w: *Zobowiązania. Przepisy ogólne i powiązane przepisy Księgi I KC*, t. 1. *Komentarz*, red. P. Machnikowski, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 216–249.
- Herbet A., *Komentarz do art. 95–97*, w: *Zobowiązania. Przepisy ogólne i powiązane przepisy Księgi I KC*, t. 1. *Komentarz*, red. P. Machnikowski, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 1016–1063.
- Herbet A., *Komentarz do art. 98–109*, w: *Zobowiązania. Przepisy ogólne i powiązane przepisy Księgi I KC*, t. 1. *Komentarz*, red. P. Machnikowski, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 1063–1141.
- Herbet A., *Komentarz do art. 109[1]–109[8]*, w: *Zobowiązania. Przepisy ogólne i powiązane przepisy Księgi I KC*, t. 1. *Komentarz*, red. P. Machnikowski, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 1141–1236.
- Herbet A., *Podstawowe elementy struktury kapitałowo-majątkowej prostej spółki akcyjnej*, w: *Non omne quod licet honestum est. Studia z prawa cywilnego i handlowego w 50-lecie pracy naukowej Profesora Wojciecha Jana Katnera*, red. U. Promińska, A. Kappes, B. Kucharski, S. Byczko, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2022, s. 294–309.
- Herbet A., *Udzielenie prokury przez osobę fizyczną wykonującą działalność gospodarczą*, w: *In varietate concordia. Księga Jubileuszowa Profesora Ryszarda Skubisza*, red. E. Całka, A. Jakubecki, M. Nazar, A. Niewęglowski, R. Poźdźik, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 13–22.
- Herbet A., Kędziński P., *Test wypłacalności w prostej spółce akcyjnej*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2022, t. 31, nr 3, s. 399–430.

Izdebski Jan

II

- Izdebski J., *Wpływ informatyzacji administracji publicznej na reformę podziału terytorialnego na przykładzie Estonii*, Krytyka Prawa. Niezależne Studia nad Prawem 2022, t. 14, nr 2, s. 47–59.
- Izdebski J., Hoff W., *Wykluczenie transportowe i systemowe sposoby jego przewyższania*, Roczniki Nauk Prawnych 2022, t. 32, nr 1, s. 23–40.

Jancewicz Zdzisław

II

- Jancewicz Z., *Bezskuteczny upływ terminu z art. 8 § 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego a zawarcie małżeństwa konkordatowego*, Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 2022, t. 17, nr 19 (1), s. 89–116.
- Jancewicz Z., *Projekt nowelizacji przepisów o kontaktach rodziców z dzieckiem jako przejaw zwiększenia ochrony praw dziecka*, Pedagogika Katolicka 2022, nr 31 (2), s. 46–67.

Jarota Maciej

II

- Jarota M., *Definicja i status pracodawcy oraz organizacji pracodawców w stosunkach pracy – doświadczenia europejskie w kontekście polskich regulacji prawnych. Zarys problemu*, Zeszyty Prawnicze 2022, t. 22, nr 1, s. 121–147.
- Jarota M., *Issues of Awards Given as a Part of Social Arbitration in a Collective Dispute. De lege lata and de lege ferenda Remarks*, Review of European and Comparative Law 2022, t. 48, nr 1, s. 7–28.

Jaskuła Lidia

II

- Jaskuła L.K., *Administracji publicznej współpraca z prasą – przykra konieczność czy szansa?*, Acta Iuridica Resoviensia 2022, nr 2 (37), s. 117–133.
- Jaskuła L.K., *Conflict of Values in the Licensing Procedure for Broadcasting Radio and Television Programmes in Poland*, Teka Komisji Prawniczej PAN – Oddział w Lublinie 2022, t. 15, nr 2, s. 165–181.
- Jaskuła L.K., *Disinformation Regarding COVID-19 in Light of the Priorities of the European Commission and the Legal Regulations Binding and Currently Drafted in Poland*, Review of European and Comparative Law 2022, t. 49, nr 2, s. 225–251.
- Jaskuła L.K., *Problemy w wykonywaniu zadań przez Krajową Radę Radiofonii i Telewizji w kontekście utworzenia Rady Mediów Narodowych*, Studia Prawnoustrojowe 2022, nr 58, s. 163–180.
- Jaskuła L.K., *Wolność prasy w Polsce w czasie epidemii wirusa SARS-CoV-2, w: System ochrony praw człowieka w Polsce w czasie wyzwań pandemicznych*, red. J. Jaskiernia, K. Spryszak, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2022, s. 347–366.

Jaszcz Adam

II

- Jaszcz A., *Prawda jako determinanta aksjologiczna ustawodawstwa Jana Pawła II w zakresie ochrony małoletnich*, *Teologia i Człowiek* 2022, t. 58, nr 2, s. 53–66.
- Jaszcz A., *Prawnokanoniczna ochrona osoby zawiadamiającej o zaniedbaniach biskupa Kościoła łacińskiego zgodnie z motu proprio VELM*, *Roczniki Nauk Prawnych* 2022, t. 33, nr 1, s. 117–132.
- Jaszcz A., *Prawo do wychowania chrześcijańskiego w warunkach kultury cyfrowej*, *Roczniki Teologiczne* 2022, t. 69, nr 11, s. 93–95.
- Jaszcz A., *Wpływ Świętego Jana Pawła II na zwoływanie i przeprowadzanie synodów w polskich diecezjach*, *Resovia Sacra* 2022, t. 29, s. 223–238.

Jędrzejczyk Michał

II

- Jędrzejczyk M., Rozdziały: XI (s. 153–156), XII, pkt 2–7 (s. 161–178), pkt 11–13 (s. 182–189), pkt 17–18 (s. 192–197), pkt 20–22 (s. 198–205), XIII, pkt 7–8 (s. 220–223), pkt 10–11 (s. 224–227), w: *Prawo finansów publicznych. Vademecum akademickie*, red. P. Smoleń, Wolters Kluwer, Warszawa 2022.

Kaleta Paweł

II

- Kaleta P., *Osoby duchowne i życia konsekrowanego*, w: *65 lat parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Orońsku*, red. B. Mikrut, Stowarzyszenie Odnowy i Rozwoju Gminy Orońsko, Orońsko 2022, s. 17–29.
- Kaleta P., *Poszczególne przestępstwa i ustanowione za nie kary*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Sankcje karne w Kościele zreformowane przez papieża Franciszka*, t. IV/2, red. J. Krukowski, Pallottinum, Poznań 2022, s. 197–342.
- Kaleta P., *Przestępstwo dobrowolnego i bezprawnego porzucenia świętej posługi przez duchownego w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, *Roczniki Nauk Prawnych* 2022, t. 32, nr 3, s. 101–113.
- Kaleta P., *Wymogi prawne celebrowania wielointencyjnych Mszy świętych*, w: *Homini et Ecclesiae serviens. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Henrykowi Stawniakowi SDB z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. A. Domaszek, R. Kamiński, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2022, s. 297–306.

Kania Agnieszka

II

- Kania A., *Standardy praw człowieka w Unii Europejskiej*, *Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały* 2022, nr 2 (31), s. 105–116.

Kasprzak Sylwester

II

Kasprzak S., *Zbawcza funkcja prawa kanonicznego*, w: *Homini et Ecclesiae Serviens. Księga Pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Henrykowi Stawniakowi SDB z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. A. Domaszk, R. Kamiński, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2022, s. 139–151.

Kawałko Agnieszka

II

Kawałko A., *Zmiany w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku według projektu Ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw*, *Prawo i Wiąż* 2022, nr 3 (41), s. 86–114.

Kawałko A., *Granice przestrzenne prawa własności – ku własności warstwowej 3D*, w: *Prawo własności warstwowej. Zagadnienia wybrane*, red. B. Szmulik, J. Jaworski, Instytut De Republica, Warszawa 2022, s. 83–95.

Kloczkowska Milena

II

Kloczkowska M., *Prohibition of Discrimination and the Principle of Equal Treatment in Temporary Employment – Chosen Legal Aspect*, *Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego* 2022, t. 17, nr 19 (1), s. 117–130.

Kloczkowska M., *Wpływ polskiej doktryny na przepisy regulujące zatrudnianie młodocianych*, w: *Dorobek i rozwój nauki prawa pracy w świetle wyzwań XXI wieku. Księga dedykowana pamięci Profesora Bogusława Cudowskiego*, red. P. Nowik, I. Sierocka, W. Witoszko, K. Żywolewska, Wydawnictwo Temida 2, Białystok 2022, s. 107–124.

Kosińska Anna

II

Kosińska A.M., *Analiza wyroku Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w sprawie X przeciwko État belge, C 930/19. Rola TSUE we wzmacnianiu ochrony ofiar przemocy domowej*, *Studia Prawnicze KUL* 2022, nr 1, s. 319–335.

Kostecki Dawid

II

Kostecki D., *Axiology of the Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997*, *Central European Journal of Comparative Law* 2022, t. 3, nr 1, s. 119–135.

V

Kostecki D., *How Much Beauty in Law? How Much Law in Beauty? A Review of Kamil Zeidler's Aesthetics of Law (Gdańsk–Warszawa 2020, pp. 309)*, *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej* 2022, nr 3, s. 114–118.

Kozak-Balaniuk Iryna

II

- Kozak-Balaniuk I., *UE wobec agresji Rosji na Ukrainę. Ochrona czasowa dla obywateli państw trzecich przybywających z terytorium Ukrainy – przykład Polski*, w: *Unijny system ochrony praw człowieka wobec współczesnych wyzwań*, red. E. Krzysztofik, M. Maksymiuk, D. Tarczyński, Wydawnictwo Episteme, Lublin 2022, s. 241–258.
- Kozak-Balaniuk I., Humeniuk M., Shelenko D., Kovalchuk N., Balaniuk I., *The Impact of Innovation on the Structure of the Assets of the Enterprises*, *Economic Studies [Ikonomicheski Izsledvania]* 2022, nr 31 (4), s. 93–112.

Krzysztofik Edyta

I

- Małżeństwo jako instytucja prawno-społeczna w Polsce*, red. E. Krzysztofik, M. Maksymiuk, Wydawnictwo Episteme, Lublin 2022, ss. 263.
- Unia Europejska i wybrane państwa członkowskie wobec konfliktu na Ukrainie*, red. E. Krzysztofik, A. Romanko, D. Tarczyński, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2022, ss. 274.
- Unijny system ochrony praw człowieka wobec współczesnych wyzwań*, red. E. Krzysztofik, M. Maksymiuk, D. Tarczyński, Wydawnictwo Episteme, Lublin 2022, ss. 276.

II

- Krzysztofik E., *Ewolucja i struktura unijnego systemu ochrony praw człowieka*, w: *Unijny system ochrony praw człowieka wobec współczesnych wyzwań*, red. E. Krzysztofik, M. Maksymiuk, D. Tarczyński, Wydawnictwo Episteme, Lublin 2022, s. 119–140.
- Krzysztofik E., *Europejski charakter sądu krajowego*, *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* 2022, nr 6, s. 51–62.
- Krzysztofik E., *Odpowiedzialność państw członkowskich za naruszenie zobowiązań traktatowych* w: *Unia Europejska wobec wyzwań współczesności*, red. B. Szmulik, Ł. Gołąb, Instytut De Republica, Warszawa 2022, s. 197–226.
- Krzysztofik E., *The Principle of Effectiveness of EU Law from the Perspective of the Obligations of National Courts*, *Orbeliani Law Review* 2022, t. 1, nr 1, s. 87–104.
- Krzysztofik E., *Stanowisko i działania Rumunii wobec konfliktu na Ukrainie*, w: *Unia Europejska i wybrane państwa członkowskie wobec konfliktu na Ukrainie*, red. E. Krzysztofik, A. Romanko, D. Tarczyński, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2022, s. 181–194.
- Krzysztofik E., *Wizja Unii Europejskiej w polityce Włoch*, w: *Wizje przyszłości Unii Europejskiej*, red. M. Romanowski, J. Szymanek, Wydawnictwo SWWS, Warszawa 2022, s. 283–302.
- Krzysztofik E., *Wpływ orzecznictwa TSUE na zmianę pojęcia małżeństwa w prawie UE*, w: *Wizje przyszłości Unii Europejskiej*, red. M. Romanowski, J. Szymanek, Wydawnictwo SWWS, Warszawa 2022, s. 165–184.

Kucia-Guściora Beata

II

- Kucia-Guściora B., *Międzynarodowe i krajowe aspekty opodatkowania dochodów członków załóg statków morskich. Węzłowe kontrowersje*, *Studia Prawnicze KUL* 2022, nr 1, s. 175–198.
- Kucia-Guściora B., *Podstawy finansów Unii Europejskiej (pkty 1; 4–5, 10–13, 17–19)*, w: *Prawo finansów publicznych. Vademecum akademickie*, red. P. Smoleń, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 243–295.
- Kucia-Guściora B., *Sektor finansów publicznych*, w: *Prawo finansów publicznych. Vademecum akademickie*, red. P. Smoleń, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 53–74.
- Kucia-Guściora B., *Środki publiczne*, w: *Prawo finansów publicznych. Vademecum akademickie*, red. P. Smoleń, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 33–52.
- Kucia-Guściora B., *Zasady gospodarki finansowej jednostek sektora finansów publicznych*, w: *Prawo finansów publicznych. Vademecum akademickie*, red. P. Smoleń, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 75–92.
- Kucia-Guściora B., Piszal R., *Tax Withholding by the Remitter Based on the Example of the Lump-sum Corporate Income Tax (WHT) – Selected Issues*, *Review of European and Comparative Law* 2022, t. 50, nr 3, s. 85–108.

Kuć Bartosz

II

- Kuć B., *Art. 1. Zakres przedmiotowy oraz wyłączenia stosowania ustawy*, w: *Ustawa o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa. Komentarz*, red. K. Chałubińska-Jentkiewicz, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2022, s. 15–21.
- Kuć B., *Art. 2. Definicje legalne*, w: *Ustawa o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa. Komentarz*, red. K. Chałubińska-Jentkiewicz, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2022, s. 21–35.
- Kuć B., *Art. 3 Cel krajowego systemu cyberbezpieczeństwa*, w: *Ustawa o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa. Komentarz*, red. K. Chałubińska-Jentkiewicz, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2022, s. 35–36.
- Kuć B., *Art. 4. Zakres podmiotowy krajowego systemu cyberbezpieczeństwa*, w: *Ustawa o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa. Komentarz*, red. K. Chałubińska-Jentkiewicz, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2022, s. 36–50.

Kuć Małgorzata

II

- Kuć M., *The Purposes of Executing the Penalty of Imprisonment Pursuant to the Executive Penal Code*, *Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego* 2022, t. 17, nr 19 (1), s. 181–196.
- Kuć M., *Systems of Executing the Penalty of Imprisonment Pursuant to Article 81 of the Executive Penal Code of 1997*, *Teka Komisji Prawniczej PAN – Oddział w Lublinie* 2022, t. 15, nr 1, s. 143–153.

Kwiecień Sebastian

II

Kwiecień S., *Zagadnienie niepodzielności gospodarstw wiejskich na gruncie ustawodawstwa II RP*, Czasopismo Prawno-Historyczne 2022, t. 74, nr 1, s. 193–210.

Kwiecień S., Witoszko W., *Prawo do zryczałtowanego odszkodowania za naruszenie przez pracodawcę majątkowych praw autorskich pracownika*, Białostockie Studia Prawnicze 2022, t. 27, nr 1, s. 227–242.

Leraczyk Izabela

II

Leraczyk I., *Polish Auxiliary Forces and Their Law Academic Scripts at the University Camp in Grangeneuve/Fribourg*, Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica 2022, t. 99, s. 137–151.

Leraczyk I., *The Violation of Christian Graves in the Light of Eusebius's Ecclesiastical History VIII*, 6, 6–7, Studia Ceranea. Journal of the Waldemar Ceran Research Centre for the History and Culture of the Mediterranean Area and South-East Europe 2022, t. 12, s. 667–688.

Lewandowski Paweł

I

Lewandowski P., *Dekrety reformatorskie z wizytacji kanonicznych przeprowadzonych przez Biskupa Tarnowskiego Jerzego Ablewicza*, zebrał, opracował i wstępem poprzedził ks. P. Lewandowski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2022, ss. 672.

Lewandowski P., Romanko A., „*Bądź mężny i mocny*”. Materiały z konferencji i uroczystości wręczenia Księgi Jubileuszowej Księdzu Profesorowi Mirosławowi Sitarzowi, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2022, ss. 107.

II

Lewandowski P., *The Response of the Catholic Church in the United States to Offences of Sexual Abuse of Minors Committed by Clerics Based on the Example of the Diocese of Fairbanks, The Person and the Challenges* 2022, t. 12, nr 1, s. 53–74.

Lewandowski P., *Wezwanie duchownych do prostoty życia według ustawodawstwa powszechnego i partykularnego w Polsce*, w: „*Bądź mężny i mocny*”. Materiały z konferencji i uroczystości wręczenia Księgi Jubileuszowej Księdzu Profesorowi Mirosławowi Sitarzowi, red. A. Romanko, P. Lewandowski, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2022, s. 27–36.

Lis Artur

I

Lis A., *Święci nie przemijają. Studia historyczno-prawne Polski średniowiecznej*, Wydawnictwo Naukowe ArchaeGraph, Łódź 2022, ss. 201.

Lis A., *Źródła prawa w Polsce piastowskiej jako problem badawczy. Studium prawnohistoryczne*, Wydawnictwo Werset, Lublin 2022, ss. 445.

Romuald Hube, *Dwa rękopisy średniowiecznego zbioru praw kościelnych – gnieźnieński i krakowski*, oprac. A. Lis, Wydawnictwo Armoryka, Sandomierz 2022, ss. 71.

II

- Lis A., *Ewolucja ustroju samorządu terytorialnego w konstytucjach Polski XX w.*, Roczniki Administracji i Prawa 2022, t. 20, z. 1, s. 75–85.
- Lis A., „*Ius suum cuiuslibet conservatio*” – o dwóch przywilejach wydanych w Cieni (1228), w: *Kodeks prawa kanonicznego w badaniach młodych naukowców*, t. 5, red. M. Sitarz, A. Romanko, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2022, s. 177–225.
- Lis A., *Kobiety gospodarne i wyjątkowe. Koła gospodyń wiejskich w prawie*, Roczniki Administracji i Prawa 2022, t. 20, z. 2, s. 343–354.
- Lis A., *Myśl polityczna w dziele Wincentego Kadłubka*, w: *Polityka zagraniczna państw w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*, t. 2, red. R. Kordonski, R. Romaniuk, D. Mościcka, Ł. Muszyński, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn–Lwów 2022, s. 119–127.
- Lis A., *Przemiany ustrojowe Polski piastowskiej w latach 1180–1228*, w: *Polityka zagraniczna państw w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*, t. 2, red. R. Kordonski, R. Romaniuk, D. Mościcka, Ł. Muszyński, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn–Lwów 2022, s. 128–150.

V

- Lis A., Marek Klimek, *Samorząd terytorialny w konstytucjach Polski XX wieku. Wybrane aspekty politologiczno-ustrojowe*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego 2021, ss. 156, Roczniki Nauk Prawnych 2022, t. 32, nr 2, s. 129–138.
- Lis A., *Zasady życia w klasztorze mniszym według św. Bernarda z Clairvaux i ocena zakonu cystersów przez św. Hildegardę z Bingen*, wstęp Andrzej Marek Wyrwa, tłum. Anna Strzelecka, Poznań 2020, ss. 106, ISBN 978-8-36635-545-3, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 2022, t. 118, s. 531–535.

Lis Wojciech

I

- Lis W., Sadowska M., *Bezpieczeństwo zdrowotne w praktyce medycznej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, ss. 248.
- Prawo do życia*, red. W. Lis, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2022, ss. 360.

II

- Lis W., *Bezpieczeństwo państwa w kontekście masowej migracji*, w: *Dylematy bezpieczeństwa państwa we współczesnym świecie*, red. M. Pomykała, I. Oleksiewicz, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2022, s. 9–30.
- Lis W., *Odpowiedzialność kościelnych osób prawnych za czyny niedozwolone popełnione przez członków duchowieństwa*, w: *(Nie)odpowiedzialność cywilnoprawna kościelnych osób prawnych za czyny niedozwolone popełnione przez osoby duchowne*, red. P. Sobczyk, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2022, s. 11–34.
- Lis W., *Piecza naprzemienna a dobro dziecka*, Prawo i Więź 2022, nr 4 (42), s. 252–281.

Lis W., *Prawo do życia zarodków powstałych w wyniku medycznie wspomaganej prokreacji*, w: *Prawo do życia*, red. W. Lis, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2022, s. 189–226.

V

Lis W., Justyna Węglińska, *Realizacja bezpieczeństwa prawnego w instytucji odpowiedzialności za błąd medyczny*, C.H. Beck, Warszawa 2022, ss. 178, *Krytyka Prawa. Niezależne Studia nad Prawem* 2022, t. 14, nr 4, s. 184–192.

Maćkowska Katarzyna

II

Maćkowska K., Kwiecień S., Tylec G., *Copyright Trolling as Threat to Internet Users' Legal and Economic Security: Comments in Light of EU and US Legislations*, *Computer Law & Security Review* 2022, t. 45 (July), 105688, s. 1–11.

Markiewicz Tymon

II

Markiewicz T., *Udział przedstawiciela społecznego w postępowaniu immunitetowym w świetle obowiązujących przepisów*, *Trzeci Sektor* 2022, nr 3–4, s. 66–77.

IV

Markiewicz T., *Procesowe konsekwencje braku postanowienia w trybie art. 79 § 4 k.p.k. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 18 maja 2022 r., I KZP 10/21*, *Orzecznictwo Sądów Polskich* 2022, nr 9, s. 64–73.

Mikołajczuk Krzysztof

II

Mikołajczuk K., *Criminal Liability of People with Mental Disorders: Selected Issues*, *Journal for Perspectives of Economic Political and Social Integration, Journal for Mental Change* 2022, t. 28, nr 1, s. 7–29.

Mikołajczuk K., *Zmiany w części ogólnej znowelizowanej księgi VI Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, *Prawo Kanoniczne* 2022, t. 65, nr 3, s. 81–99.

Misztal-Konecka Joanna

II

Misztal-Konecka J., *The Impact of Housing Cooperative Bankruptcy on the Status of Persons Entitled under Ownership Rights to Premises. Selected Comments on a Change in the Supreme Court's Position [Wpływ upadłości spółdzielni mieszkaniowej na sytuację osób uprawnionych z tytułu własnościowych praw do lokali. Uwagi o zmianie stanowiska Sądu Najwyższego]*, *Studia Prawnicze KUL* 2022, nr 4, s. 30–51.

Misztal-Konecka J., *Kilka uwag o ochronie wynagrodzenia za pracę w postępowaniu egzekucyjnym*, w: *Symbolae Andreae Marciniak dedicatae*, red. J. Jagieła, R. Kułski, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 677–684.

Misztal-Konecka J., *Ks. Henryk Misztal (1936–2020)*, *Studia Prawnicze KUL* 2022, nr 1, s. 11–24.

Misztal-Konecka J., *Żądanie ewentualne w postępowaniu cywilnym*, Państwo i Prawo 2022, z. 4, s. 120–134.

Münnich Monika

II

Münnich M., *Lines of Interpretation for the Definition of a Household under Harmonised Excise Duty Rules in the Light of the Decisions of Polish Tax Authorities and the Case-Law of Polish Administrative Courts*, Krytyka Prawa. Niezależne Studia nad Prawem 2022, t. 14, nr 3, s. 85–97.

Münnich M., *Doradca podatkowy jako zawód zaufania publicznego publicznego*, Acta Iuris Stetinensis 2022, t. 40, nr 4, s. 101–112.

Nowik Paweł

I

Dorobek i rozwój nauki prawa pracy w świetle wyzwań XXI wieku. Księga dedykowana pamięci Profesora Bogusława Cudowskiego, red. P. Nowik, I. Sierocka, W. Witoszko, K. Żywolewska, Wydawnictwo Temida 2, Białystok 2022, ss. 704.

II

Nowik P., *Mysł ks. Kard. Stefana Wyszyńskiego na temat prawa pracy*, w: *Dorobek i rozwój nauki prawa pracy w świetle wyzwań XXI wieku. Księga dedykowana pamięci Profesora Bogusława Cudowskiego*, red. P. Nowik, I. Sierocka, W. Witoszko, K. Żywolewska, Wydawnictwo Temida 2, Białystok 2022, s. 225–237.

Nowik P., *New Challenges for Trade Unions in the Face of Algorithmic Management in the Work Environment*, Studia z Zakresu Prawa Pracy i Polityki Społecznej 2022, z. 2, s. 121–143.

Orzeszyna Krzysztof

I

Orzeszyna K., Skwarzyński M., Tabaszewski R., *Prawo międzynarodowe praw człowieka*, wyd. 2, C.H. Beck, Warszawa 2022, ss. 448.

II

Orzeszyna K., Skwarzyński M., Tabaszewski R., *Odpowiedzialność za zbrodnie wojenne, przeciwno ludzkości i ludobójstwo*, Edukacja Prawnicza 2022, nr 1, s. 14–16.

Parol Agnieszka

II

Parol A., *Propozycje reform demokracji deliberatywnej w Unii Europejskiej w zakresie europejskiej inicjatywy obywatelskiej*, w: *Wizje przyszłości Unii Europejskiej*, red. M. Romanowski, J. Szymanek, Wydawnictwo SWWS, Warszawa 2022, s. 121–138.

Parol A., *Rola Trybunału Sprawiedliwości w unijnym systemie ochrony praw człowieka*, w: *Unijny system ochrony praw człowieka wobec współczesnych wyzwań*, red. E. Krzysztofik, M. Maksymiuk, D. Tarczyński, Wydawnictwo Episteme, Lublin 2022, s. 141–160.

Potrzeszcz Jadwiga

II

Potrzeszcz J., *Niezawisłość sędziego – autonomia moralna – profesjonalizm*, Prawo i Więź 2022, nr 4 (42), s. 115–134.

Potrzeszcz J., *Norma prawna, jej właściwość i budowa*, w: *Wprowadzenie do nauki o państwie, polityce i prawie*, red. A. Pogłódek, B. Szmulik, R. Zenderowski, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 338–350.

Potrzeszcz J., *Sprawiedliwość społeczna w poglądach Antoniego Szymańskiego*, Studia Prawnicze KUL 2022, nr 1, s. 223–245.

Pyter Magdalena

I

Pyter M., Dębiński A., *Karol Jaroszyński. Atawistycznie obciążony wielkim hazardem życiowym*, Wydawnictwo Instytutu De Republica, Warszawa 2022, ss. 192.

II

Pyter M., „*Chciał patronować wszystkiemu*”. O wkładzie Leona Halbana w rozwój lubelskiego życia naukowego, *Acta Iuridica Resoviensia* 2022, nr 4 (39), s. 217–236.

Pyter M., Dębiński A., Skřejpek M., *Regulae Iuris: A Lasting and Universal Vehicle of Legal Knowledge*, Białostockie Studia Prawnicze 2022, t. 27, nr 4, s. 49–67.

Romanko Agnieszka

I

Romanko A., Lewandowski P., „*Bądź mężny i mocny*”. Materiały z konferencji i uroczystości wręczenia Księgi Jubileuszowej Księdzu Profesorowi Mirosławowi Sitarzowi, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2022, ss. 107.

Romanko A., Sitarz M., *Kodeks Prawa Kanonicznego w badaniach młodych naukowców*, t. 5, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Polska Akademia Nauk – Oddział w Lublinie, Lublin 2022, ss. 225.

Romanko A., Sitarz M., „*Posłannictwo Kościoła względem Narodu*”. Nagroda im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego Prymasa Tysiąclecia, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2022, ss. 86.

Unia Europejska i wybrane państwa członkowskie wobec konfliktu na Ukrainie, red. D. Tarczyński, E. Krzysztofik, A. Romanko, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2022, ss. 274.

II

Romanko A., *Prawa rodziny, państwa i Kościoła do szkoły*, w: „*Posłannictwo Kościoła względem Narodu*”. Nagroda im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego Prymasa Tysiąclecia, red. M. Sitarz, A. Romanko, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2022, s. 41–48.

Romanko A., *Stanowisko Watykanu wobec agresji Rosji na Ukrainę*, w: *Unia Europejska i wybrane państwa członkowskie wobec konfliktu na Ukrainie*, red. D. Tarczyński, E. Krzysztofik, A. Romanko, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2022, s. 101–108.

Romanko A., *Violation of the Obligation of Residence According to the 1983 Code of Canon Law*, *The Person and the Challenges* 2022, t. 12, nr 1, s. 259–268.

Sienkiewicz Tomasz

II

Sienkiewicz T., *Próba nadmiernej penalizacji wykroczeń*, *Studia Prawnicze KUL* 2022, nr 2, s. 97–127.

Sitarz Mirosław

I

Sitarz M., Romanko A., *Kodeks Prawa Kanonicznego w badaniach młodych naukowców*, t. 5, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Polska Akademia Nauk Oddział w Lublinie, Lublin 2022, ss. 225.

Sitarz M., Romako A., „*Posłannictwo Kościoła względem Narodu*”. *Nagroda im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego Prymasa Tysiąclecia*, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2022, ss. 86.

II

Sitarz M., *Dzieje Kościoła i narodu polskiego według Prymasa Wyszyńskiego*, w: „*Posłannictwo Kościoła względem Narodu*”. *Nagroda im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego Prymasa Tysiąclecia*, red. M. Sitarz, A. Romanko, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2022, s. 33–39.

Sitarz M., *The Identity of Europe in the Teaching of John Paul II*, w: *Poland and Norway. An Experience of Dialogue and Multiculturalism*, red. W. Osadczy, Wydawnictwo von borowiecky, Radzymin 2022, s. 15–29.

Sitarz M., *Statement of the Polish Episcopal Conference and Polish Bishops on the Covid-19 Pandemic. An Outline*, *Teka Komisji Prawniczej PAN – Oddział w Lublinie* 2022, t. 15, nr 2, s. 287–292.

VII

Sitarz M., *Europa, quo vadis?*, *Dodatek Fundacji „Myśląc Ojczyzna”* z 27 lutego 2022, nr 50, s. I.

Sitarz M., *Od Redaktora Naczelnego*, *Kościół i Prawo* 2022, t. 11, nr 1, s. 5.

Sitarz M., *Od Redaktora Naczelnego*, *Kościół i Prawo* 2022, t. 11, nr 2, s. 5.

Sitarz M., *Przemówienie Jubilata*, w: „*Bądź mężny i mocny*”. *Materiały z konferencji i uroczystości wręczenia Księgi Jubileuszowej Księdzu Profesorowi Mirosławowi Sitarzowi*, red. A. Romanko, P. Lewandowski, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2022, s. 87–90.

Sitarz M., *Recenzja w sprawie nadania prof. Michele Indelicato doktoratu honoris causa Uczelni Łazarskiego*, Warszawa, 7 czerwca 2022 r., organizator: Wydział Prawa i Administracji Uczelni Łazarskiego.

Sitarz M., „*Rodzina musi wychowywać...*”, *Dodatek Fundacji „Myśląc Ojczyzna”* z 24 kwietnia 2022, nr 51, s. V.

Sitarz M., *Słowo na zakończenie Mszy Świętej*, w: „*Bądź mężny i mocny*”. *Materiały z konferencji i uroczystości wręczenia Księgi Jubileuszowej Księdzu Profesorowi Mirosławowi Sitarzowi*, red. A. Romanko, P. Lewandowski, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2022, s. 19.

Sitarz M., Romanko A., *Wprowadzenie*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego w badaniach młodych naukowców*, t. 5, red. M. Sitarz, A. Romanko, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Polska Akademia Nauk – Oddział w Lublinie, Lublin 2022, s. 7.

Sitarz M., Romanko A., *Wprowadzenie*, w: „*Posłannictwo Kościoła względem Narodu*”. *Nagroda im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego Prymasa Tysiąclecia*, red. M. Sitarz, A. Romanko, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2022, s. 5–6.

Skorupa Ambroży

II

Skorupa A., *Wymiar strukturalny życia pustelniczego*, w: *Życie pustelnicze w wizji Kościoła*, red. P. Walkiewicz, Bernardinum, Pelplin 2022, s. 149–165.

Skrobotowicz Grzegorz

II

Skrobotowicz G., *III.5. Opinie prokuratorów o stosowaniu mediacji po wyroku, Rozdział III. Program pilotażowy i mediacja po wyroku z perspektywy osób osadzonych i pokrzywdzonych, mediatorów oraz koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji*, w: *Implementacja modelu mediacji po wyroku na przykładzie pilotażowego programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie*, red. A. Lewicka-Zelent, Wyższa Szkoła Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2022, s. 114–128.

Skrobotowicz G., *III.5. Opinions of the Public Prosecutor on Using Post-Judgment Mediation*, w: *Implementation of the Post-Conviction Mediation Model on the Example of the Pilot Programme Implementing the Concept of Restorative Justice in the Regional Inspectorate of Prison Service in Lublin*, red. A. Lewicka-Zelent, Wyższa Szkoła Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2022, s. 108–122.

Skrobotowicz G., *Mediacja karna w Polsce – ponad dwadzieścia lat działania instytucji – próba oceny*, w: *Mediacja: od rozmowy do porozumienia*, red. M. Romanowski, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2022, s. 61–78.

Skrobotowicz G., *Wybrane regulacje prawne normujące pozycję oraz rolę kościołów i związków wyznaniowych w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności*, *Kościół i Prawo* 2022, t. 11, nr 1, s. 145–161.

Skrobotowicz G., Gmurowska A., *Rozdział I. Sprawiedliwość naprawcza w kontekście mediacji po wyroku*, w: *Implementacja modelu mediacji po wyroku na przykładzie pilotażowego programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie*, red. A. Lewicka-Zelent, Wyższa Szkoła Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2022, s. 15–27.

Skrobotowicz G., Gmurowska A., Lewicka-Zelent A., *V.1.1. Uzyskane wyniki badań pozwalają na sformułowanie pewnych zaleceń praktycznych, które zaproponowano po analizie danych uzyskanych od poszczególnych grup osób badanych*, w: *Implementacja modelu mediacji po wyroku na przykładzie pilotażowego programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie*, red. A. Lewicka-Zelent, Wyższa Szkoła Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2022, s. 169–172.

Skrobotowicz G., Gmurowska A., Lewicka-Zelent A., *Chapter V. Practical Implications, Guidelines and Recommendations for the Development of Post-Judgment Mediation*, 5.1. *Guidelines and Recommendations for Post-Judgment Mediation Practice*, w: *Implementation of the Post-Conviction Mediation Model on the Example of the Pilot Programme Implementing the Concept of Restorative Justice in the Regional Inspectorate of Prison Service in Lublin*, red. A. Lewicka-Zelent, Wyższa Szkoła Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2022, s. 163–166.

Skwarzyński Michał

I

Skwarzyński M., Orzeszyna K., Tabaszewski R., *Prawo międzynarodowe praw człowieka*, wyd. 2, C.H. Beck, Warszawa 2022, ss. 448.

II

Skwarzyński M., *Podmiotowość prawna i godność dziecka w systemie praw człowieka a problem aborcji*, w: *Prawo do życia*, red. W. Lis, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2022, s. 291–314.

Skwarzyński M., *Realizacja praw podmiotowych stron postępowania karnego a skarga nadzwyczajna*, w: *Skarga nadzwyczajna w systemie środków zaskarżenia w prawie polskim*, red. T. Demendecki, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2022, ss. 13.

Skwarzyński M., *Zasady stosowania praw człowieka w orzecznictwie ETPCz i TSUE*, w: *Unijny system ochrony praw człowieka wobec współczesnych wyzwań*, red. E. Krzysztofik, M. Maksymiuk, D. Tarczyński, Wydawnictwo Episteme, Lublin 2022, s. 197–213.

Sławicki Piotr

II

Sławicki P., *Ugoda w sprawie odwołania do sądu ochrony konkurencji i konsumentów – ujęcie teoretyczne*, Przegląd Prawa Handlowego 2022, nr 2, s. 32–37.

Sławicki P., *Uwagi do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z dnia 27 września 2022 r. w zakresie polubownych metod rozwiązywania sporów*, ADR. Arbitraż i Mediacja 2022, nr 4, s. 39–50.

Sławicki P., *Uzasadnienie postanowienia o zatwierdzeniu ugody zawartej przed mediatorem i postanowienia o stwierdzeniu wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej*, Przegląd Prawa Egzekucyjnego 2022, nr 4, s. 7–26.

Słowikowska Anna

I

Kaczorowski W.R., *Wprowadzenie do Midrasza Bereszit Rabba na przykładzie rabinicznej historii Abrahama i Sary*, t. 1, kom. red. P.P. Chruszczewski, C.M. Cmeciu, J. Esquibel, A. Gorzkowski, I. Gruber, A.R. Knapik, T.P. Krzeszowski, E. Lizorkin-Eyzenberg, M. Piela, A. Słowikowska, A. Wojtyś, Księgarnia Akademicka, Kraków 2022, ss. 508.

Smarzewski Marek

II

Smarzewski M., Banach M., *Dowodzenie wysokości szkody pokrzywdzonego w procesie karnym*, Roczniki Nauk Prawnych KUL 2022, t. 32, nr 1, s. 41–60.

Smoleń Paweł

I

Prawo finansów publicznych. Vademecum akademickie, red. P. Smoleń, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2022, ss. 304.

II

Smoleń P., Świstak M., *Academic Researcher' Work and the Confusion of Public Authorities. A Bleak Outlook for the Consequences of the Higher Education Reform in Poland – Comparative Approach*, BRICS Law Journal 2022, t. 9, nr 4, s. 134–161.

Smoleń P., Świstak M., *The Problem of the Tax-Legal Unification of the Effects of Employee's Creative Activity*, Teka Komisji Prawniczej PAN – Oddział w Lublinie 2022, t. 15, nr 1, s. 297–311.

Smoleń P., Świstak M., *Taxation of Academic Teachers' Royalties. Controversies in the Context of the General Interpretation by the Minister of Finance*, Review of European and Comparative Law 2022, t. 48, nr 1, s. 235–253.

Smoleń P., Świstak M., *Wyłączenie z opodatkowania czynności cywilnoprawnych dotyczących nieruchomości w sferze nauki i szkolnictwa wyższego*, Nieruchomości@ 2022, nr 3, s. 167–179.

IV

Smoleń P., Świstak M., *Dokumentacja wyników działalności twórczej pracownika akademickiego – aspekty podatkowe. Glosa częściowo krytyczna do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z 28.05.2021 r., II FSK 3717/18*, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 2022, nr 7, s. 60–67.

Smoleń P., Świstak M., *Zwolnienie stypendiów z PIT a warunek ich zatwierdzenia przez ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego i nauki. Glosa krytyczna do wyroku NSA z dnia 4-11-2020 r., II FSK 1774/18, LEX nr 307998*, Krytyka Prawa. Niezależne Studia nad Prawem 2022, t. 14, nr 3, s. 136–148.

Sobieraj Kamila

II

Sobieraj K., *Promowanie energii ze źródeł odnawialnych jako przykład potrzeby współdziałania prawa i innowacyjnych technologii*, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 2022, nr 5, s. 27–33.

Sołtys Karol

II

Sołtys K., *Przyszłość sporów zbiorowych w kontekście prawa do podejmowania działań zbiorowych [The Future of Collective Disputes in the Context of the Right to Undertake Collective Action]*, Z Problematyki Prawa Pracy i Polityki Socjalnej 2022, t. 20, nr 3, s. 1–21.

Stanisz Piotr

I

Stanisz P., Chmielewski M., Nowak M., Szulich-Kałuża J., Wadowski D., *Komunikacja Kościoła katolickiego w Polsce w okresie pandemii Covid-19. Raport z badań interdyscyplinarnych*, Wydawnictwo Scriptum, Kraków 2022, ss. 325.

II

Stanisz P., *Islam and Human Rights in Poland*, w: *Islam and Human Rights in the European Union – Islam et droits de l'homme dans l'union européenne*, red. L. Papadopoulou, Editorial Comares, Granada 2022, s. 327–339.

Stanisz P., Walencik D., *Zryczałtowany podatek dochodowy od przychodów osób duchownych po wprowadzeniu „Polskiego Ładu”: uwagi do ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz niektórych innych ustaw*, *Studia z Prawa Wyznaniowego* 2022, t. 25, s. 293–307.

Stanisz P., Wadowski D., Szulich-Kałuża J., Nowak M., Chmielewski M., *The Catholic Church in Poland, Her Faithful, and the Restrictions on Freedom to Practise Religion During the First Wave of the COVID-19 Pandemic*, *Religions* 2022, t. 13, nr 12, s. 1–25.

Staszewski Wojciech

I

Polska nauka prawa międzynarodowego. Dziedzictwo przeszłości i wyzwania współczesności, red. A. Przyborowska-Klimczak, W.Sz. Staszewski, P. Krukowska-Siembida, A. Szarek-Zwijacz, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2022, ss. 498.

II

Staszewski W.Sz., „Lubelscy” profesorowie prawa międzynarodowego w dwudziestoleciu międzywojennym, w: *Polska nauka prawa międzynarodowego. Dziedzictwo przeszłości i wyzwania współczesności*, red. A. Przyborowska-Klimczak, W.Sz. Staszewski, P. Krukowska-Siembida, A. Szarek-Zwijacz, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2022, s. 261–287.

Stepnowska Marta

II

Stepnowska M., *Wniesienie wkładu gruntowego na współwłasność do rolniczych spółdzielni produkcyjnych po nowelizacji kodeksu cywilnego*, *Prawo i Wiąż* 2022, nr 3 (41), s. 149–160.

Syczewski Tadeusz

I

Syczewski T., *Obrzędy i zwyczaje Wielkiego Tygodnia i Okresu Paschalnego w Prawie Kościoła Łacińskiego*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2022, ss. 164.

Szarek-Zwijacz Anna

I

Polska nauka prawa międzynarodowego. Dziedzictwo przeszłości i wyzwania współczesności, red. A. Przyborowska-Klimczak, W.Sz. Staszewski, P. Krukowska-Siembida, A. Szarek-Zwijacz, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2022, ss. 498.

II

Szarek-Zwijacz A., *Działalność naukowa doktor Kingi Stasiak (1981–2019) w dziedzinie prawa międzynarodowego*, w: *Polska nauka prawa międzynarodowego. Dziedzictwo przeszłości i wyzwania współczesności*, red. A. Przyborowska-Klimczak, W.Sz. Staszewski, P. Krukowska-Siembida, A. Szarek-Zwijacz, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2022, s. 141–161.

Szeleszczuk Damian

II

Szeleszczuk D., *Pozbawienie praw publicznych po nowelizacji Kodeksu karnego z 14.10.2021 r.*, *Przegląd Sądowy* 2022, nr 4, s. 32–47.

Szeleszczuk D., *Środek karny w postaci zakazu zajmowania stanowiska, wykonywania zawodu lub pracy w organach i instytucjach państwowych i samorządu terytorialnego, a także w spółkach prawa handlowego*, *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego* 2022, nr 8, s. 28–35.

Szeleszczuk D., Gądzik Z., *Przestępstwo zmuszania uczestników postępowania (art. 245 k.k.)*, w: *Przestępstwo zmuszania*, red. M. Mozgawa, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 209–238.

IV

Szeleszczuk D., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 19.02.2020 r., I KA 10/19*, *Prawo w Działaniu* 2022, t. 49, s. 122–133.

Szewczak Marcin

II

Szewczak M., *Prawne aspekty wdrażania polityki surowcowej polski w system zrównoważonego rozwoju regionalnego*, *Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego* 2022, t. 17, nr 19 (2), s. 223–238.

Szewczak M., *Administracja 4.0 w procesie wdrażania zrównoważonego rozwoju regionalnego*, w: *Funkcjonowanie administracji publicznej w okresie pandemii COVID-19*, red. E. Ura, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2022, s. 217–226.

Tabaszewski Robert

I

Tabaszewski R., Orzeszyna K., Skwarzyński M., *Prawo międzynarodowe praw człowieka*, wyd. 2, C.H. Beck, Warszawa 2022, ss. 448.

II

Tabaszewski R., *Lubelska szkoła prawa międzynarodowego praw człowieka Hanny Waśkiewicz*, w: *Polska nauka prawa międzynarodowego. Dziedzictwo przeszłości i wyzwania współczesności*, red. A. Przyborowska-Klimczak, W.Sz. Staszewski, P. Krukowska-Siembida, A. Szarek-Zwijacz, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2022, s. 289–307.

Tabaszewski R., *Realizacja prawa człowieka do optymalnego stanu zdrowia w Polsce*, w: *System ochrony praw człowieka w Polsce w czasie wyzwań pandemicznych*, red. J. Jaskiernia, K. Spryszak, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2022, s. 508–529.

Tabaszewski R., Kała D., *Przesłanki podmiotowe i przedmiotowe nadania Odznaki Świętego Floriana oraz Krzyża Świętego Floriana*, Radca Prawny. Zeszyty Naukowe 2022, nr 1 (30), s. 117–133.

Trzebiatowski Marcin

II

Trzebiatowski M., *Kryteria prawne nadawania tytułu profesora w zakresie sztuki – analiza normatywno-empiryczna*, Prawo i Więź 2022, nr 4 (42), s. 355–391.

Trzebiatowski M., *Przestępstwo z art. 305 p.w.p. a ograniczenia prawa ochronnego na znak towarowy (w szczególności z powodu tolerowania) – uwagi prawnoporównawcze w kontekście planowanej nowelizacji przepisów p.w.p.*, Białostockie Studia Prawnicze 2022, t. 27, nr 1, s. 55–73.

Trzebiatowski M., *Zakaz venire wskutek bezczynności wobec używania znaku towarowego (także renomowanego) – zwłaszcza na gruncie przepisów u.z.n.k. (na tle orzecznictwa)*, w: *Non omne quod licet honestum est. Studia z prawa cywilnego i handlowego w 50-lecie pracy naukowej Profesora Wojciecha Jana Katnera*, red. U. Promińska, A. Kappes, B. Kucharski, S. Byczko, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2022, s. 901–921.

Trzebiatowski M., *Zasada jedności firmy – kruchy dogmat? (dyskurs aksjologiczny)*, w: *In varietate concordia. Księga jubileuszowa Profesora Ryszarda Skubisza*, red. E. Całka, A. Jakubecki, M. Nazar, A. Niewęglowski, R. Poźdźnik, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 129–149.

Trzewik Jacek

II

Trzewik J., *Ochrona ostatniej woli spadkodawcy czy potrzeba stabilizacji stosunków prawnych? O konstytucyjności regulacji prawnej dotyczącej wadliwości testamentu na tle art. 945 § 2 k.c.*, Prawo i Więź 2022, nr 3 (41), s. 57–85.

IV

Trzewik J., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 28 maja 2021 r., sygn. akt III CZP 27/20*, Przegląd Prawa Konstytucyjnego 2022, nr 2, s. 389–397.

Tylec Grzegorz

I

Tylec G., *Analiza zasadności wprowadzenia do polskiego systemu prawnego leasingu praw, w tym praw na dobrach niematerialnych lub wynikających z udzielonych licencji z opracowaniem koncepcji rozwiązań legislacyjnych*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2022, ss. 42.

Tylec G., *Ochrona uczuć religijnych w prawie cywilnym*, Wydawnictwo Academicon, Lublin 2022, ss. 215.

II

Tylec G., *Ochrona danych osobowych w działalności prasowej. Uwagi w świetle wyr. TS z 14.2.2019 r., C-345/17, Sergejs Buivids*, w: *In varietate concordia. Księga jubileuszowa Profesora Ryszarda Skubisza*, red. E. Całka, A. Jakubecki, M. Nazar, A. Niewęglowski, R. Poźdźnik, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 1015–1025.

Tylec G., Szegda J., *The Level of Legal Security of Citizen Journalists and Social Media Users Participating in Public Debate. Standards Developed in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights (ECtHR) and the European Court of Justice (ECJ)*, Computer Law & Security Review 2022, t. 47 (November), 105740, s. 1–15.

Tyrawa Dominik

II

Tyrawa D., *The Axiological and Legal Aspects of the Multi-faceted Nature of Cybersecurity*, w: *The Public Dimension of Cybersecurity*, red. M. Karpiuk, J. Kostrubiec, Institute for Local Self-Government Maribor, Maribor 2022, s. 19–28.

Tyrawa D., *O drogach niechcianych w związku z funkcjonalizmem dróg publicznych i procedurą kaskadową*, Studia Prawnoustrojowe 2022, nr 57, s. 533–546.

Tyrawa D., *Prawo wewnętrzne wspólnot mieszkaniowych – pojęcie i zasady*, Studia Prawnicze KUL 2022, nr 2, s. 165–183.

Tyrawa D., *Rozdział 11. Nadzór i kontrola operatorów usług kluczowych, dostawców usług cyfrowych i podmiotów świadczących usługi w zakresie cyberbezpieczeństwa (art. 53–59)*, w: *Ustawa o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa. Komentarz*, red. K. Chałubińska-Jentkiewicz, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2022, s. 251–269.

Wąsek-Wiaderek Małgorzata

II

Wąsek-Wiaderek M., *Kilka refleksji o perspektywach harmonizacji prawa karnego procesowego w Europie 25 lat później*, w: *W pogoni za rzetelnym procesem karnym. Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Waltosowi*, red. D. Szumiło-Kulczycka, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 194–204.

Wąsek-Wiaderek M., Wiliński P., *Konstytucyjne i konwencyjne gwarancje bezstronności sędziego*, w: *O wolność i prawo. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Andrzejowi Rzeplińskiemu*, red. B. Błońska, Ł. Chojniak, B. Gruszczyńska, A. Kosyło, K. Witkowska-Rozpara, D. Woźniakowska-Fajst, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2022, s. 383–396.

Wąsek-Wiaderek M., Zbiciak A., *The Practice of Poland on the European Arrest Warrant*, w: R. Barbosa, V. Glerum, H. Kijlstra, A. Klip, Ch. Peristeridou, M. Wąsek-Wiaderek, A. Zbiciak, *European Arrest Warrant. Practice in Greece, the Netherlands and Poland*, Boom Juridisch (Eleven Publishing), Haga 2022, s. 237–321.

Wiak Krzysztof

II

Wiak K., Gądzik Z., *Interference with an Object of Religious Worship as a Sign of the Crime of Offending Religious Feelings in Polish Law*, Studia z Prawa Wyznaniowego 2022, t. 25, s. 43–66.

Wiak K., Tomczyk M., *Pologne : vers une limitation en raison de la protection constitutionnelle de la vie*, w: *L'interruption de grossesse en droit compare. Entre cultures et universalisme*, red. G. Rousset, Bryulant, Bruxelles 2022, s. 373–388.

Widerski Paweł

II

- Widerski P., *Power of Attorney to Participate in the General Meeting of a Cooperative According to Polish Law* [Pełnomocnictwo do uczestnictwa w walnym zgromadzeniu spółdzielni według prawa polskiego], *Studia Prawnicze KUL* 2022, nr 4, s. 85–102.
- Widerski P., *Prawo dalszego prowadzenia działalności gospodarczej w świetle austriackiej ustawy o działalności gospodarczej*, *Studia Prawnicze KUL* 2022, nr 1, s. 271–288.

Widło Jacek

II

- Widło J., *Osobiste sposoby zabezpieczenia wierzytelności w prawie prywatnym międzynarodowym na przykładzie poręczenia i gwarancji*, *Europejski Przegląd Prawa i Stosunków Międzynarodowych* 2022, nr 2–3, s. 48–70.
- Widło J., *Przelew wierzytelności zabezpieczonej w prawie prywatnym międzynarodowym* [The Assignment of Secured Receivables in International Private Law], *Forum Prawnicze* 2022, nr 5, s. 3–19.
- Widło J., *Spółka jawna, rozdział IV. 1. Uwagi ogólne, 2. Powstanie spółki, 3. Stosunki majątkowe, 8. Upadłość spółki, 10. Wzory i wzorce umów i innych dokumentów i innych dokumentów*, w: *Prawo spółek*, red. A. Kidyba, wyd. 7, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 353–400.
- Widło J., *Wyzysk w świetle nowelizacji kodeksu cywilnego*, *Prawo i Więź* 2022, nr 3 (41), s. 130–148.
- Widło J., *Zastaw rejestrowy na znaku towarowym. Wybrane aspekty materialnoprawne i kolizyjne*, w: *In varietate concordia. Księga jubileuszowa Profesora Ryszarda Skubisza*, red. E. Całka, A. Jakubecki, M. Nazar, A. Niewęglowski, R. Poździk, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 577–588.
- Widło J., Mojak J., *The Assignment of Receivables and the Change of Parties to a Contract in the Polish Law in the Project of the New Civil Code*, *Teka Komisji Prawniczej PAN – Oddział w Lublinie* 2022, t. 15, nr 1, s. 183–203.

Witczak Hanna

II

- Witczak H., *O potrzebie reformy instytucji niegodności dziedziczenia w świetle zmian proponowanych przez Ministerstwo Sprawiedliwości*, *Prawo i Więź* 2022, nr 3 (41), s. 26–56.
- Witczak H., *Zgoda mężczyzny na heterologiczne zapłodnienie kobiety, z którą pozostaje faktycznie we wspólnym pożyciu a uznanie ojcostwa*, w: *In varietate concordia. Księga jubileuszowa Profesora Ryszarda Skubisza*, red. E. Całka, A. Jakubecki, M. Nazar, A. Niewęglowski, R. Poździk, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 151–162.

IV

- Witczak H., *A Gloss to the Judgment of the Appellate Court in Warsaw of 28 May 2013 (VI Aca 785/13)*, *Review of European and Comparative Law* 2022, t. 50, nr 3, s. 239–258.

Woch Katarzyna

II

Woch K., *Zawezwanie do próby ugodowej – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, w: *Rozstrzygnięcie spraw cywilnych. Aktualne wyzwania i perspektywy*, red. M. Białecki, S. Kotas-Turoboyska, F. Manikowski, J. Słyk, E. Szczepanowska, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2022, s. 411–425.

Woś Paulina

II

Woś P., *Counteracting Domestic Violence in The Polish Civil Procedure*, *Problemy Polityki Społecznej. Social Policy Issues* 2022, t. 57, nr 2, s. 107–119.

Woś P., *Przeciwdziałanie alienacji rodzicielskiej w postępowaniu cywilnym – sprawy dotyczące wykonywania kontaktów z dzieckiem*, *Studia Prawnicze KUL* 2022, nr 1, s. 289–304.

Wrzaszcz Paweł

II

Wrzaszcz P., *Wpływ ogłoszenia upadłości konsumenckiej na toczące się postępowanie sądowe – stan prawny po nowelizacji*, *Forum Prawnicze* 2022, nr 3, s. 83–94.

Wrzosek Stanisław

II

Wrzosek S., *Administracja publiczna jako zjawisko prawne*, *Studia Prawnicze KUL* 2022, nr 1, s. 305–316.

Wrzosek S., *Działalność Polskiej Komisji Akredytacyjnej w dobie pandemii COVID-19*, w: *Funkcjonowanie administracji publicznej w okresie pandemii COVID-19*, red. E. Ura, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2022, s. 89–92.

Wrzosek S., *Perspektywy rozwoju nauki administracji*, w: *Administracja w demokratycznym państwie prawa. Księga Jubileuszowa Profesora Czesława Martysza*, red. A. Matan, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 817–824.

Zakrzewski Piotr

II

Zakrzewski P., *Principles of the European Cooperative Law from the Perspective of Polish Legislative Challenges [Zasady europejskiego prawa spółdzielczego z perspektywy polskich wyzwań legislacyjnych]*, *Studia Prawnicze KUL* 2022, nr 4, s. 103–117.

Zakrzewski P., *Przyczyny zmiany stanu majątkowego darczyńcy a dopuszczalność odwołania darowizny niwykonanej*, w: *Symbolae Andreae Marciniak dedicatae*, red. J. Jagieła, R. Kulski, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 913–919.

IV

Zakrzewski P., *Komentarz do wyroku Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 28 czerwca 2021 r. I ACA 463/20*, *Rocznik Orzecznictwa i Piśmiennictwa z Zakresu Prawa Spółdzielczego oraz Prawa Spółek Handlowych* 2022, t. 12, s. 37–40.

Zawiślak Michał

II

Zawiślak M., *Sukcesja majątkowa i doktrynalna w przypadku ustawowego uregulowania sytuacji prawnej rejestrowego związku wyznaniowego – wprowadzenie do badań*, *Studia z Prawa Wyznaniowego* 2022, t. 25, s. 253–269.

Zbiciak Adrian

II

Zbiciak A., *Orzekanie na rozprawie głównej pod nieobecność obwinionego w postępowaniu w sprawach o wykroczenia*, *Przegląd Sądowy* 2022, nr 6, s. 35–49.

Zbiciak A., *Przepadek przedmiotów w prawie karnym skarbowym. Wybrane zagadnienia praktyczne*, *Przegląd Sądowy* 2022, nr 3, s. 84–96.

IV

Zbiciak A., *Przedłużenie przez prokuratora dochodzenia prowadzonego przez finansowy organ postępowania a kwestia objęcia go nadzorem w rozumieniu art. 155 § 1 k.k.s. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 18 listopada 2021 r., V KK 350/21, Orzecznictwo Sądów Polskich* 2022, nr 5, s. 61–68.

Zdanikowski Paweł

I

Uzasadnienie orzeczenia sądu powszechnego. Język. Struktura. Metodyka, red. P. Zdanikowski, P. Nowak, J. Konecki, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, ss. 300.

II

Zdanikowski P., *Przejęcie majątku prostej spółki akcyjnej przez oznaczonego akcjonariusza*, *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego* 2022, nr 5, s. 22–26.

Zdanikowski P., *Śmierć współnika a zwołanie i odbycie zgromadzenia współników spółki z ograniczoną odpowiedzialnością*, w: *In varietate concordia. Księga Pamiątkowa Profesora Ryszarda Skubisza*, red. E. Całka, A. Jakubecki, M. Nazar, A. Niewęglowski, R. Poźdżik, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 163–168.

Zdanikowski P., Konecki J., *Istota, funkcje i cechy uzasadnienia*, w: *Uzasadnienie orzeczenia sądu powszechnego. Język. Struktura. Metodyka*, red. P. Nowak, P. Zdanikowski, J. Konecki, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 64–88.

Żak Dariusz

II

Żak D., *Rozliczalność ochrony danych osobowych*, w: *Problemy prawa polskiego i obcego w ujęciu historycznym, praktycznym i teoretycznym*, cz. 13, red. A. Bielecki, D. Szafrński, T. Gąsior, C.H. Beck, Warszawa 2022, s. 231–246.

Spis treści

STUDIA I ARTYKUŁY

DOROTA AMBROŻUK-WESOŁOWSKA

Kary umowne należne od przewoźnika w umowach przewozu towarów 7

Contractual penalties due from the carrier under contracts of carriage of goods

Договорные неустойки, уплачиваемые перевозчиком в договорах перевозки грузов

Договірні неустойки, що підлягають сплаті перевізником у договорах перевезення вантажів

EWA JĘDRZEJEWSKA

Pełnomocnik z urzędu w postępowaniu cywilnym – wybrane problemy na tle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z dnia 2 grudnia 2021 r.

oraz z dnia 9 marca 2023 r. 27

Court-appointed attorney in civil proceedings – selected issues against the background of the amendments to the Code of Civil Procedure of 2 December 2021 and of 9 March 2023

Представитель, назначенный судом в гражданском процессе – отдельные вопросы на фоне изменений Гражданского процессуального кодекса от 2 декабря 2021 года и 9 марта 2023 года

Уповноважений призначений судом за посадою у цивільному процесі – окремі питання на тлі змін до Цивільного процесуального кодексу від 2 грудня 2021 року та 9 березня 2023 року

KATARZYNA PLUTA

Poronienie bądź martwe urodzenie dziecka a uprawnienia rodziców w polskim systemie prawnym. Stan *de lege lata* i postulaty *de lege ferenda* 41

Miscarriage or stillbirth and parental rights in the Polish legal system. *De lege lata* legal framework and *de lege ferenda* postulates

Выкидыш или мертворождение и права родителей в польской правовой системе.

Состояние *de lege lata* и положения *de lege ferenda*

Викидень або мертвонародження та батьківські права в польській правовій системі.

Стан *de lege lata* та постулати *de lege ferenda*

KAROL SKRODZKI

Zawieszenie i uchylenie rygoru natychmiastowej wykonalności wyroku zaocznego po nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 2019 r. 69

Suspending and revoking immediate enforceability of a default judgement following the 2019 amendment to the Code of Civil Procedure

Приостановление и отмена немедленного исполнения заочного решения после внесения изменений в Гражданский процессуальный кодекс в 2019 г.

Припинення та скасування наказу про негайне виконання заочного рішення після змін до Цивільного процесуального кодексу 2019 року

KRZYSZTOF WESOŁOWSKI

Rola związku przyczynowego w zakresie odpowiedzialności przewoźnika za szkody w przesyłce..... 87

The role of a causal link in carrier liability for damage to a consignment

Роль причинно-следственной связи в ответственности перевозчика за повреждение посылки

Роль причинного зв'язку у відповідальності перевізника за пошкодження вантажу

MATERIAŁY I GLOSY

KAROLINA EJSMONT-SOWAŁA, MARCIN SOWAŁA

Zaprzestanie wykonywania reanimacji przez lekarza w aspekcie prawa do godnej śmierci 105

Termination of resuscitation by a physician in the context of the right to a dignified death

Прекращение врачом реанимационных мероприятий в аспекте права на достойную смерть

Припинення реанімаційних заходів лікарем в аспекті права на гідну смерть

DAMIAN KAZIMIERSKI

Regulacja czynszów jako środek ochrony lokatorów w II Rzeczypospolitej

(1918–1939) – analiza ustawodawstwa 129

Rent regulation as a means of protecting tenants in the Second Polish Republic

(1918–1939) – legislation analysis

Регулирование арендной платы как мера защиты арендаторов во Второй Речи Посполитой

(1918–1939 гг.) – анализ законодательства

Регулювання орендної плати як захід захисту орендарів у Другій Речі Посполитій

(1918–1939 pp.) – аналіз законодавства

JAKUB TURDZA

Czy w obecnym stanie prawnym handlowe spółki osobowe nie powinny stać się osobami prawnymi? 149

Should commercial partnerships become legal entities under the current state of law?

Не должны ли хозяйственные товарищества стать юридическими лицами при нынешнем состоянии законодательства?

Чи за нинішнього стану законодавства комерційні партнерства не повинні ставати юридичними особами?

JOANNA WAGA

Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 2023 r., III CZP 84/22 165

Gloss to the resolution of the Supreme Court of 14 June 2023, III CZP 84/22

Комментарий к постановлению Верховного Суда от 14 июня 2023 г., III CZP 84/22

Коментар до постанови Верховного Суду від 14 червня 2023 року, III CZP 84/22

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

ANDRZEJ POGLÓDEK

Ustawa Gruzji. O ochronie wartości rodzinnych i małoletnich 183

Law of Georgia. On family values and the protection of minors

Закон Грузии. О защите семейных ценностей и несовершеннолетнего

Закон Грузії. Про захист сімейних цінностей та неповнолітнього

RECENZJE

EMIL KOWALIK

Oznaczenie stron w sprawach cywilnych – wybrane zagadnienia. Refleksje wokół monografii Marcina Dziurdy pt. *Oznaczenie stron w sprawach cywilnych*.

Zagadnienia materialnoprawne i procesowe, Wolters Kluwer, Warszawa 2024, ss. 313 193

Designation of parties in civil cases – selected issues. Reflections on Marcin Dziurda's monograph

Designation of parties in civil cases. Issues in substantive and procedural law, Wolters Kluwer, Warsaw 2024, pp. 313

Обозначение сторон в гражданских делах – избранные вопросы. Соображения по поводу монографии Марцина Дзюрды под названием *Обозначение сторон в гражданских делах*.

Вопросы материального и процессуального права, Wolters Kluwer, Варшава 2024, стр. 313

Визначення сторін у цивільних справах – вибрані питання. Роздуми про монографію Марціна Дзюрди *Визначення сторін у цивільних провадженнях. Матеріально-правові та процесуальні питання*, Wolters Kluwer, Варшава 2024, с. 313

JOANNA WAGA

Upadłość i restrukturyzacja kredytobiorcy lub banku przy umowach o kredyt frankowy,
red. A. Hrycaj, T. Szanciło, Wolters Kluwer, Warszawa 2024, ss. 476 207

Bankruptcy and restructuring of the debtor or bank in Swiss franc loan agreements,
eds. A. Hrycaj, T. Szanciło, Wolters Kluwer, Warsaw 2024, pp. 476

Банкротство и реструктуризация заемщика или банка в договорах кредитования в швейцарских франках, под ред. А. Хрыцай, Т. Шанчило, Wolters Kluwer, Варшава 2024, стр. 476

Банкрутство та реструктуризація позичальника або банку у випалку договорів про кредит у швейцарських франках, ред. А. Грицай, Т. Шанчило, Вольтерс Клувер, Варшава 2024, с. 476

SPRAWOZDANIA

DAWID CZESYK

Sprawozdanie z przebiegu seminarium naukowego pt. „Władztwo gmin w zakresie opłat lokalnych – aspekty ustrojowe i zasady kształtowania wymiaru opłat”, zorganizowanego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego w dniu 14 grudnia 2023 r. 219

Report on the proceedings of the scientific seminar, “The authority of municipalities in terms of local fees – systemic aspects and principles of fee determination,” organised at the Faculty of Law and Administration of the University of Szczecin on 14 December 2023

Отчет о проведении научного семинара под названием «Полномочия гмин в области местных сборов – аспекты государственного строя и принципы формирования сборов», организованном на Факультете права и управления Щецинского университета 14 декабря 2023 года

Звіт про науковий семінар під назвою: “Повноваження муніципалітетів у сфері місцевих зборів – системні аспекти та принципи формування розміру зборів”, організований на Факультеті права та адміністрації Щецинського університету 14 грудня 2023 року

KRZYSZTOF DOBIEŻYŃSKI

XVI Letnie Warsztaty Doktoranckie pt. „Polski model sądownictwa administracyjnego – 20 lat później”, Lublin, 27–28 czerwca 2024 r. 225

16th Summer Doctoral Workshop “The Polish Model of the Administrative Judiciary – 20 Years Later,” Lublin, 27–28 June 2024

XVI Летние научно-практические семинары для аспирантов под названием «Польская модель административной судебной системы – 20 лет спустя», Люблин, 27–28 июня 2024 г.

XVI Літні докторантські семінари на тему: «Польська модель адміністративного судочинства – 20 років потому», Люблін, 27–28 червня 2024 року

KATARZYNA JAWORSKA-BISKUP, MACIEJ JOŃCA

Międzynarodowe seminarium naukowe nt. „Law and Emotions in William Shakespeare’s Plays”, Szczecin, 18–19 czerwca 2024 r. 229

International scientific seminar on “Law and Emotions in William Shakespeare’s Plays,” Szczecin, 18–19 June 2024

Международный научный семинар «Law and Emotions in William Shakespeare’s Plays», Щецин, 18–19 июня 2024 г.

Міжнародний науковий семінар “Право та емоції у п’єсах Вільяма Шекспіра”, Щецин, 18–19 червня 2024 року

JULIA MICHAŁEK

Sprawozdanie z II Międzynarodowej Konferencji Naukowej

pt. „Dziecko w rodzinie – dawniej i dziś”, Lublin–Opole–Lwów, 13 grudnia 2024 r. 233

Report from the 2nd International Scientific Conference “Child in the Family – Past and Present,”
Lublin–Opole–Lviv, 13 December 2024

Отчет о II Международной научной конференции под названием «Ребенок в семье –
в прошлом и настоящем», Люблин–Ополе–Львов, 13 декабря 2024 г.

Звіт про 2-у Міжнародну наукову конференцію “Дитина в сім’ї – в минулому і сьогодні”,
Люблін–Ополе–Львів, 13 грудня 2024 р.

Z ŻYCIA WYDZIAŁU

KAROL ADAMCZEWSKI OFMConv

„Bardzo poważnie traktowaliśmy studia”. Wspomnienia ks. Jana Kurka,

studenta Wydziału Prawa Kanonicznego KUL w latach 1959–1962 241

“We took our studies very seriously”. Memoirs of Fr. Jan Kurek,
student of the Faculty of Canon Law of the Catholic University of Lublin in 1959–1962

«Мы очень серьезно относились к обучению». Воспоминания священника Яна Курека,
студента Факультета канонического права Люблинского католического университета в 1959–1962 годах

“Ми дуже серйозно ставилися до навчання”. Спогади отця Яна Курека, студента Факультету
канонічного права Люблінського католицького університету в 1959–1962 роках

PAWEŁ BUCOŃ

Diariusz. Kalendarium ważniejszych wydarzeń naukowych z udziałem pracowników

Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL, lipiec – wrzesień 2024 r. 251

Diary. Calendar of major scientific events with the participation of academic staff of the Faculty of
Law, Canon Law and Administration of the John Paul II Catholic University of Lublin, July – September 2024

Календарь мероприятий. Главные научные события с участием сотрудников Факультета права,
канонического права и администрации Люблинского католического университета Иоанна
Павла II, июль – сентябрь 2024 года

Журнал подій. Календар головних наукових заходів за участю співробітників факультету Права,
Канонічного Права та Адміністрації Люблінського католицького університету
Івана Павла II, липень – вересень 2024 р.

MARTA STEPNOWSKA

Bibliografia pracowników naukowych Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego

i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II za rok 2022 257

Bibliography of academic staff of the Institute of Canon Law of the Faculty of Law, Canon Law and
Administration of the John Paul II Catholic University of Lublin for 2022

Бібліографія трудов наукових співробітників Інституту канонічного права Факультета
права, канонічного права і адміністрації Люблинского католического университета
Іоанна Павла II за 2022 год

Бібліографія наукових співробітників Інституту канонічного права Факультету права,
канонічного права та адміністрації Люблінського католицького університету Івана Павла II за 2022 рік